

Міністерство освіти і науки України
Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

На правах рукопису

ЗАСАНСЬКА НАДІЯ ДМИТРІВНА

УДК 81'32: [811.161.2+811.111]

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ *КРИЗА*
В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ:
ГРАФО-МАТРИЧНИЙ І СТАТИСТИЧНИЙ АСПЕКТИ

10.02.21 – структурна, прикладна та математична лінгвістика

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Науковий керівник:
Іваненко Надія Вікторівна,
кандидат філологічних наук, доцент

Кіровоград – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	6
ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ГРАФО-МАТРИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ У ЛІНГВІСТИЦІ	16
1.1 Системність мови як підґрунтя польового дослідження лексики ..	16
1.2 Концепції лексико-семантичного поля в сучасних лінгвістичних пошуках	18
1.3 Принципи побудови лексико-семантичного поля: семантичний, структурний, системний	24
1.4 Зіставне вивчення лексики в сучасному мовознавстві	30
1.5 Корпусний підхід у прикладних дослідженнях лексики.	37
1.6 Концептуальні ознаки поняття “криза”	40
Висновки до розділу 1.	43
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ФОРМАЛІЗОВАНОГО АНАЛІЗУ ОДИНИЦЬ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ <i>КРИЗА / CRISIS</i> В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ.	45
2.1 Етапи формалізованого моделювання ЛСП <i>криза / crisis</i>	45
2.2 Методи формалізованого дослідження одиниць ЛСП <i>криза / crisis</i>	48
2.2.1 Теорія множин у дослідженні одиниць ЛСП <i>криза / crisis</i>	48
2.2.2 Методика матричного представлення ЛСП <i>криза / crisis</i>	50
2.2.3 Теорія графів у зовнішній організації ЛСП <i>криза / crisis</i>	54
2.2.4 Корпусний підхід у дослідженні особливостей функціонування одиниць ЛСП <i>криза / crisis</i>	56
Висновки до розділу 2	59
РОЗДІЛ 3 ГРАФО-МАТРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ <i>КРИЗА / CRISIS</i> В УКРАЇНСЬКІЙ ТА	

АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ	61
3.1 Графо-матричний аналіз ядерних лексико-семантичних мікрополів <i>злам / turning point</i>	61
3.1.1 Підмножини лексем мікрополів <i>злам / turning point</i>	65
3.1.2 Підмножини семантичних компонентів одиниць мікрополів <i>злам / turning point</i>	72
3.1.3 Системно-структурна організація мікрополів <i>злам / turning point</i> .	77
3.2 Графо-матричний аналіз ядерних лексико-семантичних мікрополів <i>загострення / insecurity-suspense</i>	81
3.2.1 Лексичні підмножини мікрополів <i>загострення / insecurity-suspense</i>	82
3.2.2 Семні підмножини одиниць мікрополів <i>загострення / insecurity-suspense</i>	85
3.2.3 Системно-структурне представлення мікрополів <i>загострення / insecurity-suspense</i>	89
3.3 Графо-матричне дослідження лексико-семантичних мікрополів <i>труднощі / difficulties</i>	93
3.3.1 Підмножини лексем мікрополів <i>труднощі / difficulties</i>	93
3.3.2 Підмножини сем одиниць мікрополів <i>труднощі / difficulties</i>	95
3.3.3 Системно-структурна специфіка мікрополів <i>труднощі / difficulties</i>	97
3.4 Графо-матричний аналіз лексико-семантичних мікрополів <i>нестача / deficiency</i>	100
3.4.1 Лексичні підмножини мікрополів <i>нестача / deficiency</i>	101
3.4.2 Семні підмножини одиниць мікрополів <i>нестача / deficiency</i>	103
3.4.3 Системно-структурні особливості мікрополів <i>нестача / deficiency</i>	105
3.5 Графо-матричний аналіз одиниць лексико-семантичних мікрополів <i>бідність / poverty</i>	108
3.5.1 Лексичний склад підмножин мікрополів <i>бідність / poverty</i>	109

3.5.2	Семний склад підмножин одиниць мікрополів <i>бідність / poverty</i> . . .	112
3.5.3	Системно-структурна організація мікрополів <i>бідність / poverty</i> . . .	115
3.6	Графо-матричний аналіз лексико-семантичних мікрополів <i>екологічна криза / ecological crisis</i>	118
3.6.1	Підмножини одиниць мікрополів <i>екологічна криза / ecological crisis</i>	118
3.6.2	Семна репрезентація підмножин мікрополів <i>екологічна криза / ecological crisis</i>	123
3.6.3	Системно-структурні особливості мікрополів <i>екологічна криза / ecological crisis</i>	126
3.7	Графо-матричний аналіз лексико-семантичних мікрополів <i>економічна криза / economic crisis</i>	129
3.7.1	Підмножини лексем мікрополів <i>економічна криза / economic crisis</i>	130
3.7.2	Підмножини сем одиниць мікрополів <i>економічна криза / economic crisis</i>	133
3.7.3	Системно-структурна специфіка мікрополів <i>економічна криза / economic crisis</i>	136
3.8	Графо-матричний аналіз лексико-семантичних мікрополів <i>політична криза (криза довіри) / political crisis (crisis of confidence)</i>	140
3.8.1	Підмножини одиниць мікрополів <i>криза довіри / crisis of confidence</i>	140
3.8.2	Підмножини семантичних компонентів одиниць мікрополів <i>криза довіри / crisis of confidence</i>	143
3.8.3	Структурно-семантичні особливості мікрополів <i>криза довіри / crisis of confidence</i>	145
3.9	Графо-матричний аналіз лексико-семантичних мікрополів <i>криза ідентичності / identity crisis</i>	147
3.9.1	Лексичні підмножини мікрополів <i>криза ідентичності / identity crisis</i>	147

3.9.2	Семні підмножини одиниць мікрополів <i>криза ідентичності / identity crisis</i>	149
3.9.3	Структурна організація мікрополів <i>криза особистості / identity crisis</i>	151
	Висновки до розділу 3	155
	РОЗДІЛ 4 СТАТИСТИЧНЕ ВИМІРЮВАННЯ ЧАСТОТИ ВЖИВАННЯ ОДИНИЦЬ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ <i>КРИЗА / CRISIS</i> В УКРАЇНО- ТА АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОВІДОМЛЕНЬ	159
4.1	Функціональне навантаження одиниць ЛСП <i>криза / crisis</i> в інформаційних повідомленнях	159
4.2	Характер функціонування найбагатозначніших лексем ЛСП <i>криза / crisis</i>	164
4.3	Контекстуальне оточення ядерних одиниць <i>криза, crisis</i> в інформаційних повідомленнях	168
	Висновки до розділу 4	184
	ВИСНОВКИ	187
	СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	192
	СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ	217
	СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	219
	ДОДАТКИ	220

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

СУМ – Словник української мови

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови

OED – Oxford English Dictionary (Оксфордський словник англійської мови)

ЛСП – лексико-семантичне поле

ІІ – інформаційне повідомлення

англ. – англійська

грец. – грецька

лат. – латинська

напр. – наприклад

укр. – українська

n – noun (іменник)

v – verb (дієслово)

adj – adjective (прикметник)

ВСТУП

Дисертація присвячена вивченню лексико-семантичного поля (далі – ЛСП) *криза / crisis* в українській та англійській мовах у графо-матричному та статистичному аспектах. У роботі здійснено графо-матричне моделювання лексико-семантичного поля *криза / crisis* в українській та англійській мовах, а також кількісно-статистичне вимірювання частоти вживання його одиниць в україно- та англійськомовних текстах інформаційних повідомлень.

Когнітивна зорієнтованість сучасної семантики зумовлена необхідністю систематизації різних фрагментів знань про навколишній світ та пояснення механізмів їхнього відображення у свідомості людини – носія конкретної мови (А. Вежбицька, В. Дем'янков, С. Денисова, А. Корольова, О. Кубрякова, В. Altenberg, В. Kortman, А. Lehrer, С. Maienborn, С. Mairal, М. Murphy, J. Saeed, А. Stefanowitsch, S. Storjohann, М. Stubbs та ін). Такий вектор семантики став результатом тривалих дискусій навколо цього феномена, які точилися між представниками *структуралізму: європейського* (W. Croft, D. Cruse, E. Coseriu, O. Duchacek, G. Leech, J. Lyons, F. Palmer) й *американського* (J. Louw, J. McCawley, E. Nida). Сферою останнього була, насамперед, *трансформаційна семантика* (N. Chomsky, R. Carnap, В. Russel), що сприяла виникненню *формальної* (J. Allwood, I. Heim, W. Laduslaw, W. Quine, R. Montagne) та згодом і *когнітивної семантики* (V. Evans, С. Fillmore, K. Fischer, R. Jackendoff, G. Lakoff, E. Rosch).

І формальна, і когнітивна семантика почали розробляти ті методики, які в основі своїй були пов'язані з проблемою моделювання дійсності мовними засобами, що потребувало залучення здобутків точних наук, зокрема методів математики, логіки, статистики тощо. У результаті цих пошуків сформувалися нові сфери лінгвістики: прикладна і математична лінгвістика, одним із об'єктів вивчення яких стало поняття *лексико-семантичного поля*. Зокрема в Україні прикладні дослідження теж

здебільшого стосуються сфери семантики (Н. Дарчук, Є. Карпіловська, Н. Клименко, В. Левицький, Ф. Нікітіна, М. Пещак, М. Фабіан та ін.).

Оскільки сучасна доба глобалізації характеризується трансформаційними процесами у всіх сферах життя людини, на тлі яких особливо відчутним є феномен кризи, то наукова спільнота привернула свою увагу до його осмислення: економісти (Brown L.R.), соціологи (D. Layder), політологи (М. Горлач, А. Voin, S. Rowe), філософії (J. Rediger), екологи (B. Johansen, T. Fotopolous) тощо, які мають спільну позицію у розумінні кризи як періоду різких змін, стану невизначеності, загострення (М. Горлач). Останнім часом і лінгвісти долучилися до аналізу цього явища, обравши такі аспекти для його осмислення: *соціолінгвістичний* (Т. Прокофьева, Т. Шмелева), *когнітивний* (З. Антоненко, К. Руснак, Г. Яроцька), *комунікативно-функціональний* (Н. Гудзь, Н. Кащишин, К. Коротич, Н. Олейник, М. Сальтевська), *структурно-семантичний* (І. Башкова) і розробивши відповідні методичні процедури. Проте, усвідомлення складності проблем, пов'язаних із глобальними кризами у світі, потребує розробки нової методологічної бази для їх вивчення власне у лінгвістиці, яка буде спрямована на представлення більш об'єктивних результатів.

Припускаємо, що прикладний аспект дослідження поняття “кризи” у лінгвістиці, зокрема через формалізоване його представлення у вигляді структури/моделі лексико-семантичного поля в українській та англійській мовах та статистичного вимірювання частоти вживання його одиниць у текстах інформаційних повідомлень, сприятиме формуванню більш об'єктивних уявлень носіїв української та англійської мов про цю глобальну проблему.

Актуальність теми дисертації зумовлена її спрямуванням на вивчення різних моделей об'єднання мовних одиниць, з-поміж яких найбільш популярним залишається лексико-семантичне поле, що останнім часом становить науковий інтерес не лише з позицій традиційної структурної семантики, а й з урахуванням досягнень математичної та прикладної

лінгвістики. Застосування формалізованої методики із залученням теоретико-множинного, графо-матричного та статистичного підходів до аналізу мовних одиниць на позначення явища *криза* є необхідним для розкриття лінгвоментальних механізмів структурування дійсності носіями української та англійської мов, що відображені як у закономірностях внутрішньої і зовнішньої структури лексико-семантичних полів, так і у виявленні специфічних характеристик, актуалізованих глобалізаційними, соціокультурними й національно-історичними відмінностями.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до наукової теми кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка “Мовні картини світу в аспекті лінгвокультурології та компаративістики” (тему дисертації затверджено вченою радою Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка, протокол № 4 від 30 листопада 2010 р.; перезатверджено на засіданні спеціалізованої вченої ради НПУ імені М.П. Драгоманова Д. 26.053.26, протокол № 2 від 29 червня 2016 р.).

Метою дисертації є графо-матричне конструювання лексико-семантичного поля *криза / crisis* в українській та англійській мовах і статистичне вимірювання частоти вживання його одиниць у текстах інформаційних повідомлень.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- сформулювати теоретичні засади вивчення графо-матричного моделювання лексико-семантичного поля та статистичного вимірювання частоти вживання його одиниць у текстах;
- розробити методологічну базу формалізованого аналізу лексико-семантичного поля *криза / crisis* в українській та англійській мовах;

– побудувати матриці мікрополів лексико-семантичного поля *криза / crisis* в українській та англійській мовах на основі формалізованого аналізу лексем – складників поля;

– сконструювати графи мікрополів лексико-семантичного поля *криза / crisis* для візуалізації безпосередніх та опосередкованих відношень між одиницями поля та представлення його семантичних центрів у кожній із мов;

– розкрити характер функціонування одиниць лексико-семантичного поля *криза / crisis* в в україно- та англійських текстах інформаційних повідомлень;

– виміряти частоту вживання одиниць лексико-семантичного поля *криза / crisis* в україно- та англійських текстах інформаційних повідомлень.

Об’єктом аналізу є одиниці лексико-семантичного поля *криза / crisis* в українській та англійській мовах, а також лексеми із семантикою “криза” в україно- та англійських періодичних виданнях.

Предметом дослідження є побудова матриць, графів мікрополів лексико-семантичного поля *криза / crisis* та статистичне вимірювання частоти їхнього функціонування в текстах (програма WordSmith Tools).

Фактичний матеріал дисертації становлять 956 лексичних одиниць на позначення кризи (447 – в українській мові, 509 – в англійській), відібраних шляхом суцільної вибірки з тлумачних словників української та англійської мов. Реєстр текстів, на якому вивчалися особливості функціонування одиниць дослідження, охоплює 2000 інформаційних повідомлень (1547 дискурсивних фрагментів в українському матеріалі, 1250 – в англійському), отриманих із інтернет-архівів періодичних електронних видань України та Великої Британії упродовж 2008-2016 років.

Джерельною базою дисертації є: Словник української мови: в 20-ти томах: Т. 5 (гол. ред. В. Русанівський, 2010); Великий тлумачний словник сучасної української мови (гол. ред. В. Бусел, 2009); Словник української мови: в 11-ти томах (за ред. І. Білодіда, 1970–1980) [Електронний ресурс];

Oxford English Dictionary Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oed.com; Oxford English Dictionary (eds. John Simpson, Edmund Weiner, 2009) [Електронний ресурс]: Oxford University Press, 2009. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM, v. 4.0); 12 см. – Системні вимоги: Windows 95, 98, 200, XP. – Oxford English Dictionary. Періодичні друковані електронні видання: “День”, “Україна молода”, “Дзеркало тижня”, “The Guardian”, “The Independent”.

Методи дослідження. Серед методів і прийомів дослідження – *структурний метод* з його методиками: *компонентного аналізу* – для виявлення семної організації мовних одиниць лексико-семантичних полів *криза / crisis*; *дистрибутивного аналізу* – для визначення контекстуального оточення ядерних лексем *криза, crisis* у процесі їх функціонування в інформаційних повідомленнях; *прийом опозицій* – для розкриття системних відношень між лексичними одиницями в полі; *процедура ступінчастої ідентифікації* – для визначення ієрархії одиниць лексико-семантичного поля; *методика формалізованого аналізу лексичної семантики* (на основі положень математичних теорій множин та графів) – для побудови матриць і графів мікрополів лексико-семантичних полів *криза / crisis*; *статистичний аналіз* (програма *WordSmith Tools 2013*) – для вимірювання частоти вживання одиниць лексико-семантичних полів *криза / crisis*; *зіставно-типологічний метод* – для обрання *tertium comparationis*, зіставної інтерпретації мовного матеріалу та виявлення спільних і відмінних характеристик одиниць лексико-семантичних полів *криза / crisis*; *процедура кількісних підрахунків* – для забезпечення об’єктивності здобутих наукових результатів та зіставлення кількісних параметрів одиниць лексико-семантичних полів *криза / crisis*.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у роботі *вперше здійснено* графо-матричне моделювання ЛСП *криза / crisis* в українській та англійській мовах, що полягає в поетапній стратифікації лексичного та семного складу одиниць поля на підмножини (відповідно до ступеня полісемічності лексем і функціональності сем) у матрицях мікрополів та унаочненні системних відношень між складниками поля

схемами графів; виявлено дев'ять мікрополів, сім з яких є спільними в обох мовах (*економічна криза – economic crisis, політична криза – political crisis, екологічна криза – ecological crisis, нестача – deficiency, бідність – poverty, труднощі – difficulties, криза ідентичності – identity crisis*), два – відмінними (укр. *злам, загострення*; англ. *turning point, insecurity / suspense*); визначено спільні мікрополя у навколоядерній зоні ЛСП *криза / crisis* (*політична криза – political crisis, екологічна криза – ecological crisis*) та периферії (*криза ідентичності – identity crisis*); установлено спільні значення ядерних лексем криза / crisis (укр. “зміна”, “переломний момент хвороби” – англ. “change”, “the point in the progress of a disease”) та відмінні (укр. “злам”, “нестача”, “економічна криза”; англ. “decisive stage”, “turning point”, “difficulty”, “suspense”, “insecurity”); *сконструйовано* 18 матриць мікрополів ЛСП *криза / crisis*, що по-різному відображають лексичний та семний склад поля у кожній із мов: в англійській мові підмножини найбагатозначніших одиниць (укр. 40, англ. 90) та моносемічних (укр. 82, англ. 124) кількісно переважають відповідні підмножини в українській мові, підмножини лексем середнього ступеня полісемії – відповідні (укр. 326, англ. 295); *змодельовано* 18 графів, що по-різному візуалізують модель ЛСП *криза / crisis* у зіставлюваних мовах: в англійській мові опосередковані відношення між одиницями виявляють складніший характер, що реалізується шляхом багатоступінчастих переходів від значень найбагатозначніших лексем до значень моносемічних. *Установлено* поліцентричний тип зіставлюваних полів з кількома семантичними центрами – лексемами, що демонструють не менше семи безпосередніх зв'язків із іншими одиницями поля (укр. 30, англ. 50), та семантичними мікроцентрами – лексемами, що мають не менше п'яти безпосередніх зв'язків із одиницями (укр. 53, англ. 70), які виражають узагальнену семантику явища *криза* та є елементами організації поля; *ідентифіковано* подібності у семантичній моделі лексико-семантичного поля *криза / crisis* на рівні основних центрів: *падіння – fall; руйнація – ruin, collapse, smash, failure; труднощі – difficulty; важкий – hard; нестатки –*

poverty; вбогий, бідний – poor; тривога, хвилювання – trouble, anxiety; мікроцентрів: банкрутство – bankruptcy, crash; втрата – loss; розвал – break-down; занепад – decline, slump, squeeze тощо) та відмінності (укр. злам, зміна, загострення; англ. insecurity, doubt, suspense, debt).

Здійснено статистичне вимірювання частоти вживання одиниць ЛСП криза / crisis в інформаційних повідомленнях (за допомогою програми WordSmith Tools 2013): високочастотні (укр. 83, англ. 57), середньочастотні (укр. 161, англ. 137), низькочастотні (укр. 182, англ. 225), а також груп лексем, не зафіксованих у матеріалі вибірки (укр. 21, англ. 90); визначено частоту вживання окремих контекстуальних значень ядерних лексем криза, crisis у реєстрі текстів, із яких високочастотними є значення: “економічна криза” (укр. 970 / англ. 691), “політична криза” (укр. 365); середньочастотними – “криза ідентичності” (укр. 128), “political crisis” (англ. 223), “ecological crisis” (англ. 163), “identity crisis” (англ. 112), низькочастотними – “різка зміна” (укр. 29), “turning point” (англ. 28), “нестача” (укр. 33 / англ. 33), “екологічна криза” (укр. 25); доведено максимальний характер функціонування найбагатозначніших одиниць (укр. 38, англ. 89) у текстах: в українській мові найбільше полісемантів фіксується у групах середньо- (19) та високочастотних лексем (16), в англійській – середньо- (30) та низькочастотних (33); набула подальшого розвитку теорія ЛСП та методологія його формалізованого дослідження на основі графо-матричного моделювання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього застосування в курсах зіставного мовознавства (розділи “Принципи і методи зіставного дослідження лексики”, “Корпусний підхід до контрастивних досліджень лексики”, “Прикладна лінгвістика”), лексикології української та англійської мов (розділи “Лексична семантика”, “Лексична система мови”, “Семантична структура слова”), типології (розділ “Лексична типологія”), теорії та практики перекладу (розділ “Семантичні аспекти

перекладу”). Результати дослідження й фактичний матеріал можуть бути використані в лексикографічній практиці.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на *п'ятнадцяти міжнародних наукових конференціях*: “Думка й слово: традиції О. Потебні й сучасна філологічна наука” (Київ, 2010); “Мови і світ: дослідження та викладання” (Кіровоград, 2010-2016); “Проблеми зіставної семантики” (Київ, 2011, 2013); “Лінгвалізація світу” (Черкаси, 2012); “Пріоритети германського і романського мовознавства” (Луцьк, 2012); “Семантика мови і тексту” (м. Івано-Франківськ, 2012); “Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації” (Острог, 2012); “Мови та літератури в глобалізованому світі: взаємодія та самобутність” (Київ, 2012); “Нова лінгвістична парадигма: теоретичні і прикладні аспекти” (Одеса, 2012); “Філологія ХХІ століття: теорія, практика, перспективи” (Одеса, 2013) та *всеукраїнському соціолінгвістичному семінарі* (Львів, 2011).

Публікації. Основний зміст дисертації відображено у *двадцяти публікаціях*: у *шістнадцяти* статтях у фахових виданнях України, в *одній* – у періодичному виданні іншої держави, у тезах доповідей *трьох* наукових конференцій.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (273 позицій, з яких 93 – іноземними мовами), списку довідкової літератури (16 позицій), джерел ілюстративного матеріалу (11 позицій) та додатків (62 сторінки). Повний обсяг дисертації – 282 сторінки, основний зміст – 192 сторінки.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено його завдання, об'єкт і предмет, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, описано методи дослідження, схарактеризовано фактичний матеріал, указано форми їхньої апробації та структуру роботи.

У першому розділі “Теоретичні і прикладні засади вивчення графо-матричного моделювання лексико-семантичного поля” у лінгвістиці розкрито суть поняття “лексико-семантичне поле” в сучасних дослідженнях, схарактеризовано принципи теоретико-множинного та графо-матричного підходів до побудови поля.

У другому розділі “Методологічна база формалізованого аналізу лексико-семантичних полів *криза / crisis* в українській та англійській мовах” визначено принципи побудови ЛСП *криза / crisis* та розроблено комплексну методику формалізованого аналізу його одиниць в українській та англійській мовах.

У третьому розділі “Графо-матричне моделювання лексико-семантичних полів *криза / crisis* в українській та англійській мовах” представлена лексична, семантична, системно-структурна організація одиниць ЛСП *криза / crisis* в українській та англійській мовах

У четвертому розділі “Статистичне вимірювання частоти вживання одиниць лексико-семантичного поля *криза / crisis* в україно- та англомовних текстах інформаційних повідомлень” виявлено частотність уживання всіх одиниць ЛСП *криза / crisis* в інформаційних повідомленнях (далі – ІІ), охарактеризовано специфіку функціонування найбагатозначніших лексем, з’ясовано контекстуальне оточення ядерних одиниць *криза, crisis* в ІІІ.

У загальних висновках представлено результати виконаного дослідження, окреслено шляхи та перспективи подальшого вивчення цієї проблематики. Наприкінці подано списки використаної літератури, лексикографічних джерел та джерел ілюстративного матеріалу, додатки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ
ГРАФО-МАТРИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ
У ЛІНГВІСТИЦІ

Аналіз концептуальних ознак поняття “криза” засвідчує багатоаспектність виявів цього явища в соціальній дійсності. Зіставне мовне дослідження явища кризи слугує додатковим підґрунтям для глибшого розуміння особливостей репрезентації явища кризи в українській та англійській мовах. Польовий підхід до зіставлення ЛСП *криза / crisis* розглядається як спосіб цілісного дослідження одиниць, що їх утворюють, що забезпечує розкриття специфічних структурних рис порівнюваних лексичних систем та відображення спільних і відмінних ознак категоризації дійсності українськими та британськими мовцями. Систематизація основних теоретичних підходів до вивчення лексико-семантичного поля у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці сприяє з’ясуванню основних наукових поглядів щодо системності лексичного складу мов, базових принципів побудови лексико-семантичного поля в мовознавстві, вияву місця явища кризи у різних сферах життя людини.

1.1 Системність мови як підґрунтя польового дослідження лексики

На сучасному етапі розвитку мовознавчих досліджень системний підхід є одним із базових при вивченні лексики. Згідно з цим підходом, мова розглядається як система з певною структурою, де слова вивчаються не ізольовано, а в протиставленні з іншими одиницями – через відношення та зв’язки, що вони утворюють [2;19; 26; 106; 113; 140; 142; 226; 235]. В основі системного вивчення мови знаходиться протиріччя – з одного боку, мова

розглядається як цілісна сутність, а з іншого – як сукупність окремих елементів та утворених ними зв'язків. Системність лексики відображається у здатності мовних одиниць утворювати певну єдність та встановлювати семантичні відношення між собою. На цій основі відбувається аналіз та взаємна презентація лексем [60, с. 22; 228, с. 231-232]. Системне вивчення передбачає не лише аналіз матеріального змісту одиниць мови та мовних зв'язків, але і їх синтез, що, в свою чергу, наближує до проникнення в сутність мовної системи – одночасного аналізу внутрішніх і зовнішніх чинників та закономірностей розвитку мови [106; 121; 126; 156].

Саме розуміння лексичної системи як діалектичної єдності двох сторін одного й того ж явища, дозволяє виявити складні та багатогранні зв'язки і відношення, що розкриває лексика будь-якої мови, утворюючи особливу, етнічно детерміновану лексико-семантичну систему мови [1; 4; 12; 31; 129]. Мова виражає двосторонній характер людської діяльності, що втілюється у взаємодії матеріальної та ідеальної сфер. Сутність мови направлена на осмислення реальної дійсності та внутрішнього світу. Думка людини не лише відображає реальні процеси, предмети та відносини між ними, а й відтворює матеріальний світ в ідеальному втіленні. Тому розпізнання закономірностей внутрішньої будови мови постає одним із основних завдань мовознавчих пошуків [5; 14; 22; 30].

Неоднорідність мовних компонентів дозволяє розглядати мову як складне утворення. У сучасних лінгвістичних дослідженнях мову визначають як цілісну, динамічну, відкриту та самоорганізовану систему [28; 97; 100; 114]. При осмисленні мови як системи необхідно співвідносити поняття “система” та “структура”. У нашому дослідженні під системою розуміємо впорядковану сукупність мовних одиниць, де структура – її основна властивість [2, с. 68].

Специфіка лексико-семантичної системи мови виражається в смислових зв'язках слів, що до неї належать. Зазначені зв'язки відображають відношення слова до об'єктів та явищ матеріального світу, залежність

лексичної одиниці від культурно-історичних особливостей життя носіїв мови [98; 143; 159]. Слово відображає різноманітні аспекти матеріальних явищ реальності, вступаючи в зв'язки з іншими мовними одиницями та формуючи різноманітні утворення. Дослідження особливостей лексико-семантичної системи мови передбачає вивчення слів як незалежних одиниць лексичного складу мови, що утворюють комплексні, різнорівневі відношення [101; 102].

Отже, основною властивістю мовної системи вважаємо цілісність, під якою розуміємо єдність елементів, що утворюють особливу структуру, яка, в свою чергу, забезпечує організацію одиниць. Мовні елементи та структура системи демонструють взаємозв'язок та взаємодоповнення, утворюючи діалектичну єдність. Можливість однієї системи розкладатися на ряд інших систем розкриває ієрархічний характер мови, де елементи простішої системи входять до складу складнішої [64; 89; 115; 122].

1.2 Концепції лексико-семантичного поля в сучасних лінгвістичних дослідженнях

Загальне наукове визнання щодо обґрунтування системності мови на лексичному рівні належить насамперед німецьким мовознавцям Й. Тріру, Г. Іпсену, Л. Вейсгерберу, В. Порцигу та ін. Дослідження цих учених стали викликом традиційним атомістичним засадам семасіології кінця XIX – початку XX ст., створивши теоретичну передумову для становлення та розвитку теорії семантичного поля, відкрили нові перспективи вивчення лексики як системи [240; 252]. Ідеї щодо системності лексики зустрічаємо й у працях вітчизняних мовознавців [125; 166].

У наш час концепція лексичного поля набуває переосмислення крізь вплив різноманітних наукових напрямків. Так, у лексикології, семантиці, когнітивній лінгвістиці лексичне поле є засобом для цілісного розгляду лексичного значення слова, структури лексичного складу мов, концептуалізації та категоризації дійсності мовця. В лексикографії – принцип

кодифікації лексичного складу мови, а в психолінгвістиці – спосіб дослідження мовленнєвої пам'яті, особливостей засвоєння та відтворення мовлення [266, с. 470-471].

У сучасній лінгвістиці на складність дослідження такого мовного явища, як “лексичне поле”, вказує відсутність термінологічної погодженості щодо тлумачення самого поняття. Зазвичай, лінгвістичні терміни “лексичне поле”, “семантичне поле”, “концептуальне поле” та “словесне поле” вживаються як синоніми. Хоча деякі лінгвісти вказують на певні розбіжності між цими поняттями. Так, Джон Лайонс розрізняє концептуальне поле як структуру понять на семантичному рівні – структурований концептуальний простір та лексичне поле як набір лексичних одиниць, що охоплює, перекриває певне концептуальне поле [228, с. 230]. Про неоднорідність цих термінів свідчить і наявність у кожній мові лексичних лакун, появу яких спричиняє не суцільне охоплення поняттєвого поля лексичними одиницями мови. Концептуальне поле є лексичним об'єднанням, організованим навколо єдиної семантичної значимості, та охоплює всі слова, що співвідносяться з визначеним поняттям [192, с. 297], проте не обмежується тими поняттями, що лексикалізуються, тому лексичне поле розглядаємо як підмножину концептуального, що вибудовується лише з тих понять, що позначувані словами. Внаслідок лексико-семантичних процесів у мові, одне концептуальне поле може асоціюватися з різними лексичними полями в різний час, тоді як лексичне поле не залежить від екстралінгвістичної реальності, а, навпаки, зумовлює категоризацію концептуального поля [191, с. 27; 235, с. 92-93]. Лексичні поля вважаються проміжним рівнем між окремим словом та словниковим складом мови в цілому [155, с. 250], утворюючи набір семантично споріднених мовних одиниць, значення яких демонструють взаємозалежність та презентують концептуальну структуру для певного фрагменту дійсності [202, с. 52]. Відтак, найвагоміша причина для розрізнення лексичного та концептуального полів – їхні цілком різні складові елементи – лексеми та поняття [203, с. 15-16].

Терміни “лексичне поле”, “словесне поле” деякі мовознавці вважають тотожними [183; 199], інші – протиставляють їх [226, с. 152]. Під словесним полем розуміють різноманітні структури лексичного складу мови – лексичні ієрархії (таксономічні групи), сітки, кластери, лінійні утворення [185, с. 180]. В структурному плані словесне поле – лексична парадигма, утворена внаслідок сегментації лексико-семантичного простору на різноманітні частини – одиниці мови, що безпосередньо протиставляються одна одній на основі смислорозрізнявальних ознак [183, с. 58-63].

Лексичний склад мови є організованою сукупністю слів, що утворюється із безлічі полів, одиниці яких об’єднуються на основі семантичної спорідненості [5; 266; 267]. Відповідно, семантичне поле розглядається як окрема лексична підсистема, котра, через свою здатність утворювати різноманітні семантичні відношення з іншими полями, виявляє відносну самостійність та утворюється значеннями слів, що мають хоч один спільний семантичний компонент [8; 13; 17; 68; 72]. Можливість одиниць одного поля проникати в межі іншого засвідчує безперервність семантичного простору мови [71; 224; 250]. Одиниці семантичного поля демонструють фіксовану подібність у певному семантичному прошарку мови та здатність до об’єднання за специфічними семантичними відносинами [30, с. 173].

У працях багатьох сучасних мовознавців [185; 199; 266; 273] простежується тенденція до ототожнення термінів “семантичне поле” та “лексичне поле”. Останній термін виявляється прийнятнішим, тому що лексичне поле є утворенням релевантних одиниць, що належать до лексичного складу мови, відтак, утворюються з форми та змісту [266, с. 471]. Деякі лінгвісти розглядають лексичне поле як складову семантичного поля – групу лексем, що відповідають певному концептуальному простору [224, с. 3-4]. Інші [226, с. 152; 228, с. 268] підкреслюють, що відмінності між лексичним та семантичними полями полягають переважно у формальних ознаках, котрі беруться до уваги при формуванні поля.

На позначення сукупності лексичних одиниць зі спільним компонентом у працях вітчизняних мовознавців [68; 84; 99; 108] широко представлений термін “лексико-семантичне поле”, тоді як у дослідженнях англомовних лінгвістів, еквівалент “lexical-semantic field” функціонує менше. Так, лексико-семантичне поле розуміють як комплексне утворення лексичного поля, семантичного поля та ядерних понять (core concepts) [247, с. 260-261]. Погляд на лексико-семантичне поле базується на основі його взаємозв’язку з ядерними поняттями, абстрактним втіленням знань, що організовують лексичне значення, визначаючи структуру лексичного складу мови та класифікують лексичну інформацію. Згідно з таким підходом, лексичний склад мови – комплексна мережа семантичної інформації, представлена у вигляді макро- (рівень поля) та мікроструктури (рівень слова), де лексичне поле виступає структурною частиною лексико-семантичного поля [247, с. 262]. У рамках традиційного структуралістичного бачення лексико-семантичне поле – це сукупність одиниць, що демонструють різноманітні семантичні взаємовідношення та утворюють ієрархічно організовану структурну цілісність [101; 104; 134; 223]. Тому вважаємо за доцільне звузити визначення термінів “словесне поле”, “лексичне поле”, “семантичне поле” до характеристик, які безпосередньо стосуються лексико-семантичного поля, розуміючи під останнім сукупність лексичних одиниць чи їхніх значень, об’єднаних парадигматичними зв’язками, що мають спільний семантичний компонент і позначають явища за понятійною, предметною чи функціональною схожістю [95; 144; 147; 151].

В основі польової моделі мови знаходиться об’єднання мовних одиниць за спільними семантичними та функціональними ознаками змісту. Одиниці, що належать до одного мовного поля, відображають понятійну чи функціональну подібність позначуваних явищ. Таким чином, утілюється діалектична єдність мовних явищ та позамовного світу [1, с. 82]. Основне завдання лексико-семантичного поля полягає в адекватному відображенні певної частини реального світу та сукупності понять, що маніфестують

визначену сферу досвіду людини [8, с. 33]. Мова розглядається як проміжний концептуальний рівень між свідомістю та реальністю, а отже, лексико-семантичне поле – набір семантично споріднених лексичних одиниць, значення яких взаємозалежні й у сукупності утворюють поняттєву структуру окремого фрагменту дійсності [202, с. 52]. Кожне лексико-семантичне поле сегментує дійсність по-своєму, відповідно до особливостей кожної мови [14, с. 166]. Вивчення лексико-семантичних полів підтверджує наявність декількох рівнів абстракції при переробці, збереженні та передачі семантичної інформації. На більш високих рівнях структури мови одиницями інформації виступають певні елементи смислу, а слово розглядається як поєднання цих елементів. Сміслові відношення між словами пояснюються присутністю в їхньому складі спільних одиниць смислу та подібністю їхніх комбінацій [120; 137; 165]. На нижчих рівнях абстракції одиницею виступає слово як певний образно-мисленнєвий елемент, а слова в свідомості мовців утворюють семантичні поля на основі тематичної близькості чи приналежності до однієї сфери логічних понять їхніх референтів [86, с. 100]. Семантична значимість слова залежить від складу всього поля, тому що смисл слова зумовлюється змістом решти одиниць системи, а включення чи виключення зі складу поля одного слова впливає на решту інших, змінюючи змістові межі кожного слова лексико-семантичного поля [215, с. 258].

Альтернативу теорії лексичного поля деякі лінгвісти [197, с. 75-101] вбачають у семантиці фреймів. Перевага цього підходу полягає в здатності відобразити екстралінгвістичну інформацію, що є необхідною для розуміння понять, які відповідають лексемам в контексті певної культури, суспільно-історичного досвіду. Одна з відмінностей між лексичним полем та фреймом полягає у відношеннях між їхніми елементами: рухомих, інтенсивних в організації фрейму та більш статичних, нединамічних у межах лексичного поля [224, с. 6]. Інша відмінність стосується специфіки інформації, що наповнює лексичне поле чи фрейм, та критеріїв її відбору [224, с. 7-9].

У сучасних дослідженнях мови лексичне поле також співвідноситься з поняттям “семантичний домен”, що представляє собою концептуальний фрагмент, котрому відповідають семантично пов’язані слова лексичного складу мови. Лексичне поле (як набір певних одиниць) виступає складовою семантичного поля, утворюючи базу для семантичного домену [203, с. 22].

Актуальними проблемами теорії лексико-семантичного поля залишаються питання про включення до лексико-семантичного поля лише слів чи й словосполучень, одиниць однієї частини мови чи різних, сукупність споріднених однокореневих слів чи морфологічно простих одиниць тощо [202, с. 57]. Так, деякі європейські мовознавці відносять до лексико-семантичного поля одиниці лише однієї частини мови [217; 226; 247; 266], тоді як інші наголошують на включенні в поле слів різних частин мови [60; 96; 147]. У нашому дослідженні ми дотримуємось думки, що система лексико-семантичного поля об’єднує спільними смисловими зв’язками різні лексеми, незалежно від їхніх частиномовних ознак. Це дозволяє розширити межі аналізу, охопивши всі мовні одиниці, що відображають спільне поняття.

Як засвідчують мовознавчі праці останнього часу, теорія та концепція лексичного поля має надзвичайно стабільний характер. Проте, незважаючи на достатній рівень теоретичного опрацювання проблематики поля в сучасній лінгвістиці, актуальною вимогою сьогодення залишається широке застосування теорії лексико-семантичного поля у вирішенні практичних проблем лексикології [266, с. 472]. Зокрема, важливим є дослідження об’ємних лексичних полів на зрізі декількох мов. Масштабне вивчення лексико-семантичних полів різних мов розкриває цінну інформацію для подальших типологічних порівнянь мов та культур сучасного світу.

1.3 Принципи побудови лексико-семантичного поля: семантичний, структурний, системний

Аналіз наукової літератури з проблеми поля дає змогу визначити три основні принципи, за якими мовознавці намагаються будувати лексико-семантичне поле, – семантичний, структурний, системний [1; 15; 18; 19; 173; 187]. Таким чином, семантичний принцип втілюється завдяки здійсненню компонентного аналізу лексичних значень слів, які утворюють певне лексико-семантичне поле. Вихідним положенням компонентного аналізу є розуміння значення слова як сукупності загальних, базових компонентів чи семантичних ознак, що можуть входити до складу різних лексем [8; 83; 91; 92; 105].

В історії мовознавства теорія значення зазнавала суттєвих трансформацій: значення розглядалося як уявлення, образ [139; 264], поняття [69; 179], відношення [238], предмет [245], функція слова [201], інваріант інформації [123; 135], відображення дійсності [90; 93; 141; 149; 153] та ін. У цій роботі досліджується лексичне значення слова, під котрим розуміємо набуті в результаті досвіду знання про сукупність мовленнєвих та немовленнєвих ситуацій, у яких слово може вживатися [95, с. 91-92]. На нашу думку, це визначення демонструє достатню універсальність для розкриття поняття значення слова, завдяки включенню до тлумачення вихідних поглядів як семантики, так прагматики і синтактики. Під значенням слова також розуміємо відображення в мовній свідомості предмета чи явища навколишньої дійсності, що розкриває когнітивні знання про світ, які актуалізуються в мовленні та втілюються у варіативному наборі семантичних компонентів [102].

У сучасній лінгвістиці значення слова розглядають як певне складне утворення, багаторівневий комплекс, ієрархічну структуру [76; 82; 95; 98; 142]. Під структурою лексичного значення розуміють взаємозалежність його компонентів – семантичних ознак, що описують

сутності, які називає слово. Змістове ядро лексичного значення відображає інтенціонал, периферійні семантичні ознаки – імплікаціонал [113, с. 102-103]. Лексичне значення утворюється завдяки предметно-логічним зв'язкам, що “випромінюються” ядром (інтенціоналом) та захоплюють імплікаційні ознаки в периферію змісту [113, с. 109].

Основна функція слова реалізується в номінації – здатності слова бути засобом узагальненого та опосередкованого позначення навколишньої дійсності та внутрішнього світу людини [2, с. 152]. Тому для виокремлення компонентів лексичного значення слова необхідно уявити об'єкт номінації – одиничний предмет чи клас ідентичних предметів [2, с. 153; 95, с. 95-96]. Предметом номінації може бути конкретний об'єкт – референт; клас однорідних предметів – денотат; сукупність диференційних, найсуттєвіших для певного класу предметів ознак – сигніфікат [111; 113; 147]. Потреба в розмежуванні зазначених термінів зумовлюється чітким протиставленням об'єктів зовнішньої дійсності та об'єктів, якими оперує людська свідомість. Денотативний компонент в значенні слова відображає предметний характер мислення, фіксує результати пізнавальної діяльності людини, пов'язані з перетворенням ознак реального предмета в ідеальну сутність [2, с. 154].

Компонентний аналіз значення безпосередньо пов'язаний зі структурою лексичного значення. Метод базується на уявленні, що значення слова складається з компонентів, простих понять, об'єднаних в єдине ціле структурою значення [113, с. 110-111]. Сему визначають як просту, неподільну семантичну ознаку, елементарний зміст, атомарне поняття [26; 60; 62; 187]. У лінгвістиці на позначення мінімальних одиниць значення вживаються такі терміни, як сема, семантична диференційна ознака, семантичний множник, семантичний примітив, смисловий атом, семантичний маркер, семантичний класифікатор, фігура змісту тощо [95; 104; 266; 273]. Хоча, вказані терміни не є тотожними, всі вони включають спільні істотні риси, що дозволяє в певних аспектах порівнювати їх, зводячи до одного загального поняття – семи.

Для семантичних компонентів характерні такі риси, як елементарність, віднесення до плану змісту, універсальність [64, с. 57; 185, с. 160]. Семи як найменші одиниці когнітивного простору виступають метомовою семантичного опису, поєднуючи різні людські мови, незалежно від ступеню їхньої генетичної спорідненості [104, с. 121]. Як складові частинки лексичних значень слів, семи співвідносяться із ознаками відповідних понять, котрі, у свою чергу, відображають ознаки явищ реальної дійсності, тому в основі сем знаходиться позамовна природа [92, с. 32]. Компонентний аналіз значення виявляє властивості та ознаки певного фрагменту реальності, відображені словом. Одна й та ж частина дійсності здатна відображатися групами слів різних частин мови [147, с. 38]. У порівнянні з лексичним значенням, сема виявляє вищий ступінь абстрактності, тому семантичним компонентам характерна рухливість, гнучкість – одна сема може входити в структуру значень різних слів.

Отже, саме семантичний принцип має бути покладений у першооснову формування лексико-семантичного поля. Семи, виокремлені за допомогою компонентного аналізу, об'єднують лексичні значення певних одиниць. В результаті виявляється внутрішня будова лексико-семантичного поля, розкривається семантика слів, що передбачає ширше розуміння лексичного значення кожного слова, його структури й природи [60, с. 21].

Структурний принцип втілюється в особливостях організації всіх одиниць, що входять до складу певного лексико-семантичного поля. Кожне поле характеризується специфічною структурою. Структурні відмінності залежать від культури та розвитку свідомості носіїв мови, від принципів, за якими здійснюється категоризація дійсності [181; 210; 229; 242]. Принцип сегментації відображає позамовний зміст семантичного поля але тісно переплітається зі специфічними рисами мовної системи. Тому при дослідженні структури всієї лексико-семантичної системи мови та структури окремого семантичного поля враховуються як позамовні (культура, історичні особливості, суспільні умови та інші), так і мовні фактори.

Лексико-семантичне поле розглядається як система, складники якої пов'язані спільними семантичними компонентами та утворюють структуру зі співвідношенням “ядро – периферія” [39; 92; 114; 209; 246]. Елементи ядра мовного поля концентрують максимальну кількість ознак, що утворюють поле, тоді як в зоні периферії набір цих ознак та їхньої інтенсивності зменшуються. Межі між ядром та периферією розмиті, тому що перехід від ядра до периферії здійснюється поступово, в результаті виділяється навколоядерна, ближня, дальня та крайня периферії [1, с. 82]. Одиниці ядра демонструють визначеність, чіткість, а елементи периферійної зони розкривають індивідуальні, неяскраво виражені риси поля, демонструють рухливість, пересічення з одиницями інших полів, значний ступінь диференційних та потенційних семантичних ознак [92, с. 133-134]. Поняттєве ядро поля віддзеркалює центральний та периферійний статус елементів, визначаючи відстань всередині поля між лексичними одиницями, – чим повніше лексема відображає центральне поняття лексико-семантичного утворення, тим ближче до ядра вона знаходиться [8; 95; 226]. Наявність у тлумаченні слова додаткових (семантичних і стилістичних) характеристик, навпаки, віддаляє його від ключового слова поля [110, с. 36].

У сучасних поглядах на структуру лексичного поля спростовується її чіткість [223; 235; 250], тому що лексико-семантичні поля виявляють загальну тенденцію до дифузності кордонів, як наслідок – на практиці видається складним завданням визначити межі поля. Дискретний характер поля демонструє, зазвичай, ядро поля, тоді як зона поза ядром є перехідною до периферії і виявляє слабші семантичні відношення між її членами [1; 60; 175]. Лексико-семантичне поле розглядається як семантичний простір, що переходить від однієї ядерної зони до іншої, а тому прийнятним візуальним представленням лексичного поля є модель зірки, центр якої “посилає промені” до найвіддаленіших центрів інших полів [192, с. 68]. Тим самим різні поля проникають одне в одне, утворюючи єдиний семантичний простір.

Отже, відповідно до сучасних лінгвістичних теорій, до структурних ознак лексико-семантичного поля мовознавці відносять цілісність, впорядкованість, повноту, нечіткість меж, безперервність. Спільною рисою більшості теорій є те, що лексико-семантичне поле розглядається як система, складники якої пов'язані спільними семантичними компонентами та утворюють структуру зі співвідношенням “ядро – периферія” [97; 266; 273].

Системний принцип організації лексики виявляється в наявності об'єднань слів (парадигм), що характеризуються спільністю значення. Лексико-семантичні групи слів виступають формуючими компонентами лексико-семантичного поля, що інтегруються навколо спільної семантичної ознаки та представляють об'єднання слів з однорідними значеннями. Кожна лексична група в системі поля існує не ізольовано, а у тісній взаємодії з іншими групами, що засвідчує наявність складних, ієрархічних відносин між усіма елементами поля [159, с. 147; 167, с. 206]. Слово, внаслідок багатозначності, може входити у декілька різних лексико-семантичних парадигм. Одиниці однієї семантичної парадигми перебувають в певній ієрархії, члени котрої співвідносяться як вищі та нижчі по відношенню одна до одної, а існування однієї одиниці зумовлює наявність іншої [103, с. 21]. Єдність семантичного поля будується на специфічних кореляціях, які пов'язують одиниці (синонімічних, антонімічних, гіпонімічних та ін.) [30, с. 173], тому слова, що відносяться до однієї лексико-семантичної групи, з одного боку, виражають власні значення, а з іншого, демонструють залежність від інших одиниць групи [159, с. 232]. Зазвичай, зв'язки між лексико-семантичними групами відбуваються шляхом своєрідного паралелізму, співдотику всіх значень однієї групи зі значеннями іншої та через різноманітні зв'язки одного члена лексико-семантичної групи з елементами іншої [159, с. 239]. Індивідуальна семантика слова розкривається через протиставлення з іншими членами парадигми [103, с. 48], тому основою дослідження лексико-семантичних парадигм слугують відношення між її членами, котрі відображають зв'язки між явищами дійсності

[72, с. 5; 149, с. 37]. Парадигматичні відношення базуються на тому, що одиниці об'єднуються за одними компонентами та протиставляються за іншими. Повторюваність одних і тих самих сем в семемах різних слів сприяє парадигматичній співвіднесеності цих слів. Відповідно до характеру співвідношення сем виокремлюються три види опозиційних відношень – тотожності, привативності, еквіполентності [92, с. 43-48].

У сучасних лінгвістичних дослідженнях лексико-семантичне поле розуміють як семантично однорідну частину лексичного складу мови, елементи якої взаємопов'язані не лише парадигматичними, а й синтагматичними відношеннями [202; 266]. Різні мовознавці наголошують на першочерговості тих чи інших зв'язків. Так, в історії розвитку лексичної семантики синтагматична спорідненість елементів тривалий час не досліджувалась так детально, як парадигматична; це пояснюється тим, що структура лексико-семантичного поля в своїй основі будується на парадигматичних відношеннях подібності. Проте семасіологічні пошуки підтверджують важливість врахування синтагматичних зв'язків при аналізі лексико-семантичного поля [163; 187; 198]. Так, А. Круз важливою властивістю лексичного поля вважає однорідність та наявність парадигматичних і синтагматичних зв'язків між його елементами [187, с. 171].

У мовознавчих дослідженнях існує, принаймні, дві підстави для врахування синтагматичних відношень. По-перше, слова мають специфічні комбінаторні риси, на які логічно зважати при аналізі семантичних особливостей поля [202, с. 57]. В одному слові може проявлятися інше слово, підтримуючи нерозривний семантичний зв'язок із першим. Всі поняття, що слово розкриває експліцитно чи імпліцитно, відносяться до семантичного поля цього слова [240, с. 84]. Іншою вагомою підставою враховувати синтагматичні відношення лексичних одиниць при вивченні лексико-семантичного поля, на відміну від врахування лексичної комбінаторики, виступає оточення слова [198, с. 11]. На перший погляд, дистрибутивний

підхід не вписується в дослідження лексичного поля, проте сучасні досягнення корпусної лінгвістики вказують на лінгвістичну вагу цього методу [202, с. 57]. Згідно з одним із постулатів структуралізму, мовний знак – це єдність форми і змісту, відповідно зміна форми неможлива без зміни значення. В синтагматичних відношеннях це розкривається в тому, що будь-яка зміна в значенні провокує зміну в оточенні лексеми [228, с. 231].

Підсумовуючи зазначене вище, приходимо до висновку, що лексико-семантичне поле – складне, багатогранне явище в лексичному складі мови. Організація одиниць у системі поля відбувається на основі семантичного (здійснення компонентного аналізу лексичних значень слів, виділення гіперсем), структурного (формування ядра, центру, периферії), системного принципів (виявлення гіперо-гіпонімічних, синонімічних, антонімічних та інших відношень усередині лексико-семантичного поля та взаємозв'язків одного поля з іншими полями).

1.4 Зіставне вивчення лексики в сучасному мовознавстві

Сучасне зіставне вивчення мов все більше виходить за межі традиційних вузькоспеціалізованих інтересів лінгвістики, розкриваючи безмежний простір для дослідження актуальних антропологічних проблем – взаємовпливу мови, культури, свідомості [104, с. 300]. В лінгвістиці спостерігається зміна наукових пріоритетів – дослідження лексики набуває нового розвитку як у теоретичному, так і прикладному аспектах. Загальна тенденція вітчизняних та європейських досліджень мови – орієнтація на лексичний склад мови [16; 41; 60; 126; 150; 154; 193; 195; 196]. Проблеми зіставного вивчення лексики викликають особливу увагу, тому що лексичний склад мови відображає найсуттєвіші особливості національно-мовної культури [42; 82; 184]. В лексичному складі знаходять вираження всі процеси соціальної дійсності, переосмислені носієм мови. Зіставне дослідження лексики дає змогу виявити специфіку етнічного світосприйняття, тому що

кожна мова концентрує цілісність духовних прагнень народу [42, с. 9]. Міжмовні дослідження збагачують саму лексикологію, оскільки проникнення в сутність слова за допомогою іншої мови сприяє кращому розумінню спільних законів лексичної семантики.

Спроби зіставного вивчення мов беруть початок у лінгвістичній філософії В. фон Гумбольдта. Вчений розглядав мови та відмінності між ними як силу, що пронизує всю історію людства, як те, що концентрує в собі духовну цілісність та енергію народу [33, с. 378]. Думки лінгвіста залишаються актуальними і в наш час, коли зростає прагнення національного ствердження та відродження, в центрі якого перебуває мова народу. Між життям народу та лексичним складом мови її носія існує дуже тісний зв'язок, що в рівній мірі охоплює зовнішні та внутрішні аспекти життя суспільства. Лексична система будь-якої мови є унікальною та культурнозначимою, адже лексичний склад мови – це надзвичайно чутливий показник культури народу [21, с. 1-17]. Міжмовне зіставлення лексичних систем робить можливим не лише виявити загальне та специфічне в мовах, а й дослідити особливості мовної культури носіїв. Зіставне дослідження фокусує увагу, в першу чергу, на контексті культури, адже будь-яка мова втілює етнокультурні моделі, породжені особливостями національного світосприйняття [7; 27; 160; 190].

На сучасному етапі наукових досліджень лінгвістика має чітку антропологічну орієнтацію [188; 211; 231; 219; 223]. Зосередження уваги на людині з її системою уявлень, знань та цінностей дозволяє розглядати мову як когнітивну сутність, універсальну форму первинної концептуалізації дійсності, суспільне явище в просторі духовних цінностей етносу. Пізнання мови етносу дозволяє глибше проникнути в духовну природу носія цієї мови, що слугує засобом світосприйняття – всесвіт постає для людини таким, яким постає для неї мова, в міру її можливостей пізнавати та освоювати реальність [60, с. 10-12]. Вивчення змісту національної мовної свідомості набуває особливої актуальності через зростання інтенсивності міжкультурних

зв'язків, що, у свою чергу, спричиняє потребу порівняти значимі мовні елементи в культурі та свідомості однієї мовної спільноти з іншою.

Міжмовне зіставлення – ефективний спосіб виявлення національного та універсального в мовах, що допомагає визначити специфіку культурного сегментування світу [77; 82; 152; 230; 237]. Людина формує уявлення про світ, пізнаючи та освоюючи дійсність. Результат людського сприйняття реальності вибудовує для людини індивідуальний простір – картину світу. По мірі пізнання світу картина світу постійно розвивається та зазнає змін [75, с. 10]. Мова накладає відбиток на розуміння Всесвіту та знаходить утілення у мовній картині світу [9; 78; 128], що є фрагментом життя мови та її носіїв на перетині минулого і сучасного; частиною досвіду народу, відображенням національно-культурних цінностей [42, с. 3-7].

Унаслідок комплексних, багатовекторних впливів глобалізації стираються географічні кордони між країнами всього світу, інтегруються різні культури, створюється єдиний полікультурний простір. Ідея про те, що людство знаходиться на порозі усвідомлення себе як єдиної світової спільноти, стає все актуальнішою в сучасних гуманітарних дослідженнях – увага мовознавців зосереджується на проблемі особистості, котра розглядається як *global identity* (глобальна ідентичність) [241, с. 487]. Особливого значення набуває проблема співвідношення національного та глобального, актуалізуються питання про ціннісні основи сучасної цивілізації – з одного боку, глобалізація спричиняє поступове засвоєння одних культур іншими, а з іншого, – постає загроза культурної “нав’язливості”, агресивного поглинання етнічних просторів домінуючою культурою. Прагнення до міжкультурного діалогу має стати виявленням зрілості людства, усвідомленням свого місця у Всесвіті. Як наслідок, особливої ваги набувають порівняльні дослідження, що “несуть практичну цінність у доступі до мудрості величних традицій світу” [244, с. 88].

Одна з причин активізації сучасних міжмовних розвідок – проблема зникнення маловживаних мов світу [188, с. 68; 266, с. 471]. Особливої ваги

набувають дослідження, що охоплюють вивчення цілих мовних сімей чи ареалів [195, с. 1-29]. Постійні глобалізаційні процеси втілюються в розвитку комунікацій та технологій, мовних контактах, міжнародному впливові англійської мови. Таким чином, мови невеликих спільнот опиняються в загрозованих для свого подальшого розвитку та існування обставинах. За прогнозами деяких лінгвістів, на кінець XXI ст. кількість мов у світі зменшиться до 600 [188, с. 68-69]. Відтак, під загрозу потрапляє культурна багатогранність світу, що віддзеркалюється в мовній ідентичності всіх людей планети, духовний базис усього людства.

Зіставні дослідження лексичної семантики скеровують мовознавчі пошуки до пізнання глибин національно-мовної самобутності, ментальності, духовності народу. Тому визначення спільних та відмінних рис у порівнюваних лексико-семантичних системах підводить нас до вирішення питання про сутність мови як універсальної здатності людини та розкриває причини подібностей різних мовних культур в етнічному багатоманітті глобальної спільноти [181; 194; 199; 221].

У працях сучасних лінгвістів зіставне мовознавство співвідноситься з типологією [95; 104; 178]. В основі зіставних та типологічних досліджень знаходиться застосування спільного й універсального методу – порівняння мов. Відмінності полягають у різних цілях лінгвістичних пошуків. Основне завдання типології – пошук мовних подібностей, типових явищ; виявлення специфіки мови на тлі загальних властивостей мов, визначення найтиповіших мовних структур за фонетичними, морфологічними, синтаксичними та іншими ознаками, пояснення мовних контрастів, відмінних рис на тлі наявних подібностей [104, с. 13-14]. Типологічні та зіставні спостереження розрізняються вченими на підставі кількісних параметрів [25, с. 7; 112, с. 280]. Згідно з таким баченням, контрастивна лінгвістика порівнює дві мови незалежно від їхньої спорідненості, а типологічне дослідження охоплює більш ніж дві мови, переважно спільного походження. На нашу думку, зіставне та типологічне мовознавство – єдине

підгрунтя порівняльного вивчення мов. Ці напрямки взаємодоповнюють один одного, розширюючи уявлення про порівнювані мови.

Відповідно до мети дослідження, зіставне порівняння лексики може здійснюватися в семасіологічному та ономасіологічному аспектах [20; 28; 82; 104]. Розрізнення зазначених аспектів зумовлюється природою слова, котре не лише має значення – виражає семантичну інформацію, а й позначає – співвідноситься з певним фрагментом дійсності [104, с. 73-81]. Семасіологічний підхід до вивчення лексики передбачає вивчення структури значення слова та особливостей його семантичної реалізації в системі мови і в мовленні. В ономасіологічному аспекті аналіз орієнтований на зв'язки слова із позначуваними предметами та явищами дійсності, на вивчення співвідношення лінгвістичного та екстралінгвістичного [28, с. 101].

Лексико-семантичне зіставлення може відбуватися на різних рівнях лексичної системи мови: на рівні слова, лексико-семантичної групи, поля, словникового складу мови [66; 83; 104; 136]. Багаторівнева презентація лексичної системи ілюструє її ієрархічну структуру. Врахування системних зв'язків та ієрархічних відношень на всіх рівнях аналізу сприяє належному опису лексико-семантичної системи зіставлюваних мов [77, с. 50-52].

Основною одиницею лексичного рівня мови вважають слово, що має різні вияви в лексичній системі мови та в свідомості її носіїв: як лексеми – слова в сукупності всіх значень і форм та як семеми – лексико-семантичного варіанту слова [116; 141; 157]. Лексема як абстрактна одиниця структури словникового складу мови презентує узагальнення всіх реалізацій певного слова, тоді як лексико-семантичний варіант функціонує в реальних умовах мовлення [116, с. 413]. Відповідно, розрізняють семантичну структуру лексеми – сукупність лексико-семантичних варіантів і семантичну структуру семеми – ієрархічну організацію сем [104, с. 84; 156, с. 70-71].

Опора зіставних експериментів на семантичний принцип дозволяє знайти спільний базис для зіставлення різних мов та стає вихідною точкою досліджень від третього члена порівняння – *tertium comparationis* [83, с. 3-7].

Лексико-семантичне порівняння відбувається на тлі єдиного семантичного простору, що існує на вербальному та невербальному рівнях та проявляється в результаті зіставлення лексичних значень. Значення лексем втілюється в семах – найменших змістових одиницях мови, що підтримують цілісність лексичної системи мов, створюючи різноманітні комбінації смислових структур слів та лексичних груп [104, с. 302].

Семний аналіз вважається релевантним інструментом для зіставного опису лексики [8; 20; 27; 38; 39; 99]. За його допомогою відображається повнота всіх значень лексеми, її семантична структура; виявляються парадигматичні й синтагматичні відношення між одиницями як в синхронії, так і діахронії, всередині системи однієї мови та декількох. Порівняння лексичних значень одиниць різних мов дає змогу визначити спільні та відмінні семантичні ознаки, розкрити специфічні риси зіставляваних лексичних систем. Семи слугують одиницями виявлення мовних особливостей і водночас засобом їх опису. На рівні міжмовних лексичних відношень семантична близькість зіставляваних одиниць визначається за ступенем їх еквівалентності – збігу семантичних ознак у структурах лексичних значень. У результаті можливі такі типи відношень: повний збіг (еквівалентність), частковий збіг (включення, накладання семантики), виключення (повне неспівпадіння) [104, с. 123-140].

Одним із актуальних завдань зіставного мовознавства та типології залишається проблема мовних універсалій – явищ, властивих усім мовам або більшості з них [84, с. 369]. Факт, що всі мови мають спільні ознаки, в сучасній лінгвістиці незаперечний [184; 194; 218; 230]. Проте підходи до розуміння універсалій відрізняються залежно від теоретичного підґрунтя, на яке опирається дослідник: формалізму чи функціоналізму [230, с. 43]. Відмінність між цими теоретичними поглядами полягає не лише в застосуванні різних принципів та методів дослідження, а й у баченні природи мовних універсалій. Так, наприклад, у теоріях формалізму існування мовних універсалій пояснюється генетичною здібністю людини опанувати мову.

Мови розглядаються як особливий стан мовної здатності людини, відтак всі мови ілюструють спільні властивості й відрзняються лише в зовнішній реалізації [180; 232; 243]. Прихильники формалізму вивчають мову іманентно, як автономну когнітивну систему, не беручи до уваги впливу досвіду на мову. В теоріях функціоналізму, навпаки, мовознавці покладаються на зовнішній прояв мови, що виявляється у функціонуванні мови. Вчені відштовхуються від ідеї про те, що природа мовних універсалій знаходиться у здійсненні основної функції мови – в спілкуванні. Оскільки комунікація – це властивість всіх мов, виникають спільні мовні ознаки. Мова використовується для вираження значення, котре, згідно з теорією функціоналізму, утворюється завдяки фізичному, культурному та соціальному досвіду, що знаходиться в основі всіх мов [212; 219; 236].

Незважаючи на існування протилежних поглядів на природу мовних універсалій, у наш час спостерігається тенденція до зближення, злиття цих підходів [205, с. 1-48]. Це свідчить про становлення інтегрованого бачення природи мовних універсалій та розвитку нового сприйняття властивостей мов, що дає змогу належно оцінювати здобутки обох теоретичних баз у дослідженні універсальних мовних ознак [201; 212; 233].

Спільні властивості в різних мовах зумовлюються ідентичними процесами мислення носіїв усіх мов. По відношенню до дійсності мислення – це форма та спосіб відображення, утворення ідеального світу в свідомості людини. Відображення як система базових процесів мислення є однаковим у всіх людей, проте воно отримує різноманітне лінгвістичне вираження в кожній окремій мові. Сучасні дослідження стверджують про інтернаціональний характер людського мислення – як універсальну логіко-поняттєву базу людини, цілісну систему ментальних універсалій, що є спільними для всіх етносів [196; 104; 208; 253]. Розглядається ідея про єдиний поняттєвий базис людської свідомості – психологічну єдність людства [253, с. 149-169]. Окрім закономірних відмінностей мовних та культурних систем, існують семантичні примітиви, що розглядаються як

основа для *tertium comparationis* [253, с. 154] та зводяться до спільного поняттєвого базису мови, мислення та культури.

Отже, в центрі сучасних лінгвістичних пошуків – відображення загальнолюдських, національно-культурних та індивідуальних особливостей у мові, яка розглядається як динамічна система, що є одночасно засобом спілкування та пізнання. Аналіз мовних явищ відбувається на зрізах різних парадигм, інтегруючи результати та досягнення всієї історії лінгвістики. Такий підхід послаблює межі між різними дисциплінами, розширює методологію досліджень та дозволяє вивчати мову всебічно.

1.5 Корпусний підхід у прикладних дослідженнях лексики

Системно-структурний підхід до вивчення мови послугував базою для розвитку різних напрямків у мовознавстві, котрі, в свою чергу, дозволили розглядати мовну дійсність у мовленні через дослідження функціонування одиниць в різноманітних контекстах. Функціональний опис одиниць сприяє виявленню тих властивостей одиниць, що актуалізуються лише в мовленні. Відтак, у сучасних лінгвістичних дослідженнях простежується особлива увага мовознавців до вивчення мовних явищ у динамічному, комунікативно-прагматичному аспекті [6; 10; 35; 73; 79; 117; 133].

Інтеграційні процеси в світі спричиняють зростаючу потребу в багатомовній та міжкультурній компетенції. Мова розглядається як багатовимірна відкрита система, в центрі якої перебуває мовна особистість, що формує навколо себе складні відношення “мовець – мовний знак – ситуація” [6]. Нового значення набуває ефективна комунікація, не обмежена мовними бар’єрами. Спілкування стає предметом уваги не лише мовознавців, а й представників політичних інститутів, міжнародних організацій, комерційних установ. У результаті зростає актуальність широкомасштабних досліджень різних мов світу [225, с. 51].

З розвитком комп'ютерних технологій розширилися межі лінгвістичних пошуків – відкрилися можливості вивчати мови на основі корпусних методик [36; 37; 146; 204; 207; 249; 255; 272]. Корпуси виступають джерелом емпіричної інформації для теоретичних та практичних застосувань у лінгвістиці, слугують експериментальним підґрунтям для мовного моделювання, розширюють межі аналізу функціонування мови. Під терміном “корпус” розуміють структуроване, систематизоване, програмно оброблене зібрання репрезентативних текстів природної мови різних варіантів та форм існування [36; 204; 251]. Корпус виступає загальним прийомом фіксації та дослідження мови, узагальненою моделлю презентації фактичного матеріалу. Зібрання текстів корпусу будується з реальних фрагментів писемного чи усного мовлення, що дозволяє розглядати корпусний матеріал як емпіричну базу лінгвістичного дослідження [37, с. 40-43]. Корпусний спосіб дослідження мови передбачає застосування комп'ютера і корпусних методик для аналізу чи опису мовних явищ.

Як цілісна система корпус має відповідати певним вимогам. Серед ключових – автентичність, репрезентативність, стандартність, збалансованість [146; 222; 182]. Досягнення цих завдань можливе завдяки визначеному набору параметрів, що враховуються при побудові корпусу. Параметризація корпусу повинна охоплювати такі виміри як широту (охоплення певної кількості текстів), пропорційність, часову однорідність [146, с. 87-88]. Відповідно до мети створення та призначення корпуси класифікують на повнотекстові, фрагментні, динамічні, статичні, діахронні, синхронні, одномовні, дво- і багатомовні, порівняльні, усні, писемні тощо [36, с. 104].

Завдяки методикам корпусної лінгвістики розкриваються нові перспективи зіставних досліджень мов: матеріал, представлений корпусом, вважається релевантним для міжмовного зіставлення. Відтак, підвищується ефективність контрастивних досліджень лексики [225, с. 8]. Корпусний підхід у мовному дослідженні, на відміну від порівняння, що базується на

інтроспекції, використовує чіткішу емпіричну базу для міжмовних лексичних студій та надає багатшу, надійнішу інформацію щодо ступеня відповідності між лексичними одиницями в зіставлюваних мовах [255, с. 7-10].

Багатомовні корпуси забезпечують глибоке проникнення в лексичні системи порівнюваних мов та сприяють розумінню тих мовних явищ, що можуть залишитися поза увагою при дослідженні одномовного корпусу. Використання корпусів із декількох мов дозволяє всебічно розглянути функціонування одиниць у зіставлюваних лексичних системах, прослідкувати вживання лексичних одиниць у контексті, виявити їхні парадигматичні та синтагматичні відношення. Крім того, багатомовний корпус слугує основою для розпізнавання значень слів-полісемантів: виявляється рівень семантичної еквівалентності лексичних одиниць у різних мовах [255, с. 11]. Створення корпусів на основі декількох мов відіграє важливу як теоретичну, так і практичну роль. Зокрема, теоретично багатомовні корпуси забезпечують матеріал для лексичних досліджень, слугують експериментальною базою для випробовування лексичних теорій та гіпотез. Із практичного боку, застосування корпусів важливе у дослідженнях з багатомовної лексикографії, термінології, перекладознавства, методики викладання мов, літературознавства, дискурсу, соціолінгвістики, політичної та юридичної лінгвістики [225, с. 13-14; 273, с. 1-10].

Останнім часом для побудови корпусів використовують мережеві ресурси інтернету [182]. Хоча інтернет слугує безмежним джерелом матеріалу для корпусної лінгвістики та сприяє вирішенню багатьох її завдань, деякі дослідники наголошують на проблемах, пов'язаних зі збалансованістю та репрезентативністю вибірки [222, с. 133]. Тому інтернет-тексти повинні бути відібрані згідно з визначеними критеріями, відповідати специфічним вимогам аналізу, бути систематизованими й організованими.

Отже, використання багатомовних корпусів вирішує низку завдань зіставних вивчень лексики, відкриваючи можливості пізнавати мовні особливості, типологічні, культурні відмінності так само, як універсальні риси зіставлюваних мов.

1.6 Концептуальні ознаки поняття “криза”

Поняття “криза” багатогранне та наповнене глибоким семантичним змістом. Аналіз сутності такого явища, як криза, є важливим об’єктом вивчення різних гуманітарних наук, тому що проникнення в глибини суперечностей людського буття посідає важливе місце в сучасних пошуках антропологічної філософії [65; 88]. Наша епоха – це епоха глобальних проблем та глобальних процесів, глобальної економіки, глобальної війни й глобальної безпеки. Новим викликом нашого часу є економічна криза, що розкрила суперечності не лише в світовій системі економіки, але й стала поштовхом до загострень практично в усіх сферах людської діяльності. Тому явище кризи знаходиться на перетині досліджень філософії [145; 162], історії [170], соціології [148; 161], політології [29; 34; 176], економіки [177], екології [189; 213] та інших наук.

Так, у філософії розуміння кризи базується на циклічності історичного процесу. Світ досягає певної точки розвитку, за якою відбувається тотальна трансформація. У філософському баченні криза – це занепад культури, особистості та цивілізації в цілому [118; 145; 162]. В сучасних умовах культура залишається духовним ядром історичних та національних форм життя, що має здатність об’єднати світ у глобальному розвитку. Проте досягнення науки, техніки трансформують загальну концепцію культури [162, с. 97]. Філософське трактування кризи зводиться до занепаду самого буття людини. Земна куля – це не лише сфера взаємодії економічних зв’язків та технічних досягнень, які впливають на існування людини, а й замкнений простір, у якому люди поєднані спільним розвитком історії.

В історичному розумінні криза – це загострення економічної та політичної ситуації в державі, яке відбувається час від часу в кожній країні. Криза має універсальні риси, зачіпає всі суспільні інститути та впливає на спосіб мислення і поведінку людей [65; 170]. Криза – внутрішньо зумовлена риса світового історичного процесу, що підпорядковується визначеним

законам. Кризовий стан спричиняється переходом від старої соціокультурної системи до нової з оновленим світоглядом. Посилення кризи характеризується зростанням війн та революцій, занепадом економіки, влади, мистецтва, релігії, науки, засобів масової комунікації [170, с. 33-50].

Криза в соціології – це порушення балансу в структурі соціальної системи, що призводить до зниження рівня інтегрованості суспільства [148; 161]. Соціальна криза приводить до серйозних змін у стереотипах свідомості й поведінки людей, соціальної взаємодії, моралі, ціннісних імперативів. Руйнується система соціальних мотивацій, і як результат – домінування у свідомості людей принципу “кожен за себе”, тобто настає криза соціокультурних інститутів, які консолідують суспільство.

В умовах кризового стану значно знижується ступінь передбачуваності поведінки соціуму. Для піку кризи характерні розпад суспільства на безліч окремих елементів і водночас поява великої кількості нових національно-етнічних та релігійних утворень. Соціологи вважають, що для виходу з кризи потрібні дві неодмінні умови: збільшення критичної частки населення, що глибоко зацікавлена в збереженні або відновленні тих або інших форм своєї соціальної інтегрованості, а також формування нової ідеї, що об’єднає людей та задасть чіткі цільові установки необхідної соціальної діяльності [29; 34].

Життя соціуму спрямовує діяльність людини на визначення власної ідентичності. Переживаючи нові контексти життя, людина зазнає кризи ідентичності – особливого етапу масової свідомості, коли соціальні категорії, за допомогою яких людина визначає себе та своє місце в суспільстві, втрачають межі та цінності. Ідентичність виступає також механізмом соціалізації людини, оскільки в процесі становлення особистості засвоюються культурні зразки, соціальні ролі та моделі поведінки [148; 241].

При формуванні ідентичності важлива роль належить мові. Усвідомлення ідентичності відбувається через мову, котра сприяє ідентифікації об’єктів дійсності, їхній класифікації та впорядкуванню уявлень про навколишній світ. Як інструмент культури мова формує не лише

уявлення про реальність, але й про особистість, яка, занурюючись у певну культурну спадщину, через мову сприймає традиції, звичаї, мораль, систему норм та цінностей свого народу, специфічний культурний образ світу, усвідомлюючи власне місце в ньому. Завдяки мові відбувається відновлення культурно-історичного досвіду, формування культурної ідентичності суб'єкта, ототожнення з ідеями, цінностями, традиціями своєї культури.

У політиці феномен кризи розглядається в опозиції “стабільність – нестабільність”. Ці поняття відображають різні стани політичної динаміки, але найдетальніше представлені в рамках теорії катастроф [65, с. 42-50]. Відповідно до цієї теорії стабільність системи зумовлена дією двох полярних тенденцій, одна з яких пов'язана зі збереженням старих норм, правил, законів, а інша – навпаки з адаптацією політичних структур до змін середовища. Нестабільність політичного життя виявляється у формі кризових явищ різного рівня. Деякі політологи відзначають, що кризи присутні в колективній пам'яті будь-якої нації, оскільки нові політичні інститути й режими виникають переважно саме в кризові періоди [29; 34; 176]. Політична криза зумовлюється зрушеннями в соціальних позиціях основних агентів відношень – інститутів влади та громадськості [34, с. 179].

Основною передумовою виникнення політичної кризи може бути економічна криза. Під економічною кризою розуміють серйозні порушення в економічній діяльності країни. Причину економічних криз часто вбачають у порушенні рівноваги між попитом та пропозицією на товари й послуги [34; 177]. Однією з форм прояву кризи є систематичне масове накопичення боргів і неможливість їх погашення. Наслідком економічної кризи є зменшення реального валового національного продукту, масові банкрутства й безробіття, зниження життєвого рівня населення [176; 177].

Екологічна криза відображається в матеріальному бутті людини. Віра в безкінечний прогрес втрачає абсолютність, наслідки технічного розвитку стають загрозою існуванню самого людства. Світового значення набувають проблеми екології – забруднення, збільшення населення, зміна клімату,

виснаження ресурсів, голоду [177; 213]. Вирішення екологічних проблем потребує змін в свідомості всієї глобальної спільноти, появи відчуття повної участі й відповідальності за долю планети та майбутніх нащадків.

Глобальна криза – це криза не економічна, а в першу чергу, політична, суспільна. Порушення принципів моральної та соціальної відповідальності, зловживання суспільною довірою приводить до зростання соціальної напруженості. Проблема захисту базових демократичних цінностей набуває планетарного характеру. Адже, як вважав український філософ С. Кримський: “У жодну епоху, в жодній країні нація не виходила з кризи завдяки виключно економічним чинникам. Лише завдяки культурі, релігії, ідеї державності та національним інтересам” [88]. Отже, здатність подолати кризу насамперед пов’язується з духовними можливостями людства. Шлях подолання кризових ситуацій у суспільстві співвідноситься з моральним відродженням людини. Особистість – це вища духовна сутність, що знаходиться в постійному творчому самоздійсненні, а наукова думка та творчість людини – сила, що здатна об’єднати все людство.

Висновки до розділу 1

Криза – об’єкт вивчення різних гуманітарних наук, тому що проникнення в глибини суперечностей людського буття посідає важливе місце в сучасних дослідженнях. Розуміння кризи базується на циклічності історичних процесів та пов’язується із занепадом культури, особистості, духовності. В суспільно-історичних науках причина кризи вбачається в переході від старої соціокультурної системи до нової. Політична криза зумовлюється загостренням соціальних відношень інститутів влади та громадськості. Економічна криза виникає в результаті порушення рівноваги між попитом та пропозицією на товари і послуги.

Польовий підхід до зіставлення ЛСП *криза / crisis* забезпечує цілісність дослідження одиниць, що їх утворюють, розкриває специфічні структурні

риси порівнюваних лексичних систем, відображає особливості категоризації дійсності українськими та британськими мовцями. ЛСП *криза / crisis* розглядаємо як сукупність лексичних одиниць та їхніх значень, об'єднаних парадигматичними зв'язками, що мають спільний семантичний компонент і позначають явища за понятійною, предметною чи функціональною схожістю.

В основі побудови ЛСП *криза / crisis* знаходяться семантичний, структурний та системний принципи. Семантичний принцип втілюється завдяки здійсненню компонентного аналізу лексичних значень слів, які утворюють ЛСП *криза / crisis*. У значенні слова вбачають сукупність базових компонентів, що можуть входити до складу різних лексем. Структурний принцип виявляється в особливостях організації всіх одиниць, що входять до складу ЛСП *криза / crisis* та утворюють структуру зі співвідношенням “ядро – периферія”. Системний принцип організації одиниць на позначення кризи відображається в наявності об'єднань слів (парадигм), що характеризуються спільністю значення. Системність лексичного складу мови виявляється в здатності мовних одиниць утворювати певну єдність та встановлювати семантичні відношення між собою на основі спільних сем, незалежно від частиномовної приналежності. Одиниці ЛСП *криза / crisis* в українській та англійській мовах належать до різних частин мови, що дає змогу дослідити всі лексеми, що співвідносяться з явищем *криза* незалежно від граматичного класу, виявити поняттєву структуру досліджуваного фрагменту дійсності.

Використання багатомовних корпусів дозволяє всебічно розглянути функціонування одиниць зіставляваних ЛСП *криза / crisis*, простежити вживання лексем у контексті, виявити типологічні відмінності, так само як універсальні риси сучасної української та англійської мов.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ФОРМАЛІЗОВАНОГО АНАЛІЗУ ОДИНИЦЬ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ *КРИЗА / CRISIS*

Складність вивчення явищ лексичної семантики зумовлюється її комплексною структурою, неоднорідністю елементів та утворюваних ними зв'язків, що, в свою чергу, вимагає нових лінгвістичних пошуків, спрямованих на опрацювання нових методів і прийомів досліджень [19; 31; 94; 214; 216; 225; 255].

Пропонована методика формалізованого дослідження одиниць ЛСП *криза / crisis* забезпечує комплексний, всебічний, різноаспектний підхід до вивчення особливостей структури ЛСП *криза / crisis* та специфіки функціонування одиниць ЛСП *криза / crisis* в інформаційних повідомленнях (далі – ІП) друкованих видань України та Великобританії. Для виявлення структурно-семантичних особливостей поля використовується формалізований підхід до аналізу мовного матеріалу в поєднанні з елементами математичних теорій множин і графів. Особливості функціонування одиниць ЛСП *криза / crisis* в ІП визначаються на основі двомовного реєстру текстів, утвореного з повідомлень сучасних українських та англійських газет.

2.1 Етапи формалізованого моделювання ЛСП *криза / crisis*

Застосована в роботі формалізована методика була розроблена під керівництвом М. М. Пешак у відділі структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України та поглиблена іншими українськими мовознавцями [26; 70; 101; 158]. Побудова ЛСП із залученням формалізованих методик дослідження забезпечує чіткість і поетапність

структурації знань про явище кризи, виражених у значеннях одиниць, шляхом графо-матричного моделювання ЛСП *криза / crisis*.

Формалізований аналіз здійснено у сім етапів. На *першому етапі* за допомогою *методики компонентного аналізу, процедури ступінчастої ідентифікації* та шляхом *суцільного обстеження* тлумачних словників української та англійської мов відібрано одиниці, у формулах тлумачення яких міститься семантична вказівка на явище *криза*. На основі *теоретико-множинного підходу* отримані сукупності лексичних одиниць сформовано у *множини* – лексико-семантичні мікрополя, елементи яких підлягали поетапній стратифікації на *підмножини* – групи найбагатозначніших лексем (більше семи значень), одиниць із середнім ступенем полісемії (від двох до шести значень) та моносемічних.

На *другому етапі* побудовано *матриці* ЛСП *криза / crisis*, по вертикалі яких розміщено семний склад значень слів, а по горизонталі – лексичний склад; спільну сему позначено знаком +. Списки слів та сем у матрицях погруповано по спадній відповідно до семантичного об'єму одиниць та частотності семантичних компонентів у межах поля. Кожна лексема ЛСП *криза / crisis* зайняла своє місце у структурі поля, зумовлене кількісними (ступінь полісемічності) та якісними (семантичний потенціал щодо вираження поняття *кризи*) критеріями. Лексеми з найвищим ступенем полісемії (більше семи значень) віднесено до ядра мікрополя, одиниці середнього ступеня полісемії (від шести до двох значень) сформували основний склад, моносемічні лексеми – периферію.

На *третьому етапі* за допомогою *прийому опозицій* досліджено парадигматичні відношення мовних одиниць у системі ЛСП *криза / crisis*, проаналізовано явища гіперо-гіпонімії та типи опозиційних відношень між конститuantами ЛСП *криза / crisis*.

На *четвертому етапі* за побудованими матрицями змодельовано *графи* ЛСП *криза / crisis*, де порядковий номер семантичного вузла в системі графа відповідає порядковому номеру лексеми в таблиці матриці.

Схема графа представляє ступінь багатозначності одиниць поля – найбільш багатозначні слова розташовані в центрі (вершини графів) та поєднані з іншими одиницями за допомогою дуг. Лексеми з нижчим ступенем полісемії потрапляють у навколоядерну зону та периферію. Семантика кожної лексеми поля відображається через послідовний аналіз усіх елементів на дузі графа.

Для виявлення елементів структури поля в системі графів виокремлено семантичні центри – лексеми, що демонструють узагальнену семантику та найбільшу кількість безпосередніх і опосередкованих семантичних зв'язків з іншими елементами поля.

На *п'ятому етапі* за допомогою *зіставно-типологічного методу* виявлено спільну та відмінну системно-структурну організацію одиниць ЛСП *криза / crisis*.

На *шостому етапі* методом *суцільної вибірки* із архівних ресурсів українських та англійських інтернет-газет відібрано 2000 інформаційних повідомлень, з яких, у свою чергу, виокремлено дискурсивні фрагменти з ядерними лексемами *криза, crisis* (укр. 1547, англ. 1250). На основі *корпусного підходу* до утвореної вибірки побудовано двомовний реєстр текстів, що підлягав подальшій параметризації щодо пропорційності, часової однорідності, автентичності тощо.

Сьомий етап передбачав визначення частотності функціонування усіх одиниць ЛСП *криза / crisis* в інформаційних повідомленнях та виявлення контекстуального оточення ядерних лексем *криза, crisis* у зіставлюваних реєстрах текстів за допомогою комп'ютерної програми *WordSmith Tools 6 (2013)*. Стратифікація списку всіх одиниць на групи високо-, середньо- та низькочастотних лексем проводилася за допомогою виявлення найчастотніших лексем поля та поетапного зіставлення їх з одиницями різного ступеня частотності (В. Левицький). Групи найчастотніших одиниць утворили лексеми, що фіксуються в текстах більше 350 разів, середньочастотних – більше 50 випадків уживання.

Важливим є також дослідження характеру функціонування найбагатозначніших одиниць ЛСП *криза / crisis* в обраних мов. Тому на цьому ж етапі встановлено, які полісемічні одиниці поля сформували групи високо-, середньо- та низькочастотних лексем. *Процедуру кількісних підрахунків* використано для зіставлення кількісних параметрів ЛСП *криза / crisis*.

2.2 Методи формалізованого дослідження одиниць ЛСП *криза / crisis*

2.2.1 Теорія множин у дослідженні одиниць ЛСП *криза / crisis*. Кожна сфера людських знань вивчає певні об'єкти не окремо, а в єдності з іншими. Об'єкти, що мають спільні властивості, об'єднуються разом. Загальна теорія таких сукупностей була запропонована Георгом Кантором у ХІХ ст. та отримала назву “теорія множин”. Згідно з цією теорією, множиною є група певних об'єктів, що сприймаються як цілісне утворення [138, с. 5].

У нашій роботі під множиною розуміємо будь-яку сукупність лінгвістичних об'єктів, об'єднаних певною ознакою. Тобто ЛСП *криза / crisis* у сучасній українській та англійській мовах виступають окремими множинами зіставного дослідження. Мовні одиниці, що входять до складу ЛСП *криза / crisis*, – елементи множини з конкретно визначеними властивостями, що перебувають у різноаспектних відношеннях між собою. Аналіз семантики кожного елемента зіставляваних множин відбувається на основі дослідження його змісту, представленого певним набором семантичних ознак, пошук котрих проводиться шляхом послідовного багаторазового розбиття множини елементів на підмножини за формальними критеріями. У процесі опрацювання мовного матеріалу враховується можливість кожної одиниці з'явитися в множині лише один раз [26; 158]. Поетапне зведення загальних і складних понять до простіших, що

знаходиться в основі логічних операцій з множиною елементів, з одного боку, дає можливість представити особливості цих елементів детальніше та повніше, а з іншого, – завдяки розкриттю семантичних ознак і відношень між елементами множини сприяє виявленню та охопленню всієї структури ЛСП *криза / crisis*.

Отже, аналіз лексичних одиниць на позначення кризи здійснюється за допомогою виявлення та повторення однакових семантичних ознак. На основі багатоступеневої класифікації лексичні одиниці утворюють групи, що є нечіткими підмножинами, тобто такими, в яких елементи, крім здатності позначати кризові явища, характеризуються іншими значеннями, завдяки яким підмножини перетинаються з іншими підмножинами, утворюючи теоретично нескінченний макроряд. На основі вивчення словникових дефініцій найуживаніші, полісемічні одиниці ЛСП *криза / crisis* поступово зводяться до моносемічних, таких, що відносяться до сфери конкретної лексики, перетворюючись при цьому в чітку лінгвістичну множину.

Структуру словникової статті розглядаємо як сукупність строго організованих формальних ознак, кількість котрих здебільшого співвідноситься зі ступенем полісемічності лексеми: чим більше лексичних значень, тим яскравіше розкриваються формальні ознаки словникової статті [70, с. 18]. Співвідношення між формальними ознаками не лише розкриває особливості організації словникової статті, а й відображає багатство лексичного значення одиниці. Взаємообмеженість та взаємозумовленість зв'язків між складовими елементами тлумачної статті робить останню цілісним інструментом для класифікації одиниць ЛСП *криза / crisis* за формальними ознаками. Ступінь спорідненості між словниковими статтями виявляється формальним проявом спорідненості лексичних значень. Отже, кожна словникова стаття виступає комплексом формальних ознак із чіткою структурою, де вилучення чи додавання певної частини спричиняє змінювання інших частин та загальне перегрупування.

Зіставлення словникових статей здійснюється за правилами теорії множин. На цій підставі розкриваються поелементні перетини складу словникових статей. Одна словникова стаття, перетинаючись з декількома іншими, утворює певні угруповання, котрі на лексичному рівні формують синонімічні ряди. Послідовність у поширенні перетинів зумовлює різну кількість угруповань, даючи можливість здійснювати опис співвідношень між словниковими статтями та впорядковано їх розміщувати в окресленому семантичному полі [70, с. 21]. У результаті виявлених диференційних елементів порівнюваних статей утворюються класи, які не перетинаються та характеризуються своєю індивідуальною семантикою. Розмір класу залежить від кількості спільних та відмінних формальних ознак, за котрими даний клас виокремлюється з масиву. Відповідно, чим менша кількість формальних ознак знаходиться в основі виділення класу, тим більшим може бути його розмір. Отже, клас розглядаємо як “сукупність елементів із кількісно обмеженим числом, а угруповання – їх топографічно упорядкований список на теоретико-множинних засадах” [70, с. 21].

2.2.2 Методика матричного представлення ЛСП *криза / crisis*. Семний і лексичний склад досліджуваних лексико-семантичних полів *криза / crisis* слугує основою для побудови матриці. “Якщо уявити собі лексико-семантичні поля у вигляді матриць, то кількість клітин будь-якого поля у двох мовах ніколи не збігатиметься, не всі клітинки в зіставляваних мовах будуть заповненими, і те, що в одній мові міститься в одній клітинці, в іншій може бути розподілене між двома чи більше меншими клітинками” [84, с. 297]. Матриця складається із сукупностей однакової довжини рядків, у яких представлено семні структури значень та стовпчиків, що відображають функціональність сем. Таблиця матриці фіксує семантичні зв’язки між одиницями ЛСП *криза / crisis*, де плюсом позначається співвідношення лексем та їх значень. Перевагою матриці вважаємо зображення специфіки структури ЛСП *криза / crisis*, що втілюється

в системній значущості не лише реалізованих відношень між одиницями (заповнені клітинки матриці), а й імпліцитних можливостей (незаповнені клітинки). Матричне представлення одиниць ЛСП *криза / crisis* унаочнює їхню семантичну будову, типи значень, відношення між значеннями слова, шляхи переходу від одних значень до інших [84; 98; 158]. Таким чином, матричний метод зображення семантичних відношень між одиницями ЛСП *криза / crisis* розглядаємо як метамову для опису досліджуваних об'єктів аналізу, а матрицю у вигляді таблиці – як модель системи семантичних зв'язків та структури лексичного матеріалу на позначення кризи.

Вивчення співвідношень значень одних мовних одиниць ЛСП *криза / crisis* із значеннями інших підтверджує семантичну закономірність – місце слова в матриці залежить від кількості його значень. Тобто полісемія виявляється класифікаційною категорією, в основі котрої міститься “сітка” відношень лексико-семантичних варіантів, що відображають різноманітні явища та предмети навколишнього світу. Кожна лексема поля займає чітко визначене місце, зумовлене кількісними (ступінь полісемічності) та якісними (семантичний потенціал щодо вираження поняття кризи) критеріями. Тобто структура мікрополя залежить від ступеню багатозначності одиниць, що його утворюють – слова з найвищим ступенем полісемії (більше семи значень) відносимо до ядра мікрополя, (від шести до двох значень) – основного складу, а моносемічні лексеми утворюють периферію [26; 158].

Системний аналіз полісемічних одиниць допомагає розкрити принципи творення нових значень слів, внутрішню структуру множини, що розкривається за допомогою взаємовідношень між її елементами та іншими елементами лексико-семантичного поля. Семантичний аналіз мовного матеріалу вказує на важливість врахування переходів значень між лексичними одиницями, що виявляється у здатності слова використовуватися в різних контекстах, поєднуватися з різними частинами мови, набувати чи втрачати певні значення. В основі цих переходів відображаються

національні, культурно-історичні, суспільні особливості сприйняття дійсності носіями зіставлюваних мов.

Як показують результати аналізу одиниць ЛСП *криза / crisis*, динамічність та інтенсивність переходів спостерігається переважно між мовними одиницями з високим та середнім ступенем полісемії, а між моносемічними лексемами ці переходи слабшають. Ці відношення виявляються при зверненні до матриць мікрополів ЛСП *криза / crisis*, де слова з високим ступенем полісемії займають густозаповнену частину матриці, а дво-, однозначні – рідкозаповнені місця.

Отже, завдяки структурі матриці кожна одиниця ЛСП *криза / crisis* представляється у всій повноті своїх безпосередніх та опосередкованих зв'язків, які сприяють об'єднанню мовних одиниць у групи полісемантичних одиниць, лексем із середнім ступенем полісемічності та моносемічних. Опосередковані зв'язки мають складнішу структуру та представляють відношення між одиницями у вигляді ланцюжків, де один елемент пов'язується з іншим через два, три і більше елементів.

За допомогою матриці стає можливим упорядкування співвідношень між одиницями поля на основі аналізу їхнього семного складу, характер котрого виявляється в результаті поділу сем на групи багатofункціональних, монофункціональних та сем із середнім ступенем функціональності.

Матричному представленню мовного матеріалу передуює етап визначення семної організації одиниць лексичної системи. Одним із найефективніших методів пізнання семантики мови вважають компонентний аналіз [83; 91; 92; 99; 104], сутність котрого виражається в розщепленні лексичного значення слова на семи, обмежена кількість яких дає змогу описати та систематизувати необмежену кількість значень – всю лексико-семантичну систему мови [99, с. 258-262]. Застосування компонентного аналізу має особливе значення в зіставних дослідженнях як метод порівняння лексичного складу двох мов через призму різних

свідомостей, що дозволяє виявити лексичні та концептуальні лакуни [186, с. 187; 267, с. 106].

Дослідження лексики на позначення кризи відбувається на матеріалі тлумачних словників, що сприяє глибшому аналізу специфічних особливостей лексем, характеризуючи їх в елементарних єдностях. Словникова стаття здебільшого відображає семантичну структуру слова детально та всеохоплююче, тому опора на дефініції тлумачного словника дає можливість досліднику розпізнати тотожності та відмінності лексичних одиниць на основі спільних та диференційних елементів дефініцій, опрацювати велику кількість мовних одиниць та проаналізувати всі компоненти тлумачень, не виключаючи жодного з них [8, с. 34; 173, с. 431].

У нашому дослідженні одиниць ЛСП *криза / crisis* притримуємось думки, що кожна тлумачна частина словникової статті представляє значення лексичної одиниці як набір семантичних компонентів, де кожний компонент словникового тлумачення прирівнюється до семи [60; 99; 101].

Один із аспектів нашого дослідження полягає в аналізі парадигматичних відношень між одиницями ЛСП *криза / crisis*. Парадигматичні зв'язки слів розкриваються через виявлення однакових компонентів у значеннях різних лексем. Наявність спільних сем у тлумаченнях різних слів робить відповідні мовні одиниці парадигматично співвіднесеними. При аналізі парадигматичних відношень враховуються зв'язки між одиницями поля, їхня взаємозалежність та характер протиставлення, тобто опозиційні відношення. В результаті здатності одного й того ж самого слова утворювати різноманітні опозиційні зв'язки вибудовується цілісна парадигматична структура ЛСП *криза / crisis*. У дослідженні аналіз парадигматичних відношень ґрунтується на класифікації опозицій залежно від характеру співвідношення компонентів: опозиція тотожності, включення, еквіполентності [92, с. 43-48].

2.2.3 Теорія графів у зовнішній організації ЛСП *криза / crisis*. Стрімкий розвиток інформаційних технологій розширює можливості дослідження мови, мисленнєвих процесів, пов'язаних із творенням думки та слова. З початком дослідження штучного інтелекту, асоціативні чи семантичні мережі (графи) стали засобом представлення зв'язків між мовними одиницями, що віддзеркалюють процеси творення інформації людським мозком. Ідея графів як ментального представлення мовних одиниць та відношень між ними знаходить відображення в роботах із психолінгвістики, теорії семантичної пам'яті, конективізму [234, с. 123-125]. Теорія графів стала інтегруючою базою для таких мовознавчих напрямків як лексична семантика, лінгвістика тексту і дискурсу, словотворення, термінологія, перекладознавство та ін.

Застосування основ теорії графів у розв'язанні проблем лексичної семантики привертає увагу все більшої кількості лінгвістів [26; 101; 158; 193; 194]. Актуальними постають дослідження у сферах автоматичного семантичного аналізу тексту, машинного перекладу, відтворення інформації та засвоєння нової. Значні досягнення отримані в дослідженнях значення слова: розмежування різних значень та відтінків лексичної одиниці, набуття словом нових значень, визначення семантичного статусу мовної одиниці та семантичних зв'язків з іншими одиницями, виявлення семантичної відстані між лексемами, конструювання семантичних класів [234, с. 123-139]. Яскравим прикладом функціонування методу графів у сучасних інформаційних просторах є лексичні ресурси British National Corpus, WordNet, Wikipedia, Wiktionary, Roget та ін.

Наявність спільних та відмінних рис у зіставляваних одиницях ЛСП *криза / crisis* сучасної української та англійської мов, а також різних типів взаємовідношень між ними, представлених матрицями, дає можливість побудувати схеми лексико-семантичних полів у вигляді графів. Згідно з теорією графів, кожна одиниця поля посідає визначене місце в системі та вступає в ієрархічні зв'язки й відношення з іншими елементами поля. Саме

зазначені зв'язки та відношення відіграють значну роль у розкритті семантики одиниць поля. У досліджуваних мовних системах української та англійської мов ЛСП *криза / crisis* демонструє чітку конфігурацію, що засвідчує наявність семантичних угруповань усередині поля. Лексичний склад презентується як мережа із слів (*network*), у якій лексико-семантичне поле виконує організаційну функцію [246, с. 63]. Представлення лексичного матеріалу на позначення кризи за допомогою теорії графів дозволяє прослідкувати особливості зовнішньої структури та внутрішньої системної організації зіставлюваних ЛСП *криза / crisis*, кількісно й якісно оцінити їхні семантичні властивості та закони формування в аналізованих мовах.

За допомогою схеми графів представляється ступінь багатозначності одиниць поля та особливості взаємозв'язків між ними – найбільш багатозначне слово потрапляє до центру (вершини графа), пов'язуючись з іншими одиницями за допомогою дуг. Порядок розташування мовних одиниць у семантичному просторі строго визначений і кожне слово з'являється в ньому лише один раз. Відсутність у графі перетинів дуг та повторів слів ілюструє точне визначення і розташування кожної лексичної одиниці. Лексеми з нижчим ступенем полісемії потрапляють в навколоядерну зону та периферію. При віддаленні від вершини графа зміст кожного семантичного вузла, що лежить на прямій дузі з вершиною графа, розширюється, доповнюючись характеристиками всіх проміжних вузлів. Тому семантика кожної одиниці ЛСП *криза / crisis* розкривається через послідовний аналіз всіх елементів на дузі графа – від вершини до кінцевого семантичного вузла (див. рис. В. 2.1).

У нашій роботі вершини графів вважаємо основними семантичними центрами ЛСП *криза / crisis* в українській та англійській мовах, під якими розуміємо лексеми, що демонструють не менше семи безпосередніх зв'язків з іншими одиницями лексико-семантичного поля. У структурі поля виявляються семантичні мікроцентри – мовні одиниці, що мають не менше п'яти безпосередніх зв'язків з іншими складовими елементами поля [26; 158].

Таким чином, графічний спосіб представлення семантичної структури й семантичних зв'язків між одиницями на позначення кризи забезпечує їх максимальну наочність, на основі якої стає можливим виявити та зіставити всі системно-структурні утворення ЛСП *криза / crisis*.

2.2.4 Корпусний підхід у дослідженні особливостей функціонування одиниць ЛСП *криза / crisis*. Сучасні мовознавчі пошуки характеризуються поєднанням різних методів та методик досліджень, комплексними підходами до вивчення мовних явищ, залученням досягнень різних наук, використанням нових технічних та інформаційних можливостей.

У нашій роботі використовується комп'ютерна програма *WordSmith Tools 6* (2013) [248], що дозволяє інвентаризувати та систематизувати лексичний склад зіставлюваних ЛСП *криза / crisis*, дослідити семантику мовних одиниць у динаміці їхнього функціонування в просторі інформаційних текстів, виявити загальні тенденції розвитку лексичних систем сучасних української та англійської мов. Під реєстром текстів розуміємо систематизоване, структуроване, програмно оброблене зібрання текстів природної мови різних варіантів та форм її існування [37; 146; 204; 207; 251].

Реєстр текстів для дослідження одиниць ЛСП *криза / crisis* побудований згідно з визначеними критеріями: автентичності (незмінюваності текстів), репрезентативності (віднесеності текстів до певного жанру, відтворення стану мови в конкретний часовий період функціонування), квантитативності (обсяг корпусу має бути не менше 1 млн. слів), закодованості (формального опрацювання текстів для аналізу комп'ютерною програмою). Всі тексти реєстру паспортизуються – фіксується інформація про назву тексту, автора, дату й рік видання, назву інтернет-газети та кількість сторінок.

З метою виявлення особливостей функціонування одиниць ЛСП *криза / crisis* у ІІІ використовувалась спеціалізована програма обробки лексичного матеріалу *WordSmith Tools 6* (2013) [248], яка складається з трьох основних модулів: *WordList*, *KeyWords* та *Concord*, кожен із яких містить додаткові програмні функції. Наприклад, використання модуля *WordList* дозволяє розкрити якісні та кількісні особливості всього реєстру текстів (визначити загальну кількість лексем, знаків; впорядкувати одиниці в тексті за частотою їхнього вживання або алфавітним порядком; виявити відсоток вживання кожної лексеми відносно всієї кількості слів). Застосування модуля *KeyWords* дає можливість виявити стилістичні особливості тексту. Програма на основі зіставлення найчастотніших одиниць (*WordList*) усього реєстру текстів та одного тексту, що потребує додаткового аналізу, виокремлює лексеми, котрі найповніше характеризують та описують семантику тексту. До функціональних можливостей модуля *Concord* належать визначення особливостей контексту кожної лексеми – аналіз усіх прикладів уживання (в межах вибірки дослідження), виявлення сполучуваності з іншими одиницями, пошук за формальними подібностями лексем та ін. Використання програми *WordSmith Tools 6* дає змогу створити репрезентативний матеріал дослідження, спростити процедури пошуку та виявлення лексичних одиниць, здійснювати статистичні опрацювання, визначати контекст уживання слів, забезпечувати об'єктивність та достовірність отриманих результатів.

Інформаційні тексти ілюструють соціальну картину дійсності, відображають життя громадян країни в мінливих соціально-політичних обставинах. Засоби масової інформації опосередковують та характеризують відносини людини з навколишньою реальністю, формують картину світу, соціальні стереотипи, моделі поведінки. З одного боку, інформаційний текст – це результат сьогодення, що віддзеркалює факти, події, обставини, а з іншого, – медіатекст формує уявлення про події, створює їхній образ, виступає спільним підґрунтям для когнітивних процесів формування знань

про навколишній світ. Тому аналіз соціальних явищ у рамках лексичної семантики дає змогу, по-перше, виявити культурні особливості сприйняття певного фрагменту соціальної дійсності різними мовними спільнотами; по-друге, визначити найзначиміші лексичні одиниці на відображення явища криза в інформаційних повідомленнях української та англійської мов.

У наш час значна кількість друкованих видань представлена в інтернет-форматі. Загальною тенденцією текстового матеріалу в інтернет-виданнях є прагнення до актуальності, стислості, точності, нейтральності. На нашу думку, саме ці особливості інформаційних повідомлень здатні впливати на об'єктивність відтворення соціально-значущих явищ у країні, а тому можуть розкрити специфіку семантичної репрезентації досліджуваного явища “криза” в сучасній українській та англійській мовах і виявити функціональні особливості одиниць лексико-семантичних полів. Джерелами лексичного матеріалу вибірки послуговували інтернет-сайти періодичних електронних видань (“День”, “Україна молода”, “Українська правда”, “Дзеркало тижня”, “The Guardian”, “The Independent” та ін.). Двомовний реєстр текстів ЛСП *криза / crisis* утворюють 2000 інформаційних текстів новин (обсягом близько 2 млн. слів), відібраних упродовж 2008-2016 рр.

Аналіз функціональних особливостей одиниць ЛСП *криза / crisis* ґрунтується на принципі частотності, який полягає в тому, що у зіставлюваних реєстрах текстів виявляється невелика група високочастотних слів, велика група низькочастотних слів, а між цими двома групами існує перехідна зона середньочастотних слів. У нашій роботі стратифікація списку всіх одиниць ЛСП *криза / crisis* проводилася за допомогою виявлення найчастотніших лексем поля та поетапного зіставлення їх з одиницями різного ступеню частотності. Відтак, лінія розмежування груп високочастотних, середньочастотних та низькочастотних лексем проводилась на основі кількісних розбіжностей між частотністю їхнього вживання в ІІ сучасних українських та англійських інтернет-джерел. Наприклад, відмінність між частотністю лексем *зміна* (708) та *важливий* (853) значно

менша, ніж між одиницями *важливий* (853) та *різкий* (146). Відповідно, тут проводимо межу між високочастотними та середньочастотними лексемами. Згідно з отриманими програмою *WordSmith Tools 2013* результатами та поступовим зіставленням частотності всіх одиниць ЛСП *криза / crisis*, до груп найчастотніших одиниць зараховувалися лексеми, що зустрічалися в текстах більше 350 разів, середньочастотних – більше 50 випадків вживання [95, с. 298].

Висновки до розділу

Формалізований підхід до виявлення та зіставлення структурно-семантичних і функціональних особливостей одиниць ЛСП *криза / crisis* дав можливість розкрити особливості системної організації зіставляваних полів, виявити семантичну структуру одиниць ЛСП *криза / crisis* та характер відношень між ними, визначити специфіку функціонування одиниць ЛСП *криза / crisis* в інформаційних повідомленнях порівнюваних мов.

Застосування положень теорії множин дозволяє провести послідовний аналіз семантики всіх елементів ЛСП *криза / crisis* на основі дослідження їхнього змісту, представленого певним набором семантичних ознак. Виявлення цих семантичних ознак проводиться шляхом багаторазового розбиття множини елементів на підмножини за чітко заданими властивостями. Інструментом для класифікації лексичного матеріалу слугує словникова стаття як набір формальних ознак. Спорідненість між словниковими статтями вважається формальним вираженням спорідненості лексичних значень.

Виявлення спільних та відмінних рис зіставляваних ЛСП *криза / crisis* відбувається на фоні загального семантичного простору, що знаходить своє вираження в семах. Методика компонентного аналізу дозволяє виявити внутрішню організацію структури одиниць ЛСП *криза / crisis*. Словникова стаття представляє значення лексичної одиниці як набір семантичних

компонентів – сем. Повторюваність одних і тих самих сем у значеннях різних слів сприяє парадигматичній співвіднесеності цих лексичних одиниць. Залежно від типу співвідношення сем виявляються три види опозиційних відношень – тотожності, привативності, еквіполентності.

Матричний метод зображення семантичних відношень між одиницями ЛСП *криза / crisis* є метамовою опису лексичного матеріалу. Матриця складається із рядків, у яких представлено семні структури значень та стовпчиків, що відображають функціональність сем. Місце слова в матриці залежить від ступеню його полісемії. Одиниці з високим ступенем полісемії займають густозаповнену частину матриці, а дво-, однозначні – рідкозаповнені місця. Таблиці матриць ЛСП *криза / crisis* фіксують співвідношення лексем та їхніх значень, ілюструють семантичну будову мовних одиниць, відношення між значеннями слова, шляхи переходів від одних значень до інших.

Графічне представлення ЛСП *криза / crisis* демонструє особливості їхньої зовнішньої структури та внутрішньої системної організації. Схема графу представляє ступінь багатозначності одиниць поля – найбільш багатозначні слова знаходяться в центрі (вершини графів) та поєднуються з іншими одиницями за допомогою дуг. Семантика кожної лексеми поля відображається через послідовний аналіз усіх елементів на дузі графа.

Корпусні методики в дослідженні особливостей функціонування одиниць на позначення кризи спрощують процедуру систематизації мовного матеріалу, дають можливість здійснювати кількісні обрахунки, виявляти контекст слів, забезпечують об'єктивність отриманих результатів.

РОЗДІЛ 3
ГРАФО-МАТРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ *КРИЗА / CRISIS*
В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Досліджуване ЛСП *криза / crisis* розглядається як складна структура, представлена ядром (мікрополя укр. *злам, загострення, економічна криза, нестача*; англ. *turning point, insecurity / suspense, difficulties*), навколоядерною зоною (мікрополя укр. *екологічна криза, політична криза (криза довіри), бідність*; англ. *economic crisis, ecological crisis, political crisis (crisis of confidence)*) та периферією (мікрополя укр. *труднощі, криза особистості*; англ. *poverty, deficiency, identity crisis*). Вивчення парадигматичних відношень між складниками ЛСП *криза / crisis* засвідчує семантичну однорідність, системність одиниць ядра та навколоядерної зони та розмитість меж периферії. Стратифікація лексичного і семного складу ЛСП *криза / crisis* на підмножини за ступенем полісемічності та функціональності дає можливість виявити подібні та відмінні риси внутрішньої організації зіставляваних полів, що, в свою чергу, сприяє детальному відображенню семантики явища криза в українській та англійській мовах. Зовнішню структуру ЛСП *криза / crisis* представлено у вигляді схем графів, що ілюструють систему безпосередніх та опосередкованих зв'язків між одиницями поля та відображаються дугами, що не перетинаються.

3.1 Графо-матричний аналіз ядерних лексико-семантичних мікрополів *криза / crisis*

Ядерними одиницями лексико-семантичних полів у досліджуваному матеріалі виступають лексичні одиниці *криза, crisis*, котрі маніфестують значення вирішальної зміни, загострення, зламу. Ці лексеми демонструють парадигматичні зв'язки з мовними одиницями ядра, навколоядерної та

периферійної зони різних мікрополів досліджуваних лексико-семантичних полів. Ядерна одиниця українського поля *криза* має чотири дефініції [262, с. 586] та тлумачиться через одиниці *злам*, *загострення*, *економічна криза*, *нестача*, а отже, демонструє з ними безпосередні семантичні зв'язки. Зазначені лексеми містять найбільшу кількість спільних сем з ядерною одиницею, що дає підстави віднести до ядра лексико-семантичного поля *криза* саме мікрополя *злам*, *загострення*, *економічна криза*, *нестача*.

Відповідно до Оксфордського словника англійської мови значення лексеми *crisis* розкривається за допомогою одиниць *turning point*, *difficulties*, *insecurity*, *suspense* [OED], що дозволяє віднести їх до ядра лексико-семантичного поля *crisis*. Як свідчать результати аналізу, саме мікрополя *turning point*, *difficulties*, *insecurity* / *suspense* містять найбільшу кількість спільних семантичних компонентів із ядерною одиницею поля.

Вивчення етимології ядерних лексем *криза*, *crisis* вказує на спільний шлях їхнього розвитку. В порівнювані мови зазначені одиниці запозичені з латинської мови в якості медичного терміну (лат. *crisis* – рішучий поворот, перелом), що, в свою чергу, походить від грецького κρίσις (переломний момент; вибір; розрізнення; міркування; суд, рішення, вирок) [259; 268].

Відтак, у семантичному наповненні ядерних лексем *криза*, *crisis* простежуються спільні ознаки. Так, наприклад, в словниках української мови *криза* тлумачиться як “різка зміна звичайного стану речей” [258; 262], що характеризується перетворенням дійсності та переходом до інакшого життя; крутим поворотом у ході подій, розвитку, процесі. Кризовий час – це *злам* в житті суспільства, що проявляється в рішучій відмові від традиційного, руйнуванні усталених засад існування, порушенні звичного оточення людини.

Під кризою також вбачається “загострення становища” – досягнення крайньої межі, вищого ступеню, кінцевої точки при здійсненні чого-небудь. У цей час події, які відбуваються або розвиваються, характеризуються як надзвичайно сильні, напружені, бурхливі. Загострення – стан очікування, непередбачуваних подій, готовності до раптових дій. Крім того, *загострення*

становища пов'язується також із *економічною кризою*, наслідки котрої несуть одночасно економічне (скорочення виробництва, розлад грошових та фінансових відносин, банкрутство фірм) та соціальне забарвлення (масове безробіття, зубожіння населення). Економічний занепад маніфестує ще одне значення лексеми *криза* – “гостра нестача, брак, відсутність” (див. рис. 3.1).

Рис. 3. 1 Семантична структура ядерної лексеми *криза*

У тлумачних словниках англійської мови “vitaly important or decisive stage in the progress” (життєво важливий або вирішальний етап в розвитку) – це загальне уявлення про кризу. Визначальним компонентом при цьому є “decisive change” (вирішальна зміна), що сприймається як невід’ємна обставина кризового періоду (порівняйте з українським значенням “різка зміна”).

Тлумачення кризи як певної критичної точки розвитку, завершального моменту, крайньої межі знаходить своє відображення в значенні “turning point” (поворотний момент), утвореного на основі медичного терміну “the

point in the progress of a disease” (порівняйте з укр. “переломний момент в ході хвороби”). Тому семантика лексеми *crisis* в англійських словниках репрезентується як вершина загострення, межа між покращенням або погіршенням становища.

Так, як і українці, носії англійської мови під кризою розуміють складний стан в економічному та соціальному житті суспільства “times of difficulty, insecurity, and suspense in politics or commerce” (час труднощів, невизначеності, напруги в політиці чи економіці). Специфічними семантичними ознаками економічної кризи є вказівки на стан небезпеки, тривоги, очікування невідомого (див. рис. 3.2).

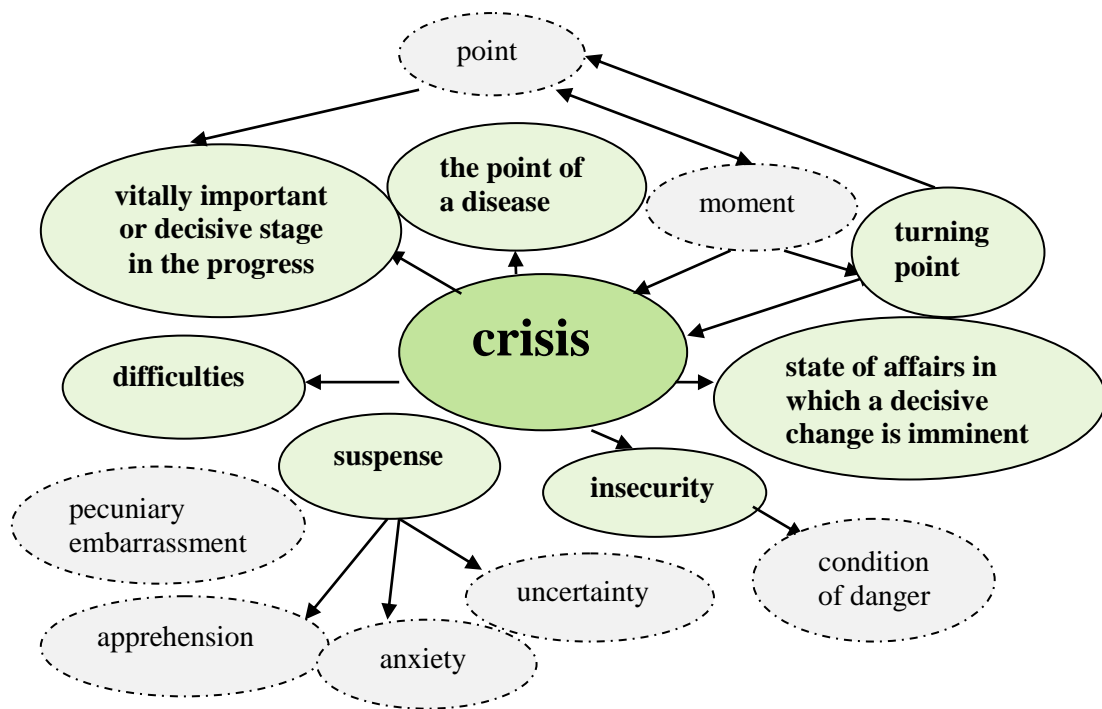

Рис. 3. 2 Семантична структура ядерної лексеми *crisis*

Отже, зіставлявані лексичні одиниці *криза*, *crisis* у сучасній українській та англійських мовах маніфестують як подібні (“зміна” – “change”, “переломний момент хвороби” – “the point in the progress of a disease”), так і відмінні риси семантичного наповнення (укр. “злам”, “нестача”, “економічна криза”; англ. “decisive stage”, “turning point”, “difficulty”, “suspense”, “insecurity”), що зумовлюється культурно-історичними особливостями

становлення етносів, під впливом яких відбувається формування уявлень про кризу.

3.1.1 Підмножини лексем мікрополів *злам / turning point*. Як свідчать результати дослідження, підмножину одиниць найвищого ступіня полісемії формують лексеми *зміна, злам, різкий, крутий, перехід, point* (критичний стан), *moment* (момент), *change* (зміна), *turn* (переворот), *vital* (життєвий), *critical* (критичний), *occasion* (випадок) та ін. (див. табл. А. 1.1). Ці одиниці розкривають семантичну своєрідність досліджуваного ЛСП *криза / crisis*, засвідчуючи спільні й відмінні риси у сприйнятті й розумінні цього явища у порівнюваних мовах.

Лексема *злам* тлумачиться як “різка зміна, крутий поворот у розвитку чого-небудь” [258, с. 461], демонструючи безпосередні зв’язки з ядерною одиницею *криза* (спільні семи ‘різка’, ‘зміна’). Аналіз значення дії *зламувати* допомагає глибше зрозуміти семантичні особливості лексеми *злам* завдяки значенню “рішуче відкинути, зруйнувати, знищити або порушити щось традиційне, звичне, усталене” [258, с. 461], що відображає поняття повної зміни напрямку, розвитку, процесу. Зазначена одиниця містить вказівку на лексеми *поворот, перелом*, котрі також розкривають семантику змінювання, відхилення від обраного напрямку, моменту переходу одного стану до іншого.

Значення ядерної одиниці *turning point* розкривається завдяки безпосереднім зв’язкам із багатозначною лексемою *point*, котра, в свою чергу, демонструє безпосередній зв’язок із ядерною лексемою *crisis*. Лексема *point* – найбагатозначніша в мікрополі. Згідно з OED, структура цієї лексеми включає 33 значення, що свідчить не лише про значний семантичний потенціал, але й вказує на здатність вступати в різноманітні відношення в межах всього ЛСП *crisis*. Зокрема, про подібне бачення кризи говорить присутність в ядерних частинах зіставляваних мікрополів семантично еквівалентних одиниць *зміна* та *change*, котрі розкривають спільну семантику переходу, змінювання (стану, руху, ознаки, властивості).

В англійській мові семантичну близькість з лексемою *change* розкривають одиниці *point*, *moment*, *turn* (n). Вказівка на лексему *point* міститься в тлумачній частині ядерної лексеми *crisis*, позначаючи вирішальний період під час тяжкої хвороби, де шанси на покращення чи погіршення вважаються однаковими. В свою чергу, зазначена лексема маніфестує значення критичного стану подій, вирішального моменту, часу для рішучих дій та можливостей. Вказівка на лексему *opportunity* в тлумачній частині *point*, відбиває семантику сприятливого моменту для здійснення запланованого, шансу на успіх. Словникова частина одиниці *point* включає до свого складу посилання на лексему *moment*, котра містить семантичну вказівку на лексему *turning point* та позначає визначений період, поворотний момент у ході певних подій.

Семантику змін обставин, умов, становища відображає лексема *turn* (n), що містить посилання на одиниці *point* та *crisis*. Зазначена лексема маніфестує значення точки змінювання, коли позитивність результату залишається під сумнівом. Одиниця *turn* семантично багатогранна, що засвідчується широтою розкриття різних явищ, процесів, властивостей у різноманітних сферах життя людини – спорті, медицині, мистецтві, техніці та ін.

В українському мікрополі на час, коли що-небудь змінюється, вказує полісемантична мовна одиниця *перехід*, котра входить до тлумачної частини одиниці *зміна*. Семантичний аналіз зазначеної лексеми передбачає також розгляд дії за значенням “переходити” [258, с. 933]. Ця одиниця референціює ще й значення “минати, проходити”, характеризуючи час, життя, періоди, події, коли щось проходить безслідно, завершується, наближається до кінця.

Лексема *critical* семантично наближена до лексеми *turning point*, що розкривається завдяки взаємному перетинанню їхніх словникових статей за спільними семантичними ознаками (‘*crisis*’, ‘*decisive*’, ‘*determine*’). Окрім того, одиниці *critical* та *crisis* мають спільне джерело походження (з грецької *κρίσις* – вирішувати, судити, приймати рішення), що на лексичному рівні

розкривається спільними семантичними компонентами ‘important’, ‘decisive’, ‘stage’, ‘suspense’, ‘turning point’, ‘disease’.

Указівку на життєво важливі характеристики наслідків кризи відбиває лексична одиниця *vital* (“affecting life; fatal to or destructive of life”), котра характеризує час кризи як небезпечний та фатальний для людини. Лексема *vital* відображає семантичну схожість з одиницею *critical* (порівняйте дефініції: “of supreme importance” та “of decisive importance”).

В українській мові семантичні ознаки кризи відображають багатозначні лексеми *різкий*, *крутий*. Ці одиниці вказують на несподіваність, раптовість, непередбачуваність кризових явищ. Окрім того, зазначені лексеми демонструють парадигматичні зв'язки з елементами інших мікрополів: наприклад, обидві лексеми містять вказівки на одиницю *гострий*, що належить до ядерного мікрополя *загострення*. Лексема *крутий* засвідчує семантичні відношення з елементами мікрополя периферії *труднощі* (“сповнений труднощів; важкий, складний”) [СУМ].

Отже, зазначені полісемічні одиниці в порівнюваних мовах формують ядерні частини лексико-семантичних мікрополів *злам* / *turning point* та займають найзаповненішу частину матриці. Базові семантичні ознаки цієї групи лексичних одиниць проявляються через вказівку на зміну, змінювання, період, коли щось змінюється. Це свідчить про те, що в обох мовах криза сприймається як різка зміна звичного укладу життя, процес переходу з одного стану в інший, поворот у розвитку чого-небудь.

Групи одиниць із середнім ступенем полісемії кількісно найбільші (див. табл. А. 1.1). Представлення мікрополів у вигляді матриць демонструє, що ці лексеми заповнюють її середню частину та, відповідно, формують основний склад мікрополя. В порівнюваних мовах фіксуються одиниці на позначення кризи (укр. *перелом*, *поворот*, *перетворення*; англ. *junction*, *opportunity*, *chance*); оцінювання особливостей кризових явищ (укр. *важливий*, *значний*, *істотний*, *серйозний*; англ. *important* (важливий), *necessary* (необхідний), *momentous* (важливий), *significant* (значний), *serious*

(серйозний), *decisive* (рішучий), *imminent* (загрозливий), *impending* (неминучий); періодичність криз (укр. *минати, завершення, закінчення*; англ. *final* (фінальний), *definitive* (кінцевий); процесуальність кризових явищ (укр. *відбуватися, протікати, тривати*; англ. *occur* (ставатися), *happen* (траплятися) та інші (див. табл. Б. 1.1; табл. Б. 1.2).

У матеріалі української мови період кризи асоціюється з різкою зміною напрямку розвитку, крутим поверненням назад, переходом одного стану в якісно інший. Одиниці *перелом, поворот* семантично подібні, розкриваючи спільне значення зміни в розвитку, в напрямі, у ході якогось процесу. Проте дефініція лексеми *поворот* містить вказівку на одиницю *перелом*, засвідчуючи її найвищий ступінь конкретності. Лексема *поворот*, у свою чергу, розкриває семантичну близькість із ядерною лексемою *злам* та фіксується її тлумаченням. Мовна одиниця *перелом* перетинається за значенням “час, коли що-небудь змінюється” з лексемою *перехід*, відбиваючи основну семантичну рису українського мікрополя *злам* – “час, момент змінювання”. Цю ознаку маніфестує й одиниця *перетворення*, у тлумаченні котрої виявляється спільне значення (“різка зміна”) з ядерними лексемами *криза, злам*.

Аналіз лексичного складу англійського мікрополя *turning point* виявив певні семантичні особливості одиниць окресленої підмножини. Так, у матеріалі англійської мови, криза – це критичний збіг обставин, подій, умов. На семантичному рівні це засвідчується вказівками на лексеми *crisis* та *critical* в одиницях *junction, conjuncture*, котрі також містять взаємні вказівки в своїх тлумачних частинах та виступають лексичними синонімами в системі англійської мови.

Лексема *opportunity* демонструє тісні семантичні відношення з одиницею *point* (входить до її складу) та вказує на вирішальний збіг обставин, час для дій, сприятливий момент (“a time, juncture, or condition of things favourable to an end or purpose; occasion, chance”) [OED]. Семантичну наближеність до зазначеної одиниці демонструє лексема *chance* – дефініції

обох одиниць фіксують взаємні тлумачення та виступають лексичними синонімами.

В українському матеріалі відсутні одиниці еквівалентні англійським лексемам *opportunity*, *chance*, що вказує на певні лінгвокультурні особливості: британці схильні сприймати кризові періоди переважно як час швидкого реагування та прийняття рішень; збіг обставин, що може стати сприятливим для успішного виходу зі складної ситуації; шанс на вдале завершення розпочатої справи. Для української мови розуміння кризи як поштовху до діяльності не характерне, навпаки, криза сприймається як раптове змінювання, перетворення дійсності, до якого варто лише пристосовуватись та звикати.

В англійському мікрополі *turning point* також зафіксовані лексеми, що позначають важливість та необхідність прийняття належного рішення як передумови виходу з кризи – *decision*, *decide*, *determine*, *decisive*, *crucial*. На нашу думку, це пояснюється тим фактом, що одним із існуючих значень кризи в англійській мові було значення “judgement, decision” (судження, рішення), яке вийшло з ужитку в XVIII ст., проте на сучасному етапі пов’язане з одиницею *crisis* опосередковано [OED].

В українському матеріалі виявляються одиниці, що репрезентують темпоральний характер кризових явищ. Наприклад, лексеми *минати*, *проходити* через дієслово *переходити* утворюють семантичні відношення з лексемою *перехід*, що належить до ядра мікрополя, та характеризують час, події, періоди життя як такі, що мають початок та обов’язкове завершення. На лексичному рівні це підтверджується семантичною подібністю лексем *минати* та *проходити*, *завершуватися*, котрі розкривають свої значення через взаємні тлумачення. Вказівку на зазначені лексеми містить також одиниця *протікати*, відображаючи семантику подій, що відбуваються, минають, проходять. Одиниці *переставати*, *припинятися* є взаємними визначниками й функціонують у системі мови як лексичні синоніми. Крім того, лексема

припиняти включає до своєї дефініції одиницю *скасовувати*, позначаючи переривання певної дії, справи, процесу.

Дослідження семантики одиниць на позначення кризи ядерного мікрополя *злам* дозволяє зрозуміти особливості розуміння цього явища українцями: криза, *злам* – це зміна усталеного, традиційного, звичного. В системі мікрополя це відзначається за допомогою лексем навколоядерної зони *відкидати*, *ліквідувати*, котрі опосередковано (через одиницю *зламувати*) пов'язані з ядерною лексемою *злам* окресленого мікрополя. Мовна одиниця *відкидати* демонструє семантичну однорідність із лексемами *відмовлятися*, *відхиляти*. Подібну семантику відображають одиниці *завершення*, *закінчення* та англ. *final*, *definitive*, *determinative*, *conclusive*, вказуючи на досягнення певної межі, кінця, рішення. Лексема *definitive* має найбільший семантичний потенціал серед зазначених одиниць, саме завдяки посилянню в тлумаченні на всі одиниці синонімічного ряду – *decisive*, *determinative*, *conclusive*, *final*.

У зіставлюваних мікрополях виявляються семантично еквівалентні одиниці на позначення процесуальності кризових подій. Наприклад, в українському матеріалі наявні лексеми *відбуватися*, *здійснюватися*, *тривати*. Мовна одиниця *відбуватися* семантично співвідноситься з лексемою *проходити*, що підтверджується вказівкою на останню в тлумаченні. Посилання на цю ж лексему знаходимо в дефініціях одиниць *минати*, *протікати*, *переходити*. Лексеми *відбуватися* та *тривати* вказують на семантично близькі дії, виступаючи взаємними визначниками.

Англійські еквіваленти на позначення кризових процесів кількісно перевищують групу українських одиниць. Так, найбільшу кількість безпосередніх зв'язків з одиницями групи демонструє лексема *happen*, перетинаючись спільними семантичними компонентами з лексемами *take place*, *occur*, *betide*, *befall*. Окрім того, в англійському мікрополі *turning point* (на відміну від українського, в котрому виявлені лише дієслова) фіксуються іменники з подібною семантикою.

Указівку на небезпечну, загрозливу подію відображають лексичні одиниці *imminent, impending*. Перетинаючись спільним значенням “of evil or danger; overhanging”, зазначені лексеми розкривають семантику наближення небезпеки, зла, того, що є очевидним та неминучим [OED].

Отже, підмножини одиниць із середнім ступенем полісемії в зіставлюваних мікрополях української та англійської мов демонструють значну подібність в оцінюванні кризи (*важливий – important*) та процесуальності кризових явищ (*відбуватися – happen*). Відмінним виявляється наявність в англійському мікрополі *turning point* одиниць на позначення кризи як критичного збігу обставин (*junction, conjuncture*), шансу на успіх (*chance, opportunity*), несподіваної події (*occasion, incident*) (див. табл. А. 1.1).

Підмножини моносемічних лексем кількісно найменші та представлені одиницями *раптовий, несподіваний, непередбачуваний* в українському мікрополі та лексемами *betide, threatening* в англійському. Так, одиниця *раптовий* семантично наближена до ядерної лексеми *різкий* та входить до її тлумачення, характеризуючи особливості проявів кризи. Одиниці *несподіваний, непередбачуваний* відбивають спільну ознаку “того, що не чекали” та містять взаємні посилання в дефініціях, що підтверджує їхню семантичну близькість і синонімічність. Лексема *betide* демонструє синонімічні відношення з одиницею *happen* за рахунок взаємних вказівок у тлумаченнях та містить посилання на лексему *befall*, вказуючи на дієвий характер кризових подій та змін. Вказівку на одиницю *threatening* знаходимо в значенні лексеми *imminent*, розкриваючи спільну семантику можливої небезпеки, загрози. Одиниця *threatening* вступає в парадигматичні зв’язки з елементами мікрополя *ecological crisis (eco-threat, threat)*, підтверджуючи тенденцію тяжіння одиниць периферії до інших семантичних утворень.

3.1.2 Підмножини семантичних компонентів одиниць мікрополів *злам / turning point*. У процесі компонентного аналізу було виділено 176 сем в українському мікрополі *злам* та 260 сем у складі англійського мікрополя *turning point*. За кількісним критерієм всі значення розділяємо на підмножини, враховуючи частотність уживання кожної семи.

В українському мікрополі *злам* ядерні семантичні ознаки розкриваються за допомогою сем ‘дія’, ‘зміна’, ‘час’, ‘розвиток’, ‘місце’, ‘відбуватися’ та інші (див. табл. Б. 1.1). У досліджуваному мікрополі *turning point* англійської мови найпродуктивнішими виявилися семантичні компоненти ‘circumstance’, ‘time’, ‘place’, ‘condition’, ‘state’, ‘event’, ‘decisive’, ‘important’, ‘happen’, ‘decide’ та інші (див. табл. Б. 1.2). Зазначені семи найуживаніші в зіставляваних мікрополях та характеризують лексичні значення одиниць із вищим та середнім ступенем полісемії. В зіставляваних підмножинах фіксуються семантично еквівалентні ознаки: ‘дія’ – ‘action’, ‘час’ – ‘time’, ‘подія’ – ‘event’/‘affair’/‘circumstance’, ‘стан’ – ‘state’, ‘відбуватися’ – ‘happen’, ‘місце’ – ‘place’, що засвідчує наявність універсальних характеристик поняття “криза”. Багатофункціональні семи є ядерними в мікрополях *злам / turning point*, оскільки вони найповніше розкривають їхню семантику, утворюючи концепт-мінімум у розумінні кризи та ілюструють дію, час, місце, стан, процес, якість як базові складові досліджуваного поняття.

Так, найпоширеніша українська сема ‘дія’ виступає спільним семантичним елементом для одиниць *перехід, змінювання, злам, поворот, перелом* та ін. Англійський еквівалент ‘action’ інтегрує меншу кількість лексем – *point, turn, change* та ін. Це зумовлюється, з одного боку, формальною ознакою українського мікрополя – наявністю значної кількості дієслів, а з іншого, – розкриває певні семантичні особливості лексичного складу, зокрема розуміння кризи у світобаченні українців відбувається через пізнання її наслідків, процесів, явищ.

Як показують результати семантичного аналізу, компоненти ‘event’ / ‘affair’ / ‘circumstance’ є найпоширенішими в семному складі мікрополя *turning point*, характеризуючи кризу як непередбачений випадок, важливу подію, складні обставини. Наприклад, сема ‘event’ (об’єднує одиниці *junction*, *conjunction*, *moment*, *chance* та ін.) виступає найчастотнішим компонентом мікрополя, вказуючи на раптовість, несподіваність, неочікуваність кризи. Серед ядерних сем українського мікрополя також фіксується семантична ознака ‘подія’, що є спільною для лексем *перехід*, *проходити*, *протікати*, *раптовий* та ін. Окрім того, зазначені одиниці об’єднуються ще й за рахунок сем ‘відбуватися’ – ‘happen’, котрі референціюють спільну семантику дієвості, процесуальності, наслідковості кризових періодів.

У зіставлюваних мікрополях *злам* / *turning point* простежується семантична вказівка на темпоральний характер. Семи ‘час’ – ‘time’ містяться в значеннях лексем укр. *перехід*, *проходити*, *перелом*, *point*, *turning point*, *moment*, *chance* тощо.

Семантичні компоненти ‘стан’ – ‘state’ відображають спільне бачення кризи як особливого стану речей, зумовленого різкими змінами в певній сфері суспільного життя. В українському мікрополі *злам* зазначена сема об’єднує навколо себе лексичні одиниці *зміна*, *перехід*, *перетворення* тощо. В англійському матеріалі дослідження семантичний компонент ‘state’ виступає спільною ознакою лексем *point*, *junction*, *insecurity*, *suspense* та ін.

Незважаючи на семантичну еквівалентність переважної частини одиниць зіставлюваних мікрополів, їхнє розміщення в межах окреслених семантичних систем відрізняється. Наприклад, сема ‘зміна’ виявляється багатофункціональною в підмножині українського мікрополя *злам*, проте її еквівалент в англійському матеріалі дослідження відноситься до підмножини сем із середнім ступенем функціональності (порівняйте: укр. сема ‘зміна’ – спільна для одиниць *змінування*, *перехід*, *злам*, *поворот*, *перелом* та інших, тоді як англійська сема ‘change’ об’єднує лексеми *point*, *turn*, *turning point*).

Серед інших ключових семантичних ознак українського мікрополя *злам* варто звернути увагу на семи ‘кінець’, ‘припиняти’, ‘розвиток’, ‘інший’, ‘життя’, ‘процес’, котрі референціюють загальне уявлення українців про кризу як припинення розвитку, кінець звичного укладу життя та перехід до чогось іншого. В англійському мікрополі *turning point*, навпаки, семантичні еквіваленти до зазначених українських компонентів не виявляють подібного рівня функціональності, розміщуючись у підмножині сем із середнім ступенем поширення.

Завдяки семному аналізу досліджуваних лексичних одиниць стало можливим говорити про семантичні особливості зіставляваних мікрополів, які вказують на специфіку сприйняття явища кризи українцями та британцями. Так, серед найуживаніших сем англійського матеріалу виокремлюються компоненти ‘decisive’, ‘decide’, інтегруючи навколо себе лексеми *point, turning point, juncture, critical, crucial* та ін. Зазначені компоненти не мають семантичних еквівалентів в українській мові, розкриваючи базову відмінність мікрополя *turning point*: криза – час вирішальних змін, проте сама людина вільна вирішувати, як діяти та поводитися в складні кризові моменти, остаточне рішення завжди залишається за особистістю.

Сема ‘important’ інтегрує мовні одиниці *point, crucial, critical, moment, serious, vital* та інші, ілюструючи оцінний компонент як одну з найвагоміших семантичних характеристик англійського мікрополя. У підмножині багатофункціональних сем українського мікрополя оцінна вказівка відсутня взагалі. Так, українська сема ‘важливий’, на відміну від англійської, займає підмножину сем із середнім ступенем функціональності, а отже, не є домінуючою оцінною ознакою в уявленні українців про кризу.

До підмножин сем із середнім ступенем функціональності належить 60 сем (34 %) в українській мові та 94 семи (36 %) в англійській. У досліджуваних підмножинах семантика мікрополів розкривається завдяки вказівці на загальні властивості кризи – ‘якість’, ‘властивість’, ‘ознака’,

‘явище’, ‘stage’, ‘progress’, ‘course’, ‘system’, ‘nature’, ‘quality’. Ці семантичні компоненти ілюструють кризу як певне явище, етап у ході подій, властивість соціально-економічної системи.

Як показують результати аналізу, в обох мікрополях збігаються уявлення про час кризи як період очікування чогось невідомого (семи ‘наставати’, ‘чекати’, ‘expect’, ‘wait’), проте в англійській мові значення інтенсифікується за рахунок сем ‘suspense’, ‘doubt’, ‘uncertainty’, котрі відображають психічний стан людини – відчуття тривоги, неспокою, напруги, внутрішнього дискомфорту.

У зіставлюваних мікрополях семантика кризи розкривається в певній загрозі, небезпеці, злі. Оцінний аспект в характеристиці цього явища відбивається за допомогою компонентів ‘загроза’, ‘небезпечний’, ‘threatening’, ‘evil’, ‘danger’, хоча в англійському матеріалі фіксуються ще й семантично безеквівалентні семи ‘overhanging’, ‘imminent’, ‘impending’, котрі характеризують кризу як лихо, зло, що нависає над людиною і в будь-яку хвилину може завдати непоправної шкоди.

Поряд із подібним для обох мікрополів оцінюванням кризи в негативному світлі, в англійській мові виявляються ще й семи з вказівкою на позитивний аспект сприйняття кризи. Наприклад, компоненти ‘opportunity’, ‘chance’, ‘favour’ розкривають семантичні особливості сприйняття кризи носіями англійської мови, для котрих криза – це точка невідомості, проте шанс на покращення, рівноцінний можливості погіршення (‘point’, ‘better’, ‘worse’).

Наближеною семантикою до зазначених вище англійських компонентів характеризуються українські елементи ‘здійснення’, ‘втілення’, ‘новий’, ‘виконання’, ‘діяльність’, що відображають кризовий період як час для втілення нових планів, засобів, ідей у діяльності людей, направлений на боротьбу з негативними наслідками кризи (семи ‘долати’, ‘боротися’).

У досліджуваних підмножинах сем із середнім ступенем функціональності присутні семантичні компоненти, що розкривають оцінний

компонент зіставлюваних мікрополів. Так, в обох мовах відзначається семантична вказівка на важливість кризових моментів в житті людини ('значний', 'важливий', 'vital', 'critical', 'crucial'). Семантика неочікуваності розгортається завдяки елементам ('несподіваний', 'непередбачуваний', 'sudden', 'unexpected'). Оцінювання рівня впливу кризи на особистість відображається за рахунок сем 'сильний', 'сила', 'різкий', 'difficult', 'testing'. В англійському мікрополі *turning point* містяться семантичні компоненти, що характеризують кризу як збіг складних обставин ('turning point', 'juncture', 'conjunction') та непередбачуваний випадок ('occurrence', 'occasion', 'incident'). У відповідній підмножині українського матеріалу фіксуються семи 'момент', 'випадок'.

Підмножини монофункціональних сем – найчисельніші в зіставлюваних мовах (103 семи (59 %) в українській мові та 153 семи (59 %) – в англійській), що підтверджує тенденцію відсоткової наповненості всіх трьох підмножин у порівнюваних мовних системах. Ці семи, з одного боку, розкривають індивідуальні риси мікрополів *злам / turning point*, а з іншого, – відображають подібність семантичних зв'язків з іншими лексичними утвореннями. Наприклад, в обох мовах фіксуються монофункціональні елементи, що характеризують явища медицини ('хвороба', 'disease'), фінансів ('грошовий', 'money'), техніки ('вигин', 'wheel'), спортивного життя ('перемогти', 'cricket'), музики ('звук', 'variation'), науки ('площина', 'differential'), природи ('опади', 'moon') тощо.

Лексико-семантичні мікрополя *злам / turning point* демонструють різноманітні зв'язки з іншими мікрополями. Так, українські семи 'тяжкий', 'складний' присутні в семному складі мікрополя *труднощі*, компоненти 'гроші', 'руйнуватися' – в мікрополі *економічна криза* та ін. Англійські семи 'risk', 'uncertainty' функціонують в мікрополі *economic crisis*, семи 'development', 'person' – найпоширеніші в мікрополі *identity crisis* та ін.

3.1.3 Системно-структурна організація мікрополів *злам / turning point*. Порівнювані мікрополя *злам / turning point* англійської та української мов мають різну системно-структурну організацію. Відповідно до використаної методики, одиниці, що демонструють сім і більше безпосередніх зв'язків із іншими лексемами мікрополя, вважаємо основними семантичними центрами, а не менше п'яти – мікроцентрами. Таким чином, в українській мові виявляється два основних центри (*злам, зміна*), а в англійській – п'ять (*point, critical, juncture, important, decisive*), що групують навколо себе елементи в різних частинах мікрополів. Мікроцентри підпорядковуються семантично й структурно основним центрам: укр. *кінець, важливий* та англ. *turning point, vital, happen, necessary, occur* (див. рис. В. 1.1, В. 1.2). В українському мікрополі *злам* основний центр та мікроцентри зосереджуються в ядерній та навколоядерній зонах. В англійському мікрополі *turning point* до ядра відносяться лексеми *critical, point, happen*, а одиниці *concurrency, occur* знаходяться в навколоядерній частині (див. рис. В. 1.1, В. 1.2).

У процесі зіставного аналізу виявляється тенденція поступових переходів від основних центрів до периферійних зон. Наприклад, в українському мікрополі ядерна лексема *криза* на основі безпосереднього зв'язку пов'язується з основним центром *злам*, котрий утворює аналогічний зв'язок із центром *зміна*. Останній, у свою чергу, опосередковано вступає у відношення з лексемою *перелом* (див. рис. В. 1.1). В англійському мікрополі *turning point* спостерігається безпосередній зв'язок ядерної лексеми *crisis* з мікроцентром *turning point*, який поєднується з іншим основним центром *junction*. Останній демонструє опосередковані зв'язки з лексичними одиницями *occurrence, event, incident* (див. рис. В. 1.2).

Враховуючи чисельну перевагу англійського мікрополя, його основні та мікроцентри ілюструють кризу яскравіше, вказуючи на оцінний компонент (*critical, vital*), процесуальність (*happen, occur*), збіг обставин (*point, juncture*)

Серед українських основних центрів та мікроцентрів знаходимо вказівки на змінювання (*злам, зміна*).

Зовнішня організація порівнюваних мікрополів *злам / turning point* розглядається на основі безпосередніх та опосередкованих зв'язків між одиницями окреслених мікрополів. Наприклад, безпосередні зв'язки спостерігаються між лексемами *зміна – перехід* українського мікрополя та *point – juncture* англійського. Опосередковані зв'язки мають складнішу структуру та представляють відношення між одиницями у вигляді ланцюжків, де один елемент пов'язується з іншим через два, три і більше елементів. В українському мікрополі виявлені двоступінчасті (*злам – поворот – перелом*), тріступінчасті (*крутий – раптовий – несподіваний – непередбачуваний*) та чотириступінчасті опосередковані зв'язки (*переходити – минати – проходити – припинятися – переставати*). Проте, як свідчать результати аналізу, у досліджуваному мікрополі переважають дво- та тріступінчасті зв'язки. В англійському мікрополі *turning point* опосередковані зв'язки між елементами мають складнішу структуру: серед типів зв'язків домінують три- та чотириступінчасті зв'язки.

Отже, ядерна одиниця *crisis* тлумачиться через лексеми *point* (критичний, вирішальний момент), *turning point* (поворотний момент, перелом, криза), демонструючи з ними безпосередні семантичні зв'язки. Лексема *turning point*, у свою чергу, пояснюється за допомогою ядерної лексеми *crisis* та одиниці *point*. Тому варто визначити, що об'єднує та розрізняє значення цих слів. Компонентний аналіз, застосований до цих лексем, дозволяє виявити семантичну особливість кожної з них. Так, семи 'vital', 'important' в одиниці *crisis* демонструють здатність останньої позначати життєво важливі події, ситуації, випадки, а семантичні компоненти 'better', 'worse' розкривають розуміння кризи як точки перетину добра та зла, позитивного і негативного, успішного та невдалого. Цей час супроводжується напруженим очікуванням чогось невідомого, невизначеного, загрозового та небезпечного (семи 'imminent', 'insecurity', 'suspense'). У значенні лексеми

turning point подібні семантичні компоненти не фіксуються, що вказує на можливість зазначеної одиниці виражати більш загальні, нейтральні поняття.

Спільними в еквіполентній опозиції лексем *crisis – turning point* виступають семи ‘point’, ‘decisive’, ‘change’, ‘take place’, що відображають спільну семантику вирішальної зміни, критичного стану, складних обставин. Одиниці *crisis, turning point* об’єднані на лексичному рівні в привативні опозиції з лексемою *point*, де функціонують гіперонімами. Остання маніфестує значення критичного збігу обставин, вирішального моменту, особливо складного періоду для прийняття рішень. Проте семи ‘precise’, ‘moment’, ‘action’ відбивають позитивний аспект критичного стану як вдалого, зручного моменту для дій, а семантичний компонент ‘opportunity’ демонструє здатність цієї лексеми характеризувати сприятливі умови для здійснення бажаного. На здатність виражати схожу семантику вказує еквіполентна опозиція одиниць *point – moment*, котрі виступають взаємними визначниками та утворюють між собою синонімічні відношення. Лексема *moment* функціонує гіперонімом у привативній опозиції з одиницею *turning point*, розкриваючи значення важливого періоду, ключового моменту.

Лексема *point* об’єднується також в еквіполентні опозиції з одиницями *junction, conjuncture* (спільні семи ‘critical’, ‘affair’, ‘circumstance’), виражаючи подібне уявлення про критичний збіг обставин, тяжке становище. Між собою лексеми *junction, conjuncture* утворюють еквіполентну опозицію за рахунок інтегруючих компонентів ‘crisis’, ‘critical’, ‘event’, а взаємні тлумачення засвідчують їхню синонімічність в системі англійської мови. У привативних опозиціях з ядерною одиницею *crisis* зазначені лексеми виконують ролі гіперонімів. Семантично близька до ядерної мовної одиниці *crisis* і лексема *turn (n)*, що характеризує зміну подій, обставин, умов (спільні семи ‘better’, ‘worse’, ‘change’). Зазначені лексеми утворюють привативні опозиції з одиницею *change (n)*, виступаючи гіперонімами. У складі лексеми *turn* також фіксуються диференційні компоненти ‘revolution’, ‘vicissitude’ на позначення суспільно-політичних змін.

В українському матеріалі ядерна одиниця *криза* безпосередньо пов'язана з ядерними лексемами мікрополів *злам* та *загострення*, що маніфестують значення різкої зміни, раптового повороту в ході подій, гострого перелому та моменту змінювання. На семантичному рівні лексична одиниця *криза* виступає гіперонімом у привативних опозиціях із зазначеними лексемами. За рахунок спільних сем 'різка', 'зміна' утворюється еквіполентна опозиція *криза* – *перетворення*, остання розкриває значення несподіваних, корінних змін, переходу в інший стан. Семи 'життя', 'дійсність', 'здійснення', 'втілення' мовної одиниці *перетворення* вказують на процеси глибинних, фундаментальних змін у житті суспільства, що супроводжуються втіленням нових ідей, понять, уявлень про навколишній світ, змінами у світогляді.

Як показує семантичний аналіз одиниць зіставлюваних мікрополів *злам / turning point*, поняття *кризи* в обох мовах розкривається за допомогою лексем, що ілюструють основні ознаки, якості та властивості досліджуваного явища. Наприклад, в матеріалі української мови явище *криза* характеризується різкими, раптовими, несподіваними та непередбачуваними проявами. Лексична одиниця *різкий*, що входить до внутрішнього складу ядерної лексеми *криза*, виконує гіперонімічні функції у привативних опозиціях з лексемами *значний*, *раптовий*, котрі відображають характер прояву *кризи* та маніфестують її значення для людини. Ознаку раптовості розкриває лексема *крутий*, котра, в ролі гіпероніма, утворює привативну опозицію з одиницею *несподіваний*.

У матеріалі англійської мови період *кризи* характеризується вирішальністю – ознакою, що визначає подальший хід та розвиток подій. Наприклад, у лексемі *critical* простежується ознака вирішального значення, що семантично співвідносить одиниці *critical* – *crisis* в еквіполентній опозиції за рахунок спільних сем 'turning-point', 'decisive', 'suspense', 'important'. В аналогічну опозицію лексема *critical* об'єднується з одиницею *crucial* (семи-інтегранти 'decisive', 'important', 'decide'). У системі мови вони виступають абсолютними синонімами і в словникових дефініціях є взаємними

визначниками. Зазначені лексеми функціонують гіперонімами в привативних опозиціях з одиницею *decisive*, розкриваючи спільну ознаку вирішальності, значимості, важливості.

У зіставлюваних мікрополях *злам / turning point* виявлені лексеми, що реалізують значення важливості кризових періодів (укр. *важливий, значний, серйозний* та ін.; англ. *important, weighty, significant* тощо). В українській мові лексема *різкий* реалізує значення “значний”, що на семантичному рівні підтверджується привативною опозицією, де функцію гіпоніма виконує одиниця *значний*. У такій же самій функції ця лексема задіяна в привативну опозицію з одиницею *істотний*. Семантична спорідненість лексем *значний – важливий* розкривається завдяки взаємній вказівці в тлумаченнях.

В англійській мові ознаку “важливий” маніфестує мовна одиниця *critical*, що на лексичному рівні засвідчується привативною опозицією з лексемою *important*, навколо котрої вибудовується синонімічний ряд одиниць з подібною семантикою – *weighty, momentous, grave, significant, serious*. Семантичну близькість зазначених лексем підтверджують чисельні еквіполентні опозиції між ними. Так, в опозиції одиниць *important – weighty* спільними є семи ‘grave’, ‘momentous’; в опозиції лексем *important – momentous* – сема ‘weighty’; лексичні одиниці *weighty – momentous* інтегруються завдяки компоненту ‘important’, а лексеми *weighty, grave* містять спільні семи ‘important’, ‘serious’.

3.2 Графо-матричний аналіз ядерних лексико-семантичних мікрополів *загострення / insecurity-suspense*

Ядерні одиниці досліджуваних полів *криза / crisis* тлумачаться за допомогою лексем укр. *загострення* та англ. *insecurity, suspense*, що дає підстави віднести їх до ядерних частин ЛСП. У результаті компонентного аналізу виявилось, що лексеми *insecurity, suspense* відображають подібну семантику, демонструючи значну кількість спільних семантичних ознак та

особливостей у розкритті поняття “криза”, що, в свою чергу, дозволяє розглядати їх в межах одного семантичного мікрополя.

3.2.1 Лексичні підмножини мікрополів *загострення / insecurity-suspense*. Як свідчать результати дослідження, склад лексико-семантичних ядерних мікрополів *загострення / insecurity-suspense* кількісно відрізняється – українське мікрополе *загострення* складається з 53 одиниць, тоді як до складу англійського мікрополя *insecurity-suspense* належать 47 лексем (див. табл. А. 1.2).

В українському мікрополі *загострення* найвищим ступенем полісемії характеризуються лексеми *гострий, останній*, в англійському мікрополі *insecurity-suspense* найбагатозначніші одиниці *apprehension, anticipation, expectation, alarm*. Ці лексеми формують підмножини найбагатозначніших одиниць та вказують на семантичну своєрідність досліджуваних ЛСП *криза / crisis* у порівнюваних мовах, розкриваючи як спільні, так і відмінні характеристики цього явища у сучасній українській та англійській мовах (див. табл. А. 1.2).

Ядерна лексема *загострення* окресленого українського мікрополя тлумачиться як дія зі значенням *загострювати* (“збуджувати, посилювати; робити більш напруженим, нестерпним, непримиреним”) [258, с. 286], що дає змогу глибше проаналізувати час кризи як особливий напружений стан, *загострення* становища, період посиленних проявів та бурхливих подій. Полісемічна одиниця *гострий* відображає ознаку “напружений, який бурхливо розвивається, відбувається або розвивається надзвичайно сильно” [СУМ]. Подібну семантику виявляють одиниці з середнім ступенем полісемії *бурхливий, стрімкий, нестримний, неспокійний*, що характеризують особливості розвитку кризових подій та лексеми *сильний, інтенсивний, посилений, глибокий*, котрі відбивають характер прояву, силу виявлення різких змін. На вищій ступінь вияву та рівень розвитку кризових ситуацій указують також дієслова *напружувати, посилювати, розбурхувати*,

збільшувати, поглиблювати, збуджувати, що, з одного боку, позначають процес збільшення розмаху, інтенсивності, масштабу дії, діяльності, а з іншого – відображають специфіку наслідків кризи.

Семантичні компоненти ядерної одиниці *загострення* ‘гострий’, ‘кінець’, ‘край’ розкривають базові складові розуміння цього стану україномовними носіями – *загострення* – це момент наближення до крайньої точки, кінцевої межі, граничного становища. Зокрема, лексеми *кінець, межа, край* відбивають семантику допустимої норми, границі поділу, останнього та крайнього ступеню в здійсненні певних вчинків. Лексеми *напруження, напружений, збудження* реалізують значення “крайньої межі, найвищого ступеню зосередження сил при реалізації чогось”. Отже, в українському матеріалі криза розглядається як кінцевий час перебування на межі між звичним та невідомим, між усталеним та мінливим, між старим та новим.

В обох мовах фіксуються одиниці на позначення психологічного стану особистості в період кризи. Зокрема, виявляється спільне бачення кризи як моменту напруженості, тривоги очікування, неспокою, хвилювання. Українські лексеми *напруженість, тривога* демонструють семантичну еквівалентність із англійською одиницею *suspense* (тривога очікування), розкриваючи спільні значення душевного неспокою, страху перед невідомим, передчуття неприємного, небезпечного. Схожу семантику презентують лексеми *передчуття – apprehension* (побоювання, передчуття поганого), ілюструючи відчуття того, що може відбутися, настати. Проте для англійської одиниці характерно розкривати переважно негативні емоції – побоювання несприятливих обставин та подій, страх. Окрім того, зазначені лексеми перебувають у різних структурних частинах мікрополя: українська одиниця знаходиться на периферії, тоді як англійська – в ядрі.

Семантичну вказівку на душевні зміни особистості маніфестують лексичні одиниці укр. *неспокій, занепокоєння, переживання, збентеження, хвилювання* та англ. *alarm* (сум’яття), *anxiety* (тривога, побоювання), *solicitude* (хвилювання), *care* (тривога) та ін. Зазначені лексеми здатні

характеризувати не лише стан окремої особи в час кризових періодів, а й загальні настрої в широких масах людей, котрі перебувають в стані неспокою, неприємного очікування, тривоги за майбутнє. В обох мікрополях виявляються одиниці на позначення процесу очікування на здійснення чи настання чогось (пор.: укр. лексеми *чекання, очікування* та англ. *anticipation* (передчуття), *expectation* (очікування)).

Очікування невідомого супроводжується відчуттям страху, побоюваннями за майбутнє. У досліджуваному матеріалі зіставлених мікрополів присутні лексеми, що розкривають стан душевного неспокою, збудження, занепокоєння – укр. *побоювання, страх* та англ. *fear* (страх), *dread* (страх).

Відчуття страху породжується внаслідок очікування можливої небезпеки, загрози, шкоди, лиха, нещастя. В лексичному матеріалі обох мікрополів криза репрезентується як певне джерело небезпеки, проте в англійській мові кількісне представлення цього явища значно більше (пор.: укр. *небезпека, загроза* та англ. *danger* (небезпека), *risk* (ризик), *peril* (небезпека), *hazard* (ризик), *jeopardy* (небезпека)). Подібна кількісна тенденція спостерігається в розкритті ознак кризи – укр. лексема *небезпечний* та англ. *insecure* (небезпечний, ненадійний), *unsafe* (ненадійний, небезпечний), *dangerous* (небезпечний), *hazardous* (небезпечний), *risky* (ризикований).

Як засвідчують результати дослідження, в обох мікрополях фіксуються семантично безеквівалентні одиниці. Так, в англійському матеріалі виявляється значна кількість одиниць, що презентують кризовий стан як час невизначеності та ненадійності, – *uncertainty* (невизначеність), *vagueness* (неясність) та ін. Подібною семантикою характеризуються одиниці *doubt* (сумнів), *hesitation* (вагання), *irresolution* (нерішучість), *undecided* (невирішений), котрі ілюструють складність прийняття належного рішення та відображають момент вагання, нерішучості, сумнівів. В українському матеріалі семантику прийняття рішення презентує лексема *вирішальний*, що

також розкриває семантичну подібність до одиниці ядра *останній*, вказуючи на остаточний, найважливіший момент у розвитку певних подій, обставин.

Склад підмножини моносемічних одиниць українського мікрополя *загострення* кількісно менший за англійський (див. табл. А. 1.2) та представлений одиницями на позначення внутрішнього стану людини в кризовий час (*передчуття, побоювання, збентеження, страх, чекання*) і характеристики явища кризи (*завершальний, граничний, нестерпний*). До відповідної підмножини англійського мікрополя *insecurity / suspense* відносяться лексеми на позначення стану невирішеності (*undecideness, irresolution, indefiniteness* та ін.) та оцінювання кризи (*hazardous, perilous* тощо). Одиниці периферії демонструють зв'язки з іншими мікрополями: лексема *distrust* (недовіра) – ключова в складі мікрополя *crisis of confidence* (криза довіри).

3.2.2 Семні підмножини одиниць мікрополів *загострення / insecurity-suspense*. У процесі компонентного аналізу було виділено 162 семи в мікрополі *загострення* та 207 сем у складі мікрополя *insecurity-suspense* (див. табл. А. 3). За кількісним критерієм всі значення розподіляємо на три підмножини, враховуючи частоту вживання кожної семи.

В українському мікрополі *загострення* багатофункціональними виявилися семи 'дія', 'стан', 'неспокій', 'тривога', 'хвилювання', 'сила', 'кінець', 'вищий', 'ступінь', 'вияв', 'край', 'межа', 'почуття' (див. табл. Б. 1.3). У досліджуваному мікрополі *insecurity-suspense* англійської мови найуживаніші семантичні компоненти – 'condition', 'state', 'event', 'thing', 'action', 'danger', 'risk', 'uncertainty', 'quality', 'mind', 'doubt', 'anxiety', 'thing', 'undecided', 'decision', 'apprehension', 'hesitation' (див. табл. Б. 1.4). Зазначені семи найпродуктивніші в зіставляваних семантичних системах та реалізуються переважно в лексичних значеннях багатозначних одиниць, а також одиниць із середнім ступенем полісемії.

Багатофункціональні семи утворюють концептуальне ядро досліджуваних мікрополів *загострення* / *insecurity-suspense*, відображаючи їхню семантичну домінантність та демонструючи базові ознаки поняття “криза” в порівнюваних мовах. Багатофункціональні семи складають невелику частку серед загальної кількості сем в обох мікрополях: по 8 % в українському та англійському матеріалі дослідження (див. табл. А. 3). Серед найчастотніших компонентів в зіставляваних мікрополях фіксуються семантично еквівалентні ознаки: ‘дія’ – ‘action’, ‘стан’ – ‘condition’ / ‘state’, ‘неспокій’ / ‘хвилювання’ – ‘anxiety’, ‘тривога’ – ‘apprehension’, котрі свідчать про наявність універсальних рис у розумінні кризи в обраних мовах.

В українському мікрополі *загострення* сема ‘дія’ об’єднує навколо себе лексичні одиниці *загострення*, *загострювати*, *стрімкий*, *напружувати*, *розбурхувати* та інші, що характеризують прояви кризових явищ, ступінь їхнього виявлення та вплив на звичний стан речей. Англійська сема ‘action’ реалізується в лексемах *expectation*, *hesitation*, *waiting*, *indecision* та ін., проте, на відміну від українського еквівалента, ілюструє психологічний стан людини – очікування, вагання, нерішучість.

Семантичні компоненти ‘стан’ – ‘condition’ / ‘state’ вказують на умови та обставини, за котрих настають кризові стани та маніфестують їхні особливості впливу на суспільство. Наприклад, українська сема інтегрує одиниці *загострення*, *напруження*, *збудження*, *неспокій*, *тривога*, *хвилювання*, котрі відображають реакцію суспільства на різкі зміни подій та описують стан загострення як період особливої напруги, часу тривожного очікування та готовності до раптових дій. Англійські семи ‘state’, ‘condition’ виступають спільними елементами для лексем із подібною семантикою – *insecurity*, *suspense*, *uncertainty*, *anxiety* та ін. Ці одиниці відображають стан загального неспокою, невизначеності, сумнівів, що супроводжується почуттям тривоги, страху, збентеження.

Зміни навколишньої дійсності загострюють чуттєвий світ людини та відбивають внутрішнє сприйняття кризи – посилюються всі відчуття,

з'являються переживання і хвилювання, порушується душевний спокій. Семи 'почуття', 'mind' виявляють високий ступінь вживаності в зіставлених мікрополях та характеризують особливості внутрішнього бачення людиною кризи. На семантичному рівні вплив кризових обставин на психологічний стан особистості засвідчується наявністю в обох мікрополях компонентів 'неспокій', 'тривога', 'хвилювання', 'anxiety', 'apprehension', що належать до підмножини багатofункціональних сем, та, відповідно, відіграють важливу роль у розкритті досліджуваного поняття. Наприклад, сема 'неспокій' вказує на стан тривоги в суспільстві та є спільним компонентом для лексем *неспокійний, тривога, переживання, збентеження, страх* та ін., котрі характеризують відчуття людей в результаті швидких та несподіваних змін, пов'язаних із впливом кризових ситуацій. В англійському мікрополі еквівалентну семантику відбиває компонент 'anxiety', що виражає значення побоювання, хвилювання, тривоги та неспокою (пор.: англійські одиниці, об'єднані спільною семою 'anxiety' – *apprehension, fear, dread, solicitude, uneasiness* та ін.). За допомогою сем 'тривога', 'apprehension' в зіставлених мікрополях розкривається семантика розуміння кризи як періоду очікування неприємного, небезпечного, загрозливого та непередбачуваного. В англійському матеріалі дослідження фіксуються семантичний компонент 'uncertainty', що є інтегруючим елементом для ядерних лексем окресленого мікрополя *insecurity, suspense*. Тому значення "невизначеності, сумнівів, нерішучості, невідомості" вважаємо домінуючими та основними семантичними ознаками досліджуваного мікрополя. Це твердження засвідчується й наявністю інших ядерних сем, що презентують подібну семантику. Зокрема, компоненти 'doubt', 'hesitation' реалізують поняття "невизначеність", "невирішеність", "вагання".

На основі аналізу семного складу англійського мікрополя можна зробити висновки, що кризовий період пов'язаний із можливістю небезпеки, лиха, ризику. Наприклад, поліфункціональні семи 'danger', 'risk' інтегрують 30 % лексичних одиниць мікрополя – *insecurity, uncertainty, dangerous, risky,*

fear, jeopardy та ін. В українському мікрополі *загострення* також фіксуються еквівалентні семи ‘небезпека’, ‘небезпечний’, проте, на відміну від англійської, не виявляють такої високої продуктивності і належать до підмножини сем із середнім ступенем функціональності (наприклад сема ‘небезпека’ об’єднує лексеми *небезпечний, загроза, тривога*).

В українському матеріалі семантика кризи розкривається як джерело негативного та могутнього впливу, що підвищує ступінь прояву всіх соціально-економічних явищ, обставин, умов (семи ‘сила’, ‘вищий’, ‘ступінь’, ‘вияв’). Зокрема, ядерний компонент ‘сила’ реалізується в значеннях одиниць *загострення, гострий, сильний, бурхливий, посилений, напруження* та ін., котрі підкреслюють основні якості та ознаки кризових періодів. Розуміння кризи як певного піку подій, що досягли вищого ступеня розвитку, підсилюється також семами ‘кінець’, ‘край’, ‘межа’, котрі вказують на тлумачення кризи, з одного боку, як крайньої, останньої межі допустимих дій, а з іншого – уявної лінії поділу між усталеною та зміненою дійсністю.

Підмножини сем із середнім рівнем функціональності становлять 39,5 % від усього семного складу українського мікрополя та 40 % від англійського. Так, українські семи містять вказівки на темп розгортання кризових явищ (‘рух’, ‘інтенсивний’); характер вияву кризових подій (‘сильний’, ‘напружений’, ‘гострий’); значення наслідків кризи в житті суспільства (‘вирішальний’, ‘остаточний’); процесуальність та етап дії (‘розвиток’, ‘кінцевий’); умови загострення (‘ситуація’, ‘подія’); емоційний стан людини (‘страх’, ‘збентеження’); оцінювання кризових моментів (‘нестерпний’) тощо.

Досліджувана підмножина семантичних компонентів англійського мікрополя *insecurity – suspense* характеризує кризу як стан невизначеності (‘indefiniteness’, ‘indeterminateness’); непрогнозованих подій (‘chance’, ‘accident’); очікування (‘expectancy’, ‘future’); невирішеності (‘indecision’, ‘irresolution’); відсутності впевненості (‘confidence’, ‘unreliable’); втрати

довіри ('distrust', 'credit'); небезпеки ('peril', 'hazard'); емоційного впливу на людину ('discomfort', 'mental') та ін.

Монофункціональні семи утворюють кількісно найбільші підмножини в досліджуваному матеріалі: 52,5 % від семного складу українського мікрополя та 52 % від англійського, віддзеркалюючи віддалені, специфічні складові досліджуваного поняття. Так, в мікрополях *загострення / insecurity-suspense* знаходимо семантичну вказівку на ставлення людини та позицію по відношенню до кризи (укр. 'боротьба', 'терпіти' – англ. 'fail', 'suffer'); властивості кризових проявів (укр. 'впливовий' – англ. 'unsteady'); зв'язок із суспільством (укр. 'влада', 'партія' – англ. 'court', 'authority').

3.2.3 Системно-структурне представлення мікрополів *загострення / insecurity-suspense*. Мікрополя *загострення / insecurity-suspense* англійської та української мов мають схожу системно-структурну організацію: в обох мовах виділяємо основні центри та мікроцентри, що об'єднують навколо себе лексичні одиниці в різних частинах мікрополів (див. табл. А. 4). Структурна організація порівнюваних мікрополів *загострення / insecurity-suspense* визначається на основі безпосередніх та опосередкованих зв'язків між одиницями окреслених мікрополів. У процесі зіставного аналізу фіксуються поступові переходи від основних центрів до мікроцентрів та периферійних зон. Наприклад, в українському мікрополі ядерна лексема *криза* на основі безпосереднього зв'язку поєднується з основним центром *загострення*, котрий утворює аналогічний зв'язок із основним центром *гострий*. Останній, у свою чергу, вступає в безпосередні відношення з мікроцентром *бурхливий* та опосередковані (через зазначену лексему) з мікроцентром *хвилювання*, котрий демонструє безпосередні відношення з іншим основним центром *тривога* (див. рис. В. 1.3). В англійському мікрополі *insecurity-suspense* спостерігається безпосередній зв'язок ядерної лексеми *crisis* з основним центром *suspense*, який безпосередньо пов'язаний з мікроцентром *anxiety* та

основним центром *uncertainty*, де останній вступає в безпосередні зв'язки з мікроцентром *uncertain* та лексичними одиницями навколоядерної зони та периферії (див. рис. В. 1.4).

Зіставний аналіз одиниць, що формують мікрополя *загострення* / *insecurity-suspense*, засвідчує певну семантичну еквівалентність на рівні основних центрів та мікроцентрів в українській і англійській мовах, що демонструє наявність спільних ознак в оцінюванні досліджуваного явища дійсності носіями порівнюваних мов. Так, в обох мовах серед основних центрів знаходяться лексеми *тривога*, *suspense*, *uncertainty*; серед мікроцентрів – *хвилювання*, *anxiety*, *care*, котрі розкривають семантичну домінанту зіставляваних систем: час кризи – це період тривожного очікування, передчуття небезпеки, гострої напруги та неспокою. Українські та англійські центри ілюструють період кризи різнобічно: вказуючи на психологічний стан людини (укр. *тривога*, *хвилювання* – англ. *suspense*, *anxiety*, *fear*, *care*); характеристику кризових подій (укр. *гострий*, *бурхливий* – англ. *dangerous*) та обставин (укр. *загострення*, *розбурхувати*, *крайній* – англ. *uncertainty*, *uncertain*).

Оскільки зовнішня організація порівнюваних мікрополів *загострення* / *insecurity – suspense* формується на основі безпосередніх та опосередкованих зв'язків між одиницями окреслених мікрополів, розглянемо найтипівіші відношення в межах зазначених семантичних систем. Безпосередні зв'язки мають порівняно з опосередкованими простішу структуру: в українському мікрополі ці відношення спостерігаються між лексемами *тривога* – *неспокій*, *гострий* – *бурхливий* та ін. В англійському мікрополі аналогічні зв'язки фіксуються між одиницями *suspense* – *anxiety*, *uncertainty* – *risk* тощо. Опосередковані зв'язки характеризуються дещо складнішою структурою, розкриваючи відношення між одиницями у вигляді поступових переходів від однієї лексичної одиниці до іншої. Отже, в зіставляваних мікрополях виявляються двоступінчасті (укр. *гострий* – *бурхливий* – *неспокійний*; англ. *danger* – *peril* – *jeopardy*), треступінчасті (укр. *напружувати* –

посилювати – *загострювати* – *збуджувати*; англ. *hazardous* – *perilous* – *dangerous* – *risky*), чотириступінчасті (укр. *напруження* – *збудження* – *хвилювання* – *страх* – *чекання*; англ. *suspense* – *waiting* – *expectation* – *anticipation* – *apprehension*) та більше ступінчасті зв'язки. Результати аналізу відображають домінування в структурі українського мікрополя *загострення* три- та чотириступінчастих зв'язків. Для англійського мікрополя *insecurity* / *suspense* характерні складніші, багатоступінчасті зв'язки.

Аналіз парадигматичних відношень у межах кожного лексико-семантичного мікрополя дає змогу врахувати всі зв'язки між одиницями системи, їхню взаємозалежність та характер протиставлення (опозиційні відношення). У результаті охоплюється повна парадигматична структура ЛСП *криза* / *crisis* в українській та англійській мовах.

На парадигматичному рівні одиниця *crisis* об'єднується в привативні опозиції з лексемами *insecurity* (небезпечне становище), *suspense* (тривожне очікування), виконуючи функцію гіпероніма. Між собою мовні одиниці *insecurity*, *suspense* утворюють опозицію еквіполентності за спільними компонентами 'uncertainty', 'assurance', 'affairs', 'state'. Незважаючи на семантичну подібність зазначених лексем, кожна з них виявляє особливі риси. Наприклад, одиниця *insecurity* позначає обставини, сповнені небезпеки, ненадійності, невпевненості. Семантика лексеми *suspense* розкривається, з одного боку, через відображення психологічного стану людини, котра очікує на важливе рішення, відчуває тривогу, побоювання та хвилювання, а з іншого – характеризує кризові умови, вказуючи на час сумнівів, невирішеності, невизначеності. Лексеми *insecurity*, *suspense* виконують ролі гіперонімів у привативних опозиціях з одиницею *uncertainty*, котра, у свою чергу, вступає в еквіполентні відношення з лексемами *doubt*, *doubtfulness*, розкриваючи значення сумнівів, вагань, невпевненості. Лексема *uncertainty* виступає гіперонімом у привативних опозиціях з одиницями *vagueness*, *irresolution*, *hesitation*, що відображають семантичний зміст стану невизначеності, невирішеності, незрозумілості. Лексична одиниця *hesitation*

виконує гіперонімічну роль у привативній опозиції з лексемою *irresolution*, яка бере на себе аналогічну роль в опозиції привативності з мовною одиницею *indecision*.

Ядерна одиниця українського ЛСП *криза* тлумачиться через лексему *загострення*, відображаючи з нею безпосередні семантичні зв'язки. На парадигматичному рівні одиниця *криза* об'єднується в привативну опозицію з цією лексемою, виконуючи функцію гіпероніма. У межах досліджуваного мікрополя семантика кризи розкривається в загостренні обставин, що характеризуються напруженістю, бурхливим перебігом, загальним неспокоєм. Так, в досліджуваному ядерному мікрополі *загострення* фіксуються одиниці, що ілюструють кризові прояви – *гострий*, *глибокий*, *сильний*, *бурхливий* та ін. Лексема *гострий* за рахунок спільної семи 'напружений' об'єднується в еквіполентну опозицію з одиницею *інтенсивний*, котра функціонує гіпонімом у привативній опозиції з лексемою *сильний* та гіперонімом у аналогічних опозиціях з одиницями *напружений*, *поширений*. На стан, сповнений подій та хвилювань, вказує семантика лексеми *бурхливий*, котра в ролі гіпероніма входить у відношення привативності з одиницями *сильний*, *непокоїний*, *нестримний*. Семантику сильного прояву відображає еквівалентна опозиція лексем *бурхливий* – *глибокий*, що утворюється завдяки інтегруючій семі 'сильний'. Одиниця *глибокий* виявляє синонімічні відношення з лексемою *сильний* – ці одиниці взаємні визначники в системі української мови. Крім того, лексема *глибокий* разом з одиницями *напружений*, *бурхливий* здійснює гіпонімічну функцію в привативних опозиціях з одиницею *гострий*.

Час кризи викликає почуття небезпеки, ризику, загрози. На семантичному рівні це засвідчується привативною опозицією ядерної лексеми *insecurity* досліджуваного мікрополя та одиниці *danger*, котра функціонує гіпонімом. Одиниця *danger* семантично близька до лексем *risk*, *peril*, що підтверджується взаємними вказівками в тлумаченнях цих одиниць та свідчить про їх синонімічність. На парадигматичному рівні

спостерігаються еквіполентні опозиції лексем *danger – risk* (спільна сема ‘peril’), *danger – peril* (інтегруючий компонент ‘risk’), *risk – peril* (об’єднуюча сема ‘danger’). В українському матеріалі подібну семантику виявляють лексичні одиниці *небезпека, загроза*, що утворюють еквіполентну опозицію за рахунок спільного семантичного компонента ‘небезпечний’.

3.3 Графо-матричне дослідження лексико-семантичних мікрополів *труднощі / difficulties*

Мікрополя *труднощі* української мови та *difficulties* англійської мови належать до різних структурних частин ЛСП *криза / crisis*. Мікрополе *труднощі* знаходиться в периферійній частині, тоді як мікрополе *difficulties* у ядрі поля. Це пояснюється тим, що ядерна одиниця *crisis* містить сему ‘difficulty’, тож одиниці *crisis* і *difficulties* демонструють безпосередні семантичні зв’язки (*crisis – difficulties*). Отже, мікрополе *difficulties* належить до ядра поля, оскільки його одиниці розкривають найістотніші ознаки ЛСП *crisis*. Українська лексема *криза* презентує опосередковані зв’язки з елементом *труднощі* (*криза – загострення – напруження – труднощі*).

3.3.1 Підмножини лексем мікрополів *труднощі / difficulties*. Результати формалізованого аналізу одиниць засвідчують, що найвищий ступінь полісемії в українській мові демонструють лексеми *важкий, тяжкий* та *hard, trouble, severe* в англійській. Ці лексеми належать до підмножини найбагатозначніших одиниць та ілюструють семантичну специфіку досліджуваних мікрополів. Так, в українському матеріалі семантичну близькість з ядерною лексемою *труднощі* демонструє прикметник *важкий* (“який несе з собою всілякі незгоди, труднощі, страждання; сповнений труднощів, нестатків, горя”) [СУМ]. У мікрополі *difficulties* також присутній прикметник *difficult* (складний), котрий позначає складність виконання певної дії та зусиль, необхідних для її здійснення.

Значення чогось складного для здійснення, виконання, розуміння реалізується в одиницях укр. *складний*, *тяжкий* та англ. *hard*, *difficult*. Лексеми *hard*, *difficult* виступають лексичними синонімами. Диференційні ознаки розкривають семи ‘understand’, ‘obscure’, ‘puzzle’, що вказують на складність розуміння, осягнення людським розумом, а семи ‘pressing’, ‘severe’, ‘bear’, ‘endure’, ‘suffer’ лексеми *hard* виявляють значення тяжких випробувань, гнітючості, страждань, що зазнає людина в різні періоди свого життя. Подібною семантикою характеризуються українські одиниці *складний*, *тяжкий*. Порівняйте: *складний* – “важкий для розуміння, вирішення, здійснення” та *тяжкий* – “який несе з собою страждання, характеризується знегодами, труднощами, поневіряннями” [СУМ].

Полісемантична одиниця *trouble* семантично близька й перетинається у своїх значеннях з лексемами *distress* та *affliction*. Згадані слова утворюють синонімічний трикутник, у якому кожний елемент включає до своїх значень два інші, позначаючи емоційний стан – неспокій, занепокоєння, страждання.

Підмножини одиниць із середнім ступенем полісемії кількісно найбільші (див. табл. А. 1.3). Представлення мікрополів у вигляді матриць демонструє, що ці лексеми заповнюють її середню частину та, відповідно, формують основний склад мікрополя. Лексичний зміст порівнюваних підмножин розкриває семантичну багатоманітність завдяки одиницям, що відображають семантику труднощів в оцінному аспекті, напр., укр. *складний*, *обтяжливий*, *скрутний* – англ. *difficult* (складний), *oppressive* (гнітючий); як перешкоду розвитку (укр. *перешкода*, *перепона*, *тягар* – англ. *obstruction* (перепона), *impediment* (завада); як неприємну несподіванку (укр. *біда*, *лихо*, *нещастя* – англ. *trouble* (клопіт), *distress* (біда), *calamity* (лихо), *misery* (страждання, скрута); як тяжкий період (укр. *скрута*, *поневіряння*, *прикρούці* – англ. *hardness* (тяжкість), *trial* (випробування), *fix* (скрутне становище).

Підмножини моносемічних лексем кількісно найменші (див. табл. А. 1.3) та представлені одиницями, що, з одного боку,

розширюють та узагальнюють семантику лексем навколоядерної зони (наприклад, укр. *завада* – англ. *obstacle* (перешкода); укр. *незручність*, *неприємність* – англ. *endeavor* (випробування), *discomfort* (незручність), а з іншого – розкривають семантичну специфіку досліджуваних мовних фрагментів (укр. *нестерпний*, *гнітючий* – англ. *hardship*, *straits*).

3.3.2 Підмножини сем одиниць мікрополів *труднощі* / *difficulties*. У результаті компонентного аналізу було виділено 126 сем в українському мікрополі *труднощі* та 161 сему в складі англійського мікрополя *difficulties*. За кількісним критерієм всі значення розділяємо на підмножини, враховуючи частотність вживання кожної семи.

В українському мікрополі *труднощі* базові семантичні особливості розкриваються за допомогою сем ‘важкий’, ‘труднощі’, ‘здійснення’, ‘страждання’, ‘обставини’ та інших (див. табл. Б. 1.5). У досліджуваному мікрополі *difficulties* англійської мови найпродуктивнішими виявилися семантичні компоненти ‘circumstance’, ‘misfortune’, ‘trouble’, ‘distress’, ‘affliction’, ‘condition’, ‘quality’, ‘event’ та інших (див. табл. Б. 1.6). Зазначені семи найуживаніші в зіставляваних мікрополях та характеризують лексичні значення одиниць з вищим та середнім ступенем полісемії. У зіставляваних мікрополях фіксуються семантично еквівалентні збіги: ‘клопіт’, ‘турботи’ – ‘trouble’, ‘misfortune’ – ‘лихо’, ‘труднощі’ – ‘hardship’, ‘переживання’ – ‘distress’, ‘страждання’ – ‘affliction’ та ін., що засвідчує наявність спільних рис у сприйнятті поняття “криза”. Порівняємо, наприклад, семантичне наповнення ядерних лексем зіставляваних мікрополів. Так, одиниці *труднощі* та *difficulty* демонструють значну семантичну подібність, зокрема ‘перешкода’ – ‘hindrance’; ‘require’ – ‘вимагати’; ‘зусилля’ – ‘labour’, ‘effort’; ‘condition’ – ‘обставина’, ‘умова’; ‘нестатки’ – ‘embarrassment’; ‘скрутний’, ‘важкий’ – ‘difficult’, ‘hardness’. Проте наявність диференційної семи ‘understand’ у семантичному змісті лексеми *difficulty* розкриває специфіку розуміння та ставлення до труднощів британців – боротьба з труднощами

починається з її усвідомлення, а рівень складності завдання співвідноситься з рівнем розуміння, осягнення проблеми. Особливості семантики українського мікрополя виражають семи ‘зусилля’, ‘переборення’, ‘подолання’, котрі вказують на те, що для досягнення певної мети, боротьби з проблемами необхідним є напруження всіх фізичних, розумових і духовних сил людини.

До підмножини сем із середнім ступенем функціональності належить 40 сем (32,5 %) в українській мові та 48 сем (30 %) в англійській. У досліджуваних підмножинах переважають семантичні компоненти, що розкривають оцінну характеристику досліджуваного явища. Так, в обох мовах відзначається семантична вказівка на складні обставини (‘біда’, ‘нещастя’, ‘прикрощі’, ‘unhappiness’, ‘calamity’, ‘severety’ та ін.) та їхню характеристику (‘обтяжливий’, ‘гнітючий’, ‘pressing’, ‘distressing’, ‘troublesome’ тощо). У зіставлюваних мікрополях труднощі презентуються як перешкода для здійснення бажаного (‘рух’, ‘перепона’, ‘завада’, ‘obstruction’, ‘impediment’, ‘obstacle’). У досліджуваному матеріалі виявляються компоненти, що ілюструють внутрішній стан людини в період труднощів та тяжких життєвих ситуацій. Оцінювання рівня впливу кризи на особистість відображається за рахунок сем ‘неспокій’, ‘тривога’, ‘хвилювання’, ‘worry’, ‘uneasiness’ та ін.

Підмножини монофункціональних сем – найчисельніші в зіставлюваних мовах (74 семи (59 %) в українській мові та 98 сем (61 %) – в англійській). Ці семи, з одного боку, розкривають індивідуальні риси мікрополів *труднощі / difficulties*, а з іншого – відображають подібність семантичних зв’язків з іншими лексичними утвореннями. Наприклад, в обох мовах фіксуються монофункціональні елементи, що характеризують внутрішній стан особистості (‘сумний’, ‘безрадісний’, ‘sorrow’, ‘troubled’, ‘uncomfortable’) та поняття різноманітних сфер життєдіяльності людини: медицини (‘слабкість’, ‘втома’, ‘wound’), фінансів (‘матеріальний’, ‘pecuniary’), техніки (‘будова’, ‘розмір’, ‘press’, ‘burden’), природи (‘туман’, ‘weather’, ‘climate’) та ін.

Лексико-семантичні мікрополя *труднощі / difficulties* демонструють різноманітні зв'язки з іншими мікрополями. Так, сема 'напружений' присутня в семному складі мікрополя *загострення*, компонент 'нестатки' фіксується в мікрополі *бідність*, сема 'брак' відноситься до мікрополя *нестача*. Одиниці англійського мікрополя *difficulties* також вступають в різноманітні семантичні відношення з лексемами інших мікрополів. Наприклад, сема 'loss' функціонує в мікрополі *economic crisis*, компоненти 'want', 'privation' фіксуються в мікрополі *poverty*, семи 'severity', 'person' – базові в мікрополі *identity crisis*.

3.3.3 Системно-структурна специфіка мікрополів *труднощі / difficulties*. Зіставлювані мікрополя *труднощі / difficulties* англійської та української мов мають складну системно-структурну організацію: три основних центри в українському мікрополі – *труднощі*, *важкий*, *біда* та чотири в англійському – *difficulty*, *trouble*, *hard*, *distress* (див. табл. А. 4), що притягують до себе елементи різних структурних частин мікрополів. Виокремлені мікроцентри виявляють семантичну та структурну залежність від основних центрів: *біда* в українській мові та *hard*, *calamity*, *distress*, *adversity*, *hardness* – в англійській.

У порівнюваних мікрополях *труднощі / difficulties* основні центри знаходяться в ядерних зонах, а мікроцентри – в навколоядерних частинах. У процесі зіставлення спостерігається тенденція поступових переходів від основних центрів до периферійних зон. Наприклад, в українському мікрополі основний центр *важкий* на основі безпосереднього зв'язку пов'язується із мікроцентром *тяжкий*, котрий утворює аналогічний зв'язок із основним центром *біда*. Усі зазначені центри виявляють безпосередні відношення відносно лексеми *труднощі* (див. рис. В. 1.5). В англійському мікрополі *difficulties* спостерігається безпосередній зв'язок ядерної лексеми *crisis* із основним центром *difficulty*, який безпосередньо пов'язаний з іншим основним центром *trouble* та мікроцентром *hardness*, котрий, в свою чергу,

ілюструє безпосередні відношення з одиницями периферії *obstacle, oppressive* (див. рис. В. 1.6).

Лексичні одиниці в межах мікрополів *труднощі / difficulties* демонструють як безпосередні, так і опосередковані зв'язки між собою, а також із іншими одиницями ЛСП *криза / crisis*. Наприклад, безпосередні зв'язки демонструють українські лексеми *неприємність – прикрість, обтяжливий – нестерпний* та ін. Безпосередні відношення фіксуються між англійськими одиницями *hard – difficult, hard – oppressive* тощо. У системах зіставлених мікрополів виявляються структурно складніші – опосередковані зв'язки. Наприклад, внутрішня структура порівнюваних мовних фрагментів відображається за допомогою двоступінчастих (укр. *скрута – труднощі – перешкода*, англ. *hardness – endurance – hardship*); тріступінчастих (укр. *важкий – тяжкий – обтяжливий – нестерпний*, англ. *impediment – obstruction – obstacle – hindrance*); чотириступінчастих (укр. *ускладнення – труднощі – перешкода – завада – перепона*, англ. *misery – wretchedness – adversity – trial – endeavour*) та більше ступінчастих зв'язків. Як свідчать результати семантичного аналізу, в українському мікрополі переважають дво- та тріступінчасті зв'язки, а в англійському п'яти-, шестиступінчасті відношення.

З метою виявлення всіх зв'язків між лексемами системи та визначення їхньої взаємозалежності, лексичні одиниці досліджуваних мікрополів розглядаються також в парадигматичному вимірі, що, в свою чергу, дозволяє зафіксувати парадигматичні особливості всієї структури ЛСП *криза / crisis* у сучасній українській та англійській мовах.

В обох досліджуваних мовах виявлені синоніми на позначення важкого випадку, несприятливих умов, скрутних обставин. Так, наприклад, в англійській мові еквіполентну опозицію утворюють мовні одиниці *adversity* та *affliction*. У семантичному складі обох елементів виявляються інтегруючі семи 'distress', 'misfortune', 'adverse', 'circumstance', 'state', 'condition'. В українській мові подібну семантику розкривають лексеми *біда*,

нещастя, *лихо*, що функціонують синонімами. Спільними у вказаних одиницях виступають семи ‘подія’ та ‘страждання’, проте зміст лексеми *біда* виявляється дещо ширшим, оскільки ця одиниця здатна характеризувати важкі умови, труднощі, неприємності. Крім того, зазначені лексеми утворюють привативну опозицію з одиницею *горе*, виконуючи функцію гіпонімів.

Лексеми *тягар*, *скрута*, *гнітючий* передають значення складного, важкого становища, душевних переживань, важкого морального стану, болісних відчуттів. Усі згадані мовні одиниці об’єднані спільними семами ‘важкий’, ‘переживання’, що свідчить про глибокі роздуми, гіркі страждання, сердечні муки людини, що опинилася в круговороті життєвих труднощів.

В обох порівнюваних мікрополях труднощі розуміються як перешкода розвитку, прогресу, здійсненню планів. В англійській мові виявлено цілий синонімічний ряд на позначення еквівалентної семантики – *obstruction*, *impediment*, *hindrance*, *obstacle*. В українській мові подібне семантичне значення демонструють одиниці *перешкода*, *перепона*, *завада* та ін.

Характеризуючи тяжкі обставини, що випробовують душевні сили особистості, зупинимось на іменниках *severity* та *rigour*, котрі розкривають оцінну семантику впливу труднощів через призму сприйняття людини – як жорсткість, нещадність, крайність. У семному складі вказаних лексем присутні інтегруючі компоненти ‘strictness’, ‘harshness’, ‘deal’, ‘extreme’, ‘severe’, що засвідчують еквіполентну опозицію між одиницями.

Лексичні одиниці *mishap* та *misfortune* семантично близькі, в привативній опозиції перша з них функціонує гіперонімом, розкриваючи значення нещасливої події, неприємного випадку, невезіння. Обидва іменники вступають у привативну опозицію з лексемою *unhappiness*, виконуючи гіпонімічні функції. Мовний елемент *misfortune* утворює також привативну опозицію з лексемою *hardship*, де останній – гіперонім.

Значення тяжких випробувань, труднощів, мук демонструє українська одиниця *поневір'яння*. В англійському мікрополі *difficulties* спільну семантику з вказаною лексемою розкриває лексема *endurance*, котра утворює привативну опозицію з одиницею *trial*, остання здійснює роль гіпероніма.

Формалізоване вивчення одиниць лексико-семантичних мікрополів *труднощі / difficulties* в українській і англійських мовах сприяє виявленню специфічних семантичних особливостей досліджуваного явища. Як показує матеріал, для носія англійської мови властиво підходити до вирішення проблем раціонально – залучаючи здоровий глузд, логічність, послідовність дій (семи ‘understand’, ‘question’ лексеми *difficulty*; ‘judgement’ лексеми *embarrassment*; ‘dilemma’ у структурі одиниці *fix*). Для українців, навпаки, типовим є “переживання” труднощів – високий рівень прояву емоцій та чуттєвих реакцій на складні життєві обставини (сема ‘страждання’).

Зіставлювані мікрополя виступають порівняно автономними системами з відкритою периферією, елементи якої перетинаються з одиницями інших мікрополів. Наприклад, лексеми мікрополя *difficulties* проявляють парадигматичні зв'язки з елементами мікрополів *insecurity / suspense, turning point, poverty, eco-crisis*, а одиниці мікрополя *труднощі* перетинаються з лексемами мікрополів *нестача, екологічна криза, загострення, бідність*.

3.4 Графо-матричний аналіз лексико-семантичних мікрополів *нестача / deficiency*

Мікрополя *нестача / deficiency* належать до різних структурних частин ЛСП *криза / crisis*: мікрополе *нестача* знаходиться в ядрі поля, тоді як англійське мікрополе *deficiency* в периферії. Українська ядерна лексема *криза* містить сему ‘нестача’, тому одиниці *криза* й *нестача* пов'язані безпосередніми семантичними зв'язками (*криза – нестача*). Англійська

лексема *crisis*, навпаки, демонструє опосередковані зв'язки з елементом *deficiency* (*crisis – difficulties – economic crisis – poverty – deficiency*), тому мікрополе *deficiency* належить до периферійної зони.

3.4.1 Лексичні підмножини мікрополів *нестача* / *deficiency*. Зазначені мікрополя кількісно найменші в системі лексико-семантичного поля криза (18 лексем в українському матеріалі та 27 – в англійському). У словнику української мови фіксуються такі значення лексеми *нестача* [СУМ]: “відсутність, брак чого-небудь у достатній кількості; те, чого не вистачає; недостача”. Англійська одиниця *deficiency* демонструє такі значення [OED]: “the quality or state of being deficient or wanting; failure; want, lack, absence; insufficiency” (недостатній рівень якості; відсутність; нестача, брак, потреба, недолік).

На рівні ядра спостерігається семантична еквівалентність зіставлюваних мікрополів: як для носіїв української, так і для англійської мови в основі базового розуміння відсутності, браку, нестачі знаходяться незадоволені потреби та бажання людини. Лексема *потреба* виступає ключовим виміром рівня нестачі та співвідноситься з рівнем вимог особистості до задоволення очікуваних прагнень. Семантика зазначеної одиниці розкривається за рахунок вказівки на “необхідність у чому-небудь, що вимагає задоволення; потрібність; те, без чого не можна обійтись; вимоги, які необхідно задовольнити” [СУМ]. У значенні англійського еквівалента, лексеми *need*, відображається семантична подібність: “imperative call or demand for the presence, possession (гостра необхідність чи вимога у наявності, власності); a condition marked by the lack or want of some necessary thing (стан відсутності чогось необхідного)” [OED].

Слова із середнім ступенем полісемії формують кількісно найбільші підмножини в досліджуваному матеріалі (див. табл. А. 1.4). В межах англійської підмножини фіксуються одиниці на позначення недостатньої кількості – *insufficiency* (недостатність), *poorness* (мізер), *smallness* (мала

кількість) *want* (недостача, нужда) та ін., котрі відображають різні аспекти незадоволених потреб (відносно кількості, якості, розміру, величини тощо). У відповідній підмножині українського мікрополя виявляються лексеми *нестаток*, *недостача*, *необхідність*, що ілюструють обставини, за яких існує брак достатньої кількості, відсутність затребуваного та бажаного. Ці одиниці виявляють наближену семантику до ядерної лексеми *нестача*.

В англійській мові семантичну подібність до ядерної одиниці *deficiency* відбиває мовна одиниця *want*. Завдяки взаємному тлумаченню вказані лексеми маніфестують значення стану, за якого бракує чогось важливого. Лексична одиниця *want* вступає також у синонімічні відношення з багатозначною лексемою *need* – в тлумаченнях обох слів міститься семема “a condition marked by the lack of some necessary thing” (обставини, позначені відсутністю чогось необхідного) [OED].

Підмножини однозначних лексем кількісно найменші серед досліджуваного матеріалу: в українській мові 3 одиниці (16,5 %), в англійській – 9 лексем (33,5 %). У межах окреслених груп присутні одиниці з вказівкою на відсутність чогось – укр. *брак*, *неіснування* та англ. *shortage* (нестача); недостатню кількість – англ. *scantness* (мізерність), *lacking* (той, якому бракує); неналежну якість – укр. *неналежний* та англ. *inferiority* (неповноцінність); необхідність – укр. *потрібність*. Моносемічні лексеми мають слабші зв'язки з одиницями всередині мікрополя та демонструють відношення з лексемами інших мікрополів. Наприклад, мовна одиниця *shortage* містить семантичні компоненти ‘money’, ‘supply’, що виявляються в складі лексем *squeeze*, *default*, *depreciation* мікрополя *economic crisis*. Окрім того, одиниці периферії мають певні функціональні обмеження: так, тлумачення одиниці *scant* містить маркувальні позначки “застаріле” та “діалект”, що засвідчує низький рівень вживання цієї лексеми, неактивність у сучасній англійській мові.

3.4.2 Семні підмножини одиниць мікрополів *нестача / deficiency*. У результаті компонентного аналізу було виділено 58 сем в українському мікрополі *нестача* та 94 семи в складі англійського мікрополя *deficiency* (див. табл. А. 3). Враховуючи ступінь частотності кожного семантичного компонента, всі семи розділяємо на три підмножини: група багатофункціональних семантичних ознак, група сем із середнім ступенем функціональності та група монофункціональних семантичних компонентів.

Лексичні одиниці зіставлюваних мікрополів *нестача, deficiency* розкривають семантичну подібність за рахунок еквівалентних компонентів ‘кількість’ – ‘amount’, ‘відсутність’ – ‘absence’, ‘брак’ – ‘lack’, ‘недостача’ – ‘insufficiency’. Завдяки вказаним семам досліджувані лексеми відображають спільне значення “відсутності, браку, недостатньої кількості потрібного” [СУМ]. Проте англійська одиниця характеризується дещо ширшим колом значень, зокрема семи ‘defect’, ‘imperfection’ указують на присутність у чомусь недоліків, дефектів; компоненти ‘revenue’, ‘state’, ‘company’, ‘expenditure’, ‘deficit’ референціують конкретне економічне значення – перевищення витрат у сфері фінансів.

У результаті кількісних підрахунків найчастотнішими інтегративними семами в порівнюваних мікрополях виявилися семи: українські – ‘кількість’, ‘достатній’, ‘брак’, ‘потреба’, ‘потрібний’, ‘задоволення’, ‘вимога’, ‘давати’ (див. табл. Б. 1.8); англійські – ‘quality’, ‘condition’, ‘state’, ‘amount’, ‘necessary’, ‘thing’, ‘quantity’, ‘scanty’, ‘want’, ‘lack’, ‘deficiency’, ‘deficient’, ‘insufficient’ (див. табл. Б. 1.9). Групи найуживаніших семантичних компонентів утворюють незначну частину від загальної кількості сем в обох мікрополях: по 14 % в українському та англійському матеріалі дослідження (див. табл. А. 3). На рівні базових сем спостерігаються ознаки семантичної еквівалентності мікрополів *нестача / deficiency*: укр. ‘кількість’ – англ. ‘amount’, ‘quantity’, укр. ‘потрібний’, ‘достатній’ – англ. ‘necessary’, укр. ‘брак’ – англ. ‘lack’, ‘deficiency’, укр. ‘потреба’ – англ. ‘want’.

Семантично найактивнішими компонентами, що формують досліджувані мікрополя, виступають семи ‘кількість’, ‘достатній’ для української мови (фіксується в 39 % лексем) та ‘quality’ для англійської (фіксується у 60 % одиниць), що може свідчити про національні особливості сприйняття дійсності: в українській лінгвокультурі поняття “нестача” пов’язується з відсутністю достатньої кількості чого-небудь, а в англійському світобаченні це явище відбивається на основі якісних ознак. Для британців нестача – це, насамперед, характеристика певних обставин, умов, речей. На семантичному рівні це підтверджується високопродуктивними семами ‘condition’, ‘state’, ‘thing’, еквіваленти котрих в українському матеріалі дослідження не виявляються.

Як показує семний аналіз одиниць мікрополя, існує тісний взаємозв’язок між явищем “нестача” та потребами людини. Для кожної особи відсутність бажаного співвідноситься з рівнем розвитку її потреб. Семантично це підтверджується функціональною активністю компонентів ‘потреба’, ‘want’ в складі мікрополів. В англійській мові сема ‘want’ входить до складу ядерної лексеми *deficiency*, інтегруючи навколо себе мовні одиниці *need, lack, short, insufficiency, absense, poor* та ін., котрі реалізують семантику відсутності чи недостатньої кількості потрібного. В українській мові вказівку на нестачу як неможливість задовольнити необхідні потреби розкривають семантичні компоненти ‘потрібний’, ‘потреба’, що об’єднують лексичні одиниці *недостатній, постачати, задовольняти, потрібність, забезпечувати*. Причино-наслідкові відношення між елементами мікрополів маніфестують також семи ‘брак’, ‘lack’: тимчасова відсутність чого-небудь потрібного може переростати в гостру нестачу.

У семантичному ядрі українського мікрополя фіксуються семи ‘задоволення’, ‘вимога’, ‘давати’, що характеризують нестачу як стан незадоволених вимог людини, незабезпеченості потрібним, прагнення отримати необхідне. В англійському мікрополі *deficiency* наявні семантичні

еквіваленти ‘demand’, ‘require’, ‘satisfaction’, ‘supply’, проте, на відміну від українських сем, вони демонструють середній ступінь функціональності.

Підмножини сем із середнім рівнем функціональності посідають 33 % від загальної кількості компонентів в українському мікрополі *нестача* та 36 % в англійському мікрополі *deficiency*, виявляючи ознаки семантичного збігу. Наприклад, у складі обох мікрополів наявні семантичні компоненти з вказівкою на незначну кількість (‘менший’, ‘less’); об’єкт та ціль потреби (‘існування’, ‘здоров’я’, ‘desirable’, ‘means’); характеристику обставин (‘бідність’, ‘нужда’, ‘poverty’, ‘limited’); стан людини (‘сподівання’, ‘distress’, ‘satisfaction’).

Підмножини монофункціональних сем у зіставлюваних мікрополях кількісно переважають серед інших підмножин: 53 % в українській мові та 50 % – в англійській. Хоча набір монофункціональних сем в обраних мікрополях істотно відрізняється, спостерігається семантична подібність за сферами вжитку. Наприклад, в обох підмножинах виявляються семантичні вказівки на сферу фінансів (‘гроші’, ‘товари’, ‘bankruptcy’, ‘money’, ‘deficit’), медицину (‘нормальний’, ‘порушення’, ‘mental’, ‘aid’, ‘physical’), фізичне оточення (‘природа’, ‘світ’, ‘part’, ‘element’).

Таким чином, зіставлення семної структури досліджуваних мікрополів дозволяє виявити ознаки семантичної еквівалентності підмножин одиниць на позначення явища нестачі як концептуальної складової поняття “криза” в українській та англійській мовах.

3.4.3 Системно-структурні особливості мікрополів *нестача* / *deficiency*. Як засвідчують результати компонентного аналізу, в українському мікрополі *нестача* найбільшу кількість безпосередніх зв’язків з іншими лексемами в межах окресленого семантичного фрагменту демонструють мовні одиниці *нестача*, *недостача*, *достатній* та інші, котрі, відповідно до методики, вважаємо семантичними центрами (див. рис. В. 1.7). В англійському мікрополі *deficiency* центри

утворюються лексемами *poorness*, *deficiency*, *poor* та інші (див. рис. В. 1.8). Між основними центрами, зазвичай, фіксуються безпосередні зв'язки, тоді як мікроцентри демонструють численні опосередковані відношення з одиницями периферії. Наприклад, в українському мікрополі *нестача* основні центри безпосередньо пов'язуються між собою та виявляють аналогічні зв'язки з лексемами *відсутність* (навколоядерна частина) та *брак* (одиниця периферії). У структурі англійського мікрополя *deficiency* лексична одиниця *poorness* входить у безпосередні відношення з іншим основним центром *deficiency* та одиницями периферії *inferiority*, *scantness*. На рівні основних центрів зіставляваних мікрополів виявляється семантичний збіг: *нестача* – *deficiency*, що розкриває наявність спільних рис у розумінні нестачі як одного з проявів кризових явищ в українській та англійській мовах.

Лексичні одиниці в межах мікрополів *нестача* / *deficiency* ілюструють як безпосередні, так і опосередковані зв'язки між собою, а також з іншими одиницями ЛСП *криза* / *crisis*. Наприклад, безпосередні зв'язки демонструють українські лексеми *недостатній* – *неналежний*, *потреба* – *необхідність* та ін. Безпосередні відношення фіксуються між англійськими одиницями *short* – *inadequate*, *want* – *absence* тощо. Зіставлявані мікрополя характеризуються наявністю структурно складніших – опосередкованих зв'язків. Так, внутрішня структура порівнюваних мовних фрагментів відображається за допомогою двоступінчастих (укр. *брак* – *відсутність* – *неіснування*, англ. *smallness* – *meanness* – *scantiness*); тріступінчастих (укр. *нестача* – *недостача* – *відсутність* – *брак*, англ. *deficiency* – *want* – *lack* – *need*) та більше ступінчастих зв'язків. Як показують результати семантичного аналізу, для українського мікрополя характерні тріступінчасті, а для англійського три-, чотириступінчасті відношення. Опосередковані зв'язки між елементами мікрополів *нестача* / *deficiency* мають вигляд руху по колу, що, у свою чергу, мінімізує їхній перетин з одиницями інших мікрополів.

У нашій роботі лексичні одиниці досліджуваних мікрополів вивчаються також в парадигматичному вимірі, що дозволяє охопити всі

зв'язки між лексемами системи, виявивши їхню взаємозалежність та тип протиставлення (опозиція тотожність, включення, еквіполентність). У результаті цього фіксуються парадигматичні особливості всієї структури ЛСП *криза / crisis*.

Одне із значень лексеми *криза* в українській мові – *нестача* – відображає специфіку розуміння критичних періодів як таких, що характеризуються відсутністю, браком чогось дуже потрібного, бажаного, необхідного. Лексема *нестача* доповнює синонімічний ряд *брак – недостача – відсутність – нестаток*. Ці одиниці демонструють семантичний зв'язок із лексемами мікрополя *бідність* (інтегративні семи 'брак', 'відсутність', 'кількість').

В англійській мові поняття “відсутності, браку, мізерності, нестачі, малої кількості” розкривається в тлумаченні лексеми *poverty*. Спостерігається взаємодія гіперо-гіпонімічних відношень у порівнюваних лінгвокультурах: в українській мові *нестача – бідність* (*нестача* – ширше поняття, а отже, гіперонім), в англійській, навпаки, *poverty – deficiency* (*нестача* – гіпонім). Оскільки гіпонім – вужче поняття, ніж гіперонім, то і в об'єктивній реальності англійців нестача – це складова бідності. В українському світовідчутті поняття “нестача”, навпаки, охоплює поняття “бідність”.

Семантична близькість одиниць *нестача, недостача* розкривається за рахунок взаємних вказівок у тлумаченнях та спільних сем 'відсутність', 'брак', 'достатній'. Зазначені мовні одиниці виступають гіперонімами у привативних опозиціях з лексемою *відсутність*, котра, в свою чергу, утворює еквіполентну опозицію з одиницею *брак*. Лексеми *брак, відсутність* є взаємними визначниками в системі української мови та демонструють синонімічні відношення. Одиниця *брак* демонструє еквіполентні відношення з ядерною лексемою *нестача* за рахунок інтегруючої семи 'відсутність'. Окрім того, ці одиниці характеризуються семантичними вказівками в словникових статтях, що засвідчує їхню лексичну синонімічність. У привативних опозиціях лексем *нестача, брак* з одиницею *нестаток* остання

виступає гіперонімом та розкриває свою семантику через вказівку на недостатню кількість засобів до існування, бідність, нужду.

Вказівку на відсутність потребуваної кількості демонструють українські одиниці *брак*, *відсутність* та англійські *lack*, *absence*. Українські лексеми є взаємними визначниками та перебувають в еквіполентній опозиції, тоді як в англійській мові аналогічна опозиція між вказаними одиницями не спостерігається. Хоча лексема *lack* знаходиться в еквіполентній опозиції з лексемами *deficiency* (спільна сема 'want'), *want* (інтегранти 'deficiency', 'need'), *shortage* (компонент 'deficiency'), а лексема *absence* виконує гіпонімічну функцію в привативній опозиції з ядерною лексемою *deficiency*. Семантичну близькість з лексемою *lack* демонструє також одиниця *need*, в еквіполентній опозиції спільні семи 'want', 'indigence', 'necessary', 'thing' вказують на потребу чогось необхідного, важливого, обов'язкового. Диференційними у вказаній опозиції виступають компоненти 'food', 'famine', 'starvation' лексеми *lack*, що виявляються інтеграційними в еквіполентних відношеннях *lack* – *want*.

3.5 Графо-матричний аналіз одиниць лексико-семантичних мікрополів *бідність* / *poverty*

В обох мовах фіксуються подібні за внутрішнім складом одиниці, основною семантикою яких є поняття "бідність". Наприклад, українські одиниці – *бідність*, *вбогість*, *нужда*, *злидні* та англійські – *poverty* (бідність), *poor* (бідний), *indigence* (нужда), *destitution* (злидні) та ін. Мікрополя *бідність* / *poverty* належать до різних структурних частин ЛСП *криза* / *crisis* – до навколоядерної зони в українській мові та периферії в англійській (див. рис. А. 1; рис. А. 2). Лексеми *криза*, *crisis* демонструють опосередковані зв'язки з елементами *бідність*, *poverty* (*криза* – *нестача* – *бідність* в українській мові та *crisis* – *difficulties* – *economic crisis* – *poverty* в англійській).

3.5.1 Лексичний склад підмножин мікрополів *бідність / poverty*. Лексико-семантичне мікрополе *бідність* в українській мові складається з 24 лексем, відібраних шляхом аналізу словникових дефініцій. У словнику української мови фіксуються такі значення на позначення лексеми *бідність* [СУМ]: “матеріальна незабезпеченість, нестатки, брак засобів для існування; убогість; абстр. іменник до бідний”. В англійській мові лексико-семантичне мікрополе *poverty* складається з 22 лексем. На відміну від української одиниці *бідність*, англійська лексема *poverty* виявляє ширше коло значень, котрі об’єднуються навколо спільного поняттєвого стержня – “the condition or quality of being poor” [OED].

Підмножина одиниць найвищого ступеня полісемії в українській мові представлена лексемами *бідний, убогий* та *poor* (бідний), *necessity* (нужда) в англійській (див. табл. А. 1.5). Ці одиниці відображають семантичні особливості досліджуваного ЛСП *криза / crisis* у зіставлюваних мовних культурах, ілюструючи спільні риси в сприйнятті цього соціального явища українцями та британцями. Так, спостереження за полісемічними лексемами укр. *бідний* та англ. *poor* розкриває подібність семантичного змісту зазначених одиниць, вказуючи на стан людини, що живе у нужді, нестатках, на низький рівень забезпеченості потрібними для життя речами (порівняйте: укр. “недостатньо забезпечена матеріально” та англ. “having few or no material possessions; lacking, ill supplied”); на оцінку матеріального стану іншими (пор.: укр “убогий, небагатий, незаможний” та англ. “needy, indigent, destitute”); на співвідношення кількості бажаного та наявного (укр. “невеликий за кількістю, недостатній” та англ. “small in amount; insufficient, inadequate”); на емоційний стан людини (укр. “який викликає співчуття; нещасний, бідолашний” та англ. “such, or so circumstanced, as to excite one’s compassion or pity; unfortunate, hapless”) та ін.

Лексема *бідний* виявляє значну семантичну подібність відносно ще однієї лексеми ядра – *вбогий*. Проте диференційні семи лексичної одиниці *вбогий* (‘злидні’, ‘старець’, ‘жебрак’, ‘мізерний’) розкривають глибшу семантику цієї лексеми, вказуючи на гостріший прояв бідності – злидні. Особистість, що опинилася в злидєнних умовах, – це не просто людина, котрій бракує бажаного, а жебрак, змушений просити найнеобхідніше, збирати милостиню. Вартою уваги також видається присутність у складі прикметника *вбогий* семими “духовно обмежений, нікчемний” [СУМ], що підносить значення духовних якостей людини як найбільшого багатства, блага, цінності.

У системі англійського мікрополя *poverty* ядерна лексема *poor* ілюструє лексичну синонімічність з одиницями основного складу *needy* (нуждений), *indigent* (вбогий), *destitute* (позбавлений), значення котрих відображаються завдяки взаємній вказівці в тлумачних частинах, наприклад, у значенні *poor* – “needy, indigent, destitute”; у поясненні *needy* – “poor, indigent, necessitous”; *indigent* – “poor, needy” [OED]. Ці одиниці розкривають спільну семантику з українськими лексемами навколоядерної частини *бідний*, *вбогий*, *небагатий*, *незаможний*, *бідняк*, характеризуючи тяжке матеріальне становище людини – відсутність чи недостатню кількість матеріальних благ, обмеженість у задоволенні потреб, неналежне забезпечення необхідним.

В українському мікрополі *бідність* фіксуються одиниці на позначення людини без будь-яких засобів на прожиття – *старець*, *жебрак*. Проте, незважаючи на взаємну вказівку в тлумачних частинах, відзначається певна розбіжність у значеннях. Одиниця *старець* позначає не лише бідну, убогу людину, а й особу похилого віку, представника духовного життя, пустельника, тоді як лексема *жебрак* позначає особу, яка живе з милостині, жебракує. Дія на позначення випрошування подаяння простежується у семантиці лексем *старцювати*, *жебракувати*, *просити* та ін.

В українській мові значення гострої потреби в засобах існування розкриває лексема навколоядерної зони *нестатки*. Взаємні вказівки в

тлумачних частинах одиниць *нестатки* та *нужда* свідчать про лексичну синонімічність вказаних лексем у системі мови. В англійській мові значення бідності, скрути демонструє одиниця *necessity* (необхідність). Зазначена лексема референціює значення напружених обставин, тяжких умов, випробувань, труднощів. Це відбито у семантичних відношеннях з одиницею периферії *hardship* (тяжке випробування). Стан неналежного забезпечення реалізує семантика одиниць *penury* (нужда), *misery* (злидні), *straits* (нужда), *indigence* (бідність), що містяться в підмножині лексем із середнім ступенем полісемії.

Добробут асоціюється з комфортним життям, бажаними чи необхідними речами, матеріальними перевагами. Тому втрата власності, певних благ є сигналом настання бідності. Лексеми *deprivation* (втрата) та *privation* (позбавлення) маніфестують значення насильницького позбавлення власності, здобутків, досягнень. Семантика одиниць *deprived* (позбавлений), *divested* (позбавлений) та *bereft* (той, в котрого щось забрали) розкривається за допомогою вказівки на особу, яку позбавлено власності. В українському матеріалі одиниці з подібною семантикою не виявляються.

Отже, в досліджуваних підмножинах одиниць виявляються семантично еквівалентні лексеми на позначення загального стану матеріальної незабезпеченості (укр. *нужда, нестатки* – англ. *necessity, want*; укр. *вбогість, убогтво* – англ. *poorness, indigence, privation*) та недостатньо забезпеченої людини (укр. *бідний, незаможний, старець* – англ. *poor, indigent, deprived*). Проте структурна належність досліджуваних одиниць у системі зіставляваних мікрополів не збігається повністю (розміщення семантично еквівалентних одиниць у різних частинах мікрополя). Наприклад, лексема *necessity* виявляє високий ступінь полісемічності в системі англійської мови і, відповідно, потрапляє до ядра мікрополя *poverty*, тоді як її семантичний еквівалент в українській мові *нужда* відноситься до підмножини слів із середнім ступенем полісемії і формує навколоядерну частину мікрополя *бідність*.

Семантично безеквівалентними одиницями, зафіксованими в окреслених мікрополях, є лексеми *старцювати*, *жебракувати* в українському матеріалі та *deprivation* (позбавлення майна), *bereft* (позбавлений майна) в англійському. Відсутність одиниць на позначення дії випрошування милостині в англійському мікрополі свідчить, що для британців поняття “*beggary*” (жебрацтво) – ширше за поняття “бідність”. На семантичному рівні це підтверджується включенням лексеми *poverty* в значення одиниці *beggary* (“the state or condition of a beggar; extreme poverty”). Відсутність лексичних одиниць із семантичною вказівкою на силове позбавлення особи майна в системі українського мікрополя засвідчує культурно-історичні особливості становлення законодавчої системи.

3.5.2 Семний склад підмножин одиниць мікрополів *бідність / poverty*. У результаті компонентного аналізу лексичних одиниць, що формують досліджувані мовні фрагменти, було виділено 64 семи в українському мікрополі *бідність* та 92 семи в складі англійського мікрополя *poverty*.

Унаслідок кількісних підрахунків найчастотнішими інтегративними семами на рівні підмножин багатофункціональних сем виявилися компоненти: українські – ‘матеріальний’, ‘бідний’, ‘бідність’, ‘нестаток’, ‘незабезпеченість’, ‘убогий’, ‘злидні’, ‘людина’, ‘милостиня’, ‘незаможний’, ‘брак’, ‘старцювати’ (див. табл. Б. 1.9) та англійські – ‘condition’, ‘circumstance’, ‘necessary’, ‘poverty’, ‘want’, ‘lack’, ‘poor’, ‘life’, ‘possession’, ‘means’, ‘destitution’, ‘person’, ‘privation’ (див. табл. Б. 2.1). Як свідчать результати аналізу, багатофункціональні семи складають невелику частку серед загальної кількості сем в обох мікрополях: 19 % в українському та 14 % в англійському матеріалі дослідження. Кожна з цих сем на основі опозиційних відношень формує групу, виконуючи роль спільного семантичного компонента. Вказані семи є ядерними, оскільки вони найповніше описують семантику складних матеріальних обставин в

українській та англійській мовах. Серед найчастотніших компонентів у зіставлюваних мікрополях фіксуються семантично еквівалентні ознаки: ‘бідний’ / ‘убогий’ / ‘незаможний’ – ‘poor’, ‘бідність’ – ‘poverty’, ‘брак’ – ‘lack’, ‘людина’ – ‘person’, ‘нестаток’ – ‘want’ / ‘privation’, ‘незабезпеченість’ / ‘злидні’ – ‘destitution’, котрі засвідчують універсальність досліджуваного поняття в мовній дійсності українців та британців.

Лексичні одиниці укр. *бідність* й англ. *poverty* мають подібне семантичне наповнення в обох мовах, розкриваючи стан неналежного забезпечення матеріальними благами, фінансовими перевагами, засобами для існування. Сислове навантаження в українській лексемі *бідність* несуть семантичні компоненти ‘матеріальний’, ‘незабезпеченість’, ‘нестатки’, ‘брак’, ‘засоби’, ‘існування’, ‘убогість’, тоді як в англійській одиниці *poverty* – ‘little’, ‘material’, ‘possession’, ‘indigence’, ‘destitution’, ‘want’, ‘deficiency’, ‘lack’. У зіставлюваних ядерних елементах відповідних мікрополів вирізняємо семи (‘матеріальний’ – ‘material’, ‘засоби’ – ‘possession’), якими підкреслюється загальне значення та розуміння бідності як недостатнього матеріального забезпечення людини. За допомогою сем ‘брак’ та ‘lack’, ‘deficiency’ досліджувані одиниці розкривають значення відсутності, дефіциту, браку матеріальних благ. На семантику скрутних обставин, недостатніх умов та засобів до нормального існування вказують семи ‘убогість’ – ‘indigence’. В основі бідності знаходяться невдоволені потреби людини, що підтверджують українські компоненти ‘нестатки’ та англійські ‘destitution’, ‘want’.

У центрі проблеми завжди знаходиться особистість, розуміння якої допомагає проникати в сутність складних обставин, тому семантичні компоненти ‘людина’ – ‘person’, ‘бідний’ / ‘убогий’ / ‘незаможний’ – ‘poor’ скеровують нас на сприйняття бідності через співчуття вбогій людині. Наприклад, сема ‘бідний’ інтегрує навколо себе одиниці *бідність*, *убогий*, *небагатий*, *незаможний*, *старець*, *бідняк* та ін., а семантичний еквівалент ‘poor’ виступає об’єднуючим елементом для лексем *poverty*, *poorness*, *needy*,

indigent, necessitous. Окрім того, в українському матеріалі фіксуються семантичні компоненти ‘милостиня’, ‘старцювати’, які відображають гострий прояв бідності – випрошування подаяння.

В українській підмножині багатofункціональних сем фіксується компонент ‘матеріальний’, присутній в складі 37,5 % мовних одиниць мікрополя (*бідність, бідний, убогий, убогість, злидні* та ін.). Англійський еквівалент ‘material’ демонструє значно нижчий рівень продуктивності, об’єднуючи лексеми *poverty, poor, penury*, проте наявність поліфункціональних сем ‘possession’, ‘means’ засвідчує домінуючу семантичну характеристику мікрополя – відсутність матеріальних благ. На стан неналежного забезпечення вказують семантичні еквіваленти ‘нестаток’ – ‘want’ / ‘privation’, ‘незабезпеченість’ / ‘злидні’ – ‘destitution’.

Отже, на рівні підмножин багатofункціональних сем спостерігається значна кількість семантичних збігів, що відображає подібність базового розуміння бідності українцями та британцями.

До підмножини сем із середнім ступенем функціональності належить 20 сем (31 %) в українській мові та 21 сема (23 %) в англійській. Досліджувані підмножини, з одного боку, демонструють поглиблення, деталізацію, розгортання семантики першої підмножини найпродуктивніших сем, а з іншого, демонструють перехід до підмножини конкретних, монофункціональних сем. Так, в семному складі обох мікрополів виявляються компоненти із вказівкою на стан бідності – укр. ‘небагатий’, ‘бідняк’, ‘убогість’, ‘нужда’, ‘жебракувати’, ‘жебрак’, ‘старець’, ‘просити’ та англ. ‘destitute’, ‘indigent’, ‘poorness’, ‘needy’, ‘straitened’. Проте спостерігаються семантичні особливості кожного із мікрополів: так, в англійському матеріалі фіксуються семи ‘action’, ‘place’, ‘state’, ‘amount’, ‘quality’, не виявлені в складі українського мікрополя, а серед англійських семантичних компонентів не зафіксовано семи ‘жебрак’, ‘жебракувати’, ‘старець’. У семному складі українського мікрополя міститься вказівка не лише на недостатню кількість матеріальних благ, а й на внутрішній стан

особистості, рівень її духовних багатств, здобутків, переваг (семи ‘духовний’, ‘обмежений’, ‘нікчемний’).

Семантичні компоненти із середнім та низьким рівнем функціональності демонструють системний характер усього лексико-семантичного поля, що проявляється в чисельних семантичних відношеннях між одиницями різних мікрополів. Наприклад, семи ‘засоби’, ‘існування’, ‘deficiency’, ‘need’ функціонують в межах мікрополів *нестача / deficiency*; семантичні компоненти ‘loss’, ‘need’, ‘нестача’, ‘потреба’ фіксуються в мікрополях *економічна криза / economic crisis*; семи ‘тяжкий’, ‘біда’, ‘hard’, ‘difficulties’, ‘hardship’ присутні в системі мікрополів *труднощі / difficulties*.

Підмножини монофункціональних сем – найчисельніші в зіставлюваних мікрополях (32 семи (50 %) в українській мові та 58 сем (63 %) – в англійській). Компоненти цих підмножин розкривають індивідуальні риси мікрополів *бідність / poverty*.

3.5.3 Системно-структурна організація мікрополів *бідність / poverty*. Як засвідчують результати формалізованої методики, порівнювані мікрополя *бідність / poverty* англійської та української мов характеризуються подібною системно-структурною організацією: в обох мовах виділяємо основні центри та мікроцентри (див. табл. А. 4), які інтегрують навколо себе елементи різних структурних частин мікрополів. Так, основні центри укр. *вбогий, бідний* зосереджуються в ядерній зоні (див. рис. В. 1.9), тоді як в англійському мікрополі *poverty* до ядра відноситься лише один основний центр *poor*, а два інші центри – *poverty, penury* – знаходяться в навколоядерній частині (див. рис. В. 2.1).

Системно-структурна організація зіставлюваних мікрополів здійснюється шляхом визначення безпосередніх та опосередкованих зв’язків між їх одиницями. Наприклад, безпосередні зв’язки демонструють українські лексеми *жебрак – старець*, англ. *necessity – poverty* та ін. Серед структурно складніших, опосередкованих зв’язків фіксуються двоступінчасті

(укр. *бідний* – *убогий* – *незаможний*, англ. *necessity* – *poverty* – *poorness*); триступінчасті (укр. *бідняк* – *незаможний* – *бідний* – *небагатий*, англ. *penury* – *poverty* – *destitution* – *want*) та більше ступінчасті зв'язки. Як показують результати семантичного аналізу структури зіставлюваних мікрополів, серед опосередкованих відношень між одиницями мікрополів *бідність* / *poverty* домінують дво- та триступінчасті зв'язки в українському матеріалі дослідження та три-, чотириступінчасті відношення в англійському, що зумовлюється більшою полісемічністю англійської мови.

Одним із обов'язкових аспектів нашого дослідження є аналіз парадигматичних відношень – виявлення однакових компонентів у значеннях різних лексем, що дозволяє вибудувати цілісну парадигматичну структуру всього ЛСП *криза* / *crisis*.

Ядерні лексеми окреслених мікрополів *бідність*, *poverty* демонструють різноманітні семантичні відношення з іншими одиницями мікрополя. Наприклад, указівку на недостатню кількість розкриває українська лексема *нестатки*, що завдяки семантичним компонентам 'брак', 'існування', 'засоби' об'єднується в еквіполентну опозицію *нестатки* – *бідність*. Ці одиниці є взаємними визначниками та входять у синонімічні відношення. Крім того, диференційна сема 'нужда' лексеми *нестатки* виступає інтеграційною в еквіполентній опозиції з іншою одиницею ядра *бідний*.

Спостерігається зв'язок ядерної одиниці *бідність* із лексемами *вбожество* та *вбожество*, що виступають гіперонімами у привативних опозиціях із вказаною лексемою, позначаючи матеріальну незабезпеченість, нестатки, брак засобів для існування. Між собою ці одиниці об'єднуються в еквіполентну опозицію за інтегруючими елементами 'бідність', 'бідний', 'людина', 'духовний', 'обмежений', 'нікчемний'.

В англійській мові подібну семантику до зазначених українських одиниць відображає лексема ядра *want*, котра вказує на стан людини, якій бракує життєво важливих речей. Семантичну близькість лексем *want* та *poverty* підкреслюють семи 'deficiency', 'lack', 'destitution', 'condition',

‘quality’, що виступають інтегративними в еквіполентній опозиції зазначених одиниць. Лексема *want* об’єднується в еквіполентні опозиції з лексемами *indigence*, *destitution*, які характеризуються синонімічністю. Зокрема, лексема *indigence* позначає скруту, потребу в засобах існування, бідність, нужду, злидні. У внутрішній організації слова *indigence* семи ‘want’, ‘destitution’, ‘person’ виступають інтегруючими в еквіполентній опозиції з ядерною лексемою *poverty*. Крім того, у системі англійської мови функціонують лексичні синоніми *poor* (бідний), *needy* (нужденний), *indigent* (вбогий), *destitute* (позбавлений), що розкривають спільну семантику з українськими лексемами *бідний*, *вбогий*, *небагатий*, *незаможний*, *бідняк*. Англійська сема ‘poor’ групує навколо себе в еквіполентній опозиції лексеми *indigent*, *needy*, *poorness*, *poverty*, *straits* та ін. В еквіполентній опозиції *poor* – *needy* спільними компонентами виступають елементи ‘poverty’, ‘indigent’. Інтегранти аналогічної опозиції *poor* та *indigent* – семи ‘needy’, ‘poverty’, ‘lacking’, ‘circumstances’, ‘necessaries’, ‘life’. Останні дві семи виявляються спільними для еквіполентної опозиції одиниць *indigent* та *destitute*. Крім того, лексема *destitute* функціонує як гіпонім у привативній опозиції з лексемою *poor*. Зазначені одиниці характеризують складні матеріальні умови людини.

Бідна людина має гострі потреби, що в українській мові підтверджується еквіполентною опозицією лексем *нужда* та *убогий* (спільна сема ‘злидні’). В англійській мові значення *бідності*, *скрути* демонструє одиниця *necessity*, котра в привативних опозиціях з лексемами *want*, *poverty* функціонує гіперонімом. Лексема *necessity* також референціює значення випробувань, труднощів, що відбивається у привативній опозиції з одиницею периферії *hardship*, що бере на себе роль гіпоніма.

3.6 Графо-матричний аналіз лексико-семантичних мікрополів екологічна криза / *ecological crisis*

Новизна проблем екології підтверджується тим, що англійські одиниці на позначення явищ екологічної кризи зафіксовані лише в останніх електронних версіях Oxford English Dictionary: “У нас не існує навіть таких слів, не те що досвіду, щоб обговорювати можливі наслідки екологічних проблем” [200, с. 21]. Мікрополя *екологічна криза / ecological crisis* належать до однакових структурних частин ЛСП *криза / crisis* – до навколоядерних зон.

3.6.1 Підмножини одиниць мікрополів *екологічна криза / ecological crisis*. В українській мові зафіксовано 57 одиниць, що належать до мікрополя *екологічна криза* та 106 лексем – до складу англійського мікрополя *ecological crisis*. Полісемічними в українській мові виявилися одиниці *порушення, руйнування, втрата, зникнення, шкода, земля, зелений* та *environment* (довкілля), *ruin* (руйнування), *loss* (втрата), *waste* (втрати, шкода, відходи), *conservation* (збереження), *dirty* (брудний) в англійській (див. табл. А. 1.6). Найвищий ступінь полісемії демонструють лексеми *руйнування, environment* та *ruin*, розкриваючи семантичну сутність екологічної кризи – знищення довкілля. Наприклад, лексеми *руйнування / ruin* (п) розкривають подібну семантику знищення, перетворення на руїни, занепаду, спустошення. Англійська одиниця *ruin*, на відміну від української, відображає значення шкоди, збитків, падіння, морального занепаду особистості.

Однією із найгостріших екологічних проблем є забруднення довкілля. У зіставлюваних мікрополях виявлено значну кількість одиниць на позначення втрати екологічної чистоти: укр. *забруднення, забруднений* – англ. *pollution* (забруднення), *polluted* (забруднений), *contamination* (радіаційне забруднення). Забруднення навколишнього середовища

пов'язується й із неналежним та надмірним використанням речей, у результаті використання котрих накопичуються відходи. В обох порівнюваних мікрополях зафіксовані лексеми з подібним семантичним змістом: укр. *сміття, відходи* та англ. *rubbish* (сміття), *litter* (сміття), *garbage* (відходи).

В англійському мікрополі *ecological crisis*, на відміну від українського, виявлені одиниці, що свідчать про зростання рівня екологічної свідомості людей – *conservation, preservation*. Лексема *conservation* репрезентує поняття відповідального ставлення влади до вирішення екологічних проблем та збереження навколишнього середовища, природних ресурсів. Згадана одиниця також розкриває значення офіційного нагляду та охорони річок, каналів, лісів.

До англійських полісемантів належить лексична одиниця *environment*, котра розкриває свій семантичний зміст за допомогою значень, що передають фізичні особливості розташування предметів, природні умови, існування чи властивості організму або об'єкту та ін. [OED]. Лексема *environment* також позначає соціальні, політичні чи економічні умови, в яких живе людина, та, відповідно, їхній вплив на становлення норм поведінки особистості, її ставлення до навколишньої дійсності. Одиниця *surroundings* (середовище) містить в своїх тлумаченнях вказівку на лексему *environment*, маніфестуючи значення фізичного оточення людини.

Діяльність людини завдала непоправної шкоди природному середовищу. Семантика лексеми *damage* найповніше виражає сутність бездумного ставлення людства до багатств довкілля, що спричинило екологічні лиха та нещастя. Іменники *damage, harm* демонструють високий ступінь семантичної близькості, взаємопосилаючись у значеннях. В українській мові серед одиниць із середнім ступенем полісемії також виявлено лексеми, що передають семантику завдання шкоди: *шкідливий, пошкодження*. Хоча, існують певні семантичні розбіжності щодо їхнього тлумачення: “небезпека, загроза, неприємності; властивість чогось, що може

завдати шкоди здоров'ю чи життю людини” [СУМ] та “втрата корисності, порушення цінності”[OED]. В українській мові лексема *шкідливий* інтерпретується як “згубний, загрозливий, негативний” [СУМ]. Зміни в навколишньому середовищі спричиняють стихійні лиха, катастрофи, природні катаклізми. У зіставлюваних мікрополях виявлені одиниці з еквівалентною семантикою: в українській – *катастрофа*, *нещастя* та англійські – *disaster* (нещастя), *catastrophe* (катастрофа), *cataclysm* (катаклізм).

Діяльність людства спричиняє невідворотні зміни в природному середовищі: засихають водойми, втрачають родючість землі, зникають рослини та тварини. У порівнюваних мікрополях виявлені одиниці з подібною семантикою: *спустошення* та *devastation* (спустошення), *ravages* (запустіння). Лексеми відображають дію руйнування, знищення, плюндрування, завдання шкоди природі, внаслідок яких виникає запустіння, безлюдність, пустка. В українській мові подібною семантикою відзначаються одиниці *відмирання*, *зникнення*, що вказують на втрату здатності до існування та загибель від несприятливих умов. Значення припинення існування відбивають лексеми *згубний*, *загибель*, демонструючи семантику остаточного розкладу, відмирання, руйнування. На можливість або неминучість виникнення чогось небезпечного, прикрого, лихого вказують лексеми *небезпека*, *загроза*, які відбивають семантику стану, коли комусь щось загрожує, може заподіяти зло, неприємність. У значенні лексеми *загроза* простежується дія на позначення небезпеки, неминучості, загрожування.

В обох мікрополях виявлені одиниці на позначення взаємовідношення між людиною та представниками тваринного, рослинного світу, сферою їхнього існування: *екологія* / *ecology*, *екологічний* / *ecological*. Лексеми *екологічний* / *ecological* представляють еквівалентну семантику взаємозв'язку між організмом та довкіллям, хоча в значеннях англійської одиниці присутня ще й вказівка на турботливе ставлення людини до навколишнього середовища: *environmentalist* – той, хто дотримується принципів збереження

середовища; *environmentally friendly* – про річ чи діяльність, що не завдає шкоди природі. У наш час у парламентах різних держав з’являються “зелені” партії, які розгортають діяльність під гаслом “the crisis belongs to all” [200].

Політичне забарвлення розкриває лексема *green*, характеризуючи того, хто підтримує принципи захисту довкілля, належить до екологічної партії, або є борцем за чисте довкілля. Специфічного екологічного забарвлення англійським лексемам надає префікс *eco-* (*ecological, ecology*), який присутній в 66 словах мікрополя. Словникова стаття на цей префікс з’явилась в 1989 році [OED] – період активного прояву уваги громадськості до проблем довкілля. В результаті аналізу англійського матеріалу виокремлено групи одиниць із вказівкою на прояви екологічної кризи; відношення до довкілля; збереження довкілля; екологічний відпочинок та ін. Наприклад, серед одиниць, що відображають наслідки екологічної кризи виявляються лексеми *eco-damage* (екологічна шкода), *eco-tragedy* (екологічна трагедія), *eco-catastrophe* (екологічна катастрофа), *eco-disaster* (екологічне лихо), *eco-calamity* (екологічна біда), *eco-nightmare* (екологічний жах) та ін.

Відношення людини до проблем навколишнього середовища формується домінуючими цінностями у суспільстві. В досліджуваному матеріалі, з одного боку, присутні одиниці, які демонструють усвідомлене, відповідальне ставлення людини до навколишнього середовища (напр., *eco-awareness* (екологічна обізнаність), *eco-consciousness* (екологічна свідомість), *eco-literacy* (екологічна освіченість), *eco-orthodoxy* (дотримання екологічних норм та поглядів), *eco-philosophy* (система екологічних переконань), а з іншого – зафіксовані лексеми на позначення неадекватних дій відносно довкілля, перебільшення трагічності екологічних проблем, зумисне та надмірне привертання уваги громадськості до екологічної кризи (напр., *eco-freak*, *eco-nut* – “людина “схиблена” на захисті довкілля” [OED] та ін.).

Турбота про довкілля виявляється не лише в дотриманні правил екологічної безпеки самою людиною, а й в активній участі проти дій, які можуть завдати шкоди природі та людям. Семантику активних екологічних

переконань виражають одиниці *eco-protester*, *eco-activist*, *eco-warrior*, *eco-raider*. Держава несе відповідальність перед кожним громадянином за екологічні проблеми в країні, гарантуючи захист безпечного довкілля (*eco-advocacy*), чесне відношення до навколишнього середовища (*eco-justice*), регулювання людської діяльності (*eco-management*) – шляхом оподаткування шкідливого виробництва (*eco-tax*), визначення екологічної доцільності (*eco-efficiency*), оцінюванням шкідливого впливу діяльності (*eco-audit*), впровадженням екологічних принципів в технології (*eco-engineering*).

У мікрополі *ecological crisis* виявляються одиниці на позначення екологічних винаходів (напр., *eco-bottle*, *eco-house*, *eco-label*), екологічного відпочинку (напр., *ecotourism*, *eco-holiday*, *eco-safari* та ін.), екологічного мистецтва (*eco-cartoon*, *eco-book*, *eco-documentary*, *eco-thriller*, *eco-art* тощо).

У підмножинах моносемічних одиниць зіставлюваних мікрополів відображаються негативні наслідки екологічної кризи: руйнування (укр. *руйнівний*, *руйнація*); забруднення (укр. *забруднений* та англ. *contaminated* (радіактивно забруднений); шкідливий вплив (укр. *непридатний*, *згубний* та англ. *harmful* (шкідливий); невідворотній характер (укр. *неминучість*, *непереборний* та англ. *disaster* (лихо)).

Отже, одиниці лексико-семантичних мікрополів *екологічна криза* / *ecological crisis* в українській та англійській мовах виявляють значну семантичну подібність на рівні утворених ними підмножин, що засвідчує універсальність людського мислення та мовного кодування дійсності. Так, в обох мікрополях виявлені лексеми, що розкривають семантику руйнування (укр. *руйнування* – англ. *ruin*, *знищення* – *destruction*); забруднення (укр. *забруднення* – англ. *pollution*); шкоди (укр. *шкода* – англ. *damage*, *harm*); припинення існування (укр. *загибель*, *катастрофа* – *catastrophe*); складних обставин (укр. *лихо*, *нещастя* – *calamity*, *disaster*); відходів життєдіяльності (укр. *сміття*, *відходи* – *rubbish*, *litter*); взаємозв'язку людини та природи (укр. *оточення*, *середовище*, *довкілля*, *екологічний* – англ. *environment*, *surroundings*, *ecological*).

3.6.2 Семна репрезентація підмножин мікрополів *екологічна криза / ecological crisis*. У процесі компонентного аналізу було виділено 206 сем в українському мікрополі *екологічна криза* та 364 семи в складі англійського мікрополя *eco-crisis*. За кількісним критерієм усі значення розподіляємо на підмножини, враховуючи частоту вживання кожної семи (див. табл. А. 3). Таким чином, найпродуктивнішими виявилися семантичні компоненти ‘ecological’, ‘damage’, ‘injury’, ‘harm’, ‘human’, ‘activity’, ‘condition’, ‘state’, ‘thing’, ‘person’, ‘action’, ‘oppose’, ‘conservation’, ‘promote’, ‘knowledge’, ‘sensitivity’, ‘attitude’, ‘destruction’, ‘environment’, ‘loss’, ‘ruin’, ‘danger’, ‘excessive’ (див. табл. Б. 2.3). В українській мові базові семантичні ознаки розкриваються за допомогою сем ‘стан’, ‘умови’, ‘людина’, ‘середовище’, ‘дія’, ‘загибель’, ‘зникати’, ‘припиняти’, ‘існування’, ‘руйнування’, ‘природний’ (див. табл. Б. 2.2).

Зазначені семи характеризують суттєві риси екологічної кризи – її якості та властивості, особливості виникнення і протікання, вплив кризи на життя людини та діяльність людства щодо подолання негативних екологічних наслідків. Наприклад, семантичний компонент ‘ecological’, з одного боку, вказує на зв’язок живих організмів та їхнього оточення, а з іншого – розкриває дружнє ставлення до навколишнього середовища – людина ХХІ століття повинна намагатися не завдавати шкоди довкіллю. Згадана сема знаходиться в тлумаченнях 66 лексем (див. табл. Б. 2.3). В українському матеріалі також виявлено семантичний еквівалентний компонент ‘екологічний’, проте рівень його функціональності значно нижчий (присутній в складі одиниць *екосистема, екоцид*).

Поліфункціональні семи ‘damage’, ‘injury’, ‘harm’ вказують на одну з найголовніших причин екологічної кризи – шкоду, спричинену діяльністю людей. Компонент ‘damage’, наприклад, є спільним для полісемічних одиниць (*ruin*), лексем зі середнім ступенем полісемії (*ecological, harm, hurt, injury, detriment*) та моносемічних (*eco-babble, eco-chic*). Українська сема

‘шкода’ на відміну від англійського еквівалента ‘damage’, відноситься до підмножини семантичних компонентів середнього ступеню функціональності, об’єднуючи лексичні одиниці *забруднення, шкідливий, небезпека, пошкоджувати* та ін.

В основі порівнюваних мікрополів знаходиться семантична вказівка на діяльність людини (‘human’, ‘activity’, ‘дія’, ‘людина’). Ці семи розкривають значення впливу людства на стан довкілля. Проте в англійській мові зафіксовані семантичні компоненти, що відображають активну діяльність людини, націлену на максимальне збереження навколишнього середовища (‘conservation’); семи, що виражають ставлення людини до небезпечних для оточення факторів (‘attitude’, ‘oppose’); компоненти, що демонструють зацікавленість в екологічній освіті (‘promote’, ‘knowledge’, ‘sensitivity’).

На характер людської діяльності по відношенню до навколишнього середовища – надмірність в матеріальних потребах та бажаннях, що спричиняє невідворотні зміни в навколишньому середовищі, – вказує англійська сема ‘excessive’. Цей компонент є вагомим у розпізнанні щирої стурбованості станом довкілля та удаваної уваги, зумовленої модою на екологічно-свідомий стиль життя (*eco-chic, eco-babble*).

Сему ‘danger’ знаходимо в тлумаченнях лексем *endangered, risk, hazard, threaten, threat* та ін. Ці одиниці розкривають семантику можливого ризику, зла, лиха, шкоди, набуваючи специфічного екологічного забарвлення в досліджуваному мікрополі *ecological crisis*, де згадані лексеми відображають небезпеку для живих організмів, загрозливість екологічних катастроф, неминучість змін у природі. Українська сема ‘небезпека’ розкриває середній ступінь функціональності, об’єднуючи мовні одиниці *загрозливий, загрожувати, небезпечний, відходи*.

До підмножин сем із середнім ступенем функціональності належить 36 % сем в українській мові та 32 % в англійській. У досліджуваних підмножинах семантика екологічної кризи розкривається завдяки вказівці на навколишній світ та взаємодію між живими організмами, наприклад, укр.

семи 'світ', 'зв'язок', 'органічний', 'атмосфера', 'вода', 'земля', 'повітря', 'довкілля' та ін., англ. 'world', 'water', 'biological', 'nature', 'plant' тощо (див. табл. Б. 2.2). У підмножині присутні семантичні компоненти, що розкривають загальні характеристики екологічної кризи та її наслідки: 'якість', 'функція', 'система', 'баланс', 'cause', 'quality', 'system', 'process', 'effect' інші (див. табл. Б. 2.3).

Для порівнюваних мікрополів спільна семантика втілюється в розумінні кризи довкілля як раптового лиха (українські семи 'катастрофа', 'біда' та англійські семи 'catastrophe', 'calamity'); загрози життю (укр. 'небезпека' – англ. 'danger', 'endangered'); неминучої біди ('неминучість', 'зло', 'impending', 'imminent'); джерела страждань ('горе', 'pain').

Значна кількість семантичних компонентів відображає одну з найголовніших екологічних проблем – забруднення довкілля (семи 'забруднений', 'домішки', 'брудний', 'бруд', 'dirt', 'dirty', 'pollution', 'polluted', 'contamination'). Відповідно, проблема відходів виступає складовою глобальної екологічної кризи, що семантично засвідчується семами 'сміття', 'залишки', 'refuse', 'rubbish', 'litter', 'trash', 'garbage'.

Екологічні зміни призводять до непоправних змін у житті людства – цілі території стають непридатними для нормального існування живих організмів, стан довкілля погіршується, зазнаючи шкідливих впливів людини (семи 'непридатний', 'шкідливий', 'harmful', 'detrimental'). В українському матеріалі дослідження семантика розширюється за рахунок компонентів 'життя', 'здоров'я', 'спричиняти' 'погіршення', що розкриває тривогу про зворотні наслідки впливу на природу – загрозу для здоров'я та життя людини.

В англійському мікрополі *ecological crisis* зафіксовано семантичні компоненти, що маніфестують активну позицію британського суспільства по відношенню до захисту довкілля: 'concern', 'politics', 'society', 'violent', 'protect', 'protest', 'prevent', 'activity', 'organization'. У семному складі

українського мікрополя таких сем не виявлено, що, з одного боку, може пояснюватися динамікою укладання тлумачних словників української мови, а з іншого – особливостями українського менталітету: проблеми екології не сприймаються як актуальні через низький рівень екологічної освіти.

Найчисельнішими в зіставляваних мовах є підмножини монофункціональних сем: 58,7 % в українській мові та 62 % в англійській; тобто загальна тенденція щодо відсоткової наповненості сем у досліджуваних мовних системах зберігається.

Лексико-семантичні мікрополя *екологічна криза / ecological crisis* мають різноманітні зв'язки з іншими складовими частинами семантичних полів *криза / crisis*. Так, семи 'важкий', 'тяжкий', 'лихо', 'нешасний', 'неприємність' присутні в семному складі мікрополя *труднощі*, компоненти 'втрата', 'руйнування', 'занепад' зафіксовані в мікрополі *економічна криза*, семи 'раптовий', 'ситуація', 'подія', 'сильний' відносяться до мікрополя *загострення*. Зв'язок з мікрополями *бідність* та *нестача* представлений за рахунок компонентів 'потрібний', 'необхідний', 'достатній'.

Англійське мікрополе *ecological crisis* також виявляє семантичну наближеність з іншими мікрополями. Наприклад, семи 'ruin', 'failure', 'fall' функціонують в мікрополі *economic crisis*, семантичні компоненти 'loss', 'lack', 'necessary', 'need' фіксуються в мікрополі *poverty*, семи 'misfortune', 'distress', 'trouble' – в мікрополі *difficulties*, а компоненти 'need', 'lack' пов'язують мікрополя *ecological crisis* та *deficiency*.

3.6.3 Системно-структурні особливості мікрополів *екологічна криза / ecological crisis*. Порівнювані мікрополя мають різну системно-структурну організацію: в українській мові виділяємо чотири основних центри (*забруднення, довкілля, середовище, руйнування*), а в англійській – три (*ecological, environment, pollution*), що групують навколо себе елементи в різних частинах мікрополя. У нашому дослідженні основними центрами вважаємо слова, що мають не менше семи

безпосередніх зв'язків з іншими одиницями мікрополів *екологічна криза / eco-crisis*. У структурі зіставлюваних мікрополів виокремлюємо також мікроцентри (див. табл. А. 4).

Зовнішню організацію зіставлюваних мікрополів розглядаємо на основі безпосередніх та опосередкованих зв'язків. Так, здатність однієї одиниці встановлювати прямі безперервні відношення з іншими елементами поля розкриває безпосередній зв'язок між ними. Напр., укр. *згубний – небезпечний*, англ. *pollution – contamination* та ін. (див. рис. В 2.2; рис. В. 2.3).

Опосередковані зв'язки структурно складніші, ніж безпосередні, та представляють відношення між одиницями у вигляді ланцюжків, де один елемент пов'язується з іншим через два, три і більше елементів. У зіставлюваних мікрополях виявлені двоступінчасті (укр. *нещастя – лихо – біда*, англ. *catastrophe – disaster – calamity*), треступінчасті (укр. *забруднення – загроза – небезпечний – загрожувати*, англ. *ruin – loss – perdition – destruction*) та чотири- і більше ступінчасті опосередковані зв'язки.

Формалізований аналіз одиниць, що утворюють мікрополя *екологічна криза / ecological crisis*, виявив певну семантичну еквівалентність на рівні основних та мікроцентрів в українській та англійській мовах, що свідчить про наявність спільних рис у сприйнятті окресленого фрагменту дійсності носіями порівнюваних мов. Зокрема, в структурі обох мікрополів серед основних центрів знаходяться лексеми *забруднення – pollution, руйнація – destruction, екологічний – ecological, загибель – loss*.

Для виявлення системної специфіки зіставлюваних мікрополів у роботі досліджуються опозиційні відношення, що виступають формою відображення парадигматичних зв'язків між елементами окресленого семантичного простору. Притримуємося позиції, що значення одиниць мови перебувають між собою в опозиціях та відрізняються завдяки семантичним компонентам, котрі виконують роль диференційних ознак [92, с. 122]. Протиставлення одиниць відбувається на основі диференційних та

інтегративних сем, де останні стають основою порівняння, розкриваючи системні зв'язки одиниць у межах поля.

Зіставлявані мікрополя містять значну кількість одиниць, що відображають семантику руйнування, занепаду, спустошення, загибелі. Зокрема, в англійській мові це відбивається за рахунок чисельних еквіполентних опозицій лексеми *ruin* з одиницями-мікроцентрами *loss*, *destruction*, лексемами основного складу *overthrow*, *devastation*. Для зазначених мовних одиниць інтегруючою виявилася сема 'destruction', що характеризує наслідки екологічної кризи як руйнівні та фатальні для довкілля. Про синонімічні відношення свідчать взаємні вказівки в тлумаченнях лексем *ruin – destruction*, *ruin – loss*.

Семантична подібність відображається в еквіполентній опозиції лексем *catastrophe* та *ruin*, де спільною виявляється сема 'overthrow'. Диференційні семи одиниці *catastrophe* 'sudden', 'disaster', 'fatal', 'end' вказують на непередбачуваний, фатальний характер катастрофи, її руйнівні наслідки. Лексема *catastrophe* семантично близька також до одиниці *menace*, котра у привативній опозиції функціонує гіперонімом.

В українській мові лексема *руйнування* (належить до основних центрів) безпосередніми зв'язками об'єднується з одиницями мікроцентрів *знищення*, *спустошення*. В еквіполентній опозиції *руйнування – знищення* спільними виявляються семи 'припинення', 'існування', а в аналогічній опозиції *руйнування – спустошення* інтегруючим виступає компонент 'знищення'. Крім того, взаємні тлумачення цих одиниць відбивають їхню семантичну близькість та вказують на наявність синонімічних відношень. Семантику руйнівних дій людини, що виражається в порушенні екологічної рівноваги, руйнації середовища відбиває внутрішній зміст лексеми *екоцид*. Привативна опозиція об'єднує цю лексему з одиницями *виснаження*, *руйнація*, *втрата*, *порушення*, котрі виконують ролі гіпонімів.

У зіставляваних мікрополях *екологічна криза / ecological crisis* виявлено значну кількість одиниць на відображення семантики небезпеки,

ризик, загрозливості. Наприклад, англійська лексема *danger* утворює еквіполентні опозиції з одиницями *hazard* (інтегруючі компоненти ‘risk’, ‘harm’, ‘peril’), *peril* (спільні компоненти ‘injury’, ‘risk’), *risk* (спільна сема ‘peril’). Окрім того, ці одиниці містять у тлумаченнях взаємні вказівки одна на одну, що відбиває їхню семантичну подібність та синонімічність.

В українській мові семантику небезпеки маніфестують одиниці: *небезпечний, загрозливий, шкідливий* та ін. Наприклад, лексема *небезпечний* відображає семантику того, що містить або створює небезпеку, приносить неприємності та нещастя. На системному рівні це засвідчує еквіполентна опозиція *небезпечний – небезпека* (спільні сема ‘загрожувати’, ‘нещастя’). Рівень небезпеки співвідноситься з рівнем шкоди для здоров’я та життя людини; так, у привативних опозиціях з одиницями *шкідливий, згубний, загрозливий* функцію гіпоніма виконує лексема *небезпечний*. Еквіполентна опозиція утворюється між одиницями *шкідливий – згубний* (спільний компонент ‘небезпечний’). Зазначені лексеми також функціонують гіперонімами в привативних опозиціях з одиницями *негативний, загрозливий*, відбиваючи спільну семантику небезпеки.

Як показав аналіз, в українській мові поняття небезпеки пов’язується з можливістю лиха, нещастя, катастрофи. Лексема *небезпека* об’єднується в еквіполентні опозиції з одиницями *лихо* (спільна сема ‘нещастя’), *нещастя, катастрофа* (спільний компонент ‘лихо’). Аналогічна опозиція виявляється між лексичними одиницями *лихо* та *нещастя* (інтегранти ‘подія’, ‘страждання’), котрі відображають значення нещасливої пригоди, події, того, що завдає неприємностей, горя, біди.

3.7 Графо-матричний аналіз лексико-семантичних мікрополів економічна криза / *economic crisis*

Зіставлювані мікрополя *економічна криза / economic crisis* відносяться до різних структурних частин ЛСП *криза / crisis*: мікрополе *економічна криза*

знаходиться в ядрі поля, тоді як англійське мікрополе *economic crisis* – в навколоядерній частині. В українській мові спостерігаємо безпосередній зв'язок між лексемами *криза* та *економічна криза* (див. рис. А. 1) та опосередковані зв'язки між англійськими лексемами (*crisis – difficulties – economic crisis*), тому зазначене мікрополе належить до навколоядерної частини англійського ЛСП *crisis* (див. рис. А. 2).

3.7.1 Підмножини лексем мікрополів *економічна криза / economic crisis*. У результаті аналізу вибірки виявлено, що підмножину одиниць найвищого ступеня полісемії формують лексеми укр. *руйнування, спад, падіння* та англ. *fall* (падіння), *ruin* (руйнування), *descent* (спад), *crash* (банкротство), *squeeze* (фінансова скрута, обмеження) та інші (див. табл. А. 4). Зазначені одиниці демонструють тісні семантичні відношення, зумовлені близькістю значень та розкривають спільну семантику, характеризуючи ритми економіки, що вимірюються коливанням цін, розширенням та звуженням виробництва, станом ринків, ціною, об'ємами та напрямком руху фінансових ресурсів тощо.

Віднесеність лексем *руйнування* та *ruin* до ядра мікрополів *економічна криза / economic crisis* свідчить про подібність уявлень українців та англійців про руйнацію звичайного укладу життя внаслідок економічних потрясінь. В англійській мові лексема *ruin* (n) позначає знищення, повне повалення чи спустошення системи, падіння та крах. В українській мові семантику зниження рівня розвитку, втрати економічної могутності, погіршення умов життя відображає полісемічна одиниця *руйнування* та лексема навколоядерної зони *руїна*. В історії українського народу відомий період загострення соціальних суперечностей – доба Руїни. Цей час характеризувався втратою володінь, протиріччями у владних верхівках, зниженням розвитку культурного та духовного життя. Врахування цього історичного факту сприяє глибшому розпізнанню семантичної значущості цього поняття в мовній картині світу українців (*руїна* – “повний розвал,

розруха; руйнування, знищення чого-небудь; повне розорення, занепад чого-небудь”) [СУМ].

Як засвідчують результати семантичного аналізу, в зіставлюваних мікрополях явище *економічна криза* сприймається через віддзеркалення її наслідків – падіння економічних показників розвитку, зростання, прогресу. Так, в обох мовах серед найбагатозначніших лексем знаходяться семантично еквівалентні одиниці *падіння* – *fall, спад* – *descent*, що ілюструють загальні та домінуючі прояви кризових явищ у фінансовій сфері.

У діяльності економічної системи співвідносяться два базових чинники – попит та пропозиція. Значення сильного фінансового чи комерційного попиту або тиску; обмеження пропозиції грошей, кредитів, товарів; здійснення тиску на дилерів з метою їхнього збанкрутування розкриває полісемічна лексема *squeeze*. Ця одиниця відображає семантичну подібність стосовно лексеми із середнім ступенем полісемії *pressure*, яка кваліфікує дію тиску на грошову одиницю, що змінює свою вартість.

Отже, на рівні підмножин найбагатозначніших одиниць лексико-семантичні мікрополя *економічна криза* / *economic crisis* виявляють еквівалентність семантики, що виражається в порівнюваних мовах за рахунок одиниць *руйнування* – *ruin, падіння* – *fall, спад* – *descent*.

Підмножини лексем із середнім ступенем полісемічності кількісно переважають інші підмножини мікрополів (71 % в українському матеріалі дослідження та 72,5 % в англійському). У межах цих підмножин фіксується значна кількість семантично еквівалентних одиниць. Так, в обох мікрополях виявляються лексеми на позначення економічної кризи, що асоціюються з розпадом фінансових організацій, союзів, товариств та фінансової системи в цілому. В досліджуваних мікрополях фіксуються мовні одиниці: укр. *крах, розруха, провал, розвал* та англ. *collapse* (колапс), *bust* (крах), *failure* (провал).

Зниження рівня доходів та, як наслідок, купівельної спроможності громадян, може спричинити боргову залежність населення від фінансових

установ. У матеріалі дослідження значення “боргу” виявляють одиниці: укр. *позика, заборгованість, боржник*, англ. *debt* (борг), *debtor* (боржник), *loan* (позика), *bankrupt* (збанкрутілий) та інші (див. табл. А. 1.7). Економічні труднощі призводять до несвоєчасності виплат, неможливості здійснювати виплати за борговими зобов’язаннями та виконувати умови договору. На стан заборгованості, фінансових втрат та збитків вказують значення одиниць укр. *банкрутство, розорення* та англ. *bankruptcy* (банкрутство), *insolvency* (платонеспроможність). Остання із зазначених лексем відноситься до підмножини моносемічних одиниць.

Застійні періоди в економіці супроводжуються збільшенням рівня безробіття. Стан економіки, коли не всі можуть знайти роботу та мати постійний заробіток, позначають мовні одиниці *безробіття, безробітний, unemployment* (безробіття). Одиниці скорочення, звільнення, *reduction* (скорочення), *dissolution* (розпуск) конкретизують причини безробіття.

Подолання кризи – це відновлення довіри. Про готовність довіряти свідчить відношення людини до ризиків та здатність їх прийняти. Вірогідність фінансових ризиків, що постійно супроводжують економічну діяльність, розкривається в англійській мові за допомогою лексеми *uncertainty* [OED]. Семантика одиниці *risk*, як і лексеми *uncertainty*, вказує на можливість як успіху, так і провалу фінансової справи. Українська одиниця *ризик* репрезентує значення можливої небезпеки, збитків або неуспіху в сфері фінансів (наприклад, *валютний / банківський / інвестиційний / кредитний / інфляційний ризик*) [СУМ].

Економічна криза спричиняє матеріальні збитки та втрати. Періоди економічних спадів виражаються у крахові фінансових систем, знищенні комерційних центрів, руйнації торговельних установ. У порівнюваних мовах ці поняття виражаються елементами *loss* та *втрата*. Для українців характерним є розуміння втрат як “марного, без користі витрачання чогонебудь, особливо грошей, коштів, витрачених на що-небудь” [СУМ], для носія англійської мови *loss* – це “шкода чи незручності, пов’язані з втратою

чогось або зміною обставин” [OED]. В українських тлумаченнях лексеми *втрата* знаходимо семантичний відповідник – *збитки*, що відображає значення матеріальної шкоди, проте розкриває значно вужчу семантику. Значення втрат, збитків, завданих неприємностей референціює також лексична одиниця *шкода*.

Підмножини однозначних лексем кількісно найменші серед досліджуваного матеріалу (див. табл. А. 1.7). Одиниці цієї групи стосуються переважно комерційної сфери, позначаючи конкретні економічні явища (пор.: укр. *інфляція*, *перевиробництво*, *борговий* та ін., англ. *insolvency*, *deficit*, *unemployment*, *defaulted* тощо).

3.7.2 Підмножини сем одиниць мікрополів *економічна криза* / *economic crisis*. У процесі компонентного аналізу виявлено 231 сему в українському мікрополі *економічна криза* та 287 сем у складі англійського мікрополя *economic crisis*. За кількісним критерієм усі компоненти значень розподіляються на три підмножини, враховуючи частоту вживання кожної семи. Одиниці полів демонструють значну кількість семних збігів у формулах тлумачення. В результаті кількісних підрахунків найчастотнішими інтегративними семами в українській мові виявилися семи: ‘дія’, ‘стан’, ‘економіка’, ‘руйнування’, ‘занепад’, ‘втрата’, ‘зниження’, ‘зменшення’, ‘послаблення’, ‘борг’, ‘робота’, ‘змінюватися’, ‘припинення’ (див. табл. Б. 2.4) та ‘action’, ‘state’, ‘process’, ‘fall’, ‘failure’, ‘condition’, ‘finance’, ‘pay’, ‘price’, ‘debt’, ‘money’, ‘value’, ‘decline’, ‘ruin’, ‘business’, ‘collapse’, ‘loss’, ‘diminution’ в англійській мові (див. табл. Б. 2.5). Підмножини ядерних сем кількісно найменші: 13 сем (5,5 %) в українському мікрополі та 18 сем (6,5%) в англійському. Указані семи є ядерними, оскільки вони найповніше описують семантику економічної кризи в українській та англійській мовах. Ці семантичні компоненти характеризують економічну кризу в найзагальніших та найбазовіших ознаках: криза – стан економіки, що

відзначається падінням економічних показників та супроводжується зниженням кількості, якості матеріальних благ.

Найпоширеніші семи 'дія' – 'action' об'єднують навколо себе одиниці із найвищим ступенем полісемічності, що відображають спільну оцінну семантику різких проявів кризових явищ – раптовість, неочікуваність, непередбачуваність. Економічна криза сприймається як суб'єктивна сутність із специфічними ознаками, рисами та особливостями, котру людина не в змозі повністю контролювати та змінювати (порівняйте лексичні одиниці, інтегровані зазначеними семами в зіставляваних мікрополях: укр. *руйнування, спад, падіння, розпад, занепад* – англ. *fall, crash, squeeze, failure, collapse* та ін.).

Як показують результати семантичного аналізу, компоненти 'fall', 'decline', 'failure', 'collapse', 'finance' в англійській та 'занепад', 'економіка' в українській виявляють високий ступінь функціональності в обох мовах, що дозволяє визначити смислове ядро порівнюваних полів – "падіння економіки". Крім того, в українському матеріалі фіксуються елементи 'зниження', 'послаблення' 'зменшення', що відображають наслідки кризових подій. Ці семи об'єднують одиниці ядра (*падіння, спад*), основного складу (*втрата, скорочення*) та периферії (*девальвація, ревальвація*). В англійському мікрополі подібна семантика реалізується завдяки семі 'diminution', котра виступає спільною для лексем *decline, descent, decrease* та інші (див. табл. Б. 2.5). Спільні вказівки на економічну кризу як руйнівну силу відбивають семи 'ruin' – 'руйнування', характеризуючи загальний стан економічної системи, що втрачає цілісність, організованість, злагодженість. Подібну семантику ілюструють українські семи 'припинення', 'змінюватися', 'робота'. Результати компонентного аналізу показують, що українська сема 'робота' виявляє значно вищий рівень продуктивності в складі мікрополя, ніж англійський еквівалент 'work'. Зазначені семантичні відмінності в зіставляваному матеріалі розкривають специфіку реалізації значення *економічної кризи* в обраних мовах.

У підмножині сем із високим рівнем продуктивності виявляються семи з чітким економічним забарвленням – ‘економіка’, ‘finance’, ‘business’, ‘pay’, ‘price’, ‘money’, ‘value’. Кількісна перевага англійських сем пояснюється наявністю в складі англійського мікрополя *economic crisis* більшої кількості одиниць на позначення конкретних економічних явищ. Серед семантично еквівалентних компонентів фіксуються семи ‘втрата’ – ‘loss’, ‘борг’ – ‘debt’, що відбивають семантику причин та наслідків розладу економічної системи.

Серед базових семантичних ознак зіставляваних мікрополів присутні компоненти із вказівкою на основні, загальні, переважаючі ознаки економічних явищ – ‘стан’, ‘state’, ‘condition’, ‘process’. Хоча англійська сема ‘process’ не має семантичного еквівалента в ядерному складі українського мікрополя. Це демонструє мовно-культурну специфіку презентації поняття “криза” в порівнюваних фрагментах дійсності: для британців криза – тимчасовий етап економічного розвитку, тоді як для українців – це довготривалий стан економічної системи (порівняйте одиниці, що об’єднуються навколо семантичних компонентів ‘стан’, ‘process’, – укр. *спад, падіння, розвал, занепад*, англ. *decline, slow-down, set-back* та ін.).

До підмножин сем із середнім ступенем функціональності належить 95 семантичних компонентів в українській мові (40,5 %) та 116 сем в англійській (42,5 %). У досліджуваних групах простежується значна кількість компонентів із вказівкою на економічну сферу (‘фінансовий’, ‘господарство’, ‘товари’, ‘збут’, ‘комерційний’, ‘trade’, ‘bank’, ‘goods’, ‘default’, ‘financial’ та ін.).

Серед основних семантичних рис зіставляваних мікрополів *економічна криза / economic crisis* відзначаються такі домінуючі ознаки кризи: мінливість (‘нестійкий’, ‘непостійний’, ‘unsteady’, ‘fluctuating’), руйнування (‘частина’, ‘розпад’, ‘downfall’, ‘crash’), втрата набутого (‘розорення’, ‘банкрутство’, ‘bankruptcy’, ‘insolvency’), наслідки та результати кризових ситуацій (‘бідність’, ‘борг’, ‘depreciation’,

‘disintegration’, ‘shortage’), економічні процеси (‘інфляція’, ‘лімітування’, ‘recession’, ‘depression’) та ін.

Підмножини монофункціональних сем – кількісно найбільші в зіставлюваних мовах: 124 семи (54 %) в українській мові та 153 семи (53 %) – в англійській). Ці семантичні компоненти характеризують різноманітні сфери життя людини: мистецтво (‘література’, ‘майстерність’, ‘painting’), політика (‘уряд’, ‘political’), законодавство (‘суд’, ‘law’, ‘court’), медицина (‘свідомість’, ‘здоров'я’, ‘health’, ‘disease’), техніка (‘вимірювання’, ‘тиск’, ‘vibration’), спорт (‘гральний’, ‘cricket’), музика (‘злагодженість’, ‘instrument’), фізичний світ (‘земля’, ‘water’) та ін.

3.7.3 Системно-структурна специфіка мікрополів *економічна криза / economic crisis*. Зіставлювані мікрополя *економічна криза / economic crisis* англійської та української мов мають спільні риси в системно-структурній організації. Згідно з використаною методикою, структурна організація зіставлюваних семантичних систем представлена основними центрами та мікроцентрами (див. табл. А. 4). Наприклад, в обох мовах серед основних центрів знаходяться семантично еквівалентні лексеми: *падіння – fall, втрата – loss* та ін. Серед мікроцентрів: *банкрутство – bankruptcy, розвал – crash, collapse*. Українські та англійські центри ілюструють період економічної кризи із різних позицій: характеризують стан економіки (*руїна, розвал, ruin, crash, collapse*), розкривають наслідки економічних негараздів (*банкрутство, bankruptcy*).

Дослідження зовнішньої організації зіставлюваних мікрополів *економічна криза / economic crisis* базується на вивченні відношень між їх компонентами – безпосередніх та опосередкованих. Безпосередні зв'язки мають просту структуру (наприклад, укр. *розлад – порушення*; англ. *dissolution – disintegration* та ін.). Структура опосередкованих зв'язків складніша та представляє відношення між одиницями, що пов'язуються між собою за допомогою інших елементів. У досліджуваних мікрополях

фіксуються двоступінчасті (укр. *шкода – втрата – збитки*; англ. *collapse – failure – default*), тріступінчасті (укр. *коливання – несталість – несталий – непростійний*; англ. *decrease – diminution – reduction – lessening*), чотириступінчасті опосередковані зв'язки (укр. *розруха – руїна – розвал – розлад – порушення*; англ. *descent – sinking – depression – slump – unemployment*) та інші багатоступінчасті зв'язки. Як свідчать результати аналізу, у досліджуваному мікрополі *економічна криза* переважають дво- та тріступінчасті зв'язки, тоді як в англійському мікрополі *economic crisis* серед типів зв'язків домінують чотири- та більше ступінчасті зв'язки.

Семантична структура будь-якої системи слів у словнику є складною мережею семантичних відношень. У нашому дослідженні важливими для пізнання семантичної структури одиниць на позначення кризи вважаємо опозиційні відношення, що розкривають системний характер досліджуваної лексики, демонструючи закономірні та регулярні зв'язки між елементами в межах певного семантичного простору [92, с. 20-21]. Так, ядерні лексеми англійського мікрополя *fall, ruin* об'єднуються в різноманітні опозиційні відношення з іншими одиницями мікрополя. Наприклад, лексема *fall* розкриває свій семантичний зміст за рахунок еквіполентних опозицій з одиницями *failure* (інтегруюча сема 'decline') та *decline* (спільні компоненти 'price', 'value', 'decay'), котрі виступають взаємними визначниками. Розкриваючи значення провалу, падіння, лексична одиниця *collapse* утворює еквіполентні опозиції з одиницями *ruin, decline* (спільні компоненти 'fall', 'failure'). Значення англійських лексем *fall, ruin, decline* в англійській мові можна співвіднести з одиницями ядра українського мікрополя – занепад, руйнування. Розкриваючи особливості економічних процесів у кризовий час (зниження фінансових показників, втрата матеріальних цінностей), лексема *занепад* утворює привативні опозиції з одиницями основного складу мікрополя *зниження, втрата* та лексемою периферії *погіршення*, котрі функціонують гіпонімами. Одиниця *ruin* утворює чисельні еквіполентні опозиції. Сема 'fall' відбиває уявлення про падіння економічного

благоустрою, добробуту, стабільності та виступає інтегруючою в еквіполентних опозиціях одиниці *ruin* з лексемами *collapse* (падіння), *downfall* (спад), *decay* (занепад), *crash* (крах).

В українському мікрополі *економічна криза* фіксується сема 'руйнування', що об'єднує лексему *руїна* в еквіполентні опозиції з одиницями *розвал*, *розруха*, *занепад*, *знищення*, відображаючи семантику зниження рівня розвитку, втрати економічної могутності, погіршення умов життя. Спільна вказівка на позбавлення багатства, достатку, майна розкривається в еквіполентній опозиції *руїна* – *руйнування* (інтегруючи семи 'розорення', 'занепад', 'знищення'). Лексема *розорення* в привативній опозиції з одиницею *руїна* функціонує гіпонімом, розкриваючи семантику повної втрати матеріальних цінностей, занепаду, руйнування. Аналогічну роль мовна одиниця *розорення* виконує в привативній опозиції з лексемою *руйнування*. Семантику повного розвалу у господарстві чи економіці держави відбиває лексема периферії *розруха*, утворюючи еквіполентні опозиції з лексемами *руїна*, *розвал* (спільна сема 'руйнування') та *руйнування* (інтегруючий компонент 'руїна').

В англійській мові поняття "провалу, невдачі, розпаду" розкривають одиниці *failure* та *collapse*, відношення між котрими виявляються шляхом об'єднання їх в привативну опозицію, де роль гіпоніма належить лексемі *failure*. Ця одиниця виражає чітку економічну забарвленість, що простежується в опозитивних відношеннях із лексемами периферії *default*, *insolvency*. В українській мові зазначене поняття реалізує лексична одиниця *крах*, що об'єднується в еквіполентну опозицію з лексемою *банкрутство* за допомогою семи 'провал'. Окрім того, ці одиниці виступають взаємними визначниками, що засвідчує їх семантичну близькість. В привативній опозиції одиниць *банкрутство* – *провал*, останній належить роль гіпоніма. Лексема *крах* розкриває значення цілковитого провалу, невдачі, катастрофи, проте, завдяки наявності сем 'розорення', 'банкрутство' набуває конкретного економічного значення.

Раптовість колапсу, провалу фінансової інституції передає англійська одиниця *crash* (крах). Аналізуючи значення лексеми, спостерігаємо перенесення прямих значень (раптовий звук, розбивання) на переносні (раптове руйнування, крах). Значення руйнування відображається еквіполентними опозиціями *crash – ruin* (спільні компоненти ‘fall’, ‘collapse’) та *crash – collapse* (інтегруючі семи ‘failure’, ‘fall’). Семантику різкого падіння фінансової системи маніфестує лексема *failure*, котра виконує роль гіпоніма в привативній опозиції з одиницею *crash*. Семантичну близькість з лексемами *crash* (спільні семи ‘sudden’, ‘collapse’, ‘failure’), *collapse* (об’єднуюча сема ‘failure’), *slump*, *ruin* (інтегруючий компонент ‘collapse’) засвідчує мовна одиниця *bust* (банкрутство, розорення).

Економічні процеси мають тенденцію повторюватись, характеризуючись циклічністю розвитку. Історія становлення економіки дає достатньо прикладів складних періодів фінансової діяльності, що сприяють глибшому аналізу сучасних кризових явищ. Так, колапс світової економіки 1929-1933 рр. увійшов в історію під назвою Велика Депресія (Great Depression). Семантика лексеми *depression* розкривається за допомогою сем ‘lowering’, ‘quality’, ‘amount’, ‘trade’, ‘financial’, ‘industrial’, ‘slump’, що вказують на стан пониження чи зменшення активності торгівлі, період фінансової та промислової кризи. В еквіполентній опозиції лексичні одиниці *depression* та *slump* (застій) є взаємними визначниками й функціонують у системі мови як лексичні синоніми, реалізуючи спільне значення занепаду економіки. Проте лексема *depression* вживається переважно для позначення зазначеного вище історичного періоду, а одиниця *slump* демонструє ширшу семантику, утворюючи еквіполентні опозиції з елементами свого мікрополя. Так, сема ‘decline’ виступає інтегруючою в опозиції лексеми *slump* з ядерною одиницею *fall*, а семантичний компонент ‘fall’ спільний в еквіполентних опозиціях лексем *decline* та *collapse*.

Семантика української лексеми *застій* значно відрізняється від еквівалентної англійської: у внутрішній структурі цієї одиниці відсутні будь-

які ознаки фінансового занепаду, котрі широко представлені в складі англійської лексеми *slump*. Мовна одиниця *застій* утворює еквіполентні опозиції з лексемами *зупинка*, *затримка* за рахунок інтегруючого компоненту ‘рух’, розкриваючи значення відсутності розвитку, будь-якого прогресу, зростання.

3.8 Графо-матричний аналіз лексико-семантичних мікрополів політична криза (криза довіри) / *political crisis (crisis of confidence)*

Зіставлювані мікрополя належать до основного складу ЛСП *криза / crisis*. Порівняйте опосередковані зв'язки з ядерними одиницями: *криза – економічна криза – політична криза (криза довіри)* в українському мікрополі (див. рис. А. 1) та *crisis – insecurity / suspense – political crisis (crisis of confidence)* в англійському (див. рис. А. 2).

3.8.1 Підмножини одиниць мікрополів *криза довіри / crisis of confidence*. В українській мові криза довіри розглядається як складова політичної кризи – криза легітимності – втрата довіри до органів державного управління з боку народу [34]. В англійській мові криза довіри позначає особливий стан взаємовідносин між народом та керівними інститутами – “a situation in which people no longer believe that a government or an economic system is working properly, and will no longer support it or work with it” (ситуація, за якої суспільство більше не вірить в належну діяльність уряду чи економічної системи, перестає їх підтримувати та співпрацювати з ними) [268].

У результаті аналізу словникових статей одиниць, що утворюють мікрополя *криза довіри / crisis of confidence*, підмножини багатозначних лексем формуються одиницями укр. *прямий*, *справедливий*, *закон*, *право*; англійськими *confidence* (довіра), *trust* (довіра), *truth* (правда), *support* (підтримка), *people* (народ, громадяни) та ін. (див. табл. А. 1.8). Для

англійського мікрополя характерна більша кількість полісемантичних одиниць, що відображає тенденцію тяжіння англійської мови до полісемії. Крім формальних ознак еквівалентності (за кількістю значень), між лексемами виявляється семантична співвіднесеність. Так, у матеріалі обох мов серед багатозначних лексем фіксуються одиниці *закон / law, право / right* (n). Наприклад, значення лексем *закон / law* вказують на стан суспільних відносин, сукупність загальнообов'язкових правил та державних постанов, втілення найвищої влади в державі. Інші одиниці *право / right* (n) позначають інтереси та можливості особи, які спираються на закон держави.

В основу поняття “криза довіри” покладений конфлікт особи та керівних структур, що не виконують зобов'язань, обов'язків і сподівань. Криза довіри виникає в суспільстві, де нівелюються права та свободи особистості, тому зміцнення правової системи держави посилює віру й впевненість народу в правильності вибраного шляху розвитку держави. Наприклад, в англійській мові багатозначна лексема *people* має конкретне політичне значення – електорат, що розглядається як потужна сила впливу в демократичній державі. Подібну семантику виявляє лексема *country* (країна), що позначає територіальну, історичну та культурну єдність населення. Семантичний потенціал зазначеної одиниці в англійському мікрополі виявляється вищим завдяки значенню “the nation” (нація) в її тлумаченні, що, в свою чергу, вказує на етнічну та національну єдність народу, глибину внутрішніх культурних зв'язків [OED]. Подібність значення демонструє й інша полісемантична одиниця англійського мікрополя *society*, котра позначає спільноту, об'єднану єдиним законом та соціально-економічним ладом.

Проблема послідовної втрати довіри співвідноситься з поступовим зникненням моральності особистості. Криза довіри між владою та народом полягає в духовній кризі політичних лідерів. Шлях відновлення довіри розпочинається зі зміцнення етичних переконань кожного громадянина держави. В групі полісемантичних одиниць фіксуються лексеми, котрі вказують на моральні орієнтири людства, базові основи розвитку кожної

особистості, необхідні умови гармонійного співіснування в глобалізованому світі. Так, в англійській мові поняття справедливості, честі, дотримання норм моралі маніфестує лексема *justice* (справедливість), значення котрої розкривають семантику панування правди, закону, чесності. В досліджуваному матеріалі зазначена одиниця функціонує для позначення органів та представників Феміди. Семантично подібними до лексеми *justice* виявляються одиниці *закон / law*, котрі розкривають значення узгодженості дій громадян із законодавчою системою.

Значення справедливості, порядку, що ґрунтується на справедливих началах, відображає лексема *truth*. Пошук правильного рішення має бути основою закону, професійної політики держави, діяльності громадськості. Одиниця *truth* розкриває поняття правдивості, достовірності, щирості, чесності, справедливості та моральності в цілому. Крім того, в її значеннях ілюструється намір правдиво та без обману говорити й діяти, що є особливо важливою рисою для поведінки владних осіб.

Результати аналізу підтверджують факт існування певного зв'язку між почуттям довіри та почуттям упевненості. Семантична єдність цих понять особливо чітко ілюструється в англійській мові – ядерна лексема окресленого мікрополя *confidence* тлумачиться за допомогою одиниць *sure* (впевнений), *assurance* (впевненість). Проте співвіднесення цих взаємопов'язаних лексем на основі мовного матеріалу дозволяє виявити певні семантичні ознаки, притаманні кожній із них. Так, відчуття довіри – це необхідна умова розвитку міжособистісних відносин, а почуття впевненості виникає в результаті переходу до наступного етапу довіри, що характеризується участю у функціональних системах суспільства, таких як політика або економіка.

Значення ознаки “чесний, правильний” розкривають лексичні одиниці *прямий, справедливий, відкритий, fair*. Зіставлявані лексеми характеризуються спільною семантикою в оцінюванні чиєїсь думки, переконання, висловлювання. Розвиток країни не можливий без духовного вдосконалення громадян, тому влада повинна бути взірцем правдивості,

чесності, справедливості для народу, який її обрав. Принципи моралі здатні об'єднувати суспільство, вселити віру в справедливість, добро, любов.

3.8.2 Підмножини семантичних компонентів одиниць мікрополів *криза довіри / crisis of confidence*. У процесі компонентного аналізу було виділено 314 сем в українському мікрополі *криза довіри* та 617 сем у складі англійського мікрополя *crisis of confidence*. За кількісним критерієм всі значення розподіляємо на підмножини, враховуючи частоту вживання кожної семи. Ядерними семантичними компонентами українського мікрополя *криза довіри* виявилися семи 'людина', 'довір'я', 'моральний', 'поведінка', 'якість', 'властивість', 'дія', 'ставлення', 'обов'язок', 'погляд', 'думка', 'державна', 'державний', 'країна', 'влада', 'політичний', 'правда', 'правдивий', 'правильний' (див. Б. 2.6). В англійському мікрополі *crisis of confidence* багатофункціональність демонструють компоненти 'person', 'state', 'thing', 'action', 'quality', 'true', 'confidence', 'government', 'something', 'trust', 'fact', 'condition', 'right', 'sense', 'authority', 'political', 'power', 'truth', 'influence', 'politics', 'moral', 'sure' (див. Б. 2.7). Зазначені компоненти реалізують базову семантику зіставляваних мікрополів, ілюструючи ключові складові поняття *кризи довіри* в українській та англійській мовах. Наявність у досліджуваних підмножинах семантичних збігів відображає значну подібність інтерпретації стану недовіри суспільства до владних структур як соціального явища, що може мати місце в політико-економічному житті будь-якої спільноти глобалізованого світу. Пропонуємо детальніше розглянути випадки семної еквівалентності в зіставляваних мовних фрагментах.

Високий рівень функціонування сем 'довір'я' – 'confidence', 'trust' у зіставляваних підмножинах вказує на семантичну однорідність лексичного складу мікрополів *криза довіри / crisis of confidence*. Окрім того, спільною для обох мікрополів є семантична вказівка на зв'язок кризи довіри з моральним

занепадом людини. Семи ‘моральний’ – ‘moral’, ‘людина’ – ‘person’ ілюструють високий ступінь функціональності, реалізуючи значення високих людських цінностей, духовної досконалості, рівня усвідомленості буття.

Криза довіри відбувається в умовах втрати віри громадян у добротність влади, порядність її представників на різних рівнях впливу. Так, наприклад, в обох мовах поняття *кризи довіри* розкривається за допомогою сем, що уособлюють значення керуючих органів: ‘держава’, ‘країна’ – ‘state’; ‘влада’ – ‘authority’, ‘government’, ‘power’; ‘політичний’ – ‘political’, ‘politics’. Зазначені компоненти найповніше характеризують концептуальну змістову досліджуваного поняття – відсутність довіри до влади.

У підмножині присутні семантичні компоненти, що розкривають загальні причини кризи довіри: ігнорування владою законів, відсутність правдивості у взаємовідносинах, неналежна результативність діяльності керівників. Наприклад, семи ‘правда’ – ‘truth’, ‘правдивий’ – ‘true’, ‘правильний’ – ‘right’ реалізують значення важливості істини в стосунках громадян та влади. У зіставляваних системах фіксуються багатофункціональні елементи, еквіваленти котрих не виявляються в межах зіставлення. Так, у семному складі українського мікрополя містяться багатофункціональні компоненти ‘поведінка’, ‘ставлення’, ‘обов’язок’, ‘погляд’, ‘думка’, відповідники яких в англійському мікрополі не демонструють такої частотності й перебувають у підмножинах середньої функціональності.

До підмножин сем із середнім ступенем функціональності належить 37 % сем в українській мові та 43,5 % в англійській. У зазначених підмножинах семантика кризи довіри розкривається завдяки вказівці на моральні принципи, що мають знаходитися в основі управління (‘справедливість’, ‘вірність’, ‘закон’, ‘virtue’, ‘honesty’, ‘integrity’); участь суспільства у керуванні країною (‘громадянин’, ‘народ’, ‘nation’, ‘people’); обставини та умови взаємостосунків влади і народу (‘дійсність’, ‘майбутнє’,

‘life’, ‘reality’); переживання (‘почуття’, ‘assurance’); оцінювання діяльності влади (‘принцип’, ‘правило’, ‘duty’, ‘control’); характеристика лідерів (‘чесний’, ‘fair’); почуття громадськості (‘впевненість’, ‘belief’) тощо.

Результати семного аналізу свідчать про загальну тенденцію щодо відсоткової наповненості сем у досліджуваних мовних системах – найчисельнішими в зіставляваних мовах є підмножини монофункціональних сем: 57 % в українській мові та 53 % в англійській (див. табл. А. 3).

3.8.3 Структурно-семантичні особливості мікрополів *криза довіри / confidence crisis*. Зіставлявані мікрополя мають різну системно-структурну організацію: чотири основних центри в українській мові та сім в англійській (див. табл. А. 4). Відповідно до застосованої методики, основними центрами вважаємо слова, що мають не менше семи безпосередніх зв’язків з іншими одиницями мікрополя. У системі зіставляваних мікрополів виокремлюємо також мікроцентри, що пов’язані між собою та підпорядковуються семантично й структурно основним центрам (див. рис. Б. 2.6; рис. Б. 2.7).

У зовнішній організації порівнюваних мікрополів розглядаємо два типи зв’язків: безпосередній та опосередкований. Наприклад, безпосереднім зв’язком поєднуються лексеми мікрополів укр. *довіра – довір’я*, англ. *hope – trust* та ін. Опосередковані зв’язки мають складнішу структуру – наприклад, двоступінчасті (укр. *закон – влада – право*; англ. *authorities – government – power*), тріступінчасті (укр. *нація – держава – країна – населення*; англ. *constancy – faithfulness – fidelity – loyalty*) та більше ступінчасті опосередковані зв’язки. У структурі англійського мікрополя лексеми демонструють значно більшу кількість опосередкованих зв’язків порівняно з українськими одиницями, що може пояснюватися високим рівнем полісемічності англійських лексем окресленого мовного фрагменту.

У результаті аналізу парадигматичних відношень виявлено, що семантичну близькість до ядерної одиниці мікрополя *довіра* демонструє лексема *довір'я*, що в привативних відношеннях функціонує в ролі гіпоніма та референціює значення позитивного ставлення на основі віри в чіюсь щирість, правоту, правдивість. Інший семантичний центр мікрополя *влада* демонструє спорідненість з лексемою *уряд*. Взаємно використовуючись у тлумаченнях, ці одиниці виступають синонімами та утворюють еквіполентну опозицію. Крім того, лексема *влада* демонструє гіперонімічну функцію у привативній опозиції з одиницею *право*, яка, в свою чергу, відображає семантичну близькість із лексемами *законодавство*, *закон*, утворюючи з ними еквіполентні опозиції.

Ознаку високих моральних якостей відображає семантика основного центру *чесний*, котра утворює еквіполентні опозиції з одиницями *порядний*, *правдивий*. Подібну семантику духовних цінностей ілюструють лексеми *прямота*, *чесність*, *честь*, що вступають в еквіполентні відношення із зазначеним центром мікрополя.

В англійському мікрополі основні центри *confidence* та *trust* розкривають спільну семантику віри, сподівання, впевненості, об'єднуючись в еквіполентні відношення за рахунок інтегруючих сем 'reliance', 'attitude'. Лексеми *confidence*, *trust* виступають гіперонімами в привативних опозиціях з одиницями *reliance*, *expectation*, відбиваючи значення покладання на майбутнє, очікування запланованого. Схожа семантика реалізується за рахунок привативної опозиції лексем *trust*, *hope*, остання з яких є гіпонімом. У аналогічній опозиції лексем *faith* і *trust*, останній елемент виконує гіпонімічну функцію, тоді як одиниця *faith* також демонструє еквіполентні відношення з ядерною лексемою мікрополя *confidence* (спільні семи 'trust', 'reliance').

Серед основних центрів англійського мікрополя виявляється лексема *truth*, що в ролі гіпероніма демонструє привативні відношення з одиницями *honesty*, *uprightness*, *integrity*, *virtue*. Зазначені одиниці виражають спільну

семантику високих моральних чеснот людини, що на рівні мови відбивається за рахунок їхніх опозиційних відношень еквіполентності (напр., сема ‘uprightness’ – спільна для лексем *honesty – integrity*).

Таким чином, значення чесності домінує серед семантичних ознак окресленого мікрополя. Наприклад, однією з вершин графа є лексична одиниця *probity*, що об’єднує навколо себе одиниці *integrity, honesty, rectitude, rightness, sincerity, conscientiousness* (див. рис. В. 2.7). В привативних відношеннях із лексемою *probity* зазначені лексеми виконують гіпонімічні функції.

3.9 Графо-матричний аналіз лексико-семантичних мікрополів криза ідентичності / *identity crisis*

Зіставлявані мікрополя відносяться до частини периферії ЛСП *криза / crisis*. Порівняйте, опосередковані зв’язки з ядерними одиницями: *криза – економічна криза – політична криза – криза ідентичності* (див. рис. А. 1) в українському мікрополі та *crisis – insecurity / suspense – political crisis – identity crisis* в англійській (див. рис. А. 2).

3.9.1 Лексичні підмножини мікрополів *криза ідентичності / identity crisis*. Як засвідчують результати формалізованого аналізу, підмножини полісемічних одиниць в українській та англійській мовах характеризуються кількісними та якісними особливостями. Українська підмножина кількісно менша, що підтверджує загальну тенденцію англійської мови до багатозначності (див. табл. А. 1.9).

В українській мові *криза ідентичності* розглядається в психосоціальному аспекті – як певна стадія життєвого циклу – конфлікт, що виникає в результаті невідповідності між досягнутим рівнем психологічної зрілості особистості, що розвивається, і вимогами соціуму [119]. В

англійській мові *identity crisis* – “етап досягнення зрілості особистості, період психологічної скрути, що зазнає індивід в пошуках своєї ідентичності стосовно оточення та суспільства” [OED].

Окрім формальної ознаки зіставного аналізу (ступеня полісемії), між лексемами зіставляваних підмножин виявляються ознаки їхньої семантичної подібності. Так, серед одиниць-полісемантів в обох мовах виявляються лексеми на позначення центральної проблеми досліджуваного поняття – особистості (пор.: укр. *людина* та англ. *person* (особа), *personality* (особистість), *identity* (ідентичність). Одиниці *характер / character* також виявилися співвідносними за критерієм кількості значень та семантичним потенціалом у відтворенні досліджуваного поняття “криза ідентичності”. Зазначені лексеми позначають сукупність особистих рис людини, що проявляються в поведінці й діяльності. В підмножинах полісемантичних одиниць фіксуються лексеми, що характеризують кризу ідентичності як процес особистісного зростання (укр. *розвиток, зростання*; англ. *evolution, to mature, development*).

Присутність у складі зіставляваних мікрополів багатозначних мовних одиниць *реальність, світ, життя, world, life* засвідчує семантичну вказівку на умови, що стають поштовхом до усвідомлення особистістю саме свого “я” у світі мільйонів інших “я”. В українській підмножині схожу семантику ілюструють лексеми *умова, місце*, що характеризують кризу ідентичності як життєву обставину для пошуку свого місця у світі.

Еквівалентну семантику послідовного розвитку, зміни дійсності розкривають значення полісемантичних одиниць *історія, history*, що вказують на зв’язок проблеми ідентичності зі змінами в процесі життя народу, країни, суспільства. Особливо це підтверджується на матеріалі англійської мови, де окрім зазначених лексем, фіксуються одиниці *people, country, nation*, у значеннях котрих розкривається усвідомлення людиною себе через протиставлення іншим.

Специфічною ознакою англійської підмножини полісемантичних одиниць є наявність значної кількості лексем із спільною вказівкою на результат та процес розумової діяльності людини. Це свідчить про те, що криза ідентичності – період глибоких роздумів особистості над своїм “я”, осягнення себе за допомогою розуму (*idea, mind, intelligence, impression, reflection* тощо). Семантичні еквіваленти до зазначених одиниць в українському мікрополі виявляються переважно в підмножині лексем із середнім ступенем полісемії (див. табл. А. 1.9).

В підмножині англійських полісемантів присутні лексеми, значення котрих вказують на те, що цілісність розвитку особистості залежить від її моральних якостей (*spiritual, soul, perfection, moral*). Окрім зазначених одиниць, в англійському матеріалі дослідження виявляються безеквівалентні лексеми зі вказівкою на складні обставини, труднощі, скруту. Так, значення мовної одиниці *severity* відтворює, з одного боку, семантику умов, за яких формується людина, а з іншого – вказує на значні зусилля особистості на шляху самопізнання.

3.9.2 Семні підмножини одиниць мікрополів мікрополів *криза ідентичності / identity crisis*. У процесі компонентного аналізу було виділено 446 сем в українському мікрополі *криза ідентичності* та 1242 семи в складі англійського мікрополя *identity crisis*. За кількісним критерієм всі значення розділяємо на підмножини, враховуючи частоту вживання кожної семи. Завдяки виділенню поліфункціональних компонентів стає можливим зіставлення ключової семантики порівнюваних мікрополів і диференціації найважливіших складових поняття *кризи ідентичності* в українській та англійській мовах.

Відтак, поліфункціональними в українському мікрополі виявилися семи ‘людина’, ‘дійсність’, ‘життя’, ‘діяльність’, ‘думка’, ‘знання’ та інші (див. табл. Б. 2.8). В англійському мікрополі багатофункціональність демонструють компоненти ‘person’, ‘mind’, ‘human’, ‘condition’, ‘moral’,

‘thought’, ‘character’ тощо (див. табл. Б. 2.9). Поряд із ознаками кількісної подібності фіксуються випадки семної еквівалентності в зіставлених підмножинах.

Як засвідчують результати компонентного аналізу, найвищий рівень функціонування в семному складі мікрополів *криза ідентичності / identity crisis* ілюструють семи, що характеризують особистість (‘людина’, ‘особа’, ‘person’, ‘human’, ‘man’, ‘personal’, ‘individual’) та соціальне оточення людини (‘люди’, ‘суспільство’, ‘суспільний’, ‘група’, ‘сукупність’, ‘social’, ‘community’, ‘society’, ‘group’, ‘association’). Об’єктивна реальність слугує підґрунтям для роздумів людини про своє місце в світі, призначення в житті, мету існування. Так, семи ‘дійсність’, ‘світ’, ‘життя’, ‘life’, ‘living’ кваліфікують навколишні обставини індивіда, багатогранність реальності.

В обох підмножинах фіксуються багатофункціональні семи зі вказівкою на особистісні трансформації людини внаслідок переживання кризи ідентичності. Наприклад, семи ‘розвиток’ / ‘development’ свідчать про успішне завершення періоду кризи, в результаті якого відбуваються якісні зміни у світогляді особистості (‘знання’, ‘досвід’, ‘knowledge’, ‘result’, ‘purpose’ та ін.). У кризовий час, окрім розумових ресурсів, особистість широко використовує свій емоційний потенціал. Семи ‘почуття’, ‘духовний’, ‘moral’, ‘spiritual’, ‘perception’, ‘sense’, ‘character’, ‘feeling’ утілюють значення внутрішніх переживань людини, пов’язаних із самоствердженням.

У межах зіставлених підмножин фіксуються безеквівалентні семантичні компоненти. Так, у семному складі мікрополя *identity crisis* містяться багатофункціональні семи ‘severe’, ‘stern’, ‘severity’, які відбивають оцінне значення сприйняття кризи ідентичності в англійській мові.

У підмножинах сем із середнім рівнем функціональності (30 % в українській мові та 34 % в англійській), поняття “криза ідентичності” набуває конкретнішого, детальнішого представлення за допомогою сем, що розширюють проблематику ядерних компонентів. Спостерігається певне семантичне нашарування на базові ключові ознаки додаткових значень,

глибших за змістом та віддаленіших від центру досліджуваного явища. В зіставлених підмножинах семантика особистісної кризи відтворюється за допомогою компонентів, що називають сукупність людей ('людство', 'спільнота', 'mankind', 'race'); матеріальний світ ('оточення', 'реальність', 'reality', 'world'); прагнення особистості ('досконалість', 'культурність', 'excellence', 'advancement'); сферу пізнання людини ('інтелект', 'світогляд', 'intelligence', 'conscious'); загальні ознаки кризового стану особистості ('якість', 'процес', 'quality', 'circumstance'); час ('період', 'time'); наслідки кризи ідентичності ('зрілість', 'здійснення', 'maturity', 'growth') та ін.

Відмінною рисою семного складу англійського мікрополя *identity crisis* виявилась значна кількість компонентів з оцінюванням обставин та умов впливу кризи ідентичності на особу ('harsh', 'strictness', 'harshness', 'rigour', 'strict', 'grim', 'hard', 'sternness', 'violence', 'austere', 'austerity').

Підмножини монофункціональних сем кількісно найбільші (див. табл. А. 3) та характеризуються компонентами, що містять вказівки на різноманітні сфери життя людини: культуру, освіту, медицину, техніку, економіку тощо.

3.9.3 Структурна організація мікрополів *криза ідентичності / identity crisis*. Як засвідчують результати дослідження, зіставлені мікрополя мають подібну системно-структурну організацію: в обох мовах виявлено основні семантичних центри та мікроцентри (див. табл. А. 4). Зовнішня структура мікрополів відображається через безпосередні та опосередковані зв'язки між одиницями. Так, безпосередні зв'язки поєднують лексеми укр. *особистий* – *індивідуальний*, англ. *severity* – *rigour* та ін. Серед опосередкованих зв'язків виявляються двоступінчасті (напр. укр. *громадський* – *соціальний* – *суспільний*; англ. *soul* – *development* – *growth*), тріступінчасті (напр. укр. *людина* – *особа* – *індивідуальність* – *особистість*; англ. *nation* – *people* – *race* – *group*) та більше ступінчасті зв'язки. Як засвідчують

результати аналізу, в організації українського мікрополя зв'язки між елементами мікрополів виявляються структурно складнішими (за рахунок значної кількості лексичних одиниць на позначення розумових процесів). Порівняймо, як розвиваються опосередковані відношення семантично еквівалентних лексем *ідея* / *idea* в межах зіставляваних мікрополів: укр. *ідея* – *світогляд* – *погляд* – *уявлення* – *розуміння* – *знання* – *пізнання* – *відображення* – *свідомість* – *розум* – *мислення* – *дійсність* – *реальність* (дванадцятиступінчастий зв'язок) та англ. *idea* – *thought* – *mind* – *consciousness* – *knowledge* – *apprehension* – *intellect* – *understanding* – *intelligence* (восьмиступінчастий зв'язок).

Вивчення парадигматичних відношень дозволило виявити та проаналізувати семантичні зв'язки між одиницями мікрополів, що ілюструються за допомогою опозиційних відношень тотожності, включення, привативності. Так, в обох досліджуваних фрагментах значення основних та мікроцентрів відображають особистість, її розум та процес осмислення нею дійсності. Наприклад, в українській мові розум співвідноситься з розвитком людини, високим рівнем свідомості. На семантичному рівні це підтверджується привативною опозицією *розум* – *розвиток*, у якій гіпонімічну функцію здійснює останній із елементів. Одиниці *розум* – *знання* утворюють еквіполентну опозицію завдяки спільному компоненту 'пізнання'.

Сприйняття, усвідомлення навколишнього світу, суспільного буття особистості є вищим виявом розумової діяльності. Так, в опозиційних відношеннях привативності лексема *свідомість* виступає гіперонімом стосовно одиниці *розум*, котра, в свою чергу, виявляє еквівалентні відношення з лексемою *думка* (спільна сема 'мислення'). Аналогічні опозиційні відношення демонструє й одиниця *свідомість*, що об'єднується з лексемою *думка* завдяки спільному компоненту 'відображення'.

В українській мові мікроцентри *думка*, *погляд* розкривають подібну семантику, виступаючи взаємними визначниками; вони об'єднуються в еквіполентну опозицію навколо інтеграційних сем 'судження', 'уявлення'.

Семантичний компонент ‘знання’ об’єднує лексеми *думка, свідомість* в еквіполентну опозицію. Розуміння дійсності є специфічним для кожної людини виявленням бачення світу. Наприклад, сема ‘розуміння’ інтегрує в еквіполентну опозицію лексеми *уявлення – свідомість*.

Свідомість відображається чуттєвим світом особистості – душевними переживаннями, глибокими відчуттями, емоціями. В матеріалі дослідження фіксуються еквіполентні відношення одиниць *свідомість – почуття*, де спільними виявляються семи ‘розуміння’, ‘сприйняття’. Крім того, лексема *почуття* ілюструє аналогічні опозиційні відношення з одиницею *душевний* (спільна сема ‘людина’), що відображає ознаку внутрішнього психічного світу людини, її настроїв, вражень.

Одиниці *особа, людина* ілюструють семантичну подібність в українській мові. На парадигматичному рівні це підтверджується еквіполентною опозицією. Проте в результаті компонентного аналізу відмічається дещо ширший семантичний потенціал одиниці *особа*, що, на відміну від лексеми *людина*, утворює еквіполентні опозиції з елементами *індивідуальність, особистість* (інтеграційна сема ‘людина’). На приналежність людини до соціальної системи вказують еквіполентні відношення між лексемами *держава – особа*, де інтегральним слугує компонент ‘суспільство’.

У системі англійського мікрополя серед основних центрів та мікроцентрів виявляються лексеми на позначення розумової діяльності особистості, процесів пізнання, осмислення реальності та свого місця в ній. Найбільшу кількість безпосередніх відношень ілюструє мовна одиниця *person*, що поєднується з дванадцятьма іншими центрами системи мікрополя (див. рис. В. 2.8). На парадигматичному рівні зазначена лексема демонструє опозиційні відношення еквівалентності з одиницями *individual, human being, personality* та ін. Окрім цього, лексема *person* функціонує гіпонімом у привативних опозиціях з одиницями *nation, society, people, community*, відтворюючи значення окремого представника суспільної системи, соціуму,

спільноти. Між собою згадані лексеми утворюють еквіполентні опозиції (спільна сема 'person').

Так, як і в українському матеріалі, серед основних семантичних центрів структури англійського мікрополя фіксується мовна одиниця *idea*, що виявляє безпосередні зв'язки з центрами *mind*, *thought*, *apprehension* та ін. Аналіз внутрішнього змісту цих лексем розкриває численні опозиційні відношення між ними. Наприклад, одиниця *idea* виконує роль гіпероніма в привативній опозиції з лексемою *conception*, яка, в свою чергу, об'єднується в еквіполентну опозицію з одиницею *apprehension* (спільний компонент 'notion'). Сема 'conception' слугує інтеграційним елементом в еквіполентній опозиції *idea* – *notion*, відображаючи значення мисленнєвого образу, ідеального типу, загального уявлення про щось. Лексичні одиниці *conception*, *idea*, *notion* об'єднуються в привативні опозиції з мікроцентром *thought* та здійснюють функції гіпонімів. В аналогічній ролі гіпероніма лексема *thought* ілюструє привативні відношення з основним центром *mind*. Зазначені одиниці референціюють значення осмислення навколишнього світу, здатності людини ментально відображати дійсність, усвідомлювати матеріальне буття. Це підтверджує еквіполентна опозиція лексем *thought* – *reflection*, що об'єднуються завдяки семі 'idea'.

На відміну від структури українського мікрополя, в англійському матеріалі мікроцентром виявляється одиниця на позначення процесу зростання – *development*, що притягує до себе інші лексеми з подібним семантичним змістом – *growth*, *advancement*, *perfection*, *maturity* та інші (див. табл. В. 2.9). Між зазначеними одиницями утворюються опозиційні відношення. Наприклад, у привативній опозиції з лексемою *development* одиниця *advancement* виконує функцію гіпоніма. Сема 'growth' спільна в еквіполентній опозиції *development* – *evolution*, а компонент 'process' – об'єднуючий елемент в аналогічній опозиції *development* – *growth*.

Висновки до розділу 3

ЛСП *криза / crisis* має комплексну структуру й представлене лексико-семантичними мікрополями, які утворюють ядро, навколоядерну зону та периферію, заповнених лексичними одиницями різної частиномовної належності. Ядро українського ЛСП *криза* складають чотири мікрополя: *злам, загострення, економічна криза, нестача* (див. рис. А. 1). Ядерна частина англійського ЛСП *crisis* представлена трьома мікрополями: *turning point, difficulties, insecurity / suspense* (див. рис. А. 2). Ядерні одиниці названих мікрополів – складники семної структури лексем *криза, crisis* досліджуваних полів та демонструють із ними безпосередні семантичні зв'язки. Кількість лексичних одиниць ядерних мікрополів становить 167 лексем в українській мові та 135 одиниць в англійській (40 лексичних одиниць (176 сем) – мікрополе *злам*, 53 лексеми (162 семи) – мікрополе *загострення*, 55 лексем (231 сема) – мікрополе *економічна криза*, 19 одиниць (58 сем) – мікрополе *нестача*, 54 мовних одиниць (260 сем) – мікрополе *turning point*, 47 лексем (207 сем) – мікрополе *insecurity / suspense*, 35 лексичних одиниць (161 сема) – мікрополе *difficulties*).

До навколоядерної зони належать мікрополя *бідність, екологічна криза, політична криза (криза довіри)* в українській мові та *economic crisis, ecological crisis, political crisis (confidence crisis)* в англійській. Саме ці мікрополя були виділені в структурі ЛСП *криза / crisis*, оскільки їхні одиниці належать до семного складу лексем ядерних мікрополів. Вони нараховують 152 лексеми в українській та 281 одиницю в англійській мові: 24 лексеми (64 семи) – мікрополе *бідність*, 57 одиниць (206 сем) – мікрополе *екологічна криза*, 71 лексична одиниця (314 сем) – мікрополе *політична криза (криза довіри)*, 65 мовних одиниць (287 сем) – мікрополе *economic crisis*, 106 лексем (364 сем) – мікрополе *ecological crisis*, 75 одиниць (617 сем) – *political crisis (crisis of confidence)*. Лексичні одиниці ядра та навколоядерної частини виражають найважливіші ознаки полів, демонструють семантичну

однорідність, спільність, системність. До їхнього складу входять лексеми на позначення кризи як переломного моменту, напруженого стану речей, важкого періоду в різноманітних сферах життя суспільства – особистій, економічній, політичній, природній та ін.

Периферія досліджуваних ЛСП *криза / crisis* включає мікрополя *труднощі* (29 лексем (126 сем), *криза ідентичності* (100 одиниць (446 сем) в українській мові й мікрополя *poverty* (22 одиниці (92 семи), *deficiency* (28 мовних одиниць (94 семи), *identity crisis* (77 лексеми (1248 сем) в англійській. Семантика периферійних лексем виявляється значно вужчою за семантику ядерних та навколоядерних одиниць. Лексеми периферії утворюють мікрополя, групуючись навколо одиниць, що демонструють опосередковані семантичні зв'язки з лексемами ядра, наприклад: *брак* (елемент ядра) – *бідність* (лексема навколоядерної зони) – *труднощі* (одиниця периферії).

ЛСП *криза / crisis* у зіставлюваних мовах побудоване на основі теорії графів, яка передбачає визначене місце кожного слова як елемента поля та наявність ієрархічних зв'язків і відношень між ними. Вказані зв'язки та відношення відіграють важливу роль у розкритті семантики досліджуваних слів, а відстань між ними характеризує їхню близькість чи віддаленість і позначається дугами, що не перетинаються. За допомогою схеми графів представляється ступінь багатозначності одиниць поля та особливості взаємозв'язків між ними – найбільш багатозначне слово потрапляє до центру (вершини графа), пов'язуючись з іншими одиницями за допомогою дуг. Лексеми з нижчим ступенем полісемії потрапляють у навколоядерну зону та периферію. Всі лексичні одиниці зіставлюваних ЛСП *криза / crisis* відповідно до ступеня полісемічності поділено на три підмножини: слова-полісеманти (не менше семи пронумерованих значень), слова із середнім рівнем багатозначності (не менше двох пронумерованих значень) та однозначні лексеми. Зіставлення лексичного складу порівнюваних мікрополів свідчить про перевагу лексем із середнім ступенем полісемії – в українській мові 73 % мовного матеріалу та 58 % – в англійському (див. табл. А. 2). Англійські

лексеми, завдяки тяжінню до багатозначності, здатні висвітлювати більше аспектів одного об'єкта, тоді як українські лексеми характеризуються певною конкретністю своїх значень.

Зіставлення семного складу ЛСП *криза / crisis* за допомогою матричного методу дозволяє представити семантичні відношення між одиницями полів у вигляді стовпчиків та рядків однакової довжини, де плюсом (+) представлено співвідношення слів та їхніх значень. Результати компонентного аналізу засвідчили перевагу семного складу англійського лексико-семантичного поля *crisis* – 3325 сем в англійському та 1783 семи в українському. Це пояснюється тим, що англійські одиниці містять більшу кількість значень слів та їхніх відтінків, тоді як тлумачні статті українських лексем ілюструють стислість, чіткість, обмеженість значень. Весь масив значень зіставляваних полів поділено на три підмножини: група поліфункціональних сем, група сем із середнім ступенем функціональності та група монофункціональних сем. Семний аналіз лексичних одиниць на позначення *кризи* в українській та англійській мовах виявив, що багатофункціональність сем, з одного боку, визначає ступінь парадигматичної співвіднесеності лексем поля як частин цілого, а з іншого, відбиває системну автономність кожної семантичної системи завдяки семам, що не перетинаються.

Зіставлявані ЛСП *криза / crisis* відносяться до полів поліцентричного типу, в яких виділяємо різну кількість основних центрів та мікроцентрів. В українській мові встановлено 30 основних центрів і 40 мікроцентрів, а в англійській – 53 основні центри і 70 мікроцентрів (див. табл. А. 4). Мікроцентри пов'язані між собою та підпорядковуються семантично і структурно основним центрам. Виділення семантичного центру відображає здатність значення лексеми до варіювання та одночасну стійкість певних семантичних ознак. Кожна досліджувана лексема представляється у системі безпосередніх та опосередкованих зв'язків, які допомагають об'єднати лексичні одиниці в певні групи. Безпосередні зв'язки виявляються у вигляді

прямих неперервних відношень між елементами поля; опосередковані, будучи структурно складнішими утвореннями, постають у вигляді дво-, три-, чотири- і більше ступінчастих зв'язків. Як свідчать результати дослідження, англійське ЛСП *crisis*, на відміну від українського, має складнішу конфігурацію, а серед типів зв'язків домінують три-, чотири- та більше ступінчасті зв'язки. Внутрішню структуру одиниць зіставлюваних полів досліджено на основі опозиційних відношень, що виступають формою відображення парадигматичних зв'язків між елементами окресленого семантичного простору. Серед семантичних зв'язків між одиницями мікрополів переважають еквіполентні опозиції (укр. 66 %, англ. 69 %), що свідчить про наявність значної кількості слів, котрі висвітлюють різні аспекти одного об'єкта пізнання та виступають синонімами в системі мови.

Положення та ідеї, викладені в розділі 3, знайшли своє відображення у працях автора [44; 45; 46; 47; 48; 49; 50; 51; 52; 53; 55].

РОЗДІЛ 4
СТАТИСТИЧНЕ ВИМІРЮВАННЯ ЧАСТОТИ ВЖИВАННЯ
ОДИНИЦЬ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ *КРИЗА / CRISIS*
В ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОВІДОМЛЕННЯХ
УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

Особливості функціонування одиниць ЛСП *криза / crisis* зумовлюються як мовними, так і позамовними факторами впливу. Використання корпусного підходу до аналізу матеріалу дозволяє всебічно розглянути функціонування одиниць ЛСП *криза / crisis* в інформаційних повідомленнях, виявивши специфіку їх вживання в контексті.

Критерій частотності одиниць ЛСП *криза / crisis* у вибірці дослідження розглядається одним із основних критеріїв для визначення функціональної специфіки лексем ЛСП *криза / crisis* в інформаційних повідомленнях української та англійської мов. Зіставлення особливостей вживання лексем найвищого ступеня полісемії дає можливість простежити співвідношення між полісемічністю одиниць та їх частотністю в інформаційних текстах.

4.1 Функціональне навантаження одиниць ЛСП *криза / crisis* в інформаційних повідомленнях

Частотність вживання одиниць ЛСП *криза / crisis* у реєстрі текстів вважаємо важливим критерієм для визначення специфіки функціонування лексем поля в інформаційних повідомленнях (ІП) української та англійської мов. На нашу думку, врахування критерію частотності дозволяє виявити та зіставити саме ті одиниці ЛСП *криза / crisis*, що найповніше відображають явище “криза” в обраних мовах, різнобічно розкриваючи його спільні та індивідуальні ознаки.

У результаті застосування програми *WordSmith Tools 6* усі одиниці ЛСП *криза / crisis* (укр. 447, англ. 509) розподілено на три групи, відповідно

до ступеня їхньої частотності в текстах ІІІ. Стратифікація списку всіх лексем проводилася за допомогою виявлення найчастотніших лексем поля та поетапного зіставлення їх з одиницями різного ступеня частотності. Відтак, лінія розмежування груп проводилась на основі кількісних розбіжностей між частотністю їхнього вживання в ІІІ. Наприклад, відмінність між частотністю лексем *зміна* (708) та *важливий* (853) значно менша, ніж між одиницями *важливий* (853) та *різкий* (146). Відповідно, тут проводимо межу між високочастотними та середньочастотними лексемами. Таким чином, у результаті поступового зіставлення частотності всіх одиниць ЛСП *криза / crisis* виокремлено *високочастотні* (більше 350 випадків уживання), *середньочастотні* (більше 50 випадків уживання) та *низькочастотні* лексеми (менше 50 випадків уживання). Поділ всіх одиниць ЛСП *криза / crisis* на групи за частотою вживання в ІІІ уможливорює дослідження полів з погляду їхнього функціонування на рівні тексту: високочастотні одиниці зараховуємо до складу ядра ЛПС *криза / crisis*, середньочастотні лексеми – до навколоядерної зони, низькочастотні одиниці відносимо до периферії (див. рис. 4.1).

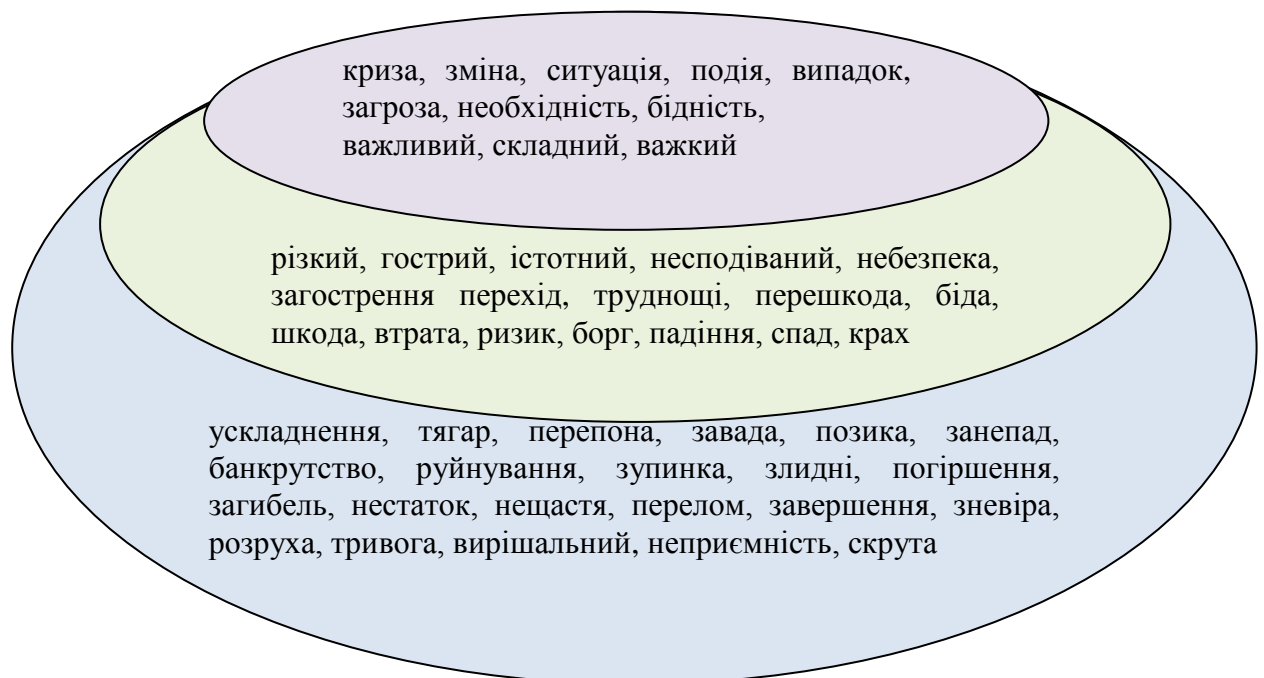

Рис. 4.1 Функціональне навантаження одиниць ЛСП *криза* в інформаційних повідомленнях.

У матеріалі обох мов спостерігається спільна тенденція в кількісному наповненні груп за частотністю – найменше одиниць ЛСП *криза / crisis* фіксується серед високочастотних лексем (укр. 18,6 %, англ. 11 %), а найбільше – в групах низькочастотних одиниць (укр. 40,7 %, англ. 44 %). Тоді як середньочастотні лексеми (укр. 36 %, англ. 27 %) займають проміжний рівень між зазначеними групами (див. рис. 4.2).

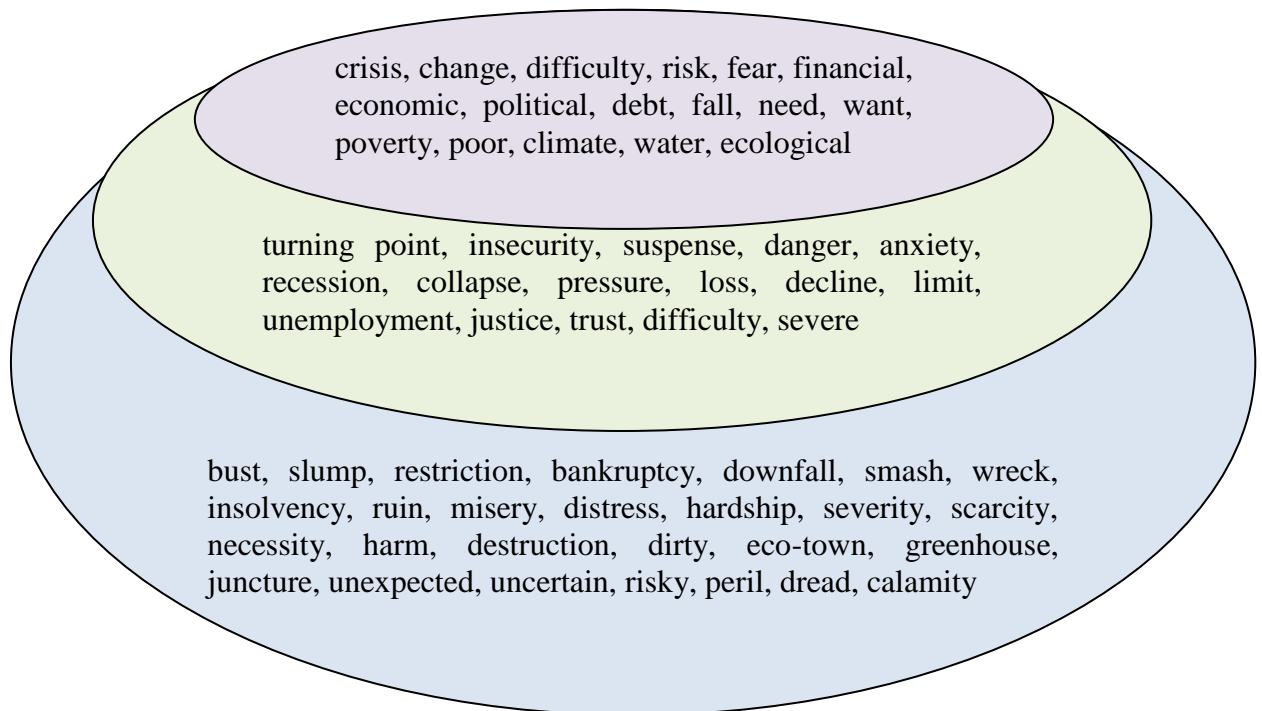

Рис. 4.2 Функціональне навантаження одиниць ЛСП *криза / crisis* в інформаційних повідомленнях.

Окрім того, значна кількість одиниць ЛСП *криза / crisis* не фіксується в зіставлених вибірках дослідження (укр. 4,7 %, англ. 18 %). Це вказує на те, що в текст залучаються саме ті одиниці ЛСП *криза / crisis*, що здатні найповніше розкрити семантику важливих змін, явищ, подій, що відбуваються на тлі кризової дійсності. Загалом, кількісне переважання англійських лексем, не зафіксованих в матеріалі вибірки, вказує на відмінності в формулюваннях тлумачних статей, що послуговували матеріалом для побудови ЛСП *криза / crisis*. Так, наприклад, для дефініцій англійських одиниць більш характерна спрямованість на включення різних відтінків

одного значення, в тому числі застарілих, рідковживаних, переносних тощо. Це, в свою чергу, впливає на кількість одиниць, що потрапляють в межі поля. Словникові дефініції українських лексем демонструють більшу конкретність, чіткість, стислість.

В інформаційних повідомленнях української мови найуживанішими виявилися 83 лексем ЛСП *криза*: *зміна, ситуація, подія, випадок, загроза, необхідність, бідність, вплив, екологічний, довіра, економічний, країна, влада, світ, розвиток, культура, нація, історія, народ, досвід* та ін. У ІІІ англійської мови зафіксовано 57 найчастотніших одиниць ЛСП *crisis*: *crisis, change, difficulty, risk, fear, financial, economic, political, debt, fall, need, want, poverty, poor, climate, water, ecological, food, population, nation, world, society, power, people* тощо. Висока частотність окремих лексем ЛСП *криза / crisis* зумовлюється специфікою їхньої семантичної структури, що реалізується в значному потенціалі відображати найсуттєвіші ознаки явища *криза* в сучасному інформаційному просторі.

Отримані результати засвідчують відсутність прямої залежності між місцем одиниці у структурі ЛСП *криза / crisis* та її функціональним навантаженням у текстах ІІІ. Наприклад, в українському матеріалі найбільше високочастотних одиниць (37 %) належать до мікрополя периферії *криза ідентичності* (напр.: *державна, розвиток, культура* та ін.) та мікрополя навколоядерної частини *політична криза* (24 %) (напр.: *довіра, країна, влада* тощо). Висока затребуваність лексем саме цих мікрополів у текстах української вибірки пояснюється актуальністю їхніх денотатів щодо розкриття семантики складних суспільно-політичних подій, змін, обставин.

Широковживаними виявляються одиниці ядерних мікрополів *злам* (9,6 %) (напр.: *зміна, важливий, відбуватися* та ін.), *загострення* (8,4 %) (напр.: *ситуація, подія, загроза*) та навколоядерного мікрополя *екологічна криза* (8,4 %) (напр.: *вплив, екологічний, вода*).

В ІІІ англійської мови так само, як і в ІІІ української мови, найбільш представленими виявилися високочастотні лексеми мікрополя периферії

identity crisis (33 %) (напр.: *family, language, life, society*) та навколоядерного мікрополя *political crisis* (24,5 %) (напр.: *political, nation, support* тощо). Високочастотні одиниці англійського мікрополя *economic crisis* (напр.: *risk, fall, debt* та ін.) реалізуються в III частіше, ніж їхні відповідники в українському мікрополі *економічна криза* (порівняйте, укр. 2,4 %, англ. 9 %).

Групи середньочастотних одиниць ЛСП *криза / crisis* кількісно відрізняються – 161 (36 %) в українському матеріалі та 137 (27 %) в англійському. В українському матеріалі широко представленими в зазначеній групі виявилися лексеми різних структурних частин ЛСП *криза*: мікрополя ядра – злам (12 %) (напр.: *перетворення, перехід, різкий*); загострення (10,5 %) (напр.: *страх, небезпека, загроза*), нестача (5,6 %) (напр.: *потреба, брак, відсутність*); навколоядерної зони – екологічна криза (17 %) (напр.: *забруднення, катастрофа*), економічна криза (13,7 %) (напр.: *дефіцит, спад, зменшення*), політична криза (14 %) (напр.: *керівництво, правда*) та периферії – криза ідентичності (23 %) (напр.: *вибір, середовище, спільнота*).

У матеріалі англійської мови найбільше середньочастотних одиниць ЛСП *crisis* належить до складу мікрополя периферії *identity crisis* (21 %) (напр.: *citizen, mind, idea*). Кількісна еквівалентність в III фіксується серед лексем ядерного мікрополя *turning point* (16 %) (напр.: *moment, chance, insecurity*); навколоядерних мікрополів *ecological crisis* (19%) (напр.: *warming, carbon, pollution*), *economic crisis* (14,6 %) (напр.: *pressure, decline, loss*) та *political crisis* (15,3 %) (напр.: *confidence, trust, support*).

Таким чином, групу середньочастотних одиниць в українському матеріалі дослідження формують лексеми різних структурних рівнів ЛСП *криза*, тоді як відповідна група англійської вибірки представлена здебільшого одиницями навколоядерної частини ЛСП *crisis*.

Групи низькочастотних одиниць ЛСП *криза / crisis* кількісно найбільші в матеріалі обох мов – укр. 182 (40,7 %) та англ. 225 (44 %). До зазначених груп зараховувалися одиниці із частотністю менше ніж 50 випадків уживання

в реєстрі ІІІ. У низькочастотних групах виявляються лексеми всіх структурних рівнів ЛСП *криза / crisis* – ядра, насколоядерної частини та периферії.

Зазначені одиниці характеризують явище кризи конкретніше й різнобічніше, на відміну від високочастотних лексем. Окрім того, серед низькочастотних лексем фіксуються одиниці із семантикою оцінювання (напр.: укр. *мізерний, гнітючий*; англ. *threatening, imminent*), лексеми із негативним значенням (напр.: укр. *загибель, відмирання*, англ. *destruction*); застарілі (напр.: укр. *нужда*; англ. *befall, encumbrance*), літературного жанру (напр.: укр. *старець, розбурхувати*; англ. *peril, hazardous*), терміни (напр.: укр. *ревальвація, перевиробництво*, англ. *conservation*) тощо.

Таким чином, визначення ступеня частотності всіх одиниць ЛСП *криза / crisis* дозволило порівняти зазначені лексико-семантичні поля на семантичному та текстовому рівні шляхом зіставлення лексем за їхнім місцем у структурі поля та функціональним навантаженням у інформаційних повідомленнях. У процесі дослідження не виявлено залежності між зазначеними параметрами. Так, в матеріалі обох мов високу частотність демонструють одиниці насколоядерних мікрополів *політична криза / political crisis* та периферії *криза ідентичності / identity crisis*.

4.2 Функціонування найбагатозначніших лексем ЛСП *криза / crisis*

У результаті дослідження особливостей функціонування одиниць найвищого ступеня полісемії (укр. 38, англ. 89), виявлено, що ці лексеми є функціональними в ІІІ обох мов. Так, у групах високочастотних одиниць фіксуються багатозначні одиниці укр. *останній, давати* (16,67 %); англ. *change, point* (13,33 %), що вказує на семантичну вагу цих лексем в ІІІ зіставляваних реєстрів. Найбільше полісемічних одиниць ядерної зони (укр. 66,67 %, англ. 53,3 %) виявляється в групах середньочастотних лексем. Наприклад, лексеми укр. *злам, гострий, останній, спад*, англ. *vital, critical*,

necessary, occasion, hard та ін. найчастіше вживаються в ІІІ для розкриття інформації про кризові явища.

Групи низькочастотних лексем кількісно відрізняються – укр. 16,67% (напр.: *руйнування*), англ. 33,33% (напр.: *occasion*). Полісемантичні одиниці цих груп характеризуються узагальненою семантикою, відбиваючи віддалені поняттєві ознаки явища криза (див. табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Функціонування полісемічних одиниць ядра ЛСП *криза / crisis*

	Назва мікрополя	К-сть лексем	Ступінь частотності			
			високий (більше 350 випадків уживання)	середній (50-350 випадків уживання)	низький (менше 50 випадків уживання)	
Ядро	Укр.	<i>злам</i>	6		злам, перехід, проходити, переходити, відкидати	крутий
		<i>загострення</i>	2	останній	гострий,	
		<i>економічна криза</i>	3		падіння, спад	руйнування
		<i>нестача</i>	1	давати		
	Англ.	<i>turning point</i>	8	change, point	vital, critical, necessary	occasion, turn (n), coincidence
		<i>insecurity / suspense</i>	4		alarm, expectation	anticipation, apprehension
		<i>difficulties</i>	3		hard, trouble, severe	

Аналіз особливостей функціонування найбагатозначніших одиниць навколоядерних мікрополів ЛСП *криза / crisis* виявив їхню повну функціональність (100 %) у матеріалі порівнюваних мов. Проте, розкрито певні відмінності. Так, підмножини полісемічних одиниць кількісно відрізняються в структурах зіставляваних полів – 14 українських та 39 англійських лексем (див. табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Функціонування полісемічних одиниць навколоядерної зони

ЛСП криза / crisis

	Назва мікрополя	К-сть лексем	Ступінь частотності			
			високий (більше 350 випадків уживання)	середній (50-350 випадків уживання)	низький (менше 50 випадків уживання)	
Навколоядерна зона	Укр.	<i>бідність</i>	2		бідний	убогий
		<i>екологічна криза</i>	7	земля	зникнення, зелений, втрата, порушення, шкода	руйнування
		<i>політична криза</i>	5	закон, право, відкритий	прямий, справедливий	
	Англ.	<i>economic crisis</i>	8	fall	crash, broken	squeeze, ruin, wreck, stoppage, descent
		<i>eco-crisis</i>	11	water, change, environment, green, earth, nature	loss, air, waste, conservation	dirty
		<i>political crisis (crisis of confidence)</i>	20	confidence, people, government, country	support (v), state, trust (n), society, power, right (adj), expectation	truth, fair, sure, law, right (n), virtue, assurance, anticipation, justice

Найбільше українських полісемічних одиниць навколоядерної зони (53,33 %) фіксується в групі середньочастотних лексем (*зникнення, втрата, порушення, шкода, закон, право* та ін.). Тоді, як у матеріалі англійської мови найбільше полісемічних одиниць (40 %) виявляється в групі низькочастотних лексем (*ruin, descent, dirty* та ін.). Відповідна група українських одиниць значно менша – 13,33 % (*убогий, руйнування*).

Кількість багатозначних лексем, що найбільше представлена у групах високочастотних одиниць, виявилася відповідною (укр. 33,33 %, англ. 27,5 %). Зазначені лексеми належать до мікрополів *екологічна криза / eco-crisis* та *політична криза / political crisis*, що, у свою чергу, свідчить про їхню актуальність в ІІ зіставлюваних мов.

Аналіз особливостей функціонування найбагатозначніших одиниць периферії ЛСП *криза / crisis* зафіксував їх повну функціональність у матеріалі обох мов (див. табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Функціонування полісемічних одиниць периферії ЛСП *криза / crisis*

	Назва мікрополя	К-сть лексем	Ступінь частотності			
			високий (більше 350 випадків уживання)	середній (50-350 випадків уживання)	низький (менше 50 випадків уживання)	
Периферія	Укр.	<i>труднощі</i>	2	важкий	тяжкий	
		<i>криза ідентичності</i>	10	світ, розвиток, зростання, життя, людина, історія, умова, місце	характер, почуття	
	Англ.	<i>poverty</i>	2	poor		necessity
		<i>identity crisis</i>	31	people, country, nation, family, world, life, to think, public, person, view, development	identity, history, idea, mind, soul, character, moral, intelligence	spiritual, personality, memory, associate, impression, severity, mature (v), evolution, intention, reflection, apprehensio, perfection
		<i>deficiency</i>	2	need	short	

Найбільше багатозначних одиниць периферії знаходиться в групах високочастотних лексем. Так, у матеріалі української вибірки найчастотнішими виявляються багатозначні одиниці *світ, розвиток, життя, людина, історія, умова, місце, важкий* (75 %). В англійських інформаційних повідомленнях високий рівень частотності ілюструють лексеми *people, country, nation, world, life, development* та інші (37,14 %)

Отже, найбільше полісемантів в українському матеріалі фіксується в групі середньочастотних (50 %) та високочастотних одиниць (39 %). Щодо англійських відповідних лексем, то найбільше одиниць розміщується в групах середньочастотних (34%) та низькочастотних одиниць (37%). Більшість із виявлених у текстах ІІІ високочастотних одиниць відносяться до мікрополів *криза ідентичності / identity crisis*. Це пояснюється тим, що в лексичному складі цих мікрополів міститься найбільше полісемантичних одиниць (11 укр. та 31 англ. лексем) порівняно з рештою мікрополів поля. Крім того, висока вживаність зазначених одиниць у матеріалі українських та англійських ІІІ вказує на важливість проблем національної ідентичності в умовах зростаючого глобалізму та мультикультуризму.

4.3 Контекстуальні партнери ядерних лексем *криза, crisis* в інформаційних повідомленнях

У зіставлюваних реєстрах інформаційних повідомлень (ІІІ) широко вживаними виявилися ядерні лексеми *криза, crisis* (укр. 1547, англ. 1250). Усі випадки вживання зазначених лексем розподілено на групи відповідно до їхніх контекстуальних значень в інформаційних повідомленнях. Так, у вибірці українських текстів фіксуються випадки вживання одиниці *криза* в значеннях: 1) *різка зміна, злам, загострення*; 2) *економічна криза*; 3) *криза ідентичності*; 4) *політична криза*; 5) *екологічна криза*; 6) *нестача*. У реєстрі англійських ІІІ виявлено такі лексико-семантичні варіанти лексеми *crisis*: 1) *a vitally important or decisive stage in the progress of anything; a turning-point*;

2) *economic crisis (times of difficulty, insecurity, and suspense in commerce)*; 3) *political crisis (times of difficulty, insecurity, and suspense in politics)*; 4) *ecological crisis*; 5) *identity crisis*; 6) *deficiency* (див. табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Частотність окремих значень ядерних лексем *криза, crisis*

Укр.		Англ.	
Значення лексеми <i>криза</i>		Значення лексеми <i>crisis</i>	
<i>економічна криза</i>	970 (63%)	<i>economic crisis</i>	691 (55%)
<i>політична криза</i>	365 (24%)	<i>political crisis</i>	223 (18%)
<i>криза ідентичності</i>	128 (8%)	<i>ecological crisis</i>	163 (13%)
<i>нестача</i>	33 (2,1)	<i>identity crisis</i>	112 (9%)
<i>різка зміна, злам, загострення</i>	29 (1,9%)	<i>deficiency</i>	33 (3%)
<i>екологічна криза</i>	25 (1,7%)	<i>a turning-point</i>	28 (2%)
Всього	1547	Всього	1250

У матеріалі обох реєстрів найширше представлено значення “економічна криза”, що об’єднує 63 % від усіх зафіксованих слововживань української лексеми *криза* та 55 % випадків вживання англійської одиниці *crisis*. Напр.: укр. *Криза 2008 року розпочалась з краху на ринку іпотечного кредитування США* (День, 03.11.2009); *Put together people, credit and structural fragility and you create the perfect conditions for a crisis* (The Guardian, 13.04.2014). Вивчення лексичної сполучуваності ядерних одиниць *криза, crisis* дало можливість виявити їхніх найчастотніших контекстуальних партнерів у зіставляваних реєстрах текстів. У межах аналізу груп одиниць зі значенням “економічна криза” розглядалися лексеми, що реалізували такі формули: *криза + іменник, crisis + of, прикметник + криза, прикметник + crisis*. Так, у зіставляваних інформаційних повідомленнях найчастотнішими виявляються одиниці: укр. *фінансовий, економічний, фінансово-економічний*;

англ. *financial, economic, debt, cost-of-living, banking, eurozone* та ін. (див. табл. 4.6).

Таблиця 4.6

**Контекстуальне оточення лексем криза, crisis
(значення “економічна криза”)**

Укр.		Англ.	
Словосполучення (частота вживання)			
економічна криза 184 (43%), фінансова криза 177 (41%),	84%	financial crisis 216 (45%), economic crisis 130 (27%)	72%
фінансово-економічна криза 22 (5%), банківська криза 8 (2%), боргова криза 6 (1,4%), криза економіки 5 (1,1%), іпотечна криза 4 (0,9%), валютна криза 2 (0,46%), криза безробіття 2 (0,46%), криза ліквідності 2 (0,46%), криза платіжного балансу 2 (0,46%), сільськогосподарська криза 2 (0,46%), фондова криза 2 (0,46%)	13%	debt crisis 41 (8,6%), cost-of-living crisis 17 (3,6%), banking crisis 15 (3,1%), eurozone crisis 15 (3,1%), credit crisis 8 (1,7%), housing crisis 7 (1,5%), euro crisis 5 (1%), liquidity crisis 4 (0,8%), mortgage crisis 3 (0,6%), funding crisis 2 (0,21%), markets crisis 2 (0,21%), budget crisis 2 (0,4)	26%
Словосполучення, що зустрічаються в III 1 раз			
1) <u>криза боргів / фінансів /</u> фінансування / долара / дохідності / банківської системи / корпоративізму / садівництва / капіталістичної системи; 2) інвестиційна / матеріальна / модернізаційна / бюджетна криза	3%	cash / finance / fiscal / industry / financial market / sub-prime / unemployment / spending / <u>smoldering crisis</u>	2%

Словосполучення *економічна / фінансова криза* в українському реєстрі текстів та *economic / financial crisis* в англійському – найчастотніші в III зіставляваних інтернет-газет (укр. 84 %, англ. 72 %). У матеріалі дослідження фіксуються випадки синонімічного вживання прикметників: укр. *економічний, фінансовий*; англ. *economic, financial*. Наприклад: укр. *Фінансова криза поставила перед нами ще один новий аспект епідемії — економічний* (День, 07.04.2009); *А тут іще й світова фінансова криза 2008-го*

підлила масла у вогонь (День, 07.03.2013); Економічна криза поставила Європу, і не тільки, у дуже складне становище (День, 21.01.2010); Не економічна криза крокує по нашій планеті, а криза капіталізму, яка то послаблюється, то посилюється, але ніколи не зникає (День, 19.04.2012).
англ. *The report made it clear that there will be no early resolution to the global financial crisis* (The Guardian, 09.04.2008); *We have a critical and deepening global financial crisis that demands large-scale job-creating investment* (The Guardian, 17.03.2009); *The emerging global response to the economic crisis provides a unique opportunity* (The Guardian, 16.02.2009).

Поряд із випадками взаємозаміни зазначених словосполучень в III широко представленою видається семантична вказівка на їхнє повне розрізнення, відмінність значень, що, зокрема, виявляється в одночасному вживанні цих словосполучень на тлі спільного контексту. Напр.: укр. *Проте на двадцяті роковини падіння комунізму кидає тінь глобальна фінансова та економічна криза* (День, 11.06.2009); *Тож перше питання до аудиторії: що в світі відбулося — економічна криза, фінансова криза чи взагалі геополітична криза?* (День, 06.10.2009); *<...> те, що починалося як велика фінансова криза і переросло у велику економічну кризу, зараз перетворюється на велику кризу безробіття* (День, 16.07.2009). Прослідкуйте за функціонуванням англійських словосполучень *economic / financial crisis* у матеріалі дослідження. Напр.: *<...> I thought that the financial and economic crisis would be as significant for the UK and the US as the collapse of communism* (The Guardian, 12.10.2009); *A looming hard landing in China will bring the financial and economic crisis of the past five years to a climax in 2012 <...>* (The Guardian, 11.01.2012); *More than five years into the financial and economic crisis, the once-hot topic of “globalization” is no longer where the action is* (The Guardian, 13.01.2013).

Словосполучення *фінансово-економічна криза* функціонально навантажене у вибірці дослідження (5 %). Напр.: *Нинішня фінансово-економічна криза загострила проблему наростання праворадикальної реакції*

на засилля іноземців-іммігрантів <...> (День, 28.01.2010); Масштабна фінансово-економічна криза позначилася майже на всіх економіках світу (День, 07.06.2011); Україна опинилася серед країн, які найбільше постраждали від світової фінансово-економічної кризи (День, 07.06.2011).

Отже, словосполучення *економічна криза*, *economic crisis* втілюють загальне значення нестабільності, мінливості, порушення діяльності економічної системи, що охоплює не лише фінансову кризу, а й кредитну, біржову, боргову, банкову кризи та ін. Відповідно словосполучення *фінансова криза*, *financial crisis* демонструють конкретніше значення розладу саме фінансової системи. Проте в ІІ фіксуються випадки їхнього синонімічного вживання на позначення економічних негараздів, труднощів.

У реєстрах досліджуваних мов лексеми *борговий*, *debt* знаходяться у групі найчастотніших контекстуальних партнерів одиниць *криза*, *crisis*. Проте частотність функціонування словосполучень *debt crisis* та *боргова криза* кількісно відрізняється (8,6 % та 1,4 % відповідно), що свідчить про більшу увагу до проблем боргової залежності населення від фінансових установ в британських інформаційних повідомленнях. Напр.: укр. *З-поміж інших можливих стресів, з якими може зіткнутися світова економіка, – “фіскальний обрив” в США, різке уповільнення темпів економічного підйому КНР і боргова криза в Японії, відзначають в МВФ* (День, 03.08.2012); англ. <...> *investors are worried about both the eurozone debt crisis and the weakening economic recovery in Europe and the US* (BBC News, 03.10.2011). Окрім зазначених словосполучень, значення заборгованості розкривають прикметники *банківський*, *banking*, проте частотність останнього в британських ІІ вища (2 % та 3,1 % відповідно). Напр.: укр. <...> *“ефект доміно” у фінансовій системі відбувається настільки швидко, що банківська криза може вибухнути у будь-яку хвилину* (День, 04.02.2014); *In a worst case economic scenario, like the banking crisis, governments can, and did, intervene to ensure that money still comes out of the cash machines* (The Guardian, 22.08.2010). Вказівку на економічну кризу відображає словосполучення

eurozone crisis, *cost-of-living crisis*, що фіксуються в матеріалі британських ІП на позначення фінансових труднощів у країнах Європейського Союзу. Напр.: англ. *But rising inflation forced the government to cool the economy just as the eurozone crisis unsettled international markets* (The Guardian, 25.07.2013); *Cabinet ministers have been turning their back on our cost of living crisis* (The Daily Mail, 04.12.2013).

Ядерні одиниці *криза*, *crisis* реалізують значення “політична криза” в 24 % від усіх зафіксованих випадків слововживань в українському матеріалі та 18 % в англійському. Найчастотнішими контекстуальними партнерами виявляються одиниці *довіра*, *капіталізм*, *політичний*, *confidence*, *political*, *refugee* та ін. Звернення до проблеми кризи довіри пояснюється соціальними викликами сучасності та відображає взаємозалежність між кризою і довірою: відсутність довіри поглиблює кризові прояви на всіх рівнях розвитку держави, а наявність кризи посилює відчуття недовіри серед громадян. Словосполучення *криза довіри* та *crisis of confidence* широкоживані в ІП обох реєстрах текстів. Напр.: укр. *Криза довіри населення до владних та політичних інститутів в країні поглибилася досягнувши показників недовіри у переважній більшості 65-75* (Українська правда, 05.08.2013); англ. *There is a crisis of confidence in the ability of voters to elect people who can change the public policy settings within the community* (BBC News, 31.03.2012).

Контекстуальні партнери ядерних одиниць *політичний*, *political* відрізняються функціональним навантаженням у порівнюваних вибірках дослідження. Так, наприклад, українське словосполучення *політична криза* фіксується у 81 випадках уживань (39 %), тоді як англійське *political crisis* – у 10 (7 %). Напр.: укр. *Загострення політичної кризи веде до неконтрольованої ескалації насильства в Україні* (День, 23.01.2014); англ. *In a deep recession and a political crisis we need a strong united government* (BBC News, 05.06.2009). Поняття політичної кризи в українському матеріалі розкриває й інше словосполучення *криза капіталізму*, що демонструє значну вживаність (9,6 %) в ІП. Напр.: укр. *Криза капіталізму веде до соціальної прірви* (День,

26.05.2010); Щоб зменшити кризу капіталізму, Україна запрошує західних інвесторів для участі в розвитку вітчизняної промисловості (День, 19.04.2012) (див. табл. 4.7).

Таблиця 4.7

**Контекстуальне оточення лексем криза, crisis
(значення “політична криза”)**

Словосполучення (частота вживання)			
Укр.		Англ.	
політична криза 81 (39%), криза довіри 55 (27%)	66%	a crisis of confidence 93 (68%)	68%
криза капіталізму 20 (9,6%), демографічна криза 7 (3,4%), геополітична криза 6 (3%), трансформаційна криза 4 (2%), криза влади 4 (2%), криза управління 4 (2%), криза парламентська 2 (1%), воєнна криза 2 (1%), соціально- політична криза 2 (1%), криза перспективи 2 (1%)	25,5%	political crisis 10 (7%), refugee crisis 8 (5,6%), migrant crisis 6 (4,2%), national crisis 4 (3%), immigration crisis 2 (1,4%), international crisis 2 (1,4%), a crisis of legitimacy 2 (1,4%)	25%
Словосполучення, що зустрічаються в ІІ 1 раз			
1) внутрішньополітична / ідеологічна / інституційна / планетарна / дипломатична / коаліційна / конституційна / суспільно-політична / управлінська <u>криза</u> ; 2) <u>криза</u> дипломатії / недовіри / міжнародного права / політичної системи / державності / режиму / повоєнного життя / європейської цивілізації / легітимності	8,5%	1) <u>a crisis of</u> global capitalism / trust / the neoliberal order; 2) BP / European / militant / hostage / world / constitutional / leadership <u>crisis</u>	7%

В англійській вибірці ІІ, на відміну від української, фіксуються такі контекстуальні партнери ядерної лексеми *crisis* як *refugee*, *immigration*, *migrant*, що розкривають ще один аспект політичної кризи – зростаючу проблему еміграції. Напр.: англ. *The refugee crisis is one of the defining*

challenges of the 21st century, but the response of the international community has been a shameful failure (The Guardian, 05.06.2015); *The immigration crisis at Calais would become even worse if the UK left the EU, Blunkett warns* (The Independent, 25.06.2015); *Her (Queen) call for unity came on the eve of a crucial summit of EU leaders in Brussels, where the deadlock in Greece and the Mediterranean migrant crisis will dominate proceedings <...>* (The Independent, 25.06.2015).

Ядерні одиниці ЛСП *криза, crisis* реалізують значення “екологічна криза”, “нестача” в 3,8 % від усіх зафіксованих випадків слововживань в українському матеріалі та 16 % в англійському. Найчастотнішими контекстуальними партнерами виявляються одиниці *екологічний, продовольчий, ecological, food, environmental, climate* та ін. (див. табл. 4.8).

Таблиця 4.8

**Контекстуальне оточення лексем криза, crisis
(значення “екологічна криза”, “нестача”)**

Словосполучення (частота вживання)			
Укр.		Англ.	
екологічна криза 10 (28%), продовольча криза 10 (28%), енергетична криза 6 (17%), криза аграрної цивілізації 2 (5,6%), нафтова криза 2 (5,6%)	84%	ecological crisis 40 (33%), food crisis 17 (13,6%), environmental crisis 16 (13%), climate crisis 10 (8%), health crisis 9 (7,2%), energy crisis 3 (2,4%), flooding crisis 3 (2,4%), natural crisis 3 (2,4%), nuclear crisis 2 (1,6%), nutrition crisis 2 (1,6%), fuel crisis 2 (1,6%)	87%
Словосполучення, що зустрічаються в ІІІ 1 раз			
1) криза ресурсів / нестачі води / питного водопостачання; 2) кліматична / газова / бензинова криза	16%	1) physical / poaching / cattle / air quality / oil spoil / food supply / conservation / warming / water / climatic / floods / existential / biodiversity / resources crisis; 2) the crisis of climate change	13%

В обох реєстрах текстів фіксується високий ступінь функціонування словосполучень *екологічна криза, ecological crisis*. Напр.: укр. *Можна з упевненістю стверджувати, що епіцентр екологічної кризи перемістився із навколишнього до внутрішнього середовища кожного з нас* (День, 14.07.2012); англ. *Capitalism is responding to the challenge of the ecological crisis with two of its favourite weapons: financialisation and militarization* (The Guardian, 06.03.2014).

У британських ПП фіксується значне вживання словосполучення *environmental crisis* (13 %), що відображає значення екологічних змін, погіршення стану навколишнього середовища. Напр.: англ. *Environmental crisis demands big thinking* (The Guardian, 03.01.2013); *Inequalities are worsening thanks to the environmental crisis* (The Guardian, 05.05.2014).

Словосполучення *продовольча криза, food crisis* функціонують в зіставлюваних ПП на позначення наслідків екологічних порушень, змін в природньому середовищі. Напр.: укр. *Як побороти нестачу енергоресурсів та продовольчу кризу?* (День, 30.05.2008); англ. *Could lab-grown meat soon be the solution to the world's food crisis?* (The Guardian, 22.01.2012).

Поряд із зазначеними лексемами в матеріалі вибірки виявляється словосполучення *climate crisis*, яке вказує в ПП на кліматичні зміни. Напр.: англ. *Climate crisis: why business must do more to protect children's rights* (The Guardian, 14.09.2012); *Instead of abstract calls for the international community to act, what should be stressed is the differential impact of the climate crisis on populations* (The Guardian, 05.06.2014).

Значення “криза ідентичності” реалізується в слововживаннях ядерних одиниць *криза, crisis* із такими контекстуальними партнерами: укр. *ідентичність, духовність, свідомість, соціальний, моральний, психологічний, духовний*; англ. *identity, quarterlife / mid-life / later life, humanitarian* та ін. (див. табл. 4.9).

Таблиця 4.9

**Контекстуальне оточення лексем криза, crisis
(значення “криза ідентичності”)**

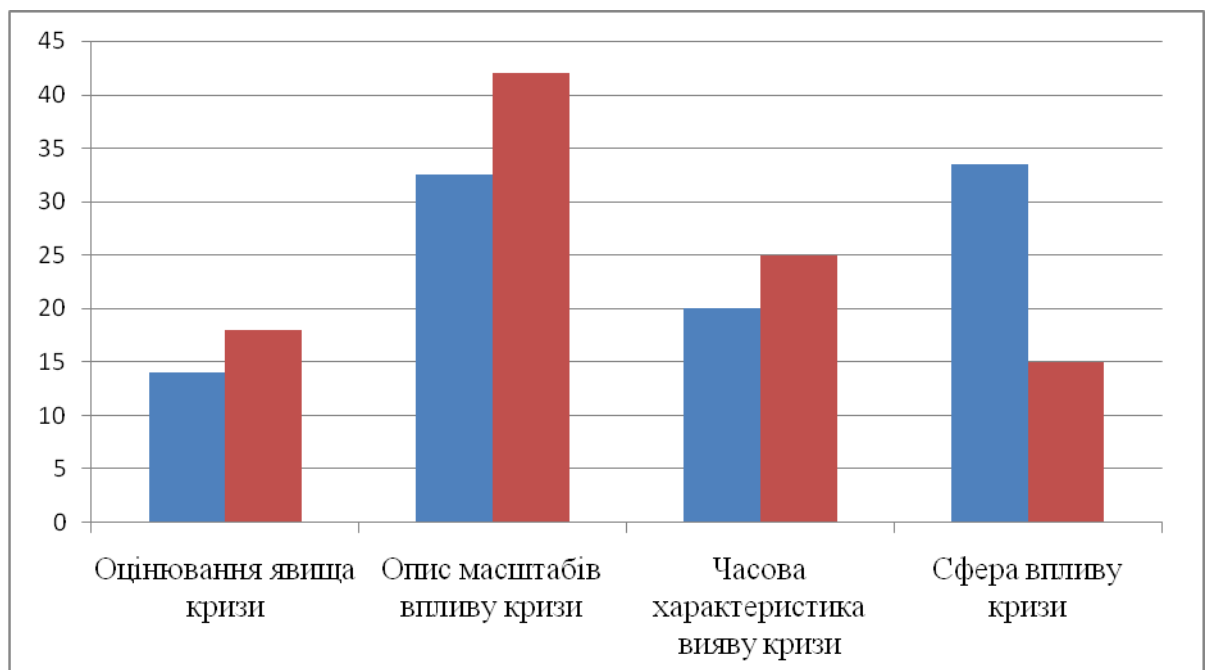
Словосполучення (частота вживання)			
Укр.		Англ.	
криза ідентичності 34 (26%), соціальна криза 8 (11%), моральна криза 5 (7%), криза духовності 4 (5,4%), психологічна криза 4 (5,4%), духовна криза 3 (4%), криза свідомості 3 (4%), криза сенсоутворення / моралі / мультикультуралізму / батьківства / думок / цивілізації / самоідентифікації/відносин; гуманітарна криза – 24,5% (по 2,7% кожне)	88%	identity crisis 80 (63,5%), quarterlife crisis 8 (6,4%), mid-life crisis 6 (5%), later life crisis 4 (3%), humanitarian crisis 3 (2,4%), crisis of identity 3 (2,4%), sectarian crisis 3 (2,4%), abuse crisis 3 (2,4%), crisis of civilization 2 (1,6%)	89%
Словосполучення, що зустрічаються в ІІІ 1 раз			
церковна / особистісна криза; криза уявлень / особистості / розвитку людини /церкви / глобалізму / людяності / гідності	12%	manners /human /personality/ poverty/ senior/ childcare / civilization /care/ drug crisis; crisis of masculinity/ understanding / values	11%

Найуживанішими в зіставлюваних вибірках ІІІ виявляються словосполучення *криза ідентичності*, *identity crisis* (26 % та 63,5 % відповідно). Напр.: укр. *Криза ідентичності є на сьогодні характерним явищем для українського суспільства, політичних систем, державного управління, суспільних формацій та особистості зокрема* (Дзеркало тижня, 02.10.2009); англ. *Identity crisis: are we becoming a disunited kingdom?* (The Guardian, 06.10.2011).

Звернення до проблеми внутрішнього світу людини розкривається в ІІІ українського матеріалу за допомогою словосполучень *моральна / духовна криза*. Напр.: *Світова війна стала насамперед проявом духовної та моральної кризи сучасної цивілізації і поклала початок розгортанню історичної драми тривалістю майже в століття* (День, 19.12.2013). Окрім

зазначених, у матеріалі обох мов фіксуються словосполучення, що реалізують семантику психологічного стану. Напр.: укр. *Існує ряд психологічних криз розвитку людини* (День, 06.11.2008); англ. *Some over-60s manage to overcome the later life crisis and may even enjoy life more than they did in the past* (The Daily Mail, 11.04.2013).

У результаті розгляду класу прикметників, контекстуальних партнерів ядерних лексем *криза*, *crisis* (за формулою *прикметник + криза / crisis*) виявлено 89 українських одиниць та 69 англійських одиниць, які умовно представлено за такими групами: 1) прикметники, що містять семантичну вказівку на оцінювання явища кризи; 2) лексеми, що інтерпретують масштаб впливу кризи; 3) прикметники, що відображають часову характеристику та етапи вияву кризи; 5) одиниці, що вказують на певну сферу впливу кризи (див. діаграму 4.1).

Діаграма 4.1 Відсоткова кореляція прикметників, контекстуального оточення лексем *криза / crisis*.

Отже, в III української вибірки переважають прикметники, що характеризують явище кризи в певній сфері суспільного життя (33,5 %): політиці, економіці, природному середовищі тощо. У зазначеній групі

прикметників найбільшу частку становлять одиниці, що розкривають специфіку кризи у політиці (напр. *політична / зовнішньополітична / геополітична / внутрішньополітична криза*). Напр.: *Треба зважати, що політична криза в Україні сьогодні тісно взаємопов'язана з економічною кризою* (День, 07.02.2014); *Якщо говорити про сучасний контекст ситуації, то потрібно відповісти на запитання, чому виникла зовнішньополітична криза в Україні і взагалі у світі* (Дзеркало тижня, 02.10.2009); *Позиції України в діалозі з РФ послаблюються гострим протистоянням у середовищі політичної еліти <...> постійними внутрішньополітичними кризами* (Дзеркало тижня, 17.08.2009). На кризу в системі адміністрування політичних установ вказують прикметники *управлінський / конституційний / адміністративний / парламентський / коаліційний*. Напр.: *А, враховуючи особливості українського управління та політичної культури, можна передбачити, що <...> регулярно траплятимуться управлінські кризи, тупики та колапси* (День, 21.02.2014). На масштаби політичної кризи вказують лексеми *європейський / український / кримський / грузинський / російський*. Напр.: *Водночас Р.Фіцо, звернувся з критикою на адресу Європейського Союзу, звинувативши його в тому, що той безпідставно “спокушав” Україну членством, а відтак і завинив глобальне явище, яке світ називає сьогодні українською кризою* (День, 27.03.2014).

Окрім зазначених одиниць широко вживаними в українському матеріалі виявляються прикметники, що несуть семантичну вказівку на сферу економіки та характеризують особливості розладу економічної системи, пов'язані з наслідками кризи (напр.: *економічна / валютна / боргова / іпотечна / фондова / бюджетна / продовольча криза*). Напр.: *Тож ситуація напруженості та протистояння в країні поглиблюватиме валютну кризу <...>* (День, 24.01.2014); *При цьому Баррозу заявив, що боргова криза – це найбільший виклик за всю історію європейської співдружності, і це ще й криза політичної довіри* (День, 28.09.2011).

На кризу в природному середовищі вказують прикметники *екологічний / демографічний / енергетичний / нафтовий / сільськогосподарський* та ін. Напр.: *Можна з упевненістю стверджувати, що епіцентр екологічної кризи перемістився із навколишнього до внутрішнього середовища кожного з нас* (День, 14.07.2012); *Нафтова криза стала першою світовою енергетичною кризою, внаслідок якої зросли світові ціни на нафту* (День, 03.11.2009); *Існуюча в Україні сільськогосподарська криза спонукає безробітних господарів до занять сільським туризмом* (День, 17.05.2011).

Група англійських прикметників, що позначають різні сфери впливу явища кризи, кількісно менша (15 %) та представлена в ІІІ одиницями, що розкривають час кризи як труднощі в економіці (напр.: *financial, economic, banking*), в політиці (напр.: *political*), довкілля (напр.: *ecological, environmental, agrarian, climatic*) тощо. Напр.: *We have a critical and deepening global financial crisis that demands large-scale job-creating investment. And we have an impending global climatic crisis that could be partially solved by large-scale job-creating government investments* (The Guardian, 17.03.2009).

В англійському матеріалі дослідження значна кількість прикметників вживається для часової характеристики явища кризи та позначення етапів її виявлення (25 %). Серед одиниць зазначеної групи розрізняємо вказівку на конкретні часові аспекти кризових проявів: теперішнього часу (напр. *immediate / present / current / ongoing / continuing crisis*), минулого (напр.: *last / latest / recent crisis*), майбутнього (напр.: *next / future crisis*). Напр.: *If Europe is to haul itself out of the current crisis it urgently needs the UK to lend its political and economic weight to the process of recovery and renewed success* (The Guardian, 14.03.2013); *And there are certainly clear parallels between the present crisis and events of eight decades ago* (The Guardian, 03.10.2008).

Прикметники *long-running / drawn-out / permanent*, що фіксуються у британських ІІІ, відображають семантичну ознаку тривалості та протяжності кризи. Напр.: *It is not necessarily an exaggeration to characterise the scale of*

would-be migrants arriving illegally in Europe as a permanent crisis <...> (The Guardian, 18.09.2014). Лексеми *decennial / double / dual*, у свою чергу, розкривають значення часового виміру, етапності, різнобічності кризових періодів. Напр.: *Peso collapse raises fears Argentina lurching towards decennial crisis* (The Guardian, 24.01.2014); *One hears that the capitalist system is confronted with a double crisis: an economic one that started in 2008, and an ecological one, rendering the situation doubly perilous* (The Guardian, 06.03.2014).

В українських ІП, так само як і в британських, серед прикметників, що розкривають часову характеристику кризи фіксуються лексеми зі вказівкою на теперішній час (напр.: *нинішня / поточна / сучасна / сьогоднішня / теперішня криза*), майбутній (напр.: *майбутня / назриваюча / чергова / нова криза*) та минулий (напр.: *попередня / минула криза*). Напр.: *Нинішня криза в Україні розпочалась через російську зовнішню політику* (День, 05.02.2014); *Іноді доводиться чути обґрунтовану думку, що сучасна криза світової економіки це, багато в чому, криза надмірного ускладнення* (День, 07.02.2014); *Автори міркують уже про майбутні кризи з їхніми згубними й руйнівними наслідками* (День, 03.11.2009).

В українських ІП широко вживаються прикметники *довгостроковий / довготривалий / довготерміновий / затяжний / постійний*, що виявляють часову інтерпретацію кризових явищ. Напр.: *Україна перебуває в умовах системної довгострокової кризи* (День, 27.11.2009); *Основна стратегічна проблема України, яка не може не генерувати перманентну та довготривалу кризу зовнішньополітичної ідентичності, — це неглибока інтеграція до Європи і неглибока дезінтеграція від СРСП* (Дзеркало тижня, 02.10.2009). Поряд із зазначеними вживаються й прикметники *перший / двохвильовий / зростаючий*. Напр.: *Двохвильові кризи бувають досить часто, і нічого незвичайного в цьому немає* <...> (День, 30.08.2011).

Групи прикметників, що вказують на масштаби впливу кризи в ІП зіставлених реєстрів кількісно невідповідні – 32,5 % в українському

матеріалі та 42 % в англійському. В III української мови явище кризи характеризують одиниці, що вказують на її глобальний вплив (напр.: укр. *світова / глобальна / цивілізаційна / планетарна криза*, англ. *global / era-defining / international crisis*; на специфіку розповсюдження (напр.: укр. *велика / масштабна / повномасштабна / всеосяжна / тотальна криза*, англ. *big / deep / deepening / deep-rooted / deep-seated / massive / looming crisis*); на локалізацію (напр.: укр. *внутрішня / зовнішня / глибока / регіональна криза*, англ. *internal / systemic crisis*) та ін. Так, значне функціонування прикметників *глобальний, global* вказує на увагу інформаційних джерел до теми кризи як спільної проблеми усієї світової спільноти. Напр.: *Третій рівень стосується глобальної кризи, яка пов'язана з перерозподілом міжнародних ринків і зв'язків, що призведе до радикальних структурних змін у світі* (День, 17.01.2009); *Why fresh water shortages will cause the next great global crisis* (The Guardian, 07.03.2015). Окрім того, в матеріалі британських III спостерігається значне використання прикметника *global* при позначенні різноманітних негараздів в економіці (*global economic downturn / recession / financial crisis / catastrophe / depression / financial crash / economic slowdown / financial meltdown* та ін.) Напр.: *The financial crisis that started in May 2007 is a global catastrophe* (The Guardian, 17.03.2009); *We are in a global depression, not quite on the scale of the Great Depression Of 1929-1932, but approaching it in the UK, many other European countries and in Japan* (The Guardian, 17.03.2009); *Oil prices continued to fall, as fears of a global economic slowdown hit prices of commodities* (The Telegraph, 10.02.2015); *Debt crisis in millionaires' playground could herald new phase in global financial meltdown* (The Guardian, 26.11.2009); *Much has been written about global food insecurity since the food price rises of 2008* (The Guardian, 28.10.2013).

У матеріалі української вибірки широкоживаним є прикметник *глобальний*, який у словосполученнях з лексемою *криза* відображає значення *економічної кризи*. Напр.: *глобальна фінансова криза / продовольча криза / нестабільність, глобальний злам / спад* та ін. Напр.: *Це є глобальний злам, і в*

цьому глобальному зламі ключовим є те, що Росія не зможе зберегти позицію монополіста, ось у чому проблема (День, 17.01.2009); Глобальна продовольча криза не пройде сама собою (День, 25.09.2008); Норвегія не змогла повністю уникнути глобального спаду, але ми були серед тих країн, які були найменш уражені кризою (День, 20.08.2009).

У зіставлюваних реєстрах ІІ фіксуються слововживання прикметників *глобальний*, *global* на позначення світових масштабів екологічної кризи. Напр.: Це й означає, по суті, глобальний екологічний дефолт країни (День, 28.09.2011); Ми можемо загинути не через одну потужну глобальну катастрофу, а через тотальну деградацію, спричинену нашою невідготовленістю до ескалації небезпек (День, 21.11.2013); *And we have an impending global climatic crisis that could be partially solved by large-scale job-creating government investments* (The Guardian, 17.03.2009); The global food crisis: The right to decide what we eat (The Guardian, 02.06.2011).

Групи прикметників, що містять ознаки оцінювання явища кризи в матеріалі вибірки представлені одиницями з вказівкою на значимість кризових періодів (напр.: укр. *серйозна / найсерйозніша криза*, англ. *serious / great crisis*); на (не)прогнозованість кризи (напр.: укр. *звичайна / нестандартна криза*, англ. *uncontrollable / occasional / real crisis*); на силу прояву кризових ситуацій (напр.: укр. *найпотужніша / неймовірна / важка / гостра / жахлива / найгірша криза*, англ. *severe / worsening / worst crisis*) та ін. Напр.: укр. *Сікорський констатував, що це найсерйозніша криза за останні десятиліття* (День, 28.08.2014); *Разом із тим, нинішня гостра криза є шансом не лише відчутти всі свої больові переживання, а дає можливість радикально одужати* (День, 01.04.2014); англ. *Out of every great crisis comes some recognition that the old order has failed.* (The Guardian, 06.11.2013); *The worst crisis ever? Then it's important to do the right thing* (The Guardian, 16.10.2011) (див. табл. Д. 1.4).

Отже, вивчення лексичної сполучуваності ядерних лексем *криза*, *crisis* в ІІ засвідчує домінування саме лексико-семантичних варіантів “економічна

криза”, “політична криза” в матеріалі обох мов. Найчастотнішими контекстуальними партнерами виявилися лексеми укр. *фінансовий, економічний, політичний, екологічний, продовольчий*; англ. *financial, economic, banking, political, ecological, food, environmental, climate* та ін. Детальний розгляд прикметників, контекстуальних партнерів ядерних лексем, виявив, що в українському матеріалі вибірки переважають прикметники із вказівкою на різні сфери впливу кризи (напр.: *духовна / морально-етична / воєнна / екологічна / енергетична криза*), тоді як в англійському матеріалі вищий рівень функціонування розкривають прикметники із вказівкою на часову характеристику, етапи вияву кризи (напр.: *present / recent / future crisis*).

Висновки до розділу 4

Статистичне вимірювання частоти вживання всіх одиниць ЛСП *криза / crisis* дало змогу визначити групи **високочастотних, середньочастотних та низькочастотних одиниць** та порівняти одиниці досліджуваних лексико-семантичних полів на семантичному та текстовому рівні шляхом їх зіставлення за місцем у структурі поля та функціональним навантаженням в інформаційних повідомленнях. Урахування критерію частотності дозволило виявити та зіставити саме ті одиниці ЛСП *криза / crisis*, що найповніше відображають явище *криза* в обраних мовах, різнобічно розкриваючи його спільні та індивідуальні ознаки.

Спільною визначилася тенденція в кількісному наповненні груп за частотністю – найменше одиниць ЛСП *криза / crisis* фіксується серед високочастотних лексем (укр. 18,6 %, англ. 11 %), а найбільше – в групах низькочастотних одиниць (укр. 40,7 %, англ. 44 %). Середньочастотні лексеми (укр. 36 %, англ. 27 %) займають проміжний рівень між зазначеними групами. Спільною рисою для ЛСП *криза / crisis* виявилась висока частотність лексем навколоядерних мікрополів *політична криза / political*

crisis та периферії *криза ідентичності / identity crisis*. Відмінність стосується кількісного представлення одиниць ЛСП *криза / crisis*, не зафіксованих в реєстрі текстів (укр. 4,7 %, англ. 18 %). В інформаційні повідомлення залучаються саме ті одиниці ЛСП *криза / crisis*, що здатні найповніше розкрити семантику важливих змін, явищ, подій, що відбуваються на тлі кризової дійсності. Кількісне переважання саме англійських лексем, не зафіксованих в матеріалі вибірки, вказує на відмінності в формулюваннях тлумачних статей, що послугували матеріалом для побудови ЛСП **crisis**.

Статистичний аналіз усіх випадків вживань ядерних лексем *криза, crisis* (укр. 1547, англ. 1250) у зіставлюваних реєстрах текстів засвідчив домінування значень “економічна криза” (укр. 63 %, англ. 55 %) та “політична криза” (укр. 24 %, англ. 18 %) в інформаційних повідомленнях періодичних видань, що пояснюється найбільшою актуальністю їхніх денотатів, виражених цими значеннями у втіленні комунікативних намірів адресанта.

У результаті вивчення лексичної сполучуваності ядерних одиниць *криза, crisis* визначено **контекстуальне оточення** цих лексем в ІІІ. Спільним виявилось переважання одиниць еквівалентної семантики (напр.: укр. *фінансова / економічна / фінансово-економічна / політична криза*; англ. *financial / economic / political crisis*). Відмінною є висока, порівняно до українських відповідників, частотність англійських одиниць, що функціонують у ролі контекстуальних партнерів лексеми *crisis* (напр.: *refugee / debt / cost-of-living / banking / eurozone crisis* тощо). Відмінним є переважання в українському реєстрі текстів прикметників зі вказівкою на різні сфери впливу кризи (напр.: *духовна / воєнна / екологічна / енергетична криза*), тоді як в англійському матеріалі вищий рівень функціонування демонструють прикметники зі вказівкою на часову характеристику, етапи вияву кризи (напр.: *present / immediate / recent / future crisis* тощо).

Зіставлення ступеня полісемічності та частотності одиниць ЛСП *криза / crisis* не виявило прямо пропорційної залежності між цими

параметрами. Лексеми найвищого ступеня полісемії ЛСП *криза / crisis* демонструють повне функціонування в українському та англійському матеріалі вибірки (100%). Це вказує на особливості семантичної ваги різних значень одного багатозначного слова, що відображається в затребуваності цих лексем на позначення значимих фрагментів дійсності.

Основні положення розділу висвітлені у публікаціях автора [54; 56; 57; 58].

ВИСНОВКИ

1. Теоретична концепція дисертації ґрунтується на таких положеннях: 1) теорія лексико-семантичного поля як модель об'єднання мовних одиниць сприяє виявленню специфіки лінгвоментального структурування дійсності носіями української та англійської мов; 2) лексико-семантичні поля *криза / crisis* є множинами, елементи яких стратифікуються на підмножини, що відображають внутрішню структуру поля, засвідчуючи повне розкриття та виявлення всіх семантичних особливостей одиниць на позначення *кризи* в обраних мовах; 3) графо-матрична модель поля є ментальним відображенням сукупності семантично споріднених лексичних одиниць та ієрархічних відношень між ними, які віддзеркалюють процеси творення думки та слова в мовній дійсності людини.

2. Теоретико-методологічна база дисертації ґрунтується на концепціях, які підтримують теорію лексико-семантичного поля (ЛСП) у рамках традиційної структурної семантики (А.А. Уфимцева, Ф.С. Бацевич, Л.М. Васильєв, В.В. Виноградов, В.І. Кодухов, Дж. Лайонз, М.М. Покровський, О.О. Селіванова, О.О. Тараненко та ін.). Відповідно до ключових положень структурної семантики, в основу конструювання ЛСП *криза / crisis* покладено три принципи: 1) семантичний (компонентний аналіз лексичних значень слів, установлення найчастотніших сем і об'єднання слів у ЛСП); 2) структурний (виділення ядра, центру і периферії ЛСП); 3) системний (визначення гіперо-гіпонімічних, синонімічних, полісемантичних відношень усередині ЛСП). Вивчення специфіки функціонування одиниць ЛСП *криза / crisis* в інформаційних повідомленнях української на англійській мов опиралось на формалізовані методики аналізу лексичного матеріалу (Н.Ф. Клименко, В.В. Левицький, М.М. Пещак, Р. М. Фрумкіна, С. Vieweg, M. Hundt, N. Nesselhauf, M. Scott). Зіставний підхід до графо-матричного моделювання лексико-семантичних полів ґрунтується на концепціях, які підтримують ідею розкриття універсальних та специфічних рис у

неблизькоспоріднених мовах (А. Вежбицька, І.О. Голубовська, М.П. Кочерган, В.Н. Манакін та ін.). Різнобічна спрямованість зіставної розвідки зумовила встановлення *tertium comparationis* для вивчення об'єкта дослідження з позицій системно-структурної парадигми (лексико-семантичний варіант, сема, лексико-семантичне поле).

3. У результаті матричного структурування ЛСП *криза / crisis* виявлено, що поля як кількісно, так і якісно ідентифікуються різними множинами, що пояснюється неоднорідністю лексики за формою і змістом, її структурними особливостями, ознаками узагальнення та конкретизації, зумовленими явищами синонімії, антонімії, полісемії тощо. Матричне представлення лексичного та семного складу ЛСП *криза / crisis* дозволило всебічно схарактеризувати структуру лексичних значень одиниць на позначення кризи, розкрити ступінь семантичної близькості одиниць, виявити характер функціональності сем, представити системні відношення між лексемами поля. За допомогою матриць розкрито семантику поля, що виявляється в одночасній системній значущості як реалізованих відношень, так і потенційно можливих.

ЛСП *криза / crisis* характеризується складною структурою: на основі аналізу парадигматичних відношень одиниць зіставлюваних полів виокремлено по дев'ять мікрополів, що утворюють ядро – укр. *злам, загострення, економічна криза, нестача*; англ. *turning-point, insecurity / suspense, difficulties*), навколоядерну зону – укр. *екологічна криза, політична криза (криза довіри), бідність*; англ. *economic crisis, ecological crisis, political crisis (crisis of confidence)* та периферію – укр. *труднощі, криза особистості*; англ. *poverty, deficiency, identity crisis*). Одиниці ЛСП *криза / crisis* виявляють високий рівень семантичної та функціональної близькості, проте не збігаються повністю, що засвідчується різним відображенням явища *кризи* в лексичних засобах української та англійської мов. Це зумовлено відмінностями в житті народів обраних мов, їхніми культурними цінностями,

історичними обставинами, особливостями національного мислення та сприйняття навколишнього світу.

Застосування теорії множин до структуризації ЛСП *криза / crisis* дозволило зіставити всі лексичні одиниці за рівнем їхньої полісемічності в підмножинах найбагатозначніших лексем, слів із середнім рівнем полісемії та однозначних лексем (див. табл. А). Множинний підхід до зіставлення лексичного матеріалу двох мов забезпечив формальність, цілісність, поетапність аналізу, проникнення у внутрішню структуру слова, засвідчуючи повне розкриття та виявлення всіх семантичних особливостей одиниць на позначення кризи в українській та англійській мовах. З'ясовано, що підмножини одиниць із середнім ступенем полісемії кількісно найбільші (укр. 73 %, англ. 58 %) та слугують в лексичній системі зіставляваних полів зоною поступового переходу від найбагатозначніших одиниць до моносемічних. Підмножини найбагатозначніших лексем ілюструють значні кількісні відмінності (укр. 9 % пор. до англ. 18 %). Це пояснюється, з одного боку, більшою тенденцією англійської мови в порівнянні з українською до явищ полісемії, а з іншого – відмінностями в формулюваннях тлумачних словників української та англійської мов.

Зіставлення семного складу одиниць ЛСП *криза / crisis* на основі побудованих матриць виявило (див. табл. Б), що поля виступають як кількісно, так і якісно різними семантичними системами (в укр. матеріалі – 1783 семи, в англ. – 3324 семи). Це пояснюється неоднорідністю лексики за формою і змістом, її структурними особливостями, ознаками узагальнення та конкретизації, зумовленими явищами синонімії, антонімії, полісемії тощо. У процесі зіставлення семного складу досліджуваних лексичних значень слів найбільшу кількість збігів виявлено у підмножинах багатофункціональних сем та підмножинах середнього рівня функціональності компонентів. З'ясовано, що найуживаніші семантичні компоненти виступають складниками підмножин одиниць із вищим та середнім ступенем полісемії.

Між одиницями ЛСП *криза / crisis* розкрито парадигматичні відношення, що відображаються у привативних, еквіполентних, тотожних опозиціях. Опозиції еквіполентності виявилися найпоширенішим типом зв'язків (укр. 66 %, англ. 69 %) між складовими елементами зіставляваних полів, ілюструючи перетин значень за інтегративними семантичними ознаками в структурі слів та розбіжності значень за диференційними семами. Зафіксовані відношення привативного типу (укр. 31 %, англ. 26 %) розкривають ієрархічність будови ЛСП *криза / crisis* в обох мовах, тоді як завдяки опозиціям тотожності (укр. 3 %, англ. 5 %) визначено абсолютні синоніми в системі поля.

4. Візуалізація семантичної моделі ЛСП *криза / crisis* за допомогою графів мікрополів дала змогу максимально точно визначити місце кожної одиниці у системі поля та представити його мережею безпосередніх та опосередкованих зв'язків між лексемами. Розташування мовних одиниць у графі строго визначене, і кожне слово з'являється в ньому лише один раз. Виявлено, що графи мікрополів ЛСП *crisis* в англійській мові мають складнішу будову, яка відображається в три-, чотири-, п'яти- та більше ступінчастих зв'язках, на відміну від дво-, триступінчастих – в українському матеріалі.

Зіставлявані моделі належать до поліцентричного типу полів з чіткими семантичними центрами – багатозначними одиницями, навколо яких організуються інші одиниці поля. унаочнено ієрархічні відношення між одиницями ЛСП *криза / crisis* у зіставляваних мовах. Семантичні центри (укр. 30, англ. 40) та мікроцентри (укр. 53, англ. 70) виступають організуючими елементами поля, відображають узагальнену семантику та демонструючи найбільшу кількість безпосередніх і опосередкованих семантичних зв'язків з іншими елементами системи (див. рис. В). З'ясовано, що структура українського поля більш замкнута, автономна, дискретна, чітка, тоді як відповідна структура англійського поля демонструє відкритість, неперервність, розмитість меж поля.

5. Здійснено кількісно-статистичне вимірювання частоти вживання одиниць лексико-семантичного поля *криза / crisis* в інформаційних повідомленнях (за допомогою програми WordSmith Tools 2013) та скласифіковано їх у 4 групи (високочастотних, середньочастотних, низькочастотних одиниць та лексем, які не були виявлені у реєстрі текстів). Врахування критерію частотності дозволило виявити та зіставити саме ті одиниці ЛСП *криза / crisis*, що найповніше відображають явище *криза* в обраних мовах. Виявлено спільну тенденцію найбагатозначніших одиниць щодо максимального характеру функціонування в інформаційних повідомленнях. Найбільше багатозначних одиниць в українському матеріалі фіксується в групах високочастотних та середньочастотних лексем, в англійському – у групах середньочастотних і низькочастотних одиниць.

Визначено частоту вживання усіх лексико-семантичних варіантів значень лексем *криза, crisis* та встановлено одиниці, що формують їхнє контекстуальне оточення в інформаційних повідомленнях. Лексико-семантичні варіанти “економічна криза” (укр. 63 %, англ. 55 %) та “політична криза” (укр. 24 %, англ. 18 %) переважають у обох реєстрах текстів. Окрім того, значення “екологічна криза” ширше представлене в матеріалі англійської мови (пор. англ. 13 % та укр. 1,7 %). Подібності у частоті вживання окремих значень лексем *криза, crisis* зумовлені мінливим станом навколишньої дійсності: в тексті актуалізуються ті лексеми, що мають найповніший семантичний потенціал щодо відображення важливих змін та подій у суспільствах. Виявлено контекстуальне оточення лексем *криза, crisis*: укр. *фінансовий, економічний, фінансово-економічний, довіра, політичний*; англ. *financial, economic, debt, cost-of-living, banking, eurozone, confidence, political, refugee* та ін.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаємо в апробації розробленої формалізованої методики для теоретико-множинного, графоматричного, статистичного аналізу інших лексико-семантичних полів, що сприятиме її вдосконаленню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алефиренко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке : [учебное пособие] / Николай Федорович Алефиренко. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 416 с.
2. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики : [монография] / Николай Федорович Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
3. Антоненко З.В. Вербалізація концепту “криза” в іспанській та українській мовах в аспекті перекладу (на матеріалі інтернет-ресурів) / З.В. Антоненко // Мовні і концептуальні картини світу: наукове видання : [збірник]. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2010. – Вип. 30. – С. 86-90.
4. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика (синонимические средства языка) / Юрий Дериникович Апресян // Избранные труды. – Т. I. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Языки русской культуры, 1995. – 464 с.
5. Апресян Ю.Д. Интегральное описание языка и системная лексикография / Юрий Дериникович Апресян // Избранные труды. – Т. 2. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Языки русской культуры, 1995. – 767 с.
6. Аристов С.А. Коммуникативно-когнитивная лингвистика и разговорный дискурс [Электронный ресурс] / Сергей Александрович Аристов, Иван Павлович Сусов. – 1999. – Режим доступа : <http://homepages.tversu.ru/~susov/Aristov.htm>.
7. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – [2-е изд., испр.]. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
8. Ахманова О.С. Основы компонентного анализа / Ольга Сергеевна Ахманова, Игорь Александрович Мельчук, Магда Максевна Глушко и др. ; [под. ред. Э. М. Медниковой]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1969. – 34с.
9. Бабушкин А.П. “Возможные миры” в семантическом пространстве языка / Анатолий Павлович Бабушкин. – Воронеж : Воронежский государственный университет, 2001. – 86 с.

10. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 342 с.
11. Башкова И.В. Существительное кризис в российских СМИ XX века / Ирина Венадьевна Башкова // Политическая лингвистика. – 2009. – № 28. – С. 68 – 71.
12. Бельчиков Ю.А. О культурном коннотативном компоненте лексики / Юлий Абрамович Бельчиков // Язык : система и функционирование. – М. : Наука, 1988. – С. 30 – 35.
13. Бережан С.Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц / Сильвий Григорьевич Бережан. – Кишинев : Штиинца, 1973. – 372 с.
14. Бережан С.Г. Теория семантических полей и синонимия / Сильвий Григорьевич Бережан // Проблемы языкознания : доклады и сообщения советских ученых на X Международном конгрессе лингвистов. – М. : Наука, 1967. – С. 165-169.
15. Быстрова Л.В. К вопросу о принципах и методах выделения лексико–семантических групп слов / Л.В. Быстрова, Н.Д. Капатрук, В.В. Левицкий // Филологические науки. – 1980. – № 6. – С. 75–78.
16. Бойко Н.І. Конотативна лексична семантика : інтенсивний і параметричний складники : [монографія] / Надія Іванівна Бойко, Т. Л. Хомич. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – 167 с.
17. Бондарко А.В. Теория значения в системе функциональной грамматики : на материале русского языка / Александр Владимирович Бондарко. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 736 с.
18. Бондарко А.В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / Александр Владимирович Бондарко. – [2-е изд. / отв. ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. — 208 с.
19. Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика : учеб. пособие для вузов / Леонид Михайлович Васильев. – М. : Высшая школа, 1990. – 176 с.

20. Васильев Л.М. Методы современной лингвистики / Леонид Михайлович Васильев. – Уфа : Изд-во Башкирского ун-та, 1997. – 183 с.

21. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / Анна Вежбицкая. – [пер. с англ. А. Д. Шмелева]. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 780 с.

22. Ветров АА. Методологические проблемы современной лингвистики : учеб. пособие / Анатолий Алексеевич Ветров. – М. : Высшая школа, 1973. – 96 с.

23. Виноградов В.В. Основные типы лексических значений слова / Виктор Владимирович Виноградов // Избранные труды : Лексикология и лексикография. – М. : Наука, 1977. – 312 с.

24. Воробьева О.П. Текстовые категории и фактор адресата / Ольга Петровна Воробьева. – К. : Вища школа, 1993. – 200 с.

25. Гак В.Г. О контрастивной лингвистике / Владимир Григорьевич Гак // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 25 : Контрастивная лингвистика. – М. : Прогресс, 1989. – С. 5-17.

26. Герцовська Н.О. Лексико-семантичне поле успіху як складова категоризації і концептуалізації дійсності (на матеріалі укр. і англ. мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / Наталія Олексіївна Герцовська. – Київ, 2011. – 20 с.

27. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу : [монографія] / Ірина Олександрівна Голубовська. – [2-е вид., випр. і доп.]. – К. : Логос, 2004. – 284 с.

28. Голубовська І.О. Актуальні проблеми сучасної лінгвістики : [курс лекцій] / Ірина Олександрівна Голубовська, Ігор Русланович Корольов. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2011. – 223 с.

29. Горлач М.І. Політологія : наука про політику : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / М.І. Горлач, В.Г. Кремень – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 840 с.
30. Городецкий Б.Ю. К проблеме семантической типологии / Борис Юрьевич Городецкий. – М. : Издательство Московского университета, 1969. – 564 с.
31. Греймас Ж. Структурная семантика : поиск метода / [пер. с франц. Л. Зиминной] / Альгирдас Жюльен Греймас. – М. : Академический проект, 2004. – 368 с.
32. Гудзь Н. Екологічний дискурс в лінгвістичних описах [Електронний ресурс] / Н. Гудзь // Наукові записки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – Вип. 118. – С. 202-206. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/9603/1/%D0%93%D1%83%D0%B4%D0%B7%D1%8C%204.pdf>.
33. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 452 с.
34. Дегтярев А.А. Основы политической теории : [учеб. пособие] / А.А. Дегтярев. – М. : Высшая школа, 1998. – 239 с.
35. Декало О.О. Комунікативно-прагматична організація сучасного німецькомовного ділового дискурсу : дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.04 / Декало Ольга Олександрівна. – Київ, 2016. – 295 с.
36. Демська О.М. Текстовий корпус : ідея іншої форми : [монографія] / Оріся Мар'янівна Демська. – К. : ВПЦ НаУКМА, 2011. – 282 с.
37. Демська-Кульчицька О.М. Базові поняття корпусної лінгвістики / Оріся Мар'янівна Демська-Кульчицька // Українська мова. – 2003. – № 1. – С. 40-43.
38. Денисов П.Н. Лексика русского языка и принципы ее описания / Петр Никитич Денисов. – М. : Наука, 1980. – 197 с.
39. Денисова С.П. Типологія категорій лексичної семантики / Світлана Павлівна Денисова. – К. : КДЛУ, 1996. – 294 с.

40. Денисова С.П. Лінгвістика на зламі наукових парадигм: від Фердинанда де Соссюра до Ноама Хомського / Світлана Павлівна Денисова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – К. : КДЛУ, 2005. – Вип. 1. – Т. 16. – С. 29-33.

41. Єнікєєва С.М. Алюзивні антропоніми в англomовному публіцистичному дискурсі : лінгвокогнітивний і прагмастилістичний аспекти : [монографія] / Санія Маратівна Єнікєєва, Ельзара Ісмаїлова. – Запоріжжя : “Просвіта”, 2014. – 207 с.

42. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика : нариси : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.

43. Залевская А.А. Слово в лексиконе человека. Психолінгвістическое исследование / Александра Александровна Залевская. – Воронеж : Издательство Воронежского государственного университета, 1990. – 186 с.

44. Засанська Н.Д. Семантичні особливості синонімічного ряду лексеми *crisis* / Н.Д. Засанська // Наукові записки. Серія “Філологічні науки (мовознавство)”. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Вип. 95. – С. 210-214.

45. Засанська Н.Д. Внутрішня форма лексеми *crisis/криза* в англійській та українській мовах / Н.Д. Засанська // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. ст.]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – Вип. 10. – С. 245-252.

46. Засанська Н.Д. Лексема *crisis* у відображенні міфічних образів / Н.Д. Засанська // Мовні і концептуальні картини світу: наукове видання : [зб. наук. ст.]. – Київ : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. – Вип. 34. – С. 193-198.

47. Засанська Н.Д. Особливості синонімічного вираження лексеми *криза* / Н.Д. Засанська // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: наукове видання : [зб. наук. ст.]. Серія “Філологічні науки (мовознавство)”. – Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2011. – Ч. 2. – С. 55-59.

48. Засанська Н.Д. Особливості лексико-семантичної групи іменників на позначення явища *crisis* / Н.Д. Засанська // Наукові записки : [зб. наук. ст.]. Серія “Філологічні науки (мовознавство)”. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – Вип. 105. – С. 153-157.

49. Засанська Н.Д. Зіставний аналіз мікрополів *економічна криза/economic crisis* в українській та англійській мовах / Н.Д. Засанська // Наукові записки : [зб. наук. ст.]. Серія “Філологічна”. – Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2012. – Вип. 29. – С. 281-286.

50. Засанська Н.Д. Семантичні особливості мікрополів *труднощі / difficulty* в українській та англійських мовах / Н.Д. Засанська // Мовні і концептуальні картини світу : наукове видання : [зб. наук. ст.]. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2012. – Вип. 35. – С. 61-70.

51. Засанська Н.Д. Семантичні особливості мікрополів *бідність / poverty* в українській та англійській мовах / Н.Д. Засанська // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. ст.]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. – Вип. 11. – С. 274-280.

52. Засанська Н.Д. Зіставний аналіз системно-структурної організації мікрополів *економічна криза / economic crisis* в сучасній українській та англійській мовах / Н.Д. Засанська // Наукові записки : [зб. наук. ст.]. Серія “Філологічна”. – Острог : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2013. – Вип. 39. – С. 37-41.

53. Засанська Н.Д. Семантичні особливості мікрополів *нестача / defiiency* в українській та англійській мовах / Н.Д. Засанська // Наукові записки: [зб. наук. ст.]. Серія “Філологічні науки (мовознавство)”. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – Вип. 95. – С. 210-214.

54. Засанська Н.Д. Функціональні особливості лексико-семантичних мікрополів *криза довіри / crisis of confidence* в сучасній українській та англійській мовах (на матеріалі інформаційних інтернет-видань) / Н.Д. Засанська // Наукові записки : [зб. наук. ст.]. Серія “Філологічні науки

(мовознавство)”. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – Вип. 129 – С. 177-183.

55. Засанська Н.Д. Зіставний аналіз семантики українських та англійських лексичних одиниць ядерних мікрополів *злам / turning point* / Н.Д. Засанська // Наукові записки : [зб. наук. ст.]. Серія “Філологічна”. – Острого : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2014. – Вип. 43. – С. 118-121.

56. Засанська Н.Д. Особливості функціонування лексико-семантичних мікрополів *злам / turning point* в сучасній українській та англійській мовах (на матеріалі інформаційних інтернет-видань) / Н.Д. Засанська // Наукові записки : [зб. наук. ст.]. Серія “Філологічні науки (мовознавство)”. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. – Вип. 137 – С. 114-118.

57. Засанська Н.Д. Особливості функціонування лексико-семантичних мікрополів *екологічна криза / ecological crisis* в сучасній українській та англійській мовах (на матеріалі інформаційних інтернет-видань) / Н.Д. Засанська // Наукові записки : [зб. наук. ст.]. Серія “Філологічна”. – Острого : Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2015. – Вип. 54. – С. 108-110.

58. Засанська Н.Д. Функціонально-прагматичні характеристики комунікативної ситуації *криза / crisis* в українському та англійському медіадискурсах / Н.Д. Засанська // Наукові записки : [зб. наук. ст.]. Серія “Філологічні науки (мовознавство)”. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. – Вип. 145 – С. 307-312

59. Іваненко Н.В. Системно-структурна організація лексико-семантичного поля добро в українській та англійській мовах / Надія Вікторівна Іваненко // Науковий вісник Херсонського державного університету : [зб. наук. ст.]. Серія “Лінгвістика”. – Херсон : ХДУ, 2007. – Вип. 5. – С. 60–64.

60. Іваненко Н.В. Добро в англійській та українській мовних картинах світу : [монографія] / Надія Вікторівна Іваненко. – Кіровоград : “КОД”, 2008. – 199 с.
61. Іваненко Н.В. Одиниці лексико-семантичного мікрополя *ecological crisis* в сучасній англійській мові / Н.В. Іваненко, Н.Д. Засанська // Слов’янський збірник : [зб. наук. ст.]. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 17. – Ч. 2. – С. 71-79.
62. Іванова Л.П. Методи лінгвістичних досліджень : [навч. посібник] / Людмила Петрівна Іванова. – К. : УДПУ, 1994. – 87 с.
63. Іванова Л.П. Структурно-функціональний аналіз простого предложения / Людмила Петровна Іванова. – К. : Вища школа, 1991. – 167 с.
64. Караулов Ю.Н. Структура лексико-семантичного поля / Юрий Николаевич Караулов // Филологические науки. – М. : НДВШ, 1972. – № 1. – С. 57–68.
65. Касти Дж. Большие системы : связность, сложность, катастрофы / Джон Касти ; [пер. с англ. под ред. Ю.П. Гупало, А.А. Пионтковского]. – М. : Мир, 1982. – 216 с.
66. Кацнельсон С.Д. Содержание слова, значение и обозначение / Соломон Давидович Кацнельсон. – [репринт 1969]. – М. : Едиториал УРСС, 2011. – 112 с.
67. Кащишин Н.С. Термінологічна репрезентація світової економічної кризи у дипломатичному дискурсі [Електронний ресурс] / Н.С. Кащишин – НБУ ім. Вернадського. – 2009. – Режим доступу : http://lingua.lnu.edu.ua/Visnyk/visnyk/Visnyk_17/articles/5kashchyshyn.pdf.
68. Киферова З.Г. Лексико-семантическое поле как основная системообразующая единица языка / З.Г. Киферова // Теория поля в современном языкознании : [тезисы докладов научно-теоретического семинара]. – Уфа : Башкирский университет, 1994. – С. 90-95.

69. Клаус Г. Сила слова: гносеологический и прагматический анализ языка / Георг Клаус ; [пер. с нем. / под ред. Н.И. Комлева]. – М. : Прогресс, 1967. – 215 с.

70. Клименко Н.Ф. Формалізовані основи семантичної класифікації лексики / Н.Ф. Клименко, М.М. Пещак, І.Ф. Савченко. – К. : Наукова думка, 1982. – 250 с.

71. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика : [учеб. пособие] / Ирина Михайловна Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.

72. Кодухов В.И. Лексико-семантические группы слов / Виталий Иванович Кодухов. – Ленинград : Изд-во ГПИ, – 1955. – С. 4-5.

73. Козак С.В. Комунікативні стратегії як засіб маніпулятивного впливу в англійських прес-релізах / С.В. Козак // Наукові записки національного університету Наукові записки національного університету “Острозька академія”. Сер. Філологічна. – 2012. – № 23. – С. 68 -70.

74. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке / Геннадий Владимирович Колшанский. – [изд. 2-е, доп. / отв. ред. А.М. Шахнарович]. – М. : Едиториал УРСС, 2005. – 128 с.

75. Колшанский Г.В. Контекстная семантика / Геннадий Владимирович Колшанский. – М. : Наука, 1980. – 140 с.

76. Комлев Н.Г. Компоненты содержательной структуры слова / Николай Георгиевич Комлев. – [изд. 3-е, стереотипное].– М. : КомКнига, 2006. – 192 с.

77. Конецкая В.П. Введение в сопоставительную лексикологию германских языков : учеб. пособие / Венера Петровна Конецкая. – М. : Высшая школа, 1993. – 201 с.

78. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / Олег Александрович Корнилов. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : ЧеРо, 2003. – 349 с.

79. Корольов І.Р. Комунікативна ситуація “виправдання” : функціонально-прагматичний та лінгвокультурний аспекти (на матеріалі

української, російської та англійської художньої прози XIX ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Корольов Ігор Русланович. – Київ, 2008. – 238 с.

80. Корольова А.В. Перспективність розвитку методів сучасного зіставного мовознавства / Алла Валер'янівна Корольова // Проблеми зіставної семантики : [зб. статей / відп. ред. О. О. Тараненко]. – К. : КДЛУ, 2005. – № 8. – С. 8–13.

81. Коротич К.В. Особливості репрезентації економічної кризи в українській пресі XX – початку XXI століття [Електронний ресурс] / К.В. Коротич. – НБУ ім. Вернадського. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/soc.../2.html.

82. Кочерган М.П. Зіставна лексична семантика : проблеми і методи дослідження / Михайло Петрович Кочерган // Мовознавство. – 1996. – № 2–3. – С. 3–12.

83. Кочерган М.П. Про семантичний принцип контрастивних лінгвістичних досліджень / Михайло Петрович Кочерган // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. статей]. – К. : КДЛУ, 2003. – С. 3–7.

84. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.

85. Кравченко Н.К. Практическая дискурсология : школы, методы, методики современного дискурс-анализа : науч-практ. пособие / Наталия Кимовна Кравченко. – Луцк : ЧП Гадык Жанна Владимировна, типография “Волыньполиграф”, 2012. – 251 с.

86. Криеченко Е.Л. К понятию “семантическое поле” и методам его изучения / Е.Л. Криеченко // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – М. : НДВШ, 1973. – № 1. – С. 99-103.

87. Кримський С.Б. Архетипи Української культури / Сергій Борисович Кримський // Вісник НАН України. – 1998. – № 7-8. – С. 74-87.

88. Кримський С.Б. За межею щастя і нещастя [Електронний ресурс] / Сергій Борисович Кримський // Дзеркало тижня. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/za_mezheyu_schastya_i_neschastya.html.

89. Кронгауз М.А. Семантика : [учебник для студ. лингв. фак. высш. учеб. заведений] / Максим Анисимович Кронгауз. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Академия, 2005. – 352 с.

90. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Елена Самуиловна Кубрякова. – М. : Издательство Наука, 1981. – 202 с.

91. Кузнецов А.М. От компонентного анализа к компонентному синтезу / Анатолий Михайлович Кузнецов. – М. : Наука, 1986. – 124 с.

92. Кузнецова Э.В. Лексикология русского языка : учеб. пособие для филол. фак. ун-тов / Эра Васильевна Кузнецова. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высшая шк., 1989. – С. 44-47.

93. Курилович Е. Заметки о значении слова / Ежи Курилович // Очерки по лингвистике : [сб. статей]. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – 456 с.

94. Левицкий В.В. Квантитативные методы в лингвистике / Виктор Васильевич Левицкий. – Винница : Нова Книга, 2007. – 264 с.

95. Левицкий В.В. Семасиология : монография для молодых исследователей / Виктор Васильевич Левицкий. – [испр. и доп.]. – Винница : Нова Книга, 2012. – 512 с.

96. Лексическая синонимия : сборник статей / [отв. ред. С.Г. Бархударов]. – М. : Наука, 1967. – 179 с.

97. Лихошерстова М.Ю. Функціонально-семантичне поле темпоральності в арабській та українській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Марія Юріївна Лихошерстова. – К. : КНЛУ, 2014. – 214 с.

98. Лучик А.А. Про плинність лінгвістичної традиції / Алла Анатоліївна Лучик // Магістеріум : Мовознавчі студії. – 2011. – № 43. – С. 45-49.

99. Лучик А.А. Компонентний аналіз у зіставних дослідженнях лексичних одиниць / Алла Анатоліївна Лучик // Сучасні дослідження з іноземної філології : [зб. наук. ст.]. – Ужгород : ТзОВ “Папірус – Ф”, 2009. – Вип. 7. – С. 258–262.

100. Ляпичева Е.Л. Структура и лексическое наполнение семантического поля “Фауна” в современном русском языке (системно-структурный, когнитивный и образный аспекты) : [монографія] / Елена Леонидовна Ляпичева. – Д. : Новая идеология, 2010. – 276 с.

101. Ляшук А.М. Семантична структура лексики на позначення понять права української та англійської мов : [монографія] / Анна Миколаївна Ляшук. – Кіровоград : “КОД”, 2008. – 224 с.

102. Маклакова Е.А. Теоретические проблемы семной семасиологии: [монографія] / Елена Альбертовна Маклакова, Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж : Истоки, 2013. – 277 с.

103. Маковский М.М. Теория лексической аттракции / Марк Моисеевич Маковский. – М. : Наука, 1971. – 252 с.

104. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология : [монографія] / Владимир Николаевич Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.

105. Медникова Э.М. Значение слова и методы его описания : на материале современного английского языка / Эсфирь Максимовна Медникова. – М. : Высшая школа, 1974. – 201 с.

106. Мельничук А.С. Понятие системы и структуры языка в свете диалектического материализма / Александр Саввич Мельничук // Вопросы языкознания. – 1970. – № 1. – С. 19–32.

107. Мельничук О.С. Розвиток мови як реальної системи / Олександр Саввич Мельничук // Мовознавство. – 1981. – № 2. – С. 22–34.

108. Методы изучения лексики : [монографія] / [под ред. А.Е. Супруна]. – Минск : Изд-во БГУ, 1975. – 232 с.

109. Методы сопоставительного изучения языков : [сборник статей] / [отв. ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Наука, 1988. – 94 с.

110. Минина Н.М. Семантические поля в практике языка : учебное пособие по лексике немецкого языка / Надежда Михайловна Минина. – М. : Высшая школа, 1973. – 173 с.
111. Митрофанова О.А. Структурный анализ сигнификативного значения (на материале глаголов процесса мышления английского и русского языков) / Ольга Александровна Митрофанова. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1997. – 40 с.
112. Нерознак В.П. О границах типологического анализа языков / Владимир Петрович Нерознак // Литература. Язык. Культура. – [отв. ред. Г.В. Степанов]. – М. : Наука, 1986. – С. 279-287.
113. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики : [учебн. пособие] / Михаил Васильевич Никитин. – [2-е изд., доп. и испр.]. – СПб. : Изд-во РГПУ, 2007. – 819 с.
114. Нікітіна Ф.О. Виділення і визначення лексико-семантичних полів / Фіонілла Олексіївна Нікітіна // Мовознавство. – 1981. – № 1. – С. 11–15.
115. Новое в зарубежной лингвистике : Лингвистическая семантика / [общая редакция и вступительная статья В.А. Звегинцева]. – М. : Прогресс, 1981. – № 10. – 565 с.
116. Общее языкознание. Внутренняя структура языка : [монография] / [отв. ред. Б.А. Серебренников]. – М. : Наука, 1972. – 564 с.
117. Олейник Н.А. Концепт ЕКОНОМІЧЕСКИЙ КРИЗИС в англоязычном экономическом дискурсе 1930-х и 2000-х годов : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Наталья Анатольевна Олейник. – Харьков, 2015. – 254 с.
118. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс / Хосе Ортега-и-Гассет // Вопросы философии. – 1989. – № 3. – С. 135-156.
119. Павелків Р.В. Вікова психологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Роман Володимирович Павелків. – К. : Кондор, 2011. – 468 с.

120. Павиленис Р.И. Проблема смысла : современный логико-философский анализ языка / Роландас Ионович Павиленис. – М. : Мысль, 1983. – 286 с.
121. Падучева Е.В. О семантической деривации : слово как парадигма лексем / Елена Викторовна Падучева // Русский язык сегодня : [сб. статей / отв. ред. Л.П. Крысин]. – М. : Азбуковник, 2000. – № 1. – С. 395–417.
122. Падучева Е.В. Динамические модели в семантике лексики / Елена Викторовна Падучева. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 608 с.
123. Пиотровский Р.Г. Математическая лингвистика : учеб. пособие для пед. ин-тов / Р.Г. Пиотровский, А.А. Пиотровская [и др.]. – М. : Высшая школа, 1977. – 383 с.
124. Поляков И.В. Лингвистика и структурная семантика / Игорь Владимирович Поляков. – Новосибирск : Наука, 1987. – 189 с.
125. Потебня А.А. Мысль и язык / Александр Афанасьевич Потебня. – К. : Синто, 1993. – 192 с.
126. Присяжнюк О.М. Лексикологія та семасіологія української мови : навч. посіб. / Ольга Михайлівна Присяжнюк. – К. : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. – 122 с.
127. Прокофьева Т.А. Концепт “кризис” в современном политическом дискурсе : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Татьяна Александровна Прокофьева. – СПб., 2006. – 332 с.
128. Радченко О.А. Язык как мирозидание. Лингвофилософская концепция неогумбольдтианства / Олег Анатольевич Радченко. – [изд. 2-е, испр. и доп.]. – М. : Едиториал УРСС, 2006. – 312 с.
129. Рогач О.О. Структурно-семантичні особливості фразеологізмів з етнонімами (на матеріалі української, російської, польської, англійської, французької мов) : [монографія] / Оксана Олексіївна Рогач. – Луцьк : РВВ Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. – 236 с.

130. Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира / [Б.А. Серебренников, Е.С. Кубрякова, В.И. Постовалова и др.]. – М. : Наука, 1988. – 216 с.

131. Руснак К.С. Метафорична концептуалізація економічної кризи в мові сучасної української преси [Електронний ресурс] / К.С. Руснак // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Сер. Філологічна – 2012. – Вип. 23. – С. 145-147. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/jpdf/Nznuoaf_2012_23_49.pdf.

132. Сальтевська М.Ю. Синтаксичні когнітивні метафори кризи (на матеріалі сучасного англомовного газетного дискурсу) [Електронний ресурс] / М.Ю. Сальтевська. – НБУ ім. Вернадського. – 2009. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/.../soc.../Vip_48_39.pdf.

133. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Елена Александровна Селиванова. – К. : Брама ; Изд-во Вовчок О. Ю., 2004. – 336 с.

134. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

135. Семантика и категоризация / [Р.М. Фрумкина, А.В. Михеев, А.Д. Мостовая, Н.А. Рюмина / отв. ред. Ю.А. Шрейдер]. – М. : Наука, 1991. – 168 с.

136. Семантическая структура слова : психолінгвістическіе исследования : [сборник статей / отв. ред. А.А. Леонтьев]. – М. : Наука, 1971. – 216 с.

137. Семантические процессы в системе языка : межвузовский сборник научных трудов / [отв. ред. З.Д. Попова]. – Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1984. – 123 с.

138. Серпинский В. О теории множеств / Вацлав Серпинский ; пер. с пол. З.З. Рачинского. – М. : Просвещение, 1966. – 60 с.

139. Слово и образ : сборник статей / составитель В.В. Кожевникова. – М. : Просвещение, 1964. – 288 с.
140. Слива Т.В. Ассоциативно-семантическая группа как форма парадигматической организации лексики (на материале названий сезонов в русском языке) : учеб. пособие для студентов вузов / Татьяна Васильевна Слива. – К. : Нац. пед. ун-т им. М.П. Драгоманова, 2011. – 272 с.
141. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка / Александр Иванович Смирницкий. – М. : Московский Государственный Университет, 1998. – 260 с.
142. Соколовская Ж.П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова) / Жанна Павловна Соколовская. – К. : Вища школа, 1979. – 189 с.
143. Соколовская Ж.П. Проблемы системного описания лексической семантики / Жанна Павловна Соколовская. – К. : Наукова думка, 1990. – 184 с.
144. Солнцев В.М. Язык как системно-структурное образование / Вадим Михайлович Солнцев. – М. : Наука, 1971. – 294 с.
145. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / Питирим Сорокин [общ. ред., сост. и предисл. А.Ю. Союмонов / пер. с англ. С.А. Сидоренко]. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
146. Старко В.Ф. Параметризація корпусу як спосіб підвищення його репрезентативності та збалансованості / Василь Феодосійович Старко // Українське мовознавство. – 2013. – № 43. – С. 87-94.
147. Степанова Г.В. Введение в семасиологию русского языка : учебное пособие / Галина Васильевна Степанова, Александр Николаевич Шрамм. – Калининград : КГУ, 1980. – 71 с.
148. Степико М.Т. Українська ідентичність : феномен і засади формування : [монографія] / Михайло Тимофійович Степико. – К. : НІСД, 2011. – 336 с.

149. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи : [монография] / Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1979. – С. 97-121.
150. Тарасова В.В. Семантичне поле “Засоби пересування” в сучасних англійській, німецькій, російській та українській мовах : [монографія] / Віталіна Василівна Тарасова. – К. : ТзОВ “SprintPrint”, 2010. – 255 с.
151. Теория поля в современном языкознании : тезисы докладов / [отв. ред. Т.А. Кильдибекова]. – Башкирск. ун-т. – Уфа, 1994. – 124 с.
152. Толстая С.М. Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе / Светлана Михайловна Толстая. – М. : Индрик, 2008. – 528 с.
153. Топоров В.Н. Исследования по этимологии и семантике : у 3 т. Т. 1 : Теория и некоторые частные ее приложения / Владимир Николаевич Топоров. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 816 с.
154. Тропина Н.П. Семантическая деривация : мультипарадигмальное исследование : [монография] / Нина Павловна Тропина. – Херсон : Изд. ХГУ, 2003. – 336 с.
155. Улльман С. Семантические универсалии / Стефен Улльман // Новое в лингвистике. – 1970. – Вып. 5. – С. 250-299.
156. Уфимцева А.А. Опыт изучения лексики как системы / Анна Анфилофьевна Уфимцева. – М. : Изд-во АН СССР, 1962. – 287 с.
157. Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе языка / Анна Анфилофьевна Уфимцева. – М. : Наука, 1968. – 272 с.
158. Фабіан М.П. Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мовах / Мирослава Петрівна Фабіан ; НАН України, Український мовно-інформаційний фонд. – Ужгород : ІВА, 1998. – 256 с.
159. Филин Ф.П. О лексико-семантических группах слов / Федот Петрович Филин // Очерки по теории языкознания. – М. : Наука, 1982. – С. 229-239.

160. Фортунатов Ф.Ф. Сравнительное языковедение : общий курс / Филипп Фёдорович Фортунатов. – М. : Красанд, 2010. – 184 с.
161. Хесле В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичности / Витторио Хесле // Вопросы философии. – 1994. – № 10. – С. 112–123.
162. Швейцер А. Культура и этика / Альберт Швейцер ; [пер. с нем. Н.А. Захарченко, Г.В. Колшанского]. – М. : Прогресс, 1973. – 343 с.
163. Шмелев Д.Н. Очерки по семасиологии русского языка / Дмитрий Николаевич Шмелев. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 248 с.
164. Шмелева Т.В. Кризис как ключевое слово текущего момента / Т.В. Шмелева // Политическая лингвистика. – 2009. – № 28 – С. 63-67.
165. Шпет Г.Г. Внутренняя форма слова : Этюды и вариации на темы Гумбольдта / Густав Густавович Шпет. – [изд. 3-е, стереотипное]. – М. : КомКнига, 2006. – 216 с.
166. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Лев Владимирович Щерба. – [изд. 2-е, стереотипное]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 432 с.
167. Щур Г.С. Теории поля в лингвистике / Георгий Семенович Щур. – М. : Наука, 1974. – 256 с.
168. Язык и культура: новый взгляд : сборник статей / [сост. и отв. ред. Л.Ю. Щипицина ; Е.В. Тряпицына]. – Архангельск : Поморский университет, 2009. – 152 с.
169. Яроцкая Г.С. Семантико-конитивный анализ экономической метафоры в русской языковой картине мира на материале концепта “кризис” [Электронный ресурс] / Г.С. Яроцкая. – Режим доступа : http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mova/2010_15/index.html.
170. Ясперс К. Смысл и назначение истории / Карл Ясперс. – М. : Наука, 1994. – 527 с.
171. Aikhenvald Y. Areal Diffusion and Genetic Inheritance. Problems in Comparative Linguistics / Alexandra Y. Aikhenvald, Robert Dixon. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 470 p. – (Explorations in Linguistic Typology).

172. Allott N. *Key Terms in Pragmatics* / Nicholas Allott. – London – New York : Continuum International Publishing Group, 2010. – 251 p.

173. Atkins B.T.S. *The Oxford Guide to Practical Lexicography* / B.T. Sue Atkins, Michael Rundell. – Oxford : Oxford University Press, 2008. – P. 413-436.

174. Austin J.L. *How to do things with words* / John Langshaw Austin. – [2nd rev. ed.]. – [repr.]. – Cambridge : Harvard University Press, 2005. – 168 p.

175. Backhouse A.E. *The Lexical Field of Taste : A Semantic Study of Japanese Taste Terms* / Anthony Edgar Backhouse. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – P. 19-23.

176. Boin A. *The politics of crisis management : public leadership under pressure* / A. Boin, P. Hart, E. Stern // *Journal of Contingencies and Crisis Management*. – 2007. – № 15. – P. 168-170.

177. Brown L.R. *World on the Edge : How to Prevent Environmental and Economic Collapse* / L.R. Brown. – New York : W.W. Norton & Company, 2011. – P. 21-23.

178. Campbell L. *Language Classification : History and Method* / Lyle Campbell, William Poser. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – 536 p.

179. Carnap R. *Meaning and Necessity : A Study in Semantics and Modal Logic* / Rudolph Carnap. – Chicago and London : The University of Chicago Press, 2008. – P. 6-19.

180. Chomsky N. *Language and Thought : [monograph]* / Noam Chomsky. – Michigan : Moyer Bell, 1993. – 93 p.

181. *Cognitive Linguistics : Internal Dynamics and Interdisciplinary Interaction* / ed. F.J. Ruiz de Mendoza Ibanez, Sandra Pena Cervel. – Berlin – New York : Mouton de Gruyter, 2005. – P. 24-40.

182. *Corpus Linguistics and the Web* / ed. M. Hundt, N. Nesselhauf, C. Biewer. – Amsterdam – New York : Editions Rodopi BV, 2007. – P. 1-25.

183. Coseriu E. Trends in Structural Linguistics / Eugenio Coseriu, Horst Geckeler. – Tübingen : Narr, 1981. – P. 58-63.
184. Croft W. Typology and Universals / William Croft. – 2nd edition. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 368 p.
185. Cruse A. Lexical Semantics / Alan Cruse. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 310 p.
186. Cruse A. Meaning in Language : An Introduction to Semantics and Pragmatics / Alan Cruse – Oxford : Oxford University Press, 2000. – P. 187-200.
187. Cruse A. Glossary of Semantics and Pragmatics / Alan Cruse. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 208 p.
188. Crystal D. Language Death / David Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – P. 10-80.
189. David D.G. Global Warming Gridlock : Creating More Effective Strategies for Protecting the Planet / D.G. David. – Cambridge : Cambridge University Press, 2011. – 394 p.
190. Davis S. Semantics : A Reader / Steven Davis, Gillon Brendan. – Oxford : Oxford University Press, 2004. – 921 p.
191. Dirven R. Cognitive Exploration of Language and Linguistics / Rene Dirven, Marjolyn Verspoor. – 2nd rev. ed. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2004. – P. 25-46.
192. Duchacek O. Champ conceptuel de la beauté en français moderne / Otto Duchacek // Praha : Vox Romanica. – 1959. – № 18. – P. 297–323.
193. Edmond Ph. Semantic Representations of Near-Synonyms for Automatic Lexical Choice [Ph. D. dissertation] / Philip Edmonds. – Toronto : University of Toronto, 1999. – 232 p.
194. Eijck J. Computational Semantics with Functional Programming / Jan van Eijck, Christina Unger. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. – P. 1-14.

194. Evans N. Semantic Typology / Nicholas Evans // The Oxford Handbook of Typology : [ed. J.J. Sung.]. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – P. 504-533.

195. Evans N. Reciprocals and Semantic Typology / ed. by N. Evans, A. Gaby, S.C. Levinson, A. Majid. – Amsterdam-Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2011. – P. 1-29.

196. Evans V. Lexical Concepts, Cognitive Models and Meaning-construction / V. Evans // Cognitive Linguistics. – 2006. – Vol. 17 (4). – P. 491-534.

197. Fillmore C. Towards a frame-based lexicon: the semantics of risk and its neighbors / C. Fillmore, B.T. Atkins // Frames, Fields and Contrasts : [ed. A. Lehrer, E.F. Kittay]. – Berlin : Routledge Taylor and Francis Group, 1992. – P. 75-102.

198. Firth J.R. A Synopsis of Linguistic Theory : Studies in Linguistic Analysis / John Rupert Firth – Oxford : Philological Society, 1957. – P. 11-40.

199. Fischer K. From Cognitive Semantics to Lexical Pragmatics / Kerstin Fischer. – Berlin – New York : Mouton de Gruyter, 2000. – P. 205-212.

200. Fotopoulos T. Myths on the ecological crisis [Электронный ресурс] / T. Fotopoulos // The International Journal of inclusive democracy. – 2007. – vol. 3. № 2. Режим доступа до статті : http://www.inclusivedemocracy.org/journal/vol3/vol3_no2_Myths_Ecological_Crisis.htm.

201. Functionalism and Formalism in Linguistics / ed. M. Darnell, M. Noonan, K. Wheatley. – Amsterdam : John Benjamins, 1999. – P. 1-30.

202. Geeraerts D. Theories of Lexical Semantics / Dirk Geeraerts. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 362 p.

203. Gliozzo A. Semantic Domains in Computational Linguistics / Alfio Gliozzo, Carlo Strapparava. – Berlin : Springer, 2009. – P. 13-22.

204. Granger S. Comparable and translation corpora in cross-linguistic research. Design, analysis and applications [Электронный ресурс] /

Sylviane Granger // *Journal of Shanghai Jiaotong University*. – 2010. – Vol. 2. – P. 14-21. – Режим доступа до статті : <http://hdl.handle.net/2078.1/75716>

205. Hall C.J. *Morphology and Mind : A Unified Approach to Explanation in Linguistics* / Christopher J. Hall. – London : Routledge, 1992. – P. 1-48.

206. Halliday M.A. *Language, Context and Text : Aspects of Language in a Social-semiotic Perspective* / Michael Alexander Halliday, Ruqaija Hasan. – Oxford : Oxford University Press, 1991. – 264 p.

207. Halliday M.A. *Lexicology and Corpus Linguistics* / M.A. Halliday, W. Teubert, C. Yallop, A. Cermakova. – London – New York : Continuum, 2004. – 191 p.

208. Hock H. *Language History, Language Change and Language Relationship : An Introduction to Historical and Comparative Linguistics* / Hans H. Hock, Brian D. Joseph. – 2nd rev. ed. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1996. – 602 p.

209. Hurford J. *Semantics : A Coursebook* / J. Hurford, B. Heasley, M. Smith. – 2nd rev. ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – P. 79-93.

210. Jackendoff R. *Semantic Structures : Current Studies in Linguistics Series* / Ray Jackendoff. – Cambridge : The MIT Press, 1990. – 354 p.

211. Jackendoff R. *Patterns in the Mind : Language and Human Nature* / Ray Jackendoff. – New York : Basic Books : A Division of HarperCollins Publishers Inc, 1994. – 246 p.

212. Jackendoff R. *Foundations of Language : Brain, Meaning, Grammar, Evolution* / Ray Jackendoff. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 477 p.

213. Johansen B.E. *The Encyclopedia of Global Warming Science and Technology* / Bruce E. Johansen. – Oxford : Greenwood Press, 2009. – 780 p.

214. Johnson K. *Quantative Methods in Linguistics* / Keith Johnson. – Oxford : Blackwell Publishing, 2008. – 272 p.

215. Kandler G. Die “Lucke” im sprachlichen Weltbild / Giinther Kandler // *Sprache – Schlüssel zur Welt* : [Gipper H.]. – Dusseldorf, 1959. – S. 258-259.

216. Kenny D. *Lexis and Creativity in Translation : A Corpus Based Approach* / Dorothy Kenny. – London – New York : Routledge, 2014. – P. 22-71.
217. Kortmann B. *Understanding Semantics* / Bernd Kortmann, Sebastian Loebner. – London – New York : Routledge, 2002. – P. 94-96.
218. Korunets' I.V. *Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages* / Ilko Vakulovuc Korunets'. – Vinnytsia : Nova Knyha Publishers, 2003. – 464 p.
219. Lakoff G. *Metaphors We Live by* / George Lakoff, Mark Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 1980. – 276 p.
220. Layder D. *Social and Personal Identity Understanding Yourself* / Derek Layder. – SAGE, 2014. – P. 7 -29.
221. Leech G.N. *Semantics : The Study of Meaning* / Geoffrey Leech. – London : Penguin Books, 1990. – 383 p.
222. Leech G.N. *New resources or just better old ones? The holy grail of representativeness // Corpus Linguistics and the Web* / ed. M. Hundt, N. Nesselhauf, C. Biewer. – Amsterdam – New York : Editions Rodopi BV, 2007. – P. 133-149.
223. Lehrer A. *Wine and Conversation* / Adrienne Lehrer. – 2nd ed. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – P. 60-70.
224. Lehrer A. *Frames, Fields and Contrasts : New Essays in Semantic and Lexical Organization* / Adrienne Lehrer, Eva Kittay. – London – New York : Routledge Taylor and Francis Group, 1992. – P. 1-70.
225. *Lexis in Contrast : Corpus-based Approaches* / ed. Bengt Altenberg, Sylviane Granger. – Amsterdam : John Benjamins, 2002. – P. 3-51.
226. Lipka L. *An Outline of English Lexicology : Lexical Structure, Word Semantics, and Word-Formation* / Leonhard Lipka. – Tübingen : Niemeyer, 1992. – P. 151-152.
227. Louw J.P. *Semantics of New Testament Greek* / J.P. Louw. – Atlanta – Georgia : Scholars Press 1982. – 180 p.

228. Lyons J. *Semantics* / John Lyons. – Cambridge : Cambridge University Press, 1977. – P. 230-336.
229. Maienborn C. *Semantics : An International Handbook of Natural Language Meaning* / C. Maienborn, K. Heusinger, P. Portner. – Berlin : Walter de Gruyter, 2011. – P. 471-474.
230. Mairal R. *Linguistic Universals* / Ricardo Mairal, Juana Gil. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – P. 1-45.
231. Martinich A.P. *The Philosophy of Language* / Aloysius Martinich – Oxford : Oxford University Press, Oxford, 2000. – 599 p.
232. McCawley J.D. *The Role of Semantics in Grammar* / J.D. McCawley // *Universals in Linguistic Theory* : [ed. E. Bach, R.T. Harms]. – New York : Holt Rinehart and Winston, 1968. – P. 124–170.
233. Meyer P.G. *Synchronic English Linguistics : An Introduction* / Paul Georg Meyer. – Tübingen : Narr, 2005. – P. 152-165.
234. Mihalcea R. *Graph Based Natural Language Processing and Information Retrieval* / Rada Mihalcea, Dragomir Radev. – Cambridge : Cambridge University Press, 2011. – P. 123-139.
235. Murphy M.L. *Semantic Relations and the Lexicon : Antonymy, Synonymy and other Paradigms* / M. Lynne Murphy. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – P. 92-97.
236. Newmeyer F.J. *Language Form and Language Function* / Frederik J. Newmeyer. – Cambridge : MIT Press, 2000. – P. 297- 364.
237. Nida E. *Lexical Semantics of the Greek New Testament* / Eugene Nida, Johannes Louw. – New York : Society of Biblical Literature, 1992. – 169 p.
238. Ogden C.K. *The Meaning of Meaning : A Study of the Influence of Language Upon Thought and of the Science of Symbolism* / C.K. Ogden, I.A. Richards, B. Malinowski. – Eastford : Martino Fine Books, 2013. – 388 p.
239. Palmer F.R. *Semantics. A New Outline* / Frank Robert Palmer. – Cambridge : Cambridge University Press, 1976. – 170 p.

240. Porzig W. *Das Wunder der Sprache* / Walter Porzig. – Bern : Franke, 1950. – S. 84-86.
241. Rediger J. *Toward a psychology of our time : The evolution of global identities* / J. Rediger // *Unity and Diversity in Religion and Culture : Exploring the Psychological and Philosophical Issues underlying Global Conflict ; International Readings on Theory, History and Philosophy of Culture*. – St. Petersburg : Eidos, 2006. – P. 487-498.
242. Rosch E. *Principles of categorization* / Eleanor Rosch // *Concepts Core Reading* : [ed. E. Margolis, S. Laurence]. – Cambridge : The MIT Press. – 1999. – P. 189–208.
243. Ross J.R. *Constraints on Variables in Syntax* [Ph. D. thesis] / John Robert Ross. – Cambridge : Mass, MIT, 1967. – P. 1-32.
244. Rowe S.C. *Overcoming America – America Overcoming : Can We Survive Modernity?* / Stephen C. Rowe. – Lanham : Lexington Books, 2013. – P. 85-90.
245. Russel B. *An Inquiry into Meaning and Truth* / Bertrard Russel. – New York : Routledge, 1992. – P. 148-162.
246. Saeed J. *Semantics* / John Saeed. – 4th ed. – Oxford : Blackwell Publishers Ltd, 2016. – 414 p.
247. Schroder H. *Subject-oriented Texts : Languages for Special Purposes and Text Theory* / Hartmut Schroder. – Berlin : Walter de Gruyter, 1991. – P. 259-262.
248. Scott M. *WordSmith Tools Manual* / Mike Scott. – Liverpool : Lexical Analysis Software Ltd, 2013. – 452 p.
249. Stefanowitsch A. *Corpus-based Approaches to Metaphor and Metonymy* / ed. by Anatol Stefanowitsch, Stefan Gries. – Berlin – New York : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 1-17.
250. Storjohann P. *Lexical-semantic Relations : Theoretical and Practical Perspectives* / Petra Storjohann. – Amsterdam – Philadelphia : John Benjamins, 2010. – P. 1-23.

251. Stubbs M. *Words and Phrases : Corpus Studies of Lexical Semantics* / Michael Stubbs. – Oxford : Blackwell Publishing company, 2002. – P. 1-80.
252. Trier J. *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes* / Jost Trier. – Heidelberg : Carl Winter, 1931. – 347 s.
253. Wierzbicka A. Universal semantic primitives as a basis for lexical semantics / Anna Wierzbicka // *Folia Linguistica*. – 1995. – № 1–2. – P. 149–169.
254. Wierzbicka A. *Understanding Cultures through Their Key Words English, Russian, Polish, German, and Japanese* / Anna Wierzbicka. – Oxford : Oxford University Press, 1997. – 328 p.
255. Yohansson S. On the role of corpora in cross-linguistic research / Stig Yohansson // *Corpora and Cross-Linguistic Research : Theory, Method, and Case Studies* : [ed. Stig Johansson, Signe Oksefjell]. – Amsterdam – Atlanta : John Benjamins, 1998. – P. 1-50.
256. Zasanska N. Globalization and perspectives on English / Nadia Zasanska // *Мова і суспільство*. – 2012. – Вип. 3. – С. 196–201.
257. Zasanskaya N. Application of graph-based algorithms in lexical semantics / Nadezhda Zasanskaya // *European Applied Sciences*. – Stuttgart : ORT Publishing, 2013. – Vol. 10 (2). – P. 35-37.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

258. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В'ячеслав Тимофійович Бусел]. – К. : Ірпінь. – Перун, 2005. – 1728 с.
259. Етимологічний словник української мови : Т. 3 : Кора – М (Електронне видання) / [укл. : Ростислав Васильович Болдирєв та ін.] – 1989. – 552 с. – Режим доступу : http://litopys.org.ua/djvu/etymolog_slovnyk.htm
260. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. Виктория Николаевна Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.

261. Словник української мови : в 11-ти томах / [ред. колег. Іван Костянтинович Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 1-11.
262. Словник української мови : в 11-ти томах [Електронний ресурс]. – Т. 1-11. – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Режим доступу : www.sum.in.ua/ – Словник української мови. Академічний тлумачний словник.
263. Словник української мови : томи 1-6 : А-КВАРТА. [Електронний ресурс]. / [ред. Віталій Макарович Русанівський]. – Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2014. – Режим доступу : <http://lcorp.ulif.org.ua/explvol1/> – Словник української мови. Томи 1-6 (А-КВАРТА).
264. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов / Жуль Марузо. – М. : Издательство иностранной литературы, 1960. – С. 112-113.
265. Bussmann H. Routledge Dictionary of Language and Linguistics / Hadumod Bussmann ; translated and edited G. P. Trauth, K. Kazzazi. – [2nd ed.]. – London – New York : Routledge, 1999. – 560 p.
266. Concise Encyclopedia of Semantics / eds. Keith Allan, Keith Brown. – Oxford : Elsevir Ltd, 2009. – 848 p.
267. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language / David Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. – 528 p.
268. Oxford English Dictionary [Електронний ресурс / [2nd ed.]. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – 1 електронний опт. диск (CD-ROM, v. 4.0) ; 12 см. – Системні вимоги : Windows 95, 98, 2000, XP. – Oxford English Dictionary.
269. Oxford English Dictionary Online (OED) [Електронний ресурс] / Oxford University Press. – Режим доступу : <http://www.oed.com/> (передплатений).
270. The Longman Dictionary of Contemporary English Online (LDOCE) [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.ldoceonline.com/>
271. The Oxford Handbook of the Word / ed. John Taylor. – Oxford : Oxford University Press, 2015. – 896 p.

272. The Routledge Handbook of Corpus Linguistics / eds. Anne O’Keeffe, Michael McCarthy. – London – New York : Routledge, 2010. – 711 p.

273. The Routledge Handbook of Semantics / ed. Nick Riemer. – London – New York : Routledge, 2016. – 550 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

274. Дзеркало тижня (офіційний Інтернет-портал газети “Дзеркало тижня” [Електронний ресурс] / Режим доступу : www.zn.ua

275. День (офіційний Інтернет-портал газети “День”) [Електронний ресурс] / Режим доступу : www.day.ua

276. Україна молода (офіційний Інтернет-портал газети “Україна молода”) [Електронний ресурс] / Режим доступу : www.um.ua

277. Українська правда (офіційний Інтернет-портал газети “Українська правда”) [Електронний ресурс] / Режим доступу : www.pravda.com.ua

278. BBC News (офіційний Інтернет-портал новин Великобританії) [Електронний ресурс] / Режим доступу : www.bbc.co.uk

279. The Daily Mail (офіційний Інтернет-портал газети “The Daily Mail”) [Електронний ресурс] / Режим доступу : www.dailymail.co.uk

280. The Guardian (офіційний Інтернет-портал газети “The Guardian”) [Електронний ресурс] / Режим доступу : www.guardian.co.uk

281. The Independent (офіційний Інтернет-портал газети “The Independent”) [Електронний ресурс] / Режим доступу : www.theindependent.co.uk

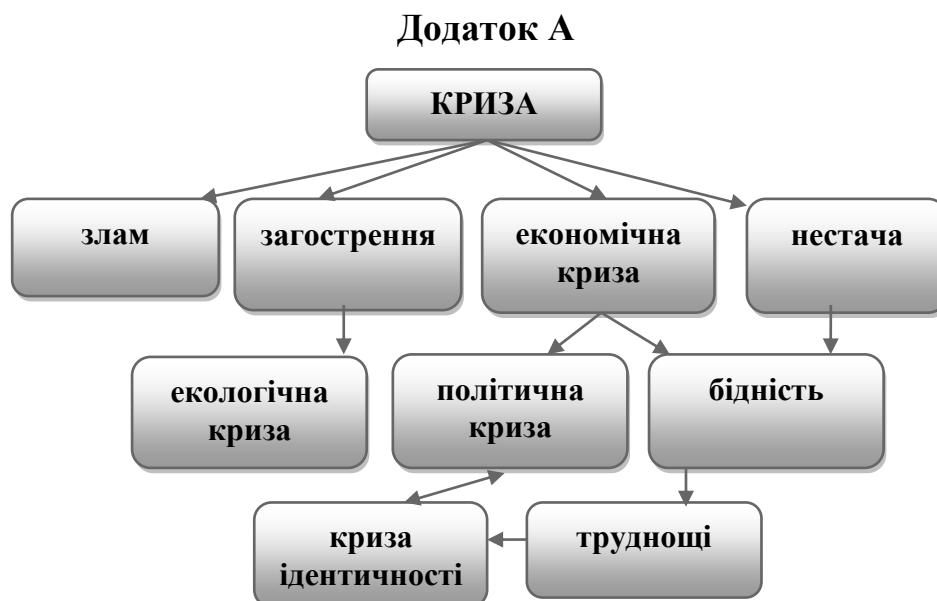

Рис. А. 1 Структура лексико-семантичного поля *криза* в українській мові

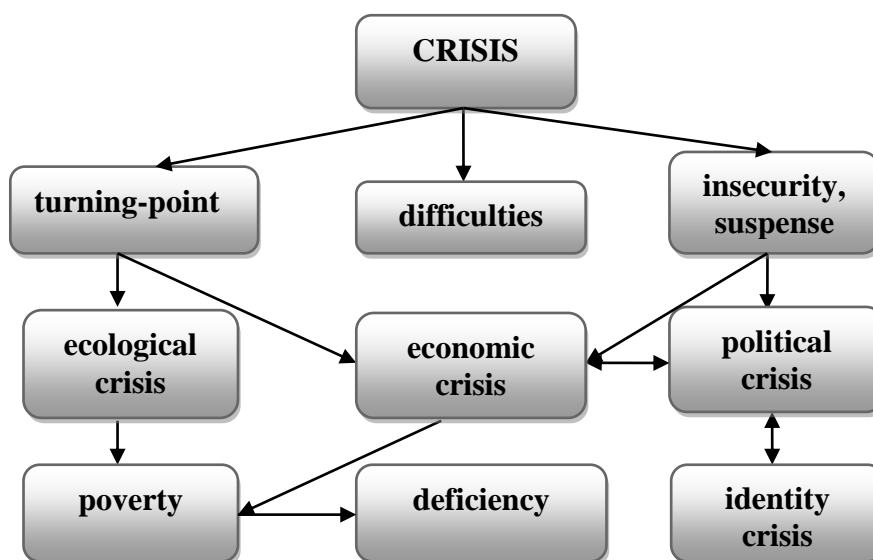

Рис. А. 2 Структура лексико-семантичного поля *crisis* в англійській мові

Таблиця А. 1

Лексичний та семний склад ЛСП *криза / crisis*

	Лексико-семантичне поле <i>криза</i> в українській мові			Лексико-семантичне поле <i>crisis</i> в англійській мові		
	назва мікрополя	к-сть лексем	к-сть сем	назва мікрополя	к-сть лексем	к-сть сем
Ядро	<i>зміна/злам</i>	40	176	<i>turning-point</i>	54	260
	<i>загострення</i>	53	162	<i>insecurity/suspense</i>	47	207
	<i>економічна криза</i>	55	231			
	<i>нестача</i>	19	58	<i>difficulties</i>	35	161
Навколоядерна зона	<i>бідність</i>	24	64	<i>economic crisis</i>	65	287
	<i>екологічна криза</i>	57	206	<i>eco-crisis</i>	106	364
	<i>політична криза (криза довіри)</i>	71	314	<i>political crisis (crisis of confidence)</i>	75	617
Периферія	<i>труднощі</i>	29	126	<i>poverty</i>	22	92
	<i>криза ідентичності</i>	100	446	<i>identity crisis</i>	77	1242
				<i>deficiency</i>	28	94
всього	9	447	1783	9	509	3324

Таблиця А. 2

Співвідношення одиниць ЛСП *криза / crisis* за ступенем полісемічності

	Назва мікрополя		Кількість одиниць		Полісемічні одиниці		Одиниці серед. ступеня полісемії		Моносемічні одиниці	
	Укр.	Англ.	Укр.	Англ.	Укр.	Англ.	Укр.	Англ.	Укр.	Англ.
1	<i>злам</i>	<i>turning point</i>	40	54	6 (15 %)	8 (15%)	29 (72,5%)	41 (76%)	5 (12,5%)	5 (9%)
2	<i>загострення</i>	<i>insecurity/ suspense</i>	53	47	2 (4 %)	4 (8%)	43 (81%)	29 (62%)	8 (15%)	14 (30%)
3	<i>економічна криза</i>	<i>economic crisis</i>	55	65	3 (5,5%)	8 (12 %)	39 (71%)	45 (70 %)	13 (23,5%)	12 (18 %)
4	<i>нестача</i>	<i>deficiency</i>	19	28	1 (5%)	2 (7%)	15 (79%)	17 (61%)	3 (16%)	9 (32)
5	<i>екологічна криза</i>	<i>eco-crisis</i>	57	106	8 (14%)	12 (11%)	41 (72%)	43 (40,5%)	8 (14%)	51 (48%)
6	<i>труднощі</i>	<i>difficulties</i>	29	35	2 (7%)	3 (9%)	19 (65,5%)	21 (60%)	8 (27,5%)	11 (31%)
7	<i>бідність</i>	<i>poverty</i>	24	22	2 (8,5%)	2 (9%)	15 (62,5%)	16 (73%)	7 (29%)	4 (18 %)
8	<i>політична криза</i>	<i>political crisis</i>	71	75	5 (7%)	20 (26,%)	49 (69%)	41 (54,5%)	17 (24%)	14 (19%)
9	<i>криза ідентичності</i>	<i>identity crisis</i>	100	77	11 (11%)	31 (40%)	76 (76%)	42 (55 %)	13 (13%)	4 (5%)
	всього		447	509	40 (9 %)	90 (18 %)	326 (73 %)	295 (58 %)	82 (18%)	124 (24 %)

Таблиця А. 3

Семи ЛСП криза / crisis за ступенем функціональності

	Назва мікрополя		Кількість сем		Багатофункц-ні семи		Семи із середнім ступенем функц-сті		Монофункц-ні семи	
	Укр.	Англ.	Укр.	Англ.	Укр.	Англ.	Укр.	Англ.	Укр.	Англ.
1	<i>злам</i>	<i>turning-point</i>	176	260	13 (7%)	13 (5%)	60 (34%)	94 (36%)	103 (59%)	153 (59%)
2	<i>загострення</i>	<i>insecurity/ suspense</i>	162	207	13 (8%)	17 (8%)	64 (39,5%)	82 (40%)	85 (52,5%)	108 (52%)
3	<i>економічна криза</i>	<i>economic crisis</i>	231	287	13 (5,5%)	18 (6,5%)	95 (40,5%)	116 (40,5%)	124 (54%)	153 (53%)
4	<i>нестача</i>	<i>deficiency</i>	58	94	8 (14%)	13 (14%)	19 (33%)	34 (36%)	31 (53%)	47 (50%)
5	<i>екологічна криза</i>	<i>eco-crisis</i>	206	364	11 (5,5%)	23 (6,5%)	91 (44%)	138 (38%)	104 (50,5%)	203 (56,5%)
6	<i>труднощі</i>	<i>difficulties</i>	126	161	12 (9,5%)	15 (9%)	40 (32,5%)	48 (30%)	74 (59%)	98 (61%)
7	<i>бідність</i>	<i>poverty</i>	64	92	12 (19%)	13 (14%)	20 (31%)	21 (23%)	32 (50%)	58 (63%)
8	<i>політична криза</i>	<i>political crisis</i>	314	617	19 (6%)	21 (3,5%)	117 (37%)	268 (43,5%)	178 (57%)	328 (53%)
9	<i>криза ідентичності</i>	<i>identity crisis</i>	446	124 2	23 (5%)	49 (4%)	132 (30%)	426 (34%)	290 (65%)	767 (62%)
	всього		1783	332 4	124 (7%)	182 (6%)	638 (36%)	1227 (37%)	1022 (57%)	1915 (57%)

Основні семантичні центри та мікроцентри ЛСП кризи/crisis

Назва мікрополя		Основні центри (більше 7 безпосередніх зв'язків з іншими одиницями поля)		Мікроцентри (більше 5 безпосередніх зв'язків з іншими одиницями поля)		
	Укр.	Англ.	Укр.	Англ.	Укр.	Англ.
1	злам	<i>turning-point</i>	злам (8), зміна (7)	critical (9), point (8), juncture (7), decisive (7), important (7)	кінець (5), важливий (5)	turning point (6), concurrence (5), vital (5), happen (5), necessary (5), occur (5)
2	загострення	<i>insecurity/suspense</i>	загострення (9), тривога (12), гострий (7), хвилювання (7), крайній (7)	uncertainty (12), anxiety (8), uncertain (8), doubt (8), suspense (8)	сильний (5), кінець (6) напружений (6), напруження (6), збентеження (5), посилювати (6)	fear (6), undecided (6), doubtful (6), danger (6), dangerous (6), apprehension (5), doubtfulness (5),
3	економічна криза	<i>economic crisis</i>	падіння (9), руйнування (7)	fall (12), collapse (7), smash (7), failure (7), ruin (8)	руїна (6), банкрутство (5), розвал (6), втрата (5), занепад (6)	slump (6), decline (6), debt (5), loss (6), break-down (5), squeeze (5), crash (5), bankruptcy(6)
4	нестача	<i>deficiency</i>	достатній (7)	deficiency (11), poorness (7), poor (8)	нестача (6), недостача(5), вистачати (5), постачати (5), забезпечувати (5), потреба (5), задовольняти (5)	deficient (6), want (5)

Продовження таблиці А. 4

5	екологічна криза	<i>eco-crisis</i>	забруднення (9), довкілля (8), руйнування (10), середовище (8),	ecological (57), pollution (8), environment (10)	загибель (6), шкода (5), небезпечний (6), небезпека (5), лихо (5), стихія (5), природа (5), природний (5), катастрофа (5)	loss (6), conservation (5), ecology (5), destruction (5), environmentalist (6), change (5), harmful (5)
6	труднощі	<i>difficulties</i>	труднощі (11), важкий (9), біда (7)	difficulty (8), trouble (9), hard (7), distress (8)	тяжкий (6), перешкода (6), тягар (5), клопіт (5)	hardship (6), calamity (5), hardness (5), embarrassment (5), endurance (5), misfortune (5), adversity (5)
7	бідність	<i>poverty</i>	вбогий (11), бідний (12), нестатки (8)	poverty (13), poor (7)	бідність (5), убогість (5), злидні (5), старець (5), убозтво (5), незабезпеченість (5)	penury (6), want (6), destitution (6), privation (6)
8	політична криза (криза довіри)	<i>political crisis (confidence crisis)</i>	віра (7), чесний (8), влада (7), держава (11)	confidence (13), truth (8), trust (14), justice (9), faith (12), true (7), probity (7)	правда (6), щирість (5), вірний (5), відвертий (5)	uprightness (5), anticipation (5), country (5), government (5), faithful (5), loyalty (5), certain (5), integrity (5)

Продовження таблиці А. 4

9	<i>криза ідентичнос ті</i>	<i>identity crisis</i>	розум (7), свідомість (7), розвиток (7), думка (8), людина (9), культура (7)	person (13), mind (11), people (8), thought (9), individual (10), idea (9)	знання (6), свідомість (6), зміст (5), світогляд (5), становище (6), держава (5), погляд (5), поняття (5), духовний (5), душевний (5)	human (6), to think (6), knowledge (6), consciousness (6), man (5), apprehension (5), spiritual (5), human being (5), conception (5), perfection (5), development (5), reflection (5), community (5), group (5), individuality (5), country (5), nation (5), race (5), identity (5), life (5), awareness (5)
	ВСЬОГО		30	40	53	70

Одиниці лексико-семантичних мікрополів *злам / turning-point*

Полісемантичні одиниці	
проходити, крутий, перехід, переходити, зламувати, відкидати	point, change, critical, turn, vital, necessary, occasion, coincidence
Одиниці з середнім ступенем полісемії	
злам, зміна, перетворення, минати, поворот, перелом, усувати, ліквідувати, відмовлятися, відхиляти, відбуватися, тривати, протікати, припиняти, переломлювати, істотний, переставати, скасовувати, здійснюватися, закінчення, кінець, закінчуватися, завершуватися, момент, значний, вагомий, важливий, різкий, серйозний	turning-point, juncture, crucial, occur, occurrence, concurrence, conjuncture, definitive, important, essential, weighty, happen, moment, opportunity, chance, needful, decisive, impending, momentous, grave, significant, decide, betide, indispensable, conclusive, determinative, decision, incident, event, imminent, final, better, worse, serious, suspense, insecurity, take place, overhanging, sudden, unexpected, difficulty
Моносемічні одиниці	
змінювання, раптовий, несподіваний, непередбачений, завершення	requisite, befall, threatening, unexpected, unforeseen

**Одиниці лексико-семантичних мікрополів загострення /
insecurity, suspense**

Полісемантичні одиниці	
гострий, останній	anticipation, expectation, alarm, apprehension
Одиниці з середнім ступенем полісемії	
загострення, загострювати, посилювати, збільшувати, поглиблювати, напружувати, напруження, збуджувати, розбурхувати, напружений, очікування, сильний, глибокий, вирішальний, швидкий, стрімкий, бурхливий, нестримний, неспокійний, неспокій, занепокоєння, тривога, переживання, хвилювання, посилений, напруженість, збудження, надмірний, інтенсивний, непримиренний, подія, пригода, випадок, ситуація, кінець, межа, край, крайній, кінцевий, остаточний, загроза, небезпека, небезпечний	insecurity, suspense, insecure, uncertain, doubt, doubtful, dubious, undecided, unsettled, hesitation, irresolute, ambiguous, indistinct, undetermined, unsafe, danger, dangerous, risk, risky, peril, hazard, waiting, expectancy, anxiety, fear, dread, solicitude, concern, care
Моносемічні одиниці	
завершальний, граничний, нестерпний, передчуття, збентеження, побоювання, страх, чекання	undecidedness, irresolution, indecision, doubtfulness, vagueness, indefiniteness, distrust, indeterminateness, unreliable, perilous, jeopardy, hazardous, disquietude, uneasiness

Одиниці лексико-семантичних мікрополів *труднощі* / *difficulties*

Полісемантичні одиниці	
важкий, тяжкий	hard, trouble (n), severe
Одиниці з середнім ступенем полісемії	
труднощі, скрута, перешкода, перепона, складний, скрутний, утруднення, ускладнення, обтяжливий, клопіт, поневіряння, прикрощі, горе, біда, лихо, нещастя, тягар, незгоди, турботи	difficulties, difficult, hardness, embarrassment, calamity, troublesome, affliction, distress, misery, unhappiness, wretchedness, endurance, mishap, impediment, obstruction, encumbrance, trial, adversity, fix, severity, rigour
Однозначні лексеми	
завада, неприємність, незручність, нестерпний, несприятливий, гнітючий, знегоди, морока	hindrance, misfortune, ill-luck, discomfort, hardship, inconvenience, obstacle, endeavor, straits, oppressive, rigorous

Одиниці лексико-семантичних мікрополів нестача / deficiency

Полісемантичні одиниці	
потреба	need, short
Одиниці з середнім ступенем полісемії	
нестача, відсутність, нестаток, недостача, недостатній, достатній, потрібний, неналежний, необхідність, вистачати, забезпечувати, задовольняти, постачати, надавати, давати	deficiency deficient, lack, want, poor, dearth, insufficiency, scanty, poorness, scarcity, absence, meagre, meanness, thinness, smallness, meagreness, slightness
Моносемічні одиниці	
брак, неіснування, потрібність	inadequate, scantness, scantiness shortage, inferiority, wanting, lacking, insufficient, scant

Одиниці лексико-семантичних мікрополів *бідність / poverty*

Полісемантичні одиниці	
бідний, убогий	poor, necessity
Одиниці з середнім ступенем полісемії	
бідність, нужда, нестаток, небагатий, незаможний, жебрак, незабезпечений, убогість, старець, убозтво, зубожіння, злиденний, жебракувати, старцювати, мізерний	poverty, needy, indigent, destitute, necessitous, hard-up, straits, privation, poorness, want, destitution, misery, deprivation, straitened, bereft, wretchedness
Моносемічні одиниці	
бідняк, злидні, злиденність, незабезпеченість, недостатки, жебрачити, просити	hardship, indigence, deprived, penury

**Одиниці лексико-семантичних мікрополів екологічна криза /
ecological crisis**

Полісемантичні одиниці	
порушення, руйнування, зміна, втрата, шкода, зникнення, земля, зелений	environment, loss, dirty, conservation, ruin, waste, change, water, green, earth, nature, air
Одиниці з середнім ступенем полісемії	
вода, повітря, оточення, природний, знищення, неминучий, середовище, стихія, відходи, стихійний, припинення, брудний, лихо, загроза, шкідливий, рівновага, баланс, негативний, біда, шкідливість, пошкодження, загибель, забруднення, вплив, сміття, загрозливий, нещастя, погіршення, небезпечний, екологія, довкілля, спустошення, їжа, природа, ресурси, бруд, небезпека, катастрофа, відмирання, екосистема, екоцид	ecological, climate damage, destruction, environmentalism, harm, devastation, preservation, pollution, ravages, calamity, contamination, catastrophe, cataclysm, rubbish, litter, surroundings, flood, environmental, impact, planet, collapse, resources, species, population, wildlife, warming, carbon, protection, ecology, greenhouse, toxic, danger
Моносемічні одиниці	
екологічний, непридатний, згубний, непереборний, руйнівний, руйнація, навколишній, клімат	environmentalist, harmful, disaster, conservationist, contaminated, eco-calamity, eco-damage, eco-problem, eco-tragedy, eco-catastrophe, eco-disaster, ecocide, ecodoom, eco-documentary, eco-novel, eco-opera, eco-book, eco-art, eco-thriller, eco-bottle, eco-bulb, eco-forestry, eco-product, eco-gift, eco-car, eco-city, eco-house, eco-architecture, eco-audit, eco-efficiency, eco-management, eco-engineering, eco-label, eco-tax, eco-literacy, eco-orthodoxy, eco-philosophy, eco-minded, eco-savvy, eco-awareness, eco-consciousness, eco-babble, eco-chic, eco-holiday, ecotourism, eco-advocacy, eco-defence, eco-group, eco-protester, eco-freak, eco-crazy, eco-terrorism, ecospace

**Одиниці лексико-семантичних мікрополів економічна криза /
economic crisis**

Полісемантичні одиниці	
руйнування, спад, падіння	fall, ruin, descent, crash, squeeze, stoppage, wreck, broken
Одиниці з середнім ступенем полісемії	
занепад, припинення, зменшення, втрата, зниження, розорення, провал, розвал, розпад, розлад, борг, застій, зупинка, затримка, опускання, крах, розруха, банкрутство, збитки, дефіцит скорочення, послаблення, коливання, знецінення, безробіття, безробітний, звільнення, обмеження, обмежений, підупад, розклад, винен, позика, ліміт, ризик, несталий, нестійкий, мінливий,	decline, loss, owe, destruction, failure, diminution, sinking, decay, debt collapse, reduction, insolvent, bankruptcy, bankrupt, ruined, ruinous, downfall, recession, depression, slump, pressure, break-down, slow-down, slow, slack, fluctuating, limit, debtor, indebted, borrowed, loan, due, default perdition, risk, set-back, bust, smash, limitation, depreciation, drop, restriction dissolution, disruption, separation
Моносемічні одиниці	
руйнація, девальвація, ревальвація, інфляція, несталість, перевиробництво, надвиробництво, боржник, обмеженість, заборгованість, непостійний, мінливість, борговий	break-up, lessening, lowering, decrease, insolvency, destroyed, disintegration, deficit, unemployment, reorganization, dispersal, defaulted

Одиниці лексико-семантичних мікрополів політична криза (криза довіри) / *political crisis (confidence crisis)*

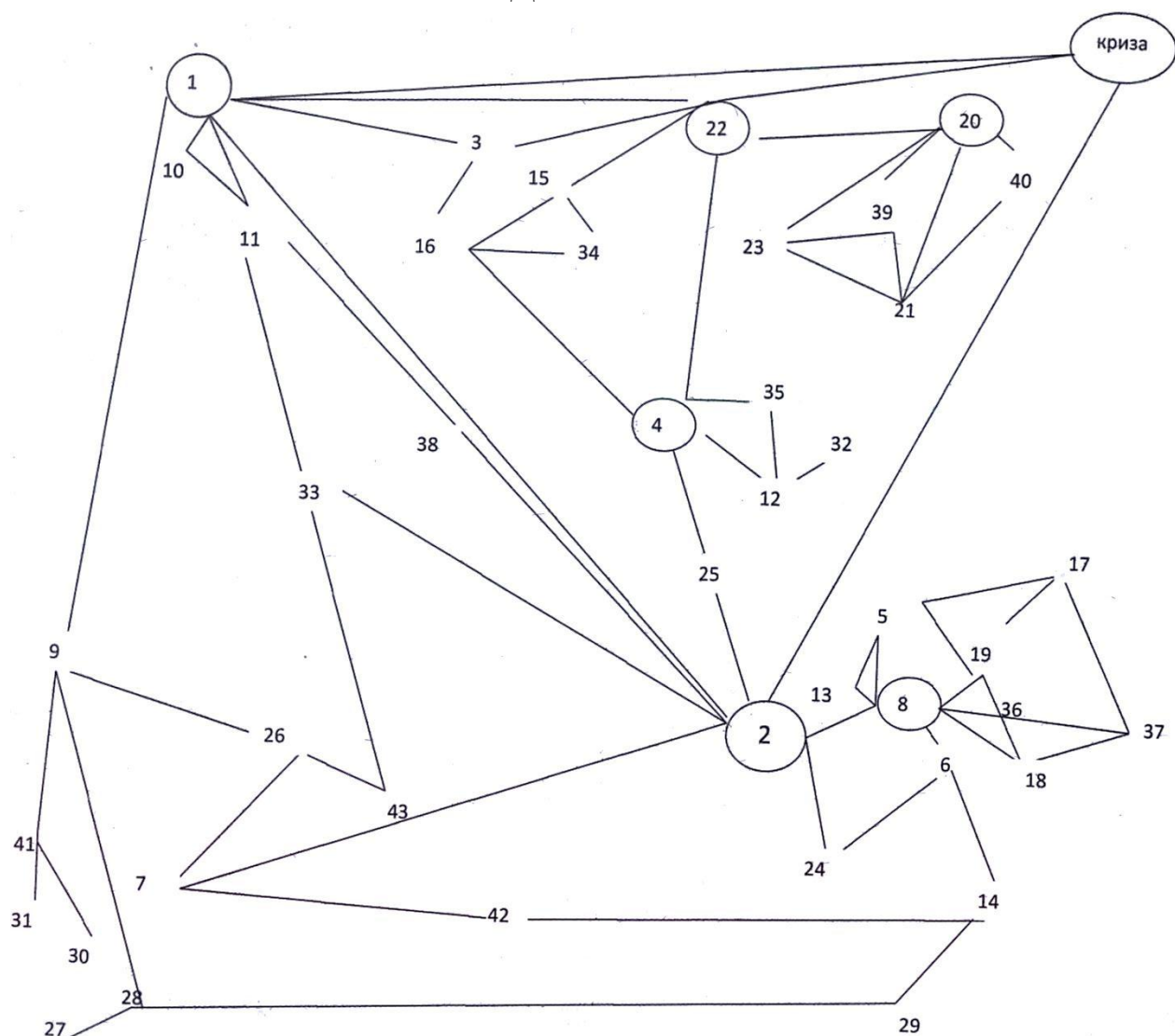
Полісемантичні одиниці	
прямий, справедливий, відкритий, закон, право	country, confidence, truth, trust (n), support (n), people, government, state, right (adj), power, society, justice, virtue, fair, right (n), law, sure, assurance, expectation, anticipation
Середній ступінь полісемії	
віра, правда, влада, переконання, впевненість, вірний, відданий, постійний, чесність, чесний, честь, порядний, самовідданий, гідність, достойний, гідний, щирість, прямота, правдивий, правильний, відвертий, справедливість, істина, незмінний, уряд, легітимність, правління, керівництво, держава, політичний, політика, надія, сподівання, принцип, передбачення, нація, країна, населення, народ, суспільство, громадяни, втрата, державний, вплив, економічний, законність, недовіра, довіряти	rely, hope, sincerity, economic political, nation, authorities, believe, politics, faith, confident, true, citizen, belief, certain, assured, influence, reliance, reliability, loyalty, certainty, fidelity, reliable, faithful, integrity, frank, direct, trusty, loyal, equity, honesty, constancy, uprightness, candid, honest, rectitude, righteous, veracity, outspoken, promise (v), financial
Моносемічні одиниці	
довіра, довір'я, вірити, безкорисливий, правильність правдивість, правота, вірність, відданість, порядність, самовідданість, зневіра, постійність, некорисливий, відкритість, обіцянка, розчарування	trustworthy, trustworthiness, ascendancy, truthfulness, probity, faithfulness, reliability, justifiable, conscientiousness, righteousness, trustful, straightforwardness, rightfulness, conscientiousness

**Одиниці лексико-семантичних мікрополів кризи ідентичності /
*identity crisis***

Полісемантичні одиниці	
людина, характер, умова, розвиток, реальність, світ, життя, зростання, почуття, місце, історія	identity, person, people, country, nation, family, world, life, to think, history, public, idea, view, development, mind, spiritual, soul, character, perfection, personality, moral, memory, intelligence, associate, impression, severity, to mature, evolution, intention, reflection, apprehension
Середній ступінь полісемії	
Україна, українці, український, Європа, держава, нація, народ, країна, люди, особистість, особа, індивідуальність, суспільство, соціум, релігія, спільність, колектив, сім'я, істота, досвід, поведінка, діяльність, становище, ситуація, обставина, знання, пізнання, усвідомлення, судження, розум, відображення, мислення, духовний, мораль, ідея, поняття, уявлення, дійсність, погляд, ставлення, думка, свідомість, переконання, розуміння, сприйняття, сприймання, існування, конфлікт, невідповідність, зрілість, довершеність, майстерність, вибір, ідентифікація, самовизначення, оточення, зріст, група, громада, громадянин, душевний, культура, людство, об'єднання, інтелект, розсудливість, середовище, сенс, сутність, суть, зміст, настрої, переживання, значення, результат, вимога	state, religion, language, society, British, group, community, culture, human, Europe, citizen, result, man, individual (adj), thought, reality, knowledge, feeling, growth, understanding, purpose, notion, belief, race, humanity, human being, opinion, consideration, consciousness, austerity, mankind, maturity, advancement, improvement, concept, perception, volition, rigour, individuality, intellect, Britain, EU
Моносемічні одиниці	
ідентичність, індивід, спільнота, уміння, світогляд, прагнення, досконалість, освіченість, культурність, індивідуум, світосприйняття, світосприймання, державний	ethnic, awareness, Britishness, the British

Додаток Б
(див. матриці)

Додаток В

Рис. В. 1.1 Граф лексико-семантичного мікрополя *злам* в українській мові

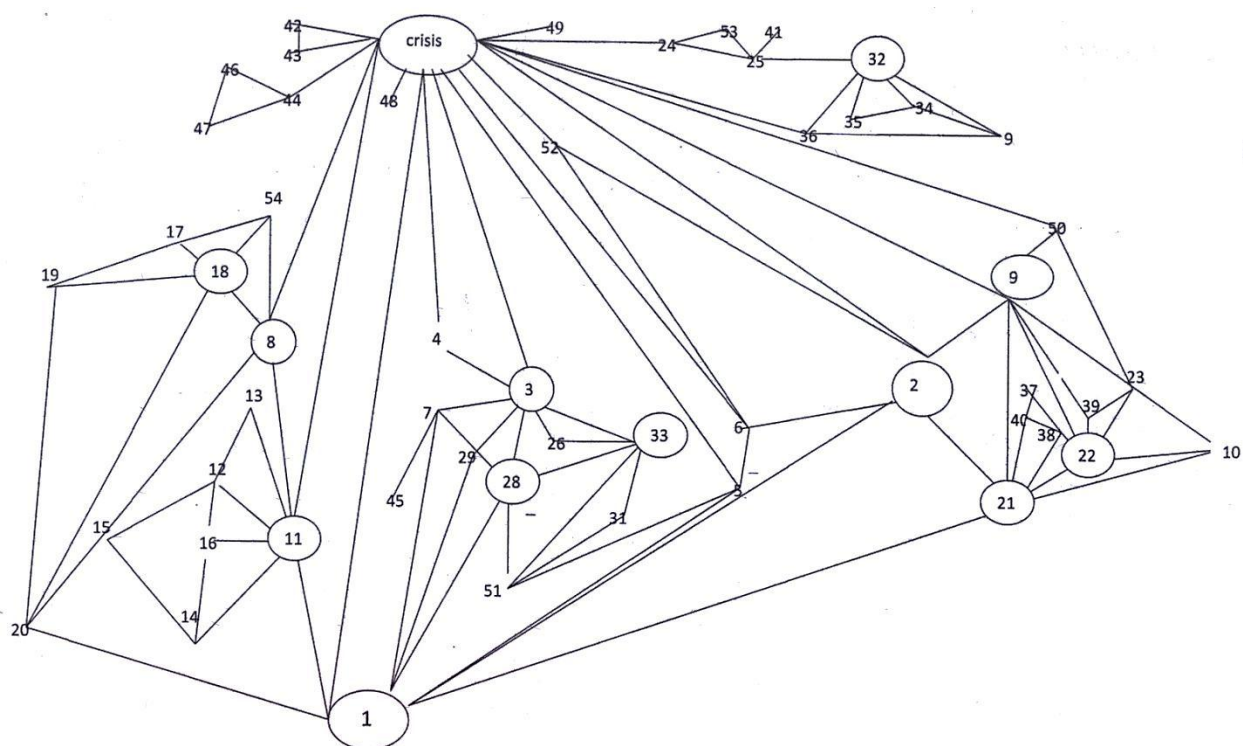

Рис. В. 1.2 Граф лексико-семантичного мікрополя *turning point* в англійській мові

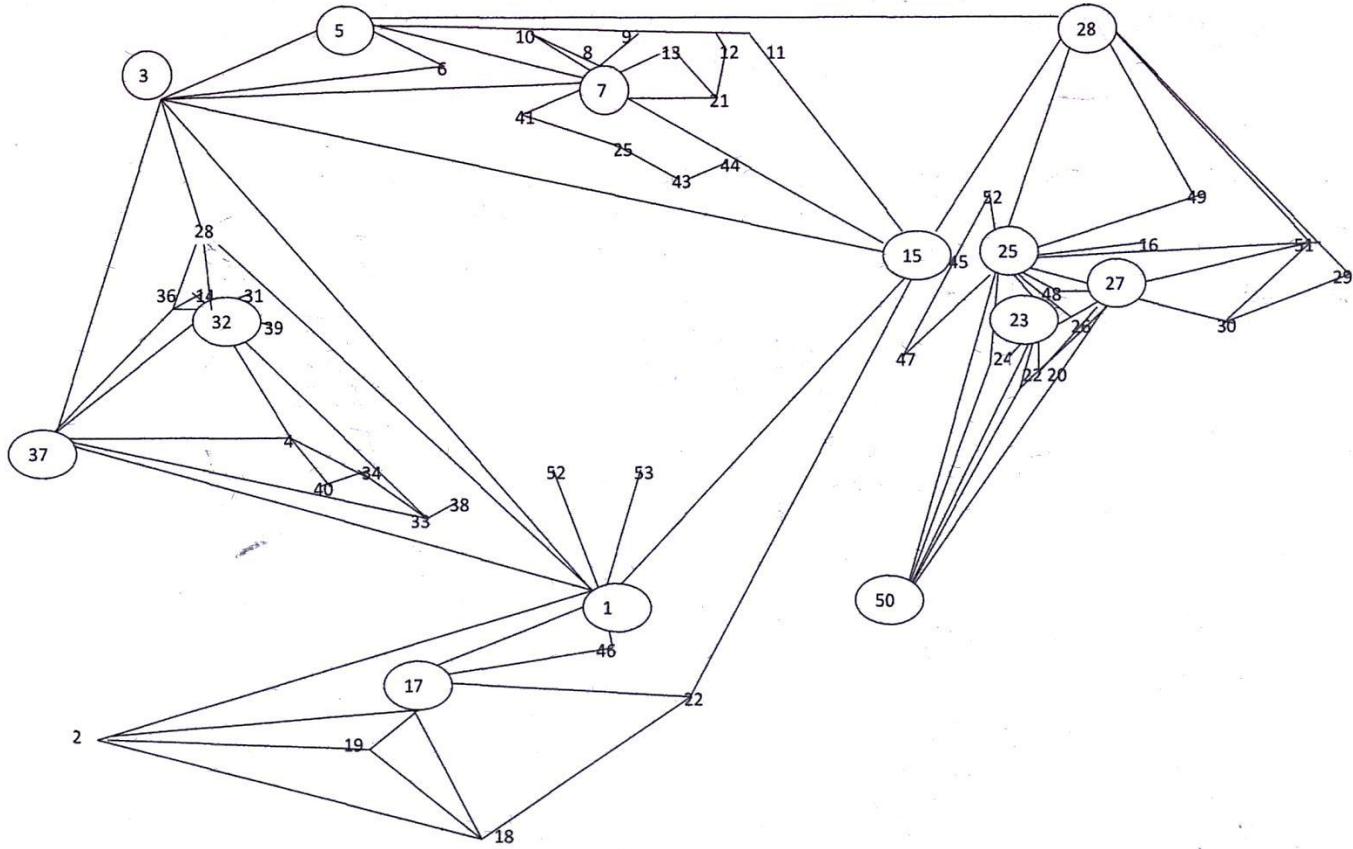

Рис. В. 1.3 Граф лексико-семантичного мікрополя *загострення* в українській мові

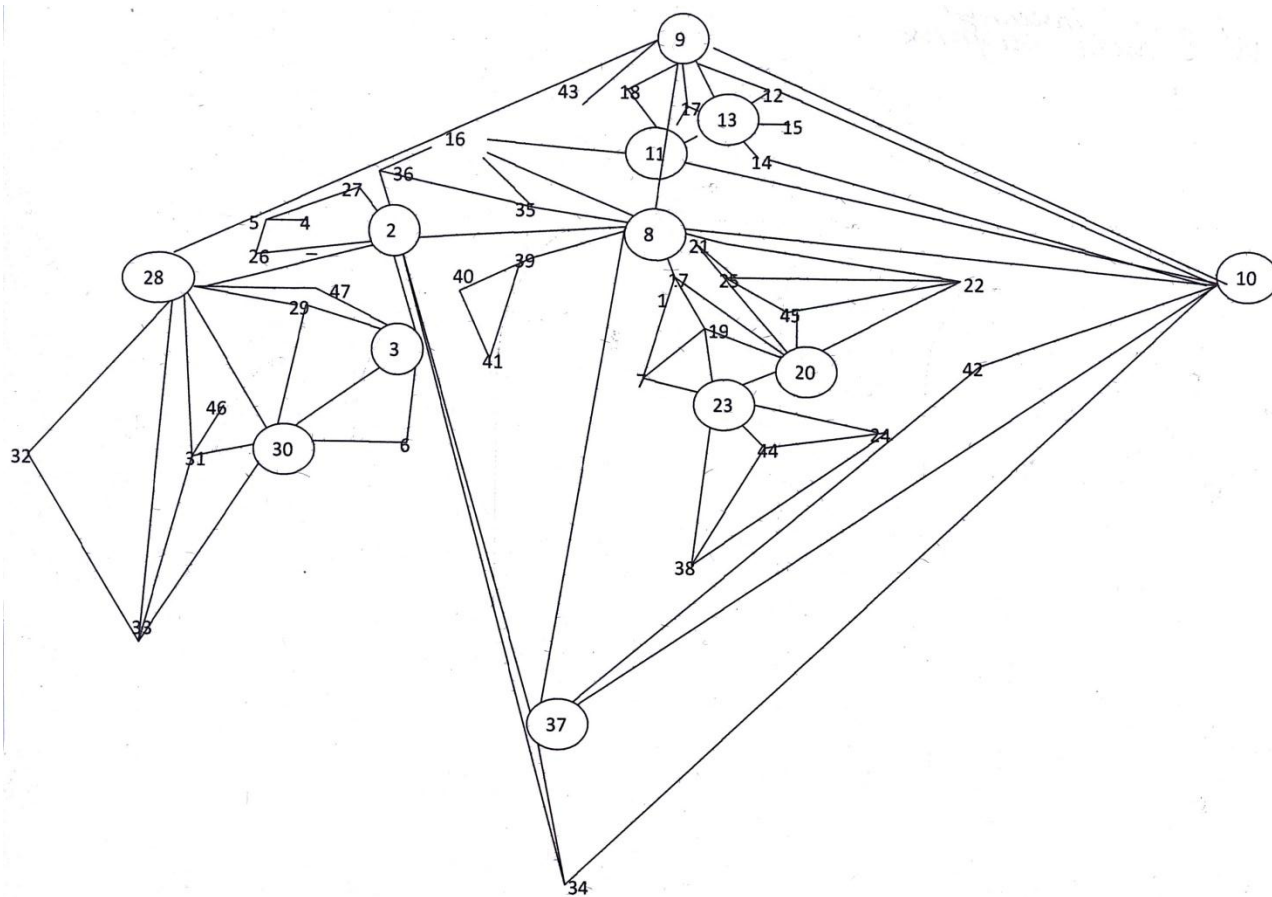

Рис.В. 1.4 Граф лексико-семантичного мікрополя *insecurity / suspense* в англійській мові

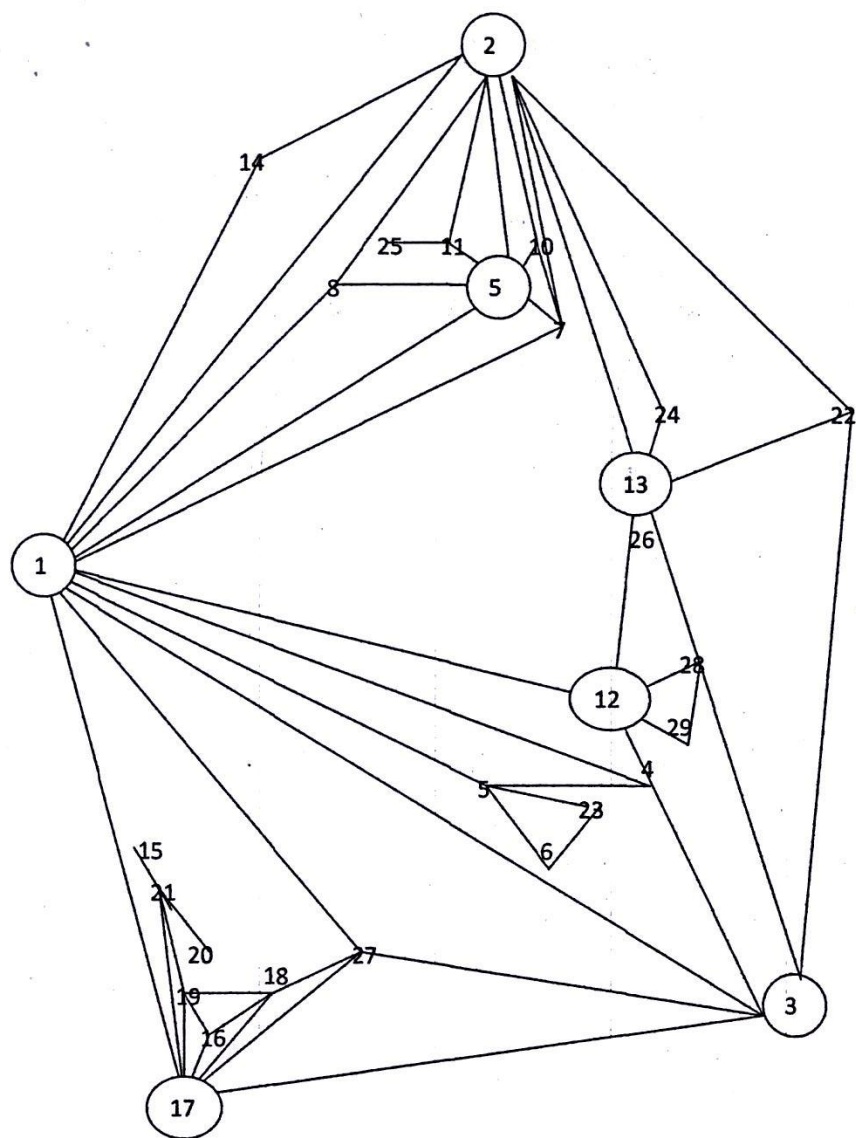

Рис. В. 1.5 Граф лексико-семантичного мікрополя *труднощі* в українській мові

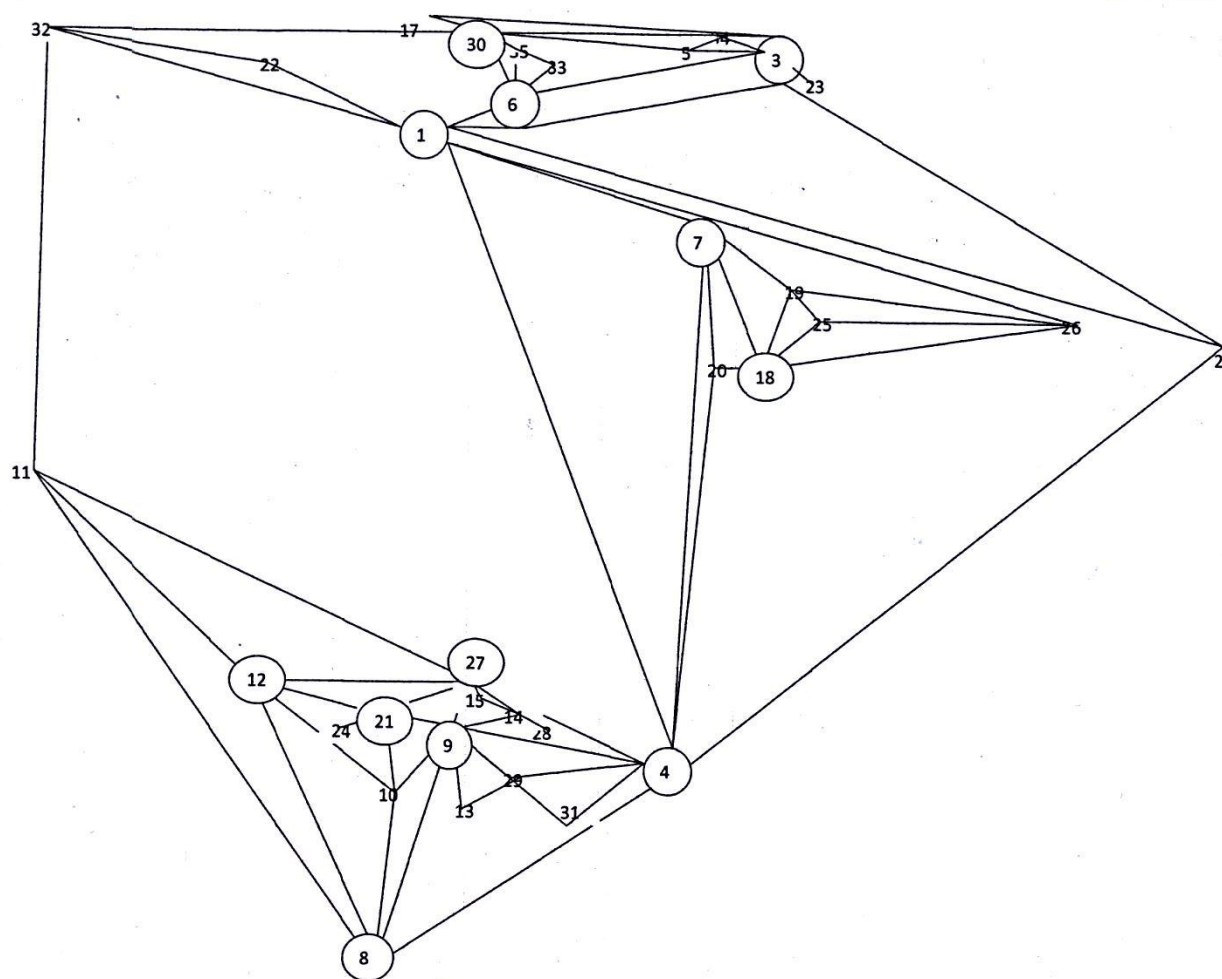

Рис. В. 1.6 Граф лексико-семантичного мікрополя *difficulties*
в англійській мові

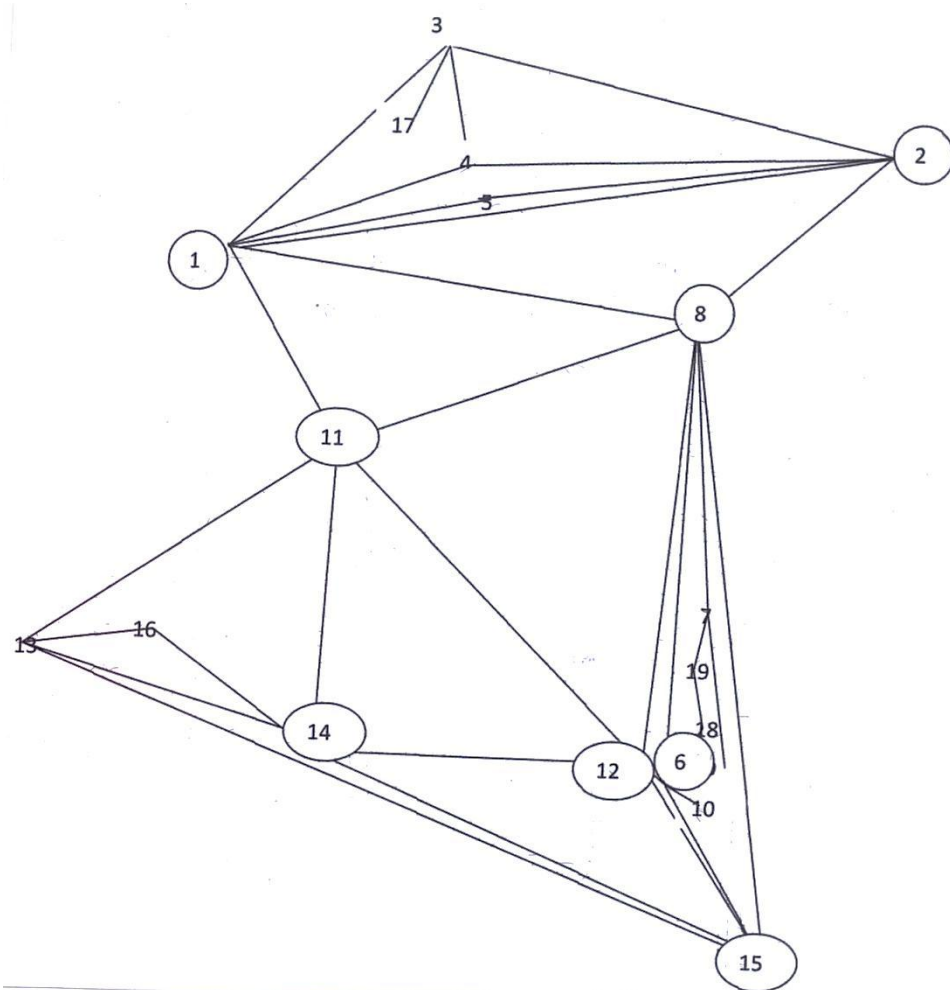

Рис. В. 1.7 Граф лексико-семантичного мікрополя *нестача* в українській мові

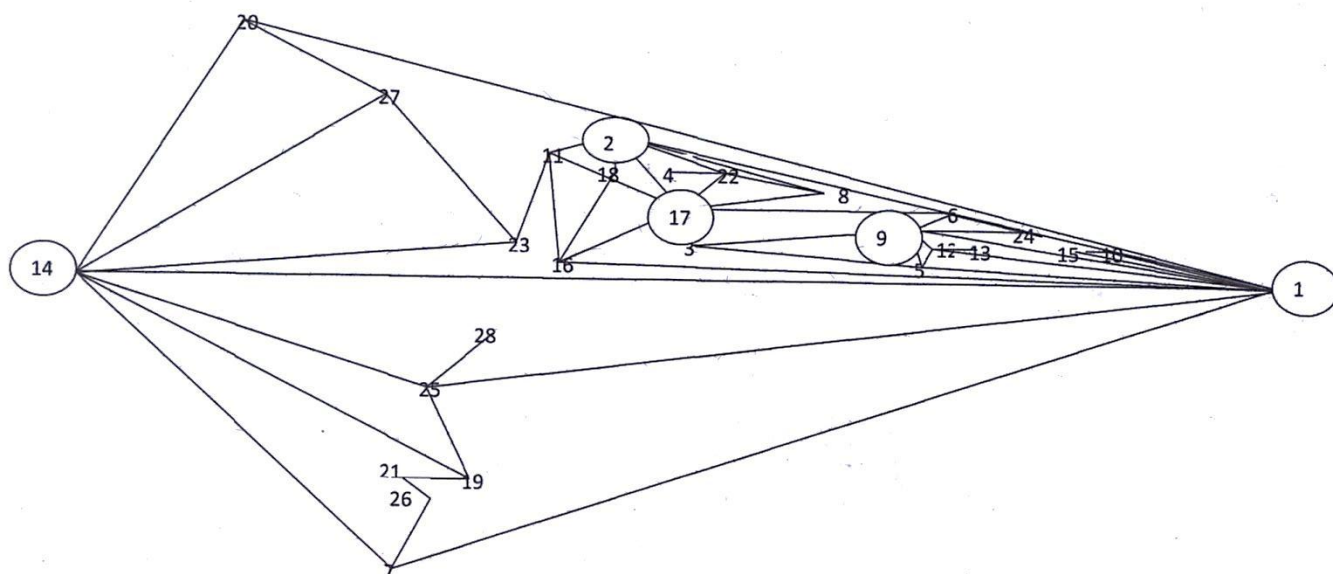

Рис. В. 1.8 Граф лексико-семантичного мікрополя *deficiency* в англійській мові

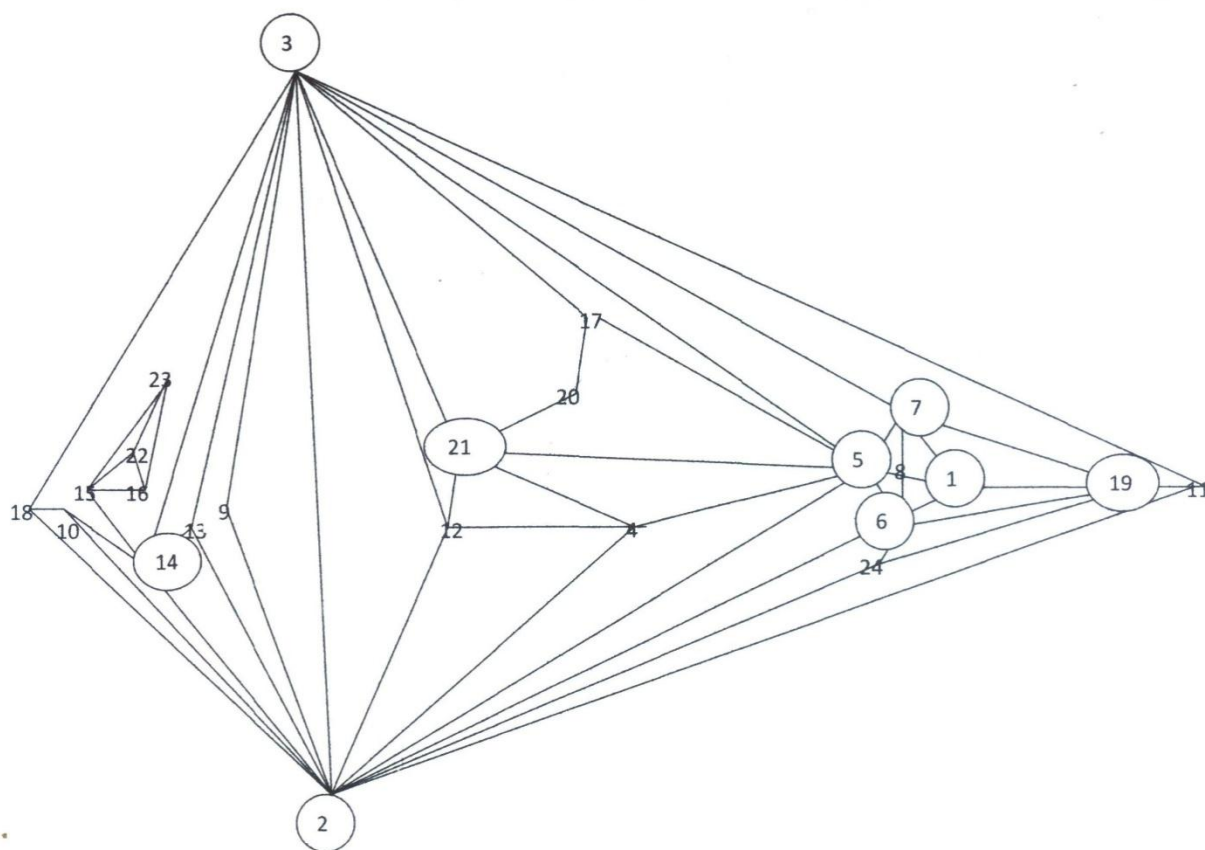

Рис. В.1.9 Граф лексико-семантичного мікрополя *бідність* в українській мові

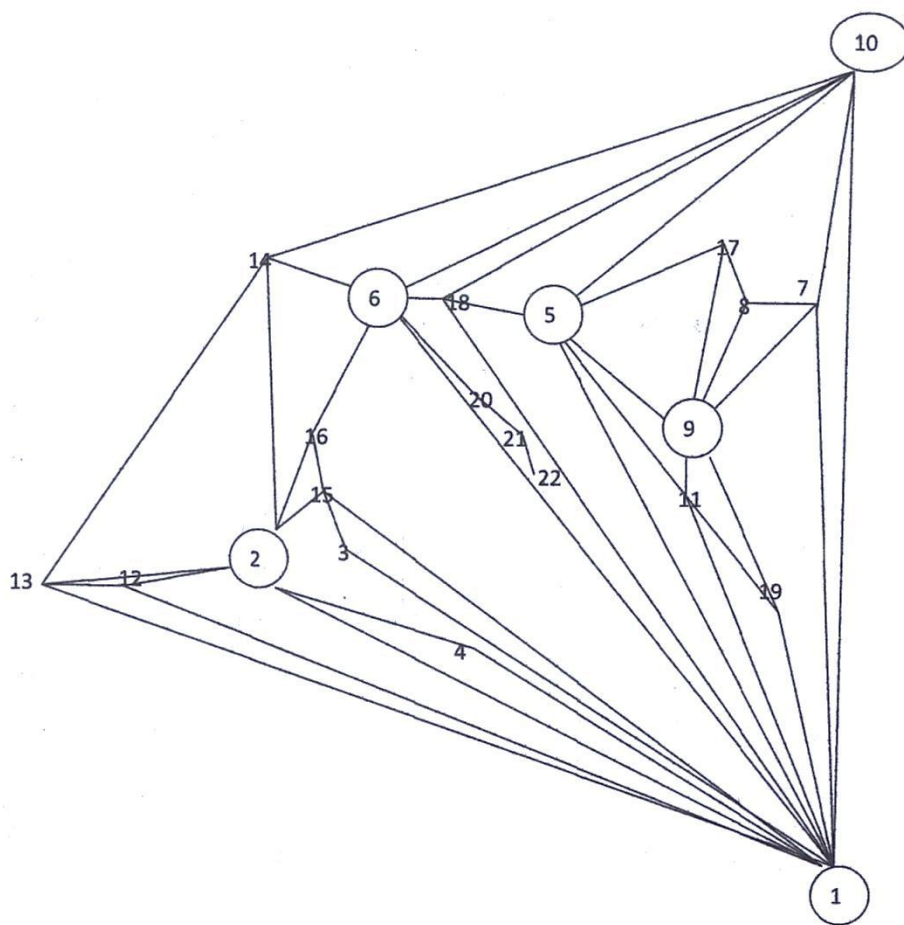

Рис. В. 2.1 Граф лексико-семантичного мікрополя *poverty* в англійській мові

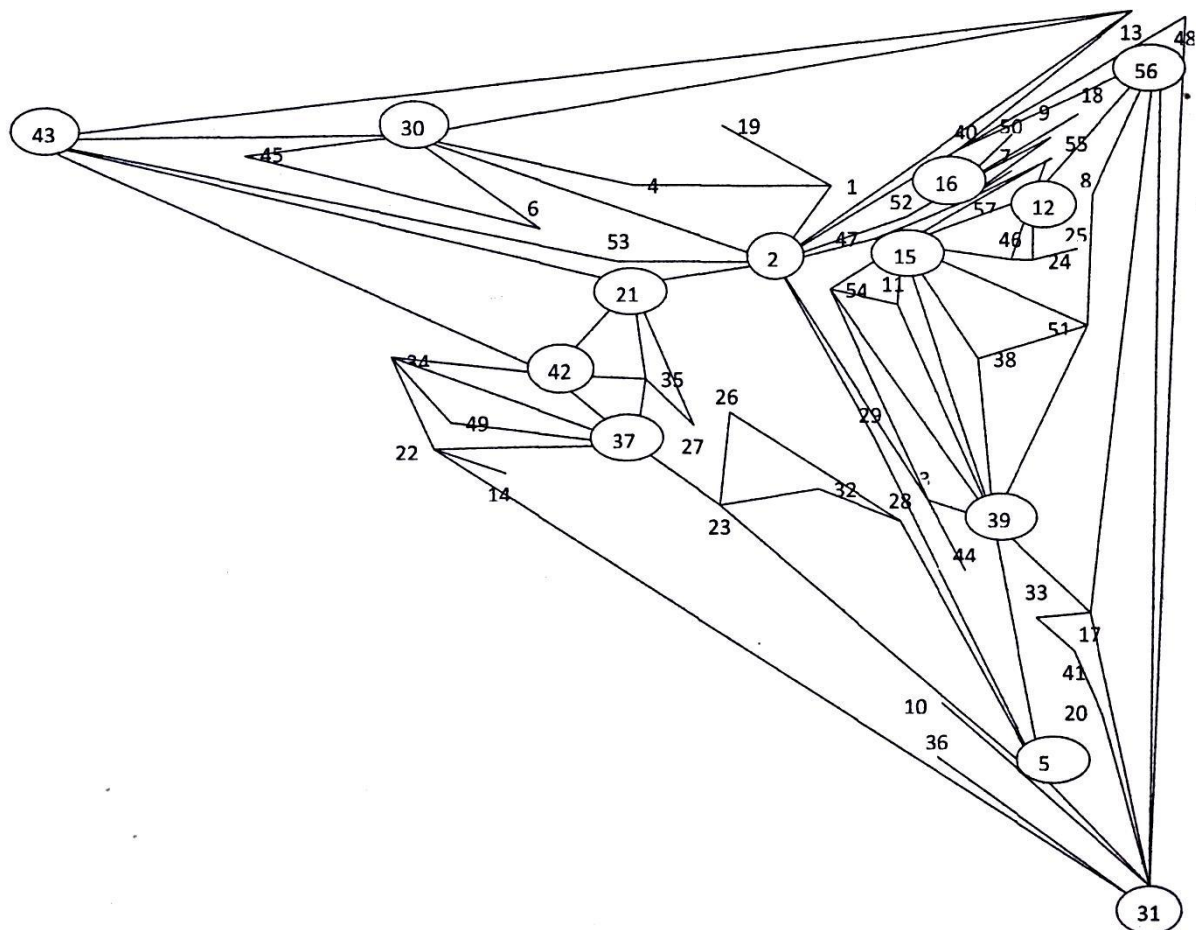

Рис. В. 2.2 Граф лексико-семантичного мікрополя *екологічна криза* в українській мові

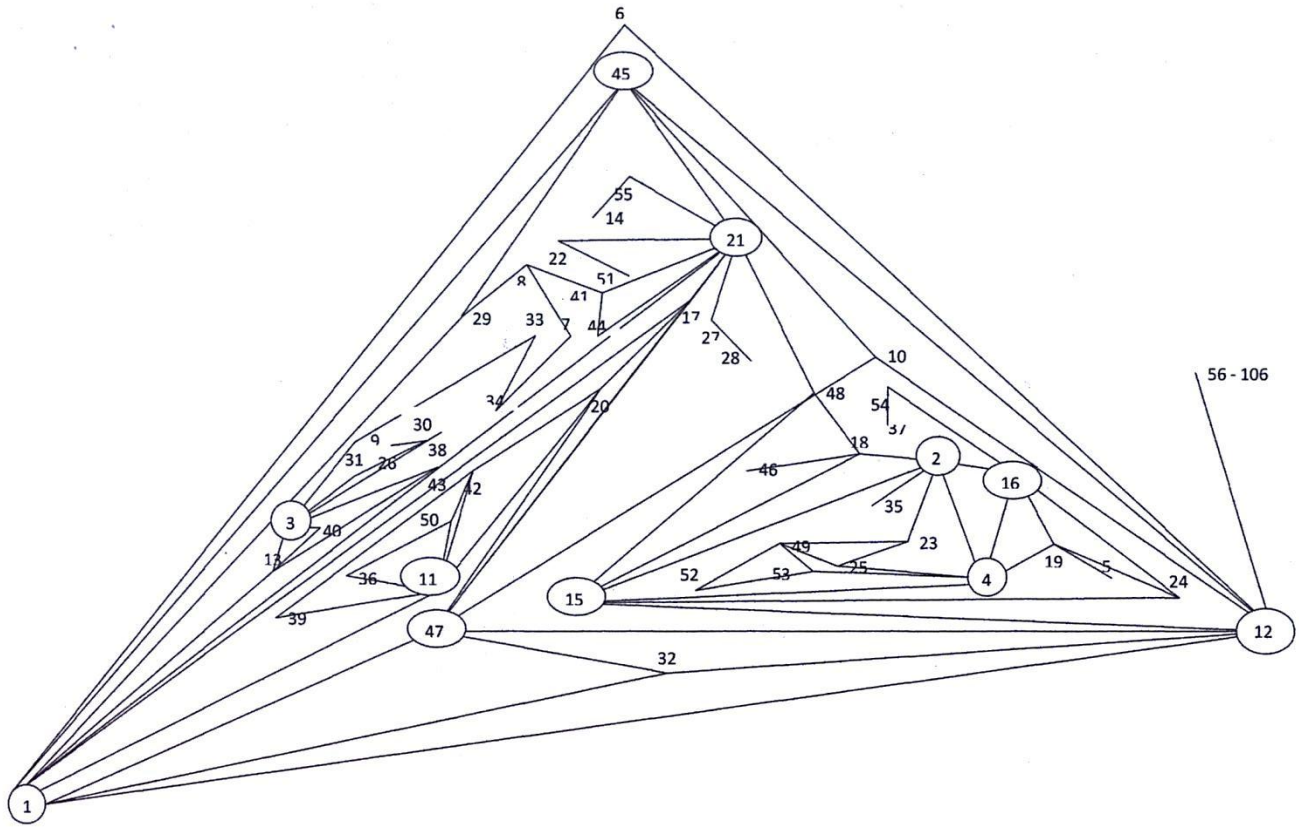

Рис. В. 2.3 Граф лексико-семантичного мікрополя *ecological crisis* в англійській мові

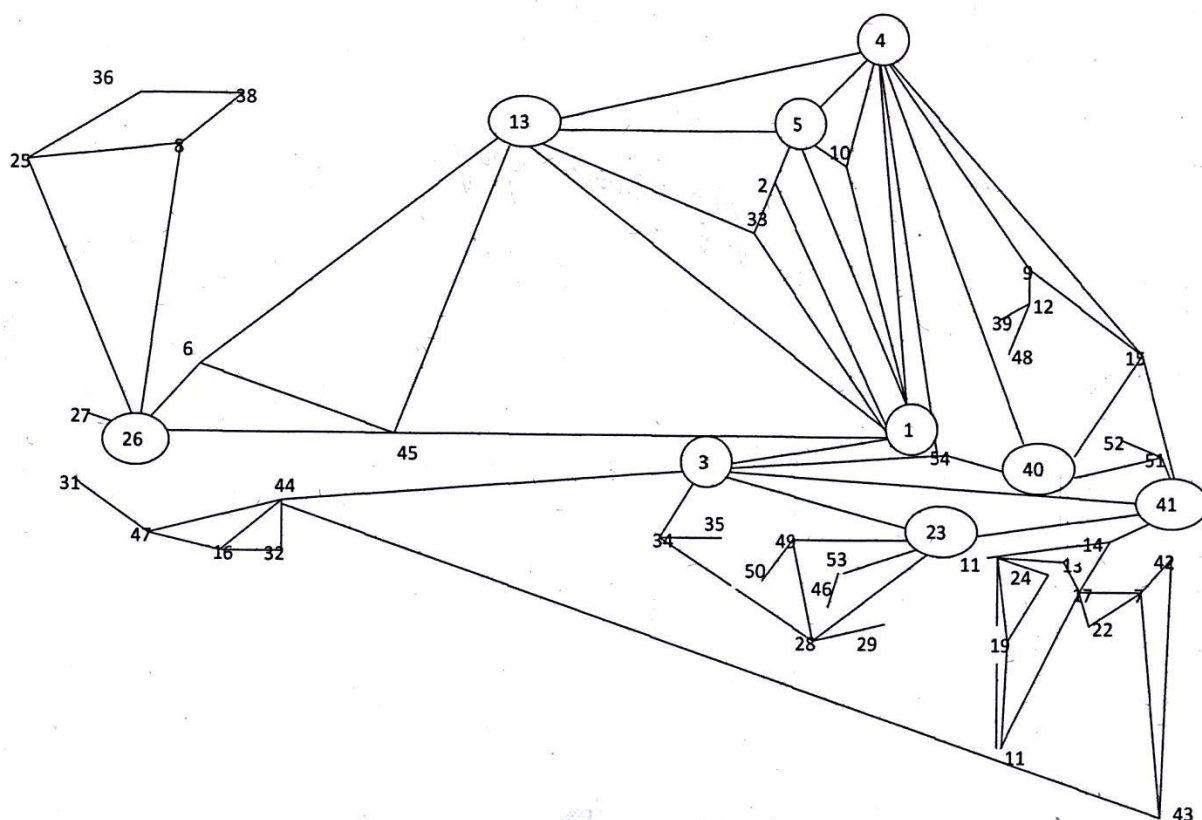

Рис. В. 2.4 Граф лексико-семантичного мікрополя *економічна криза* в українській мові

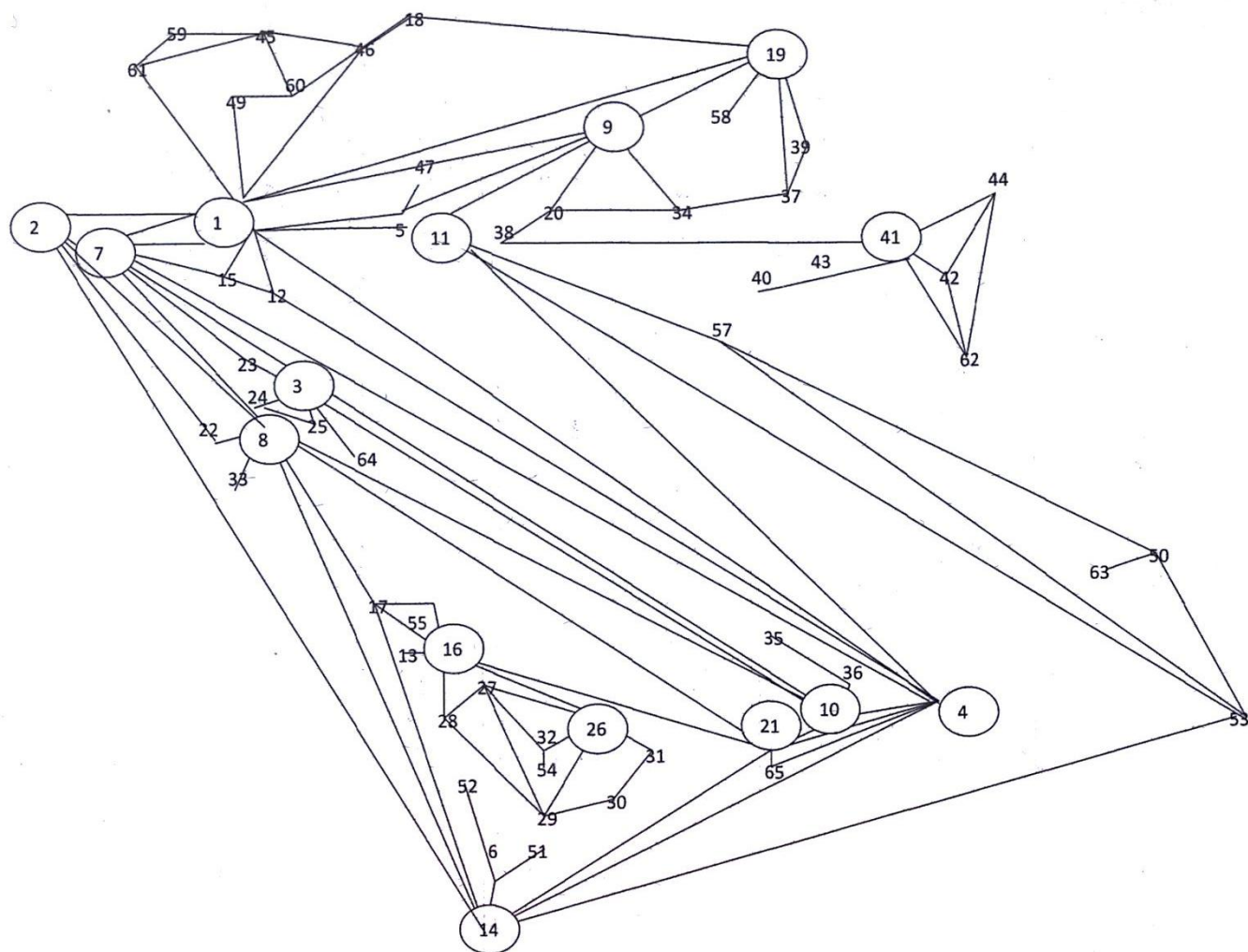

Рис. В. 2.5 Граф лексико-семантичного мікрополя *economic crisis* в англійській мові

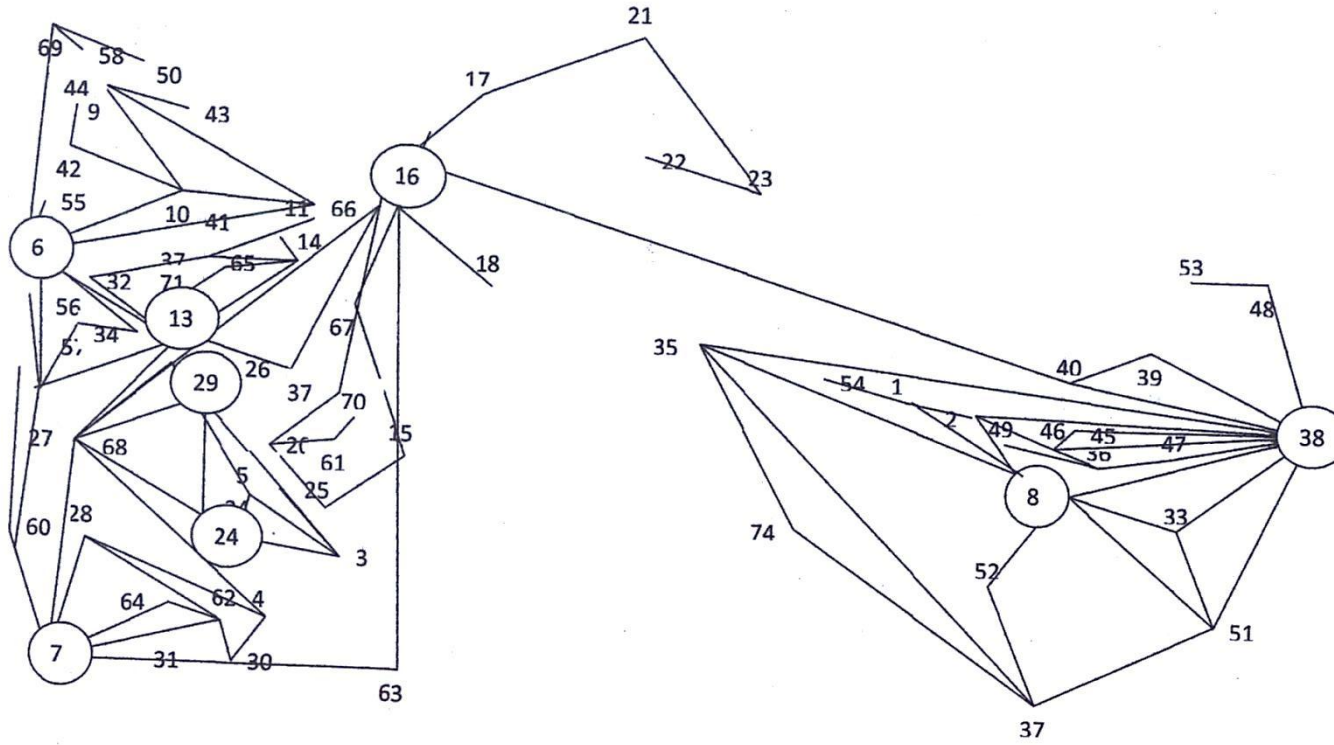

Рис. В. 2.6 Граф лексико-семантичного мікрополя *політична криза* (*криза довіри*) в українській мові

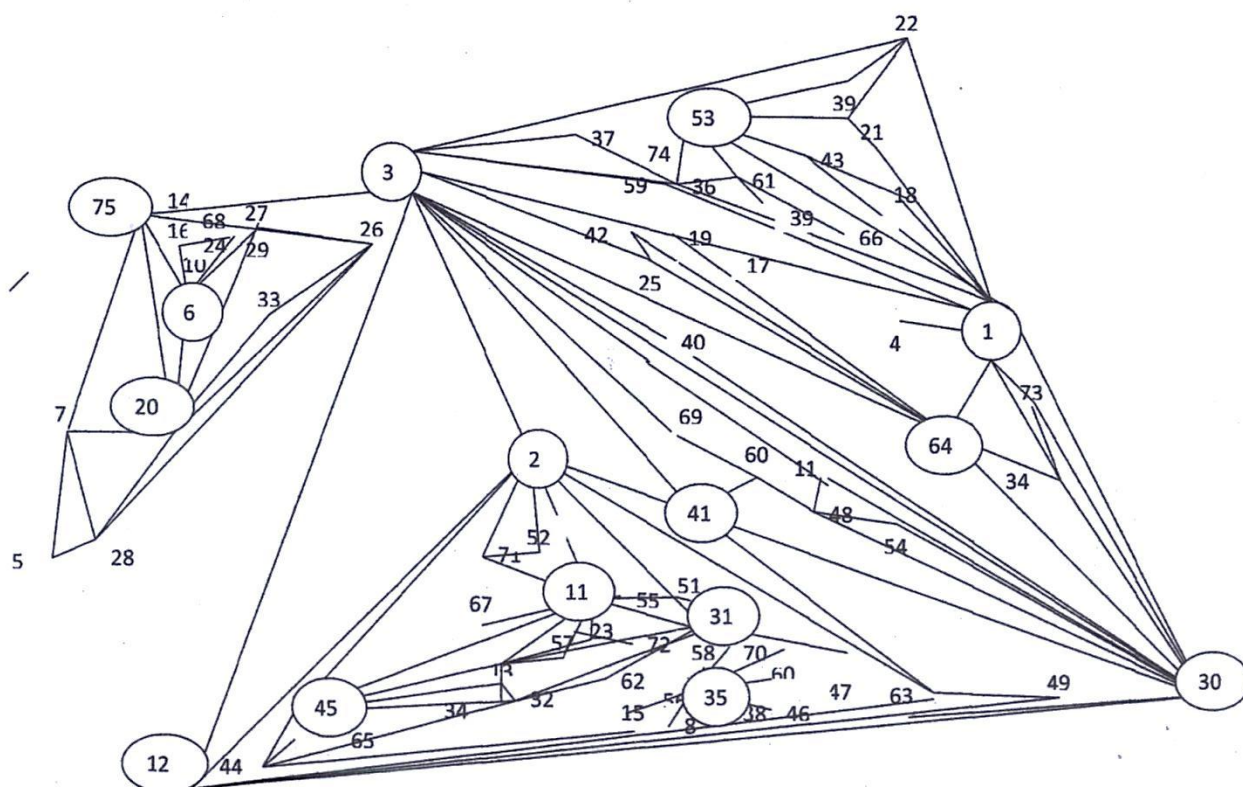

Рис. В. 2.7 Граф лексико-семантичного мікрополя *political crisis* (*confidence crisis*) в англійській мові

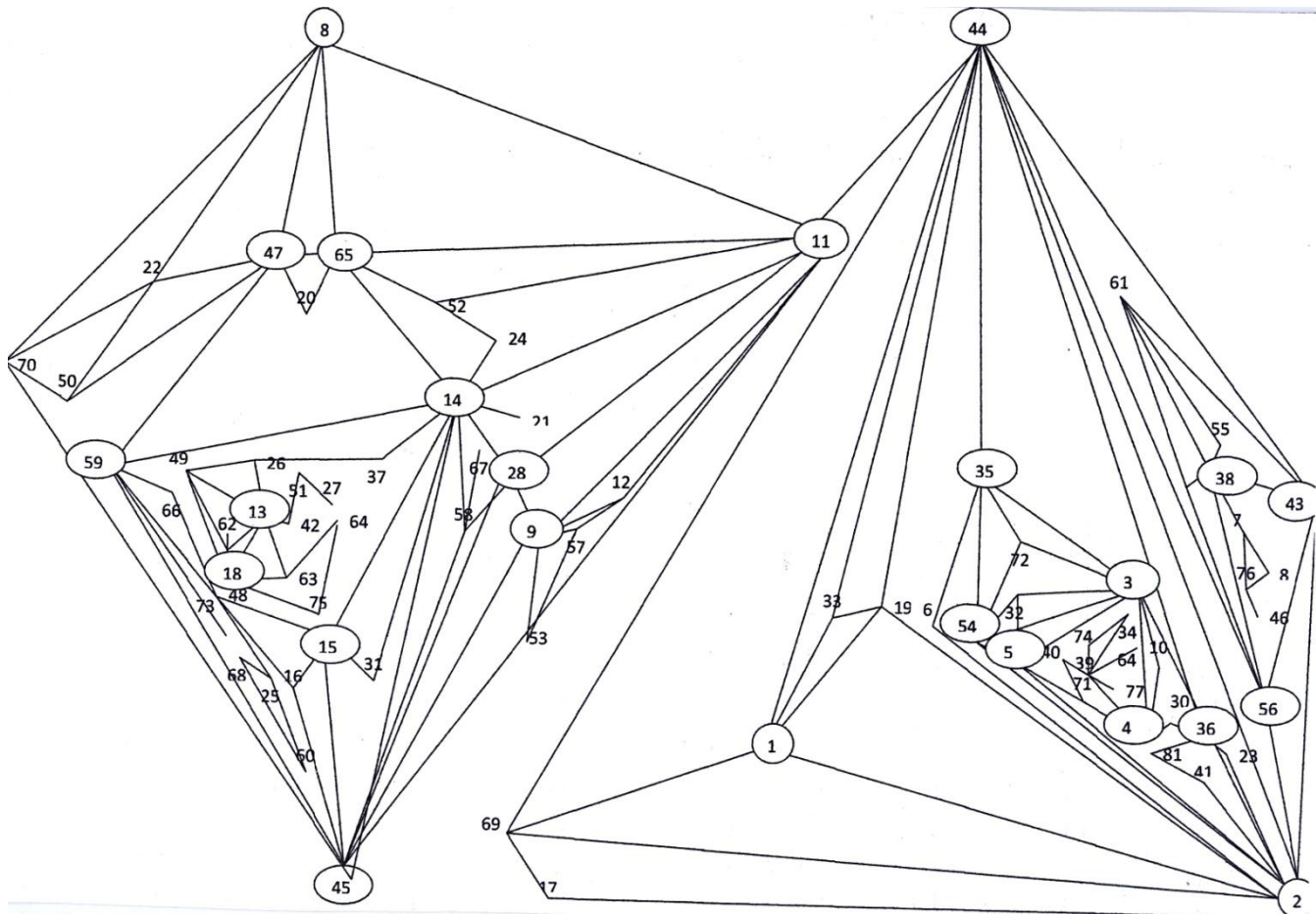

Рис. В. 2.8 Граф лексико-семантичного мікрополя *криза ідентичності* в українській мові

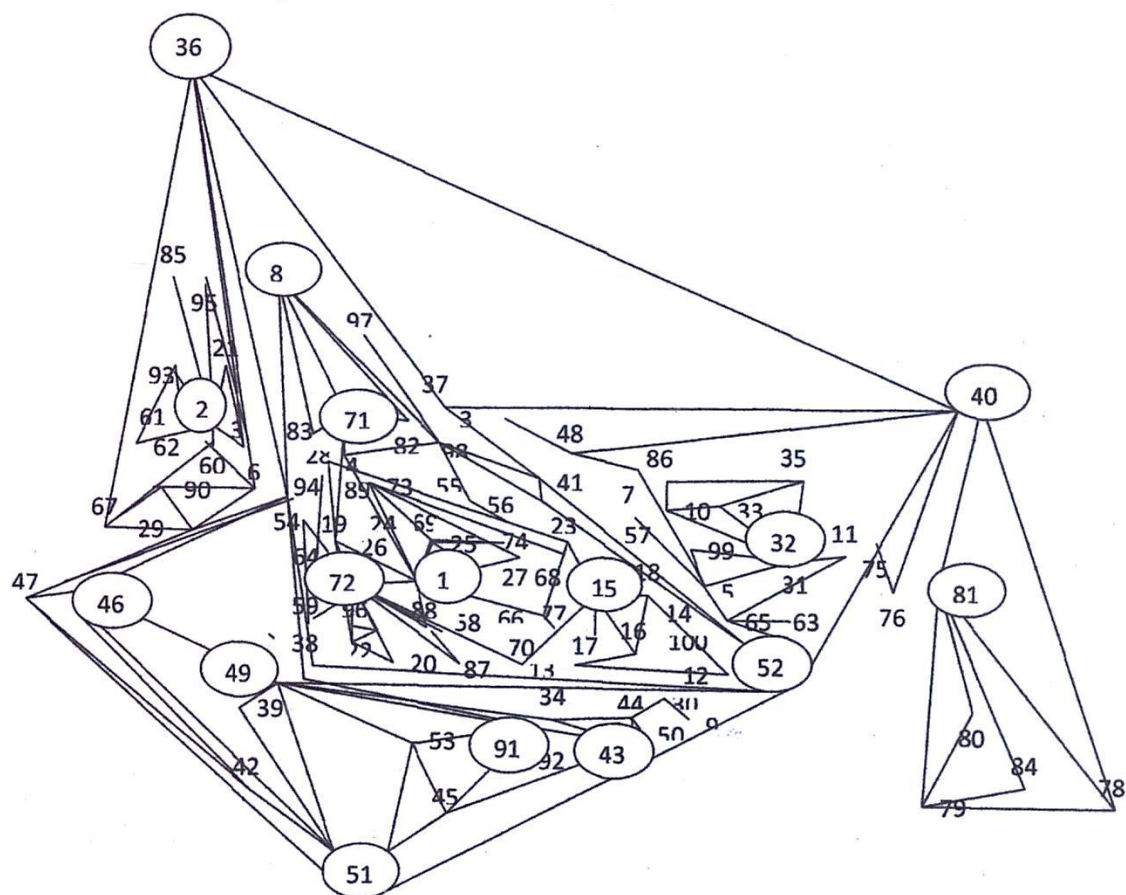

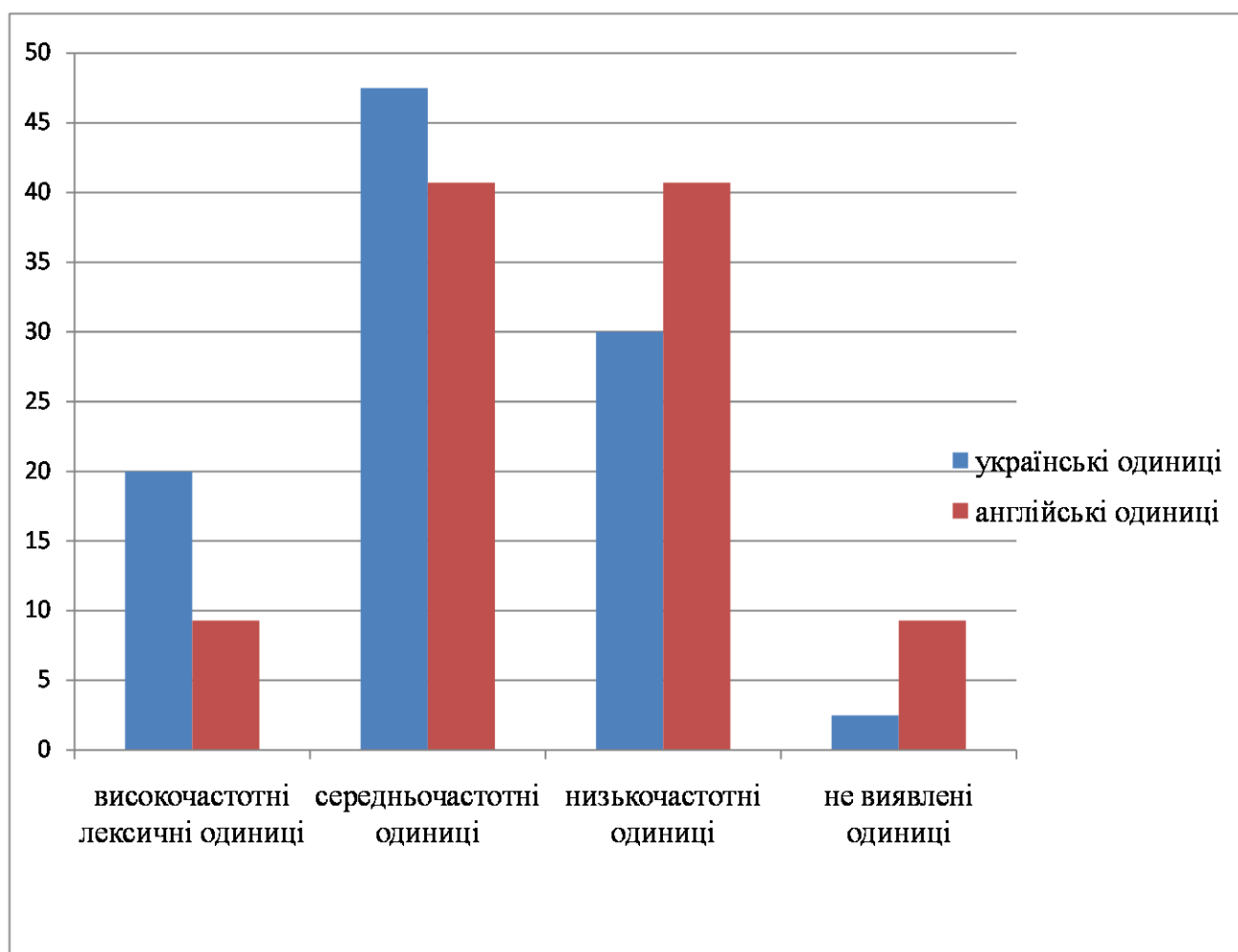
Рис. В. 2.9 Граф лексико-семантичного мікрополя *identity crisis* в англійській мові

Додаток Д

Таблиця Д. 1

**Функціонування лексичних одиниць мікрополів злам / *turning point*
в інформаційних текстах**

лексеми			Мікрополе <i>злам</i>	Мікрополе <i>turning-point</i>
	К-сть одиниць		40	54
високочастотні	Укр.	Англ.	відбуватися (1106), важливий (853), змінювати (780), зміна (708), тривати (513), значний (511), серйозний (417), здійснюватися (355)	change (1060), better (451), happen (420), event (398), point (370)
	8 (20%)	5 (9,3%)		
середньочастотні	19 (47,5%)	22 (40,7%)	закінчуватися (246), відмовлятися (202), припиняти (149), порушити (147), різкий (146), проходити (142, істотний (133), злам (132), переходити (126), завершуватися (123) знищувати (123), скасовувати (123), руйнувати (117), перехід (114), перетворення (87), несподіваний (78), ліквідувати (66), закінчення (61), відкидати (52)	important (278), turning point (260), moment (254), insecurity (205), chance (178), serious (216), decide (186), opportunity (182), difficulty (178), worse (169), significant (163), final (111), critical (104), necessary (99), occur (87), incident (84), crucial (81), determine (81), take place (76), vital (73), essential (67), suspense (46)
низькочастотні	12 (30%)	22 (40,7%)	завершення (49), минати (43), вагомий (37), відступати (33), раптовий (27), поворот (24), перелом (14), переривати (6), протікати (5), крутий (5), непередбачений (2), відхилення (1)	threatening (32), unexpected (29), sudden (21), decisive (20), occasion (15), coincidence (13), imminent (13), impending (12), momentous (10), tum (9), grave (9), definitive (9), convergence (3), occurrence (7), juncture (5), conclusive (2), befall (2), unforeseen (2), requisite (2), weighty (2), needful (1), indispensable (1)
не виявлені одиниці	1 (2,5%)	5 (9,3%)	змінювання	determinative, concurrence, conjuncture, betide unlooked-up

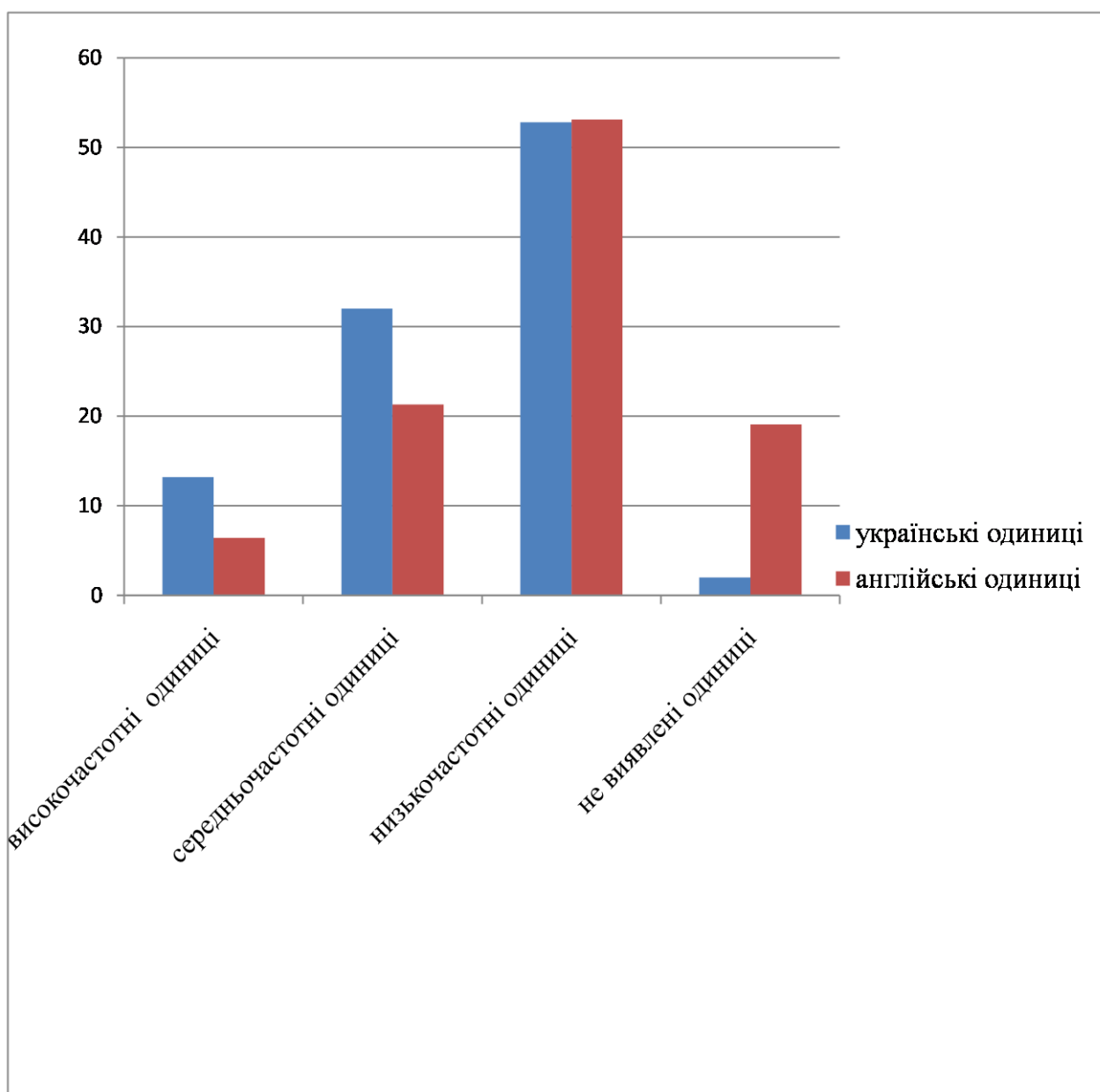

Діаграма Д. 1. Відсоткова кореляція одиниць мікрополів *злам / turning point* за частотністю вживання в інформаційних текстах

Функціонування лексичних одиниць мікрополів *загострення* / *insecurity-suspense* в інформаційних текстах

лексемні			Мікрополе	Мікрополе
	К-сть одиниць		<i>загострення</i>	<i>insecurity-suspense</i>
високочастотні	Укр. 7 (13,2%)	Англ. 3 (6,4%)	ситуація (1482), останній (1074), випадок (444), подія (424), загроза (419), межа (416), збільшувати (411)	risk (540), care (535), fear (375)
	17 (32%)	10 (21,3%)	швидкий (345), сильний (294), кінець (285), посилювати (267), глибокий (194), гострий (178), небезпечний (143), небезпека (137), загострення (113), остаточний (110), страх (109), поглиблювати (87), очікування (84), загострювати (57), напружувати (57), стрімкий (54), крайній (51)	concern (308), insecurity (207), doubt (112), waiting (108), dangerous (94), danger (88), anxiety (61), expectation (54), alarm (51), suspense (46)
низькочастотні	28 (52,8%)	25 (53,1%)	тривога (36), край (31), надмірний (46), вирішальний (38), кінцевий (37), побоювання (37), інтенсивний (35), пригода (25), занепокоєння (24), граничний (22), бурхливий (17), переживання (16), напруження (16), хвилювання (12), непримиренний (11), нестерпний (11), напружений (9), передчуття (9), нестримний (9), посилений (9), неспокій (9), завершальний (7), напруженість (5), збудження (5), неспокійний (5), чекання (3), розбурхувати (2)	insecure (31), uncertain (30), risky (29), dubious (15), peril (15), dread (13), jeopardy (12), unsafe (11), expectancy (11), hazard (10), perilous (9), distrust (7), hesitation (5), undecided (5), unsettled (5), anticipation (4), indecision (4), ambiguous (4), apprehension (4), unreliable (4), hazardous (2), uneasiness (1), solicitude (1), doubtful (1)
	1 (2%)	9 (19,1%)	збентеження	disquietude, undecidedness, irresolution, doubtfulness, vagueness, indefiniteness, indeterminateness, undetermined, irresolute

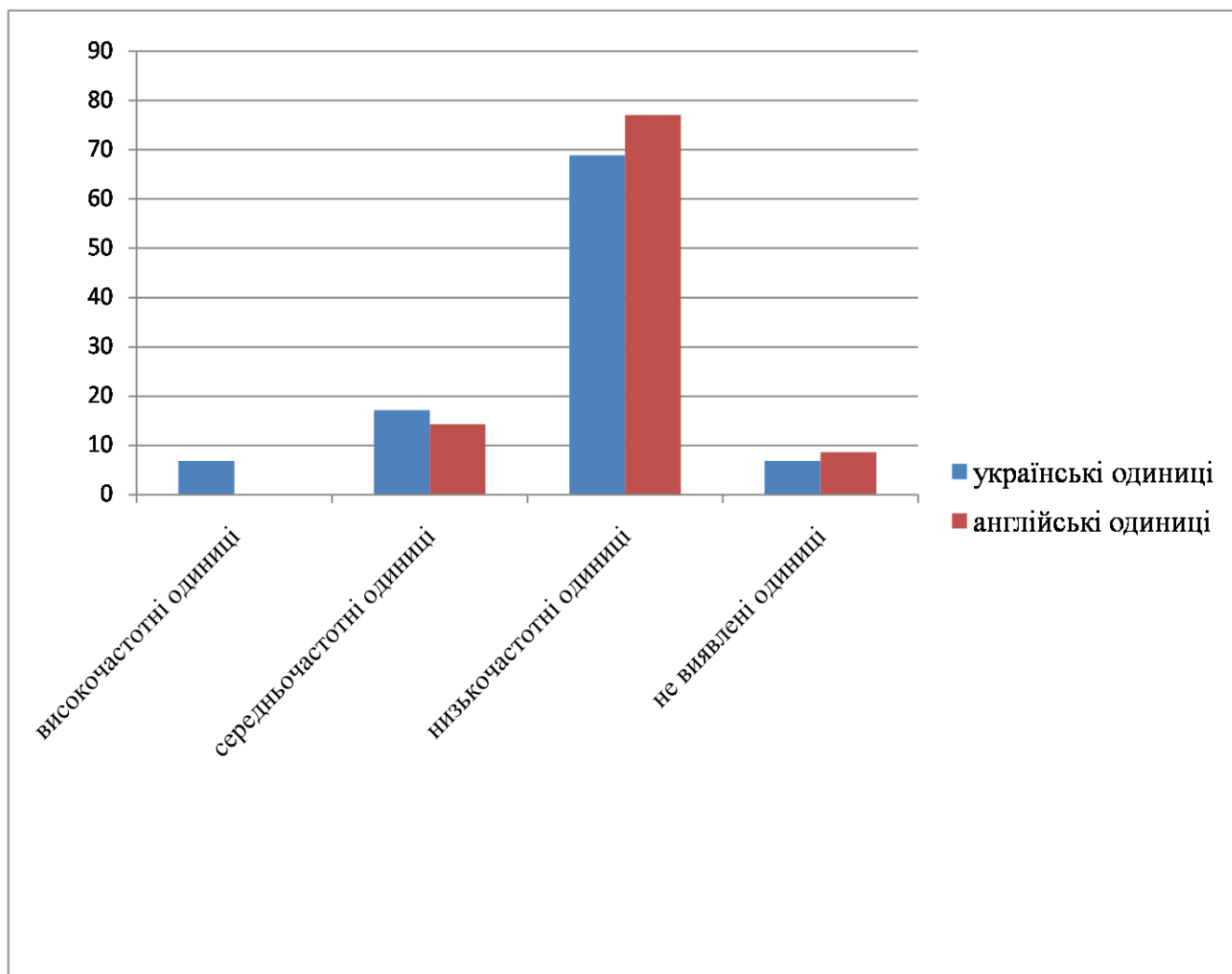

Діаграма Д. 2. Відсоткова кореляція одиниць мікрополів *загострення / insecurity-suspense* за частотністю вживання в інформаційних текстах

Таблиця Д. 3

**Функціонування лексичних одиниць мікрополів *труднощі* / *difficulties*
в інформаційних текстах**

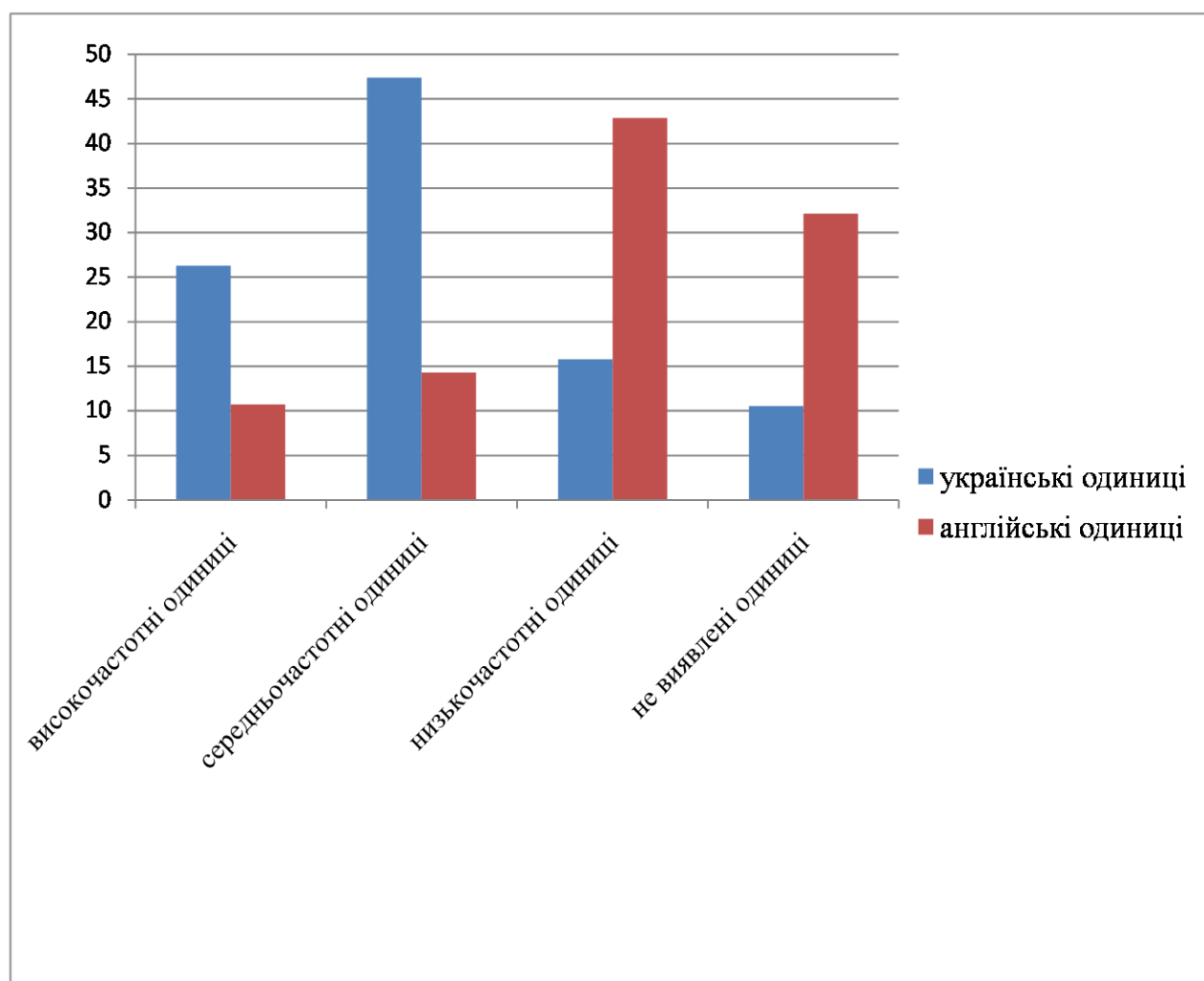
лексеми			Мікрополе <i>труднощі</i>	Мікрополе <i>difficulties</i>
	К-сть одиниць		(29)	(35)
високочастотні	Укр. 2 (6,9%)	Англ. 0 (%)	складний (440), важкий (360)	
	5 (17,2%)	5 (14,3%)		
середньочастотні	20 (68,9%)	27 (77,1%)	тягар 44, несприятливий 29, турботи 25, завада 21, перепона 16, неприємність 14, скрутний 14, незгоди 13, скрута 13, ускладнення 11, нестерпний 11, клопіт 11, нещастя 10, гнітючий 4, незручність 3, поневіряння 2, прикрощі 1, горе, обтяжливий 1, морока 1	misery 33, distress 32, hardship 24, obstacle 20, mishap 17, embarrassment 12, endeavour 12, severity 10, rigorous 9, inconvenience 6, obstruction 6, discomfort 5, calamity 5, adversity 4, troublesome 3, hindrance 3, oppressive 3, rigour 3, misfortune 3, impediment 3, straits 2, affliction 2, unhappiness 1, endurance 1, encumbrance 1, wretchedness 1, trial 1
низькочастотні	2 (6,9%)	3 (8,6%)	утруднення, знегоди	hardness, ill-luck, fix
не виявлені				

Діаграма Д. 3. Відсоткова кореляція одиниць мікрополів *труднощі* / *difficulties* за частотністю вживання в інформаційних текстах

Функціонування лексичних одиниць мікрополів *нестача* / *deficiency* в інформаційних текстах

лексеми			Мікрополе <i>нестача</i>	Мікрополе <i>deficiency</i>
	К-сть одиниць		(19)	(28)
високочастотні одиниці	Укр. 5 (26,3%)	Англ. 3 (10,71%)	потрібний (1097), необхідність (702), забезпечувати (678), надавати (562), давати (360)	need (1330), want (530), poor (407)
	9 (47,37%)	4 (14,29%)	відсутність (303), потреба (290), достатній (190), вистачати (160), брак (140), нестача (130), недостатній (93), постачати (78), задовольняти (57)	lack (190), deficiency (130), shortage (90), absence (51)
середньочастотні	3 (15,79%)	12 (42,86%)	неналежний (4), нестаток (2), потрібність (1)	deficient (33), insufficient (31), inadequate (28), wanting (25), lacking (21), scarcity (15), dearth (5), scant (4), short (3), inferiority (2), meager (1), thinness (1)
низькочастотні	2 (10,53%)	9 (32,14%)	неіснування, недостача	insufficiency, scanty, poorness, meanness, smallness, meagreness, slightness, scantness, scantiness

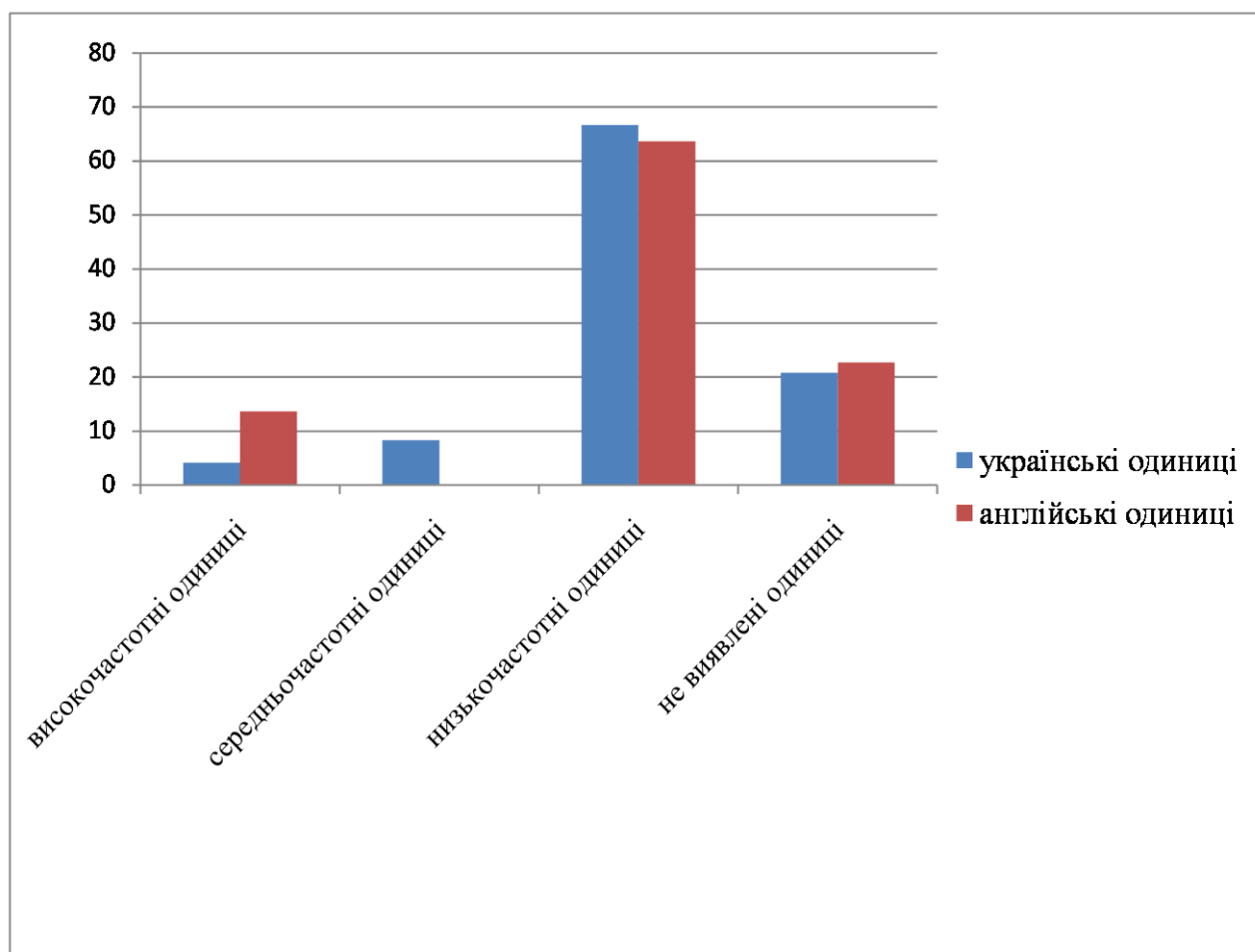

Діаграма Д. 4. Відсоткова кореляція одиниць мікрополів *нестача / deficiency* за частотністю вживання в інформаційних текстах

Функціонування лексичних одиниць мікрополів *бідність* / *poverty*

в інформаційних текстах

лексемі	К-сть одиниць		Мікрополе <i>бідність</i>	Мікрополе <i>poverty</i>
	високочастотні	Укр. 1 (4,17%)	Англ. 3 (13,64%)	бідність (435)
середньочастотні	2 (8,33%)	- (%)	бідний (210), просити (90)	
низькочастотні	16 (66,67%)	14 (63,64%)	злидні (23), мізерний (21), убогий 14), бідняк (12), злиденність (11), убогість (10), незаможний (10), зубожіння (8), незабезпечений (4), нужда (3), злиденний (3), небагатий (3), жебрак (2), нестаток (2), старець (1), старцювати (1)	misery (33), deprived (31), deprivation (24), hardship (24), necessity (23), destitute (5), destitution (5), straitened (3), bereft (2), needy (2), straits (2), penury(1), privation (1), wretchedness (1)
не виявлені	5 (20,83%)	5 (22,73%)	незабезпеченість, жебрачити, убозтво, жебракувати, недостатки	indigence, indigent, necessitous, hard-up, poorness

Діаграма Д. 5. Відсоткова кореляція одиниць мікрополів бідність / poverty за частотністю вживання в інформаційних текстах

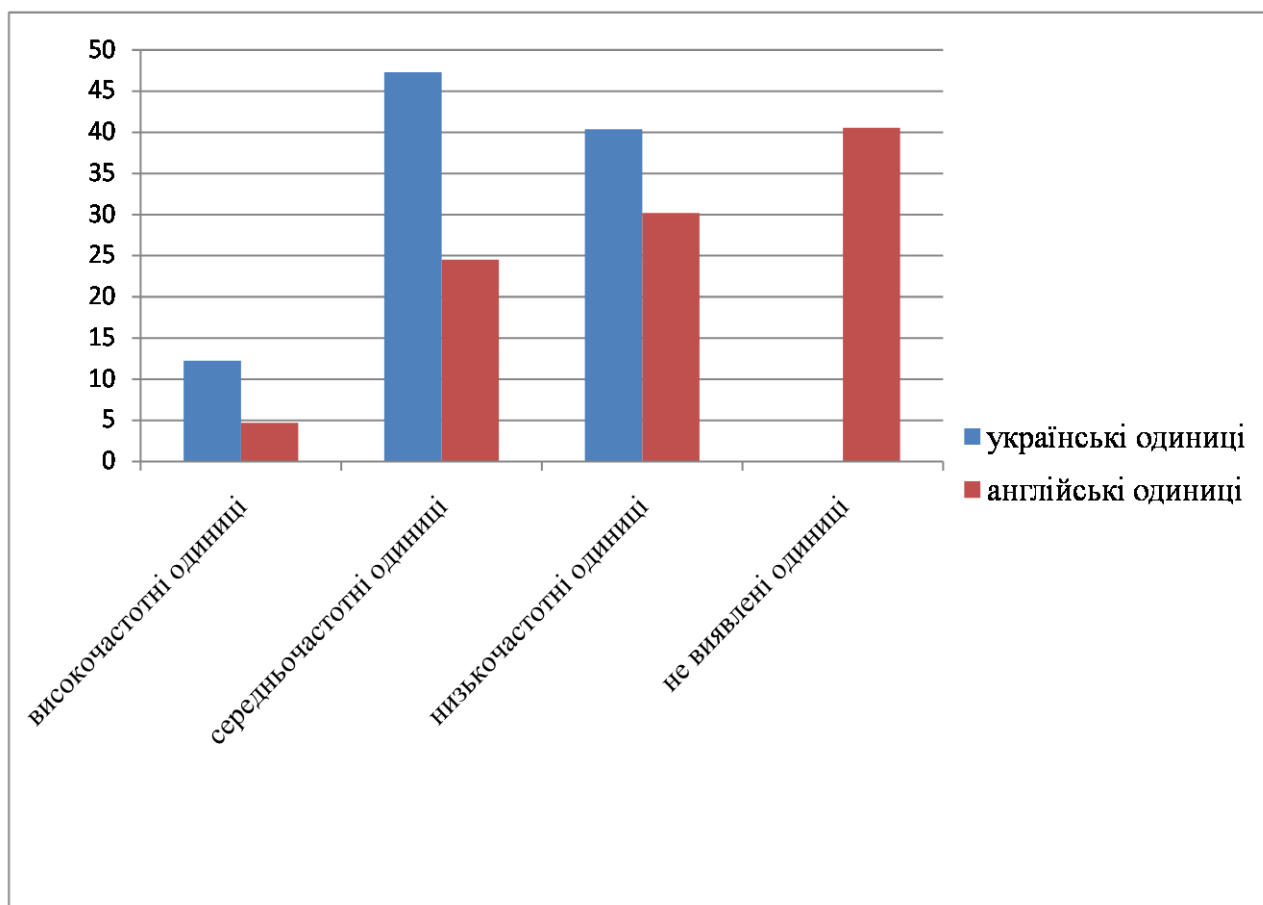
Таблиця Д. 6

**Функціонування лексичних одиниць мікрополів *екологічна криза* /
ecological crisis в інформаційних текстах**

лексемі	К-сть одиниць		Мікрополе <i>екологічна криза</i>	Мікрополе <i>ecological crisis</i>
	Укр.	Англ.	(57)	(106)
високочастотні	7 (12,28%)	5 (4,72%)	зміна (708), вплив (640), екологія (520), вода (467), земля (437), загроза (419), екологічний (370)	change (1060), food (940), climate (550), water (380), population (360)
середньочастотні	27 (47,37%)	26 (24,53%)	природний (290), середовище (254), негативний (245), катастрофа (240), природа (213), втрата (180), зникати (175), небезпечний, (143), небезпека (137), зелений (121), баланс (112), довілля (108), клімат (103), шкода (102), порушення (101), повітря (97), навколишній (87), відходи (72), неминучий (68), знищення (68), оточення (60), їжа (60), забруднення (58), біда (58), сміття (54), лихо (54), шкідливий (51)	impact (348), flood (301), collapse (241), environmental (233), resources (224), environment (224), damage (205), disaster (191), ecological (189), air (178), green (168), nature (161), loss (143), planet (127), pollution (125), earth (124), waste (99), warming (97), protection (94), carbon (94), danger (90), species (89), toxic (56), wildlife (55), catastrophe (52), eco-system (51)
низькочастотні	23 (40,35%)	32 (30,19%)	погіршення (45), загибель (36), припинення (35), стихія (34), рівновага (30), екосистема (28), руйнівний (28), руйнування (27), забруднений (26), загрозовий (26), згубний (25), стихійний (24), брудний (23), руйнація (15), нещастя (10), бруд (7), непридатний (7), непереборний (7), пошкодження (6), екоцид (2), спустошення (2), шкідливість (1), відмирання (1)	greenhouse (43), destruction (52), conservation (36), environmentalist (29), ecology (26), harm (26), dirt (24), rubbish (23), dirty (22), harmful (17), eco-town (14), devastation (12), litter (9), contaminated (9), ruin (9), preservation (7), surroundings (7), calamity (5), contamination (5), eco-crisis (2), eco-disaster (1), ecocide (3), eco-philosophy (2), eco-spirituality (2), environmentalism (2), eco-defence (2), eco-terms (1), cataclysm (1), ravages (1), eco-friendly (1), eco-villain (1), eco-correctness (1)

Продовження таблиці Д. 6

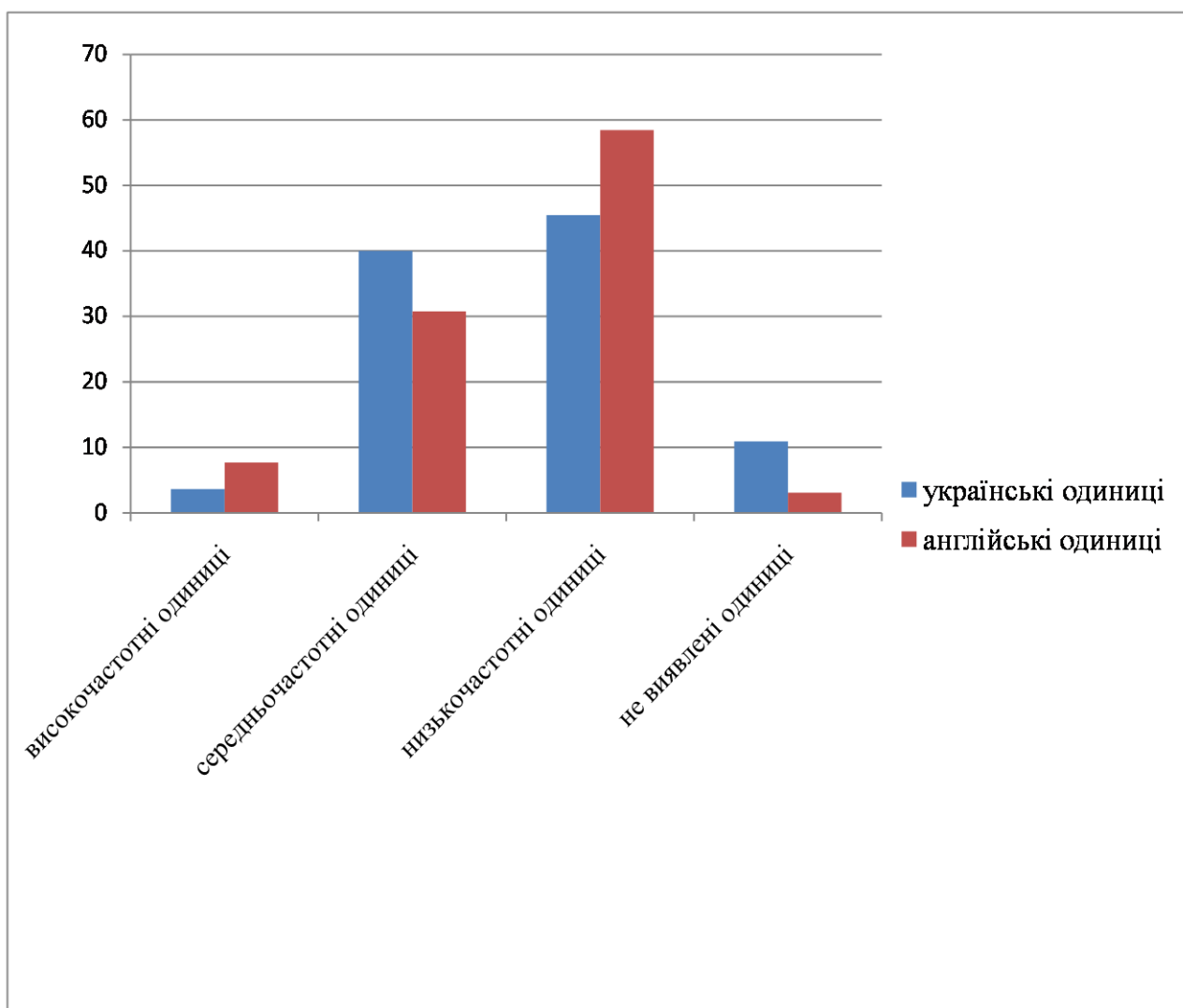
лексми			Мікрополе	Мікрополе
	К-сть одиниць		<i>екологічна криза</i>	<i>ecological crisis</i>
не виявлені	-	43	(57)	(106)
		(40,57%)		eco-calamity, eco-damage, eco-problem, eco-accident, eco-catastrophe, eco-opera, eco-novel, eco-documentary, eco-thriller, eco-book, eco-bottle, eco-bulb, eco-forestry, eco-product, eco-gift, eco-car, eco-house, eco-audit, eco-efficiency, eco-management, eco-engineering, eco-label, eco-tax, eco-travel, eco-adventure, eco-activism, eco-fascism, eco-vandalism, eco-art, eco-minded, eco-savvy, eco-awareness, eco-consciousness, eco-doom, eco-babble, eco-chic, eco-holiday, ecotourism, eco-adventure, eco-group, eco-protester, eco-freak, eco-crazy, ecospace, eco-city

Діаграма Д. 6. Відсоткова кореляція одиниць мікрополів *екологічна криза / ecological crisis* за частотністю вживання в інформаційних текстах

**Функціонування лексичних одиниць мікрополів економічна криза /
economic crisis в інформаційних текстах**

лексемні	К-сть одиниць		Мікрополе <i>економічна криза</i>	Мікрополе <i>economic crisis</i>
	Укр.	Англ.	(55)	(65)
високочастотні	2 (3,64%)	5 (7,69%)	економічний (1400), фінансовий (796)	financial (960), economic (941), risk (570), debt (535), fall (512)
середньочастотні	22 (40%)	20 (30,77%)	ризик (324), борг (205), втрата (180), падіння (149), скорочення (143), безробіття (138), обмежений (135), дефіцит (130), обмеженість (130), зниження (128), зменшення (120), інфляція (107), провал (96), збитки (79), крах (75), обмеження (75), спад (68), розпад (68), звільнення (61), розвал (54), девальвація (53), заборгованість (50)	collapse (303), pressure (280), loss (249), recession (223), drop (215), limit (205), decline (177), loan (169), slow (169), failure (161), deficit (160), borrow (156), unemployment (152), crash (129), default (91), reduction (82), depression (76), broken (62), due (56), destruction (52)
низькочастотні одиниці	25 (45,45%)	38 (58,46%)	позика (44), безробітний (44), борговий (43), занепад (35), припинення (35), банкрутство (33), руйнування (27), зупинка (25), послаблення (20), коливання (15), руйнація (15), знецінення (14), затримка (12), розруха (12), ліміт (11), нестійкий (10), застій (9), мінливий (8), перевиробництво (7), ревальвація (4), надвиробництво (3), боржник (3), винен (3), розорення (2), розклад (1), мінливість (1)	bust (45), destroyed (42), slump (43), restriction (39), owe (38), squeeze (36), breakdown (35), bankruptcy (35), ruin (34), disruption (22), slowdown (21), decrease (18), separation (17), bankrupt (16), sinking (16), smash (15), limitation (13), wreck (13), ruined (12), descent (12), insolvency (10), debtor (9), downfall (9), lessening (9), indebted (9), reorganization (7), break-up (7), disintegration (7), insolvent (4), slack (4), decay (4), ruinous (3), lowering (3), defaulted (2), dispersal (1), diminution (1), depreciation (1), set-back (1)
не виявлені	6 (10,91%)	2 (3,08%)	розлад, опускання, підупад, несталий, непостійний, несталість	fluctuating, perdition

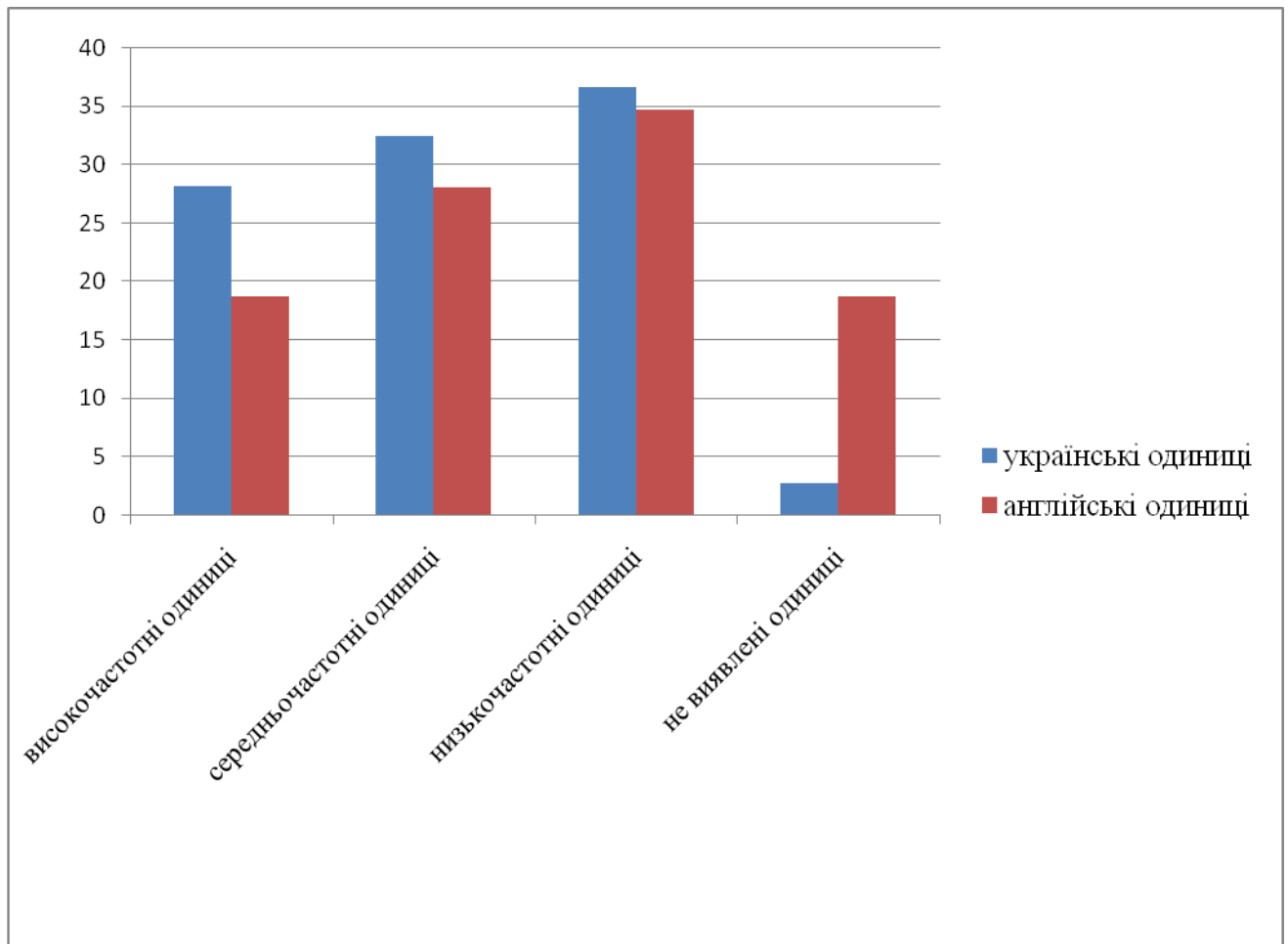
Діаграма Д. 7. Відсоткова кореляція одиниць мікрополів економічна криза / *economic crisis* за частотністю вживання в інформаційних текстах

Функціонування лексичних одиниць мікрополів *політична криза (криза довіри) / political crisis (confidence crisis)* в інформаційних текстах

лексеми	К-сть одиниць		Мікрополе <i>криза довіри</i>	Мікрополе <i>crisis of confidence</i>
			(71)	(75)
високочастотні	Укр.	Англ.	країна (3705), держава (3182), влада (2193), нація (2004), політичний (1765), політика (1701), економічний (1400), суспільство (1328), державний (1166), громадяни (1114), уряд (1060), закон (954), населення (790), народ (741), вплив (680), право (679), принцип (490), довіра (420), постійний (411), відкритий (350)	people (2797), government (1839), country (1690), state (980), financial (960), economic (941), political (770), support (750), believe (520), nation (512), society (449), power (446), hope (424), right (adj) (355)
	20 (28,17%)	14 (18,67%)		
середньочастотні	23 (32,39%)	21 (28%)	керівництво (288), прямий (270), правда (213), надія (186), втрата (180), правильний (174), чесний (142), відвертий (140), вірити (119), віра (107), правління (105), справедливий (90), гідний (89), справедливість (83), довіряти (87), істина (77), обіцянка (76), легітимність (76), вірний (74), недовіра (71), переконання (63), гідність (61), честь (58)	confidence (310), law (254), trust (n) (232), promise (v) (215), citizen (190), politics (180), right (n) (167), authorities (166), true (162), sure (154), justice (132), trust (v) (130), influence (106), truth (100), fair (85), faith (84), direct (80), rely (70), belief (64), expectation (54), confident (54)
низькочастотні	26 (36,62%)	26 (34,67%)	правдивий (44), розчарування (33), незмінний (32), впевненість (31), сподівання (29), відданий (28), відкритість (24), достойний (23), відданість (18), законність (17), чесність (17), вірність (15), порядний (14), щирість (13), самовідданий (13), передбачення (9), порядність (9), зневіра (8), правота (8), правдивість (6), безкорисливий (4), правильність (4), прямота (3), самовідданість (2), довір'я (1)	reliable (24), loyalty (22), assurance (22), integrity (22), certainty (15), loyal (15), outspoken (14), dependence (10), reliance (9), frank (8), virtue (7), candid (5), sincerity (5), faithful (5), trustworthy (4), anticipation (4), equity (3), straightforward (3), fidelity (3), ascendancy (2), probity (1), righteous (1), veracity (1), trustworthiness (1), constancy (1)

Продовження таблиці Д. 8

лексеми	К-сть одиниць		Мікрополе <i>криза довіри</i> (71)	Мікрополе <i>crisis of confidence</i> (75)
	не виявлені	2 (2,82%)	14 (18,67%)	постійність, некорисливий

Діаграма Д. 8. Відсоткова кореляція одиниць мікрополів *політична криза (криза довіри) / political crisis (confidence crisis)* за частотністю вживання в інформаційних повідомлення

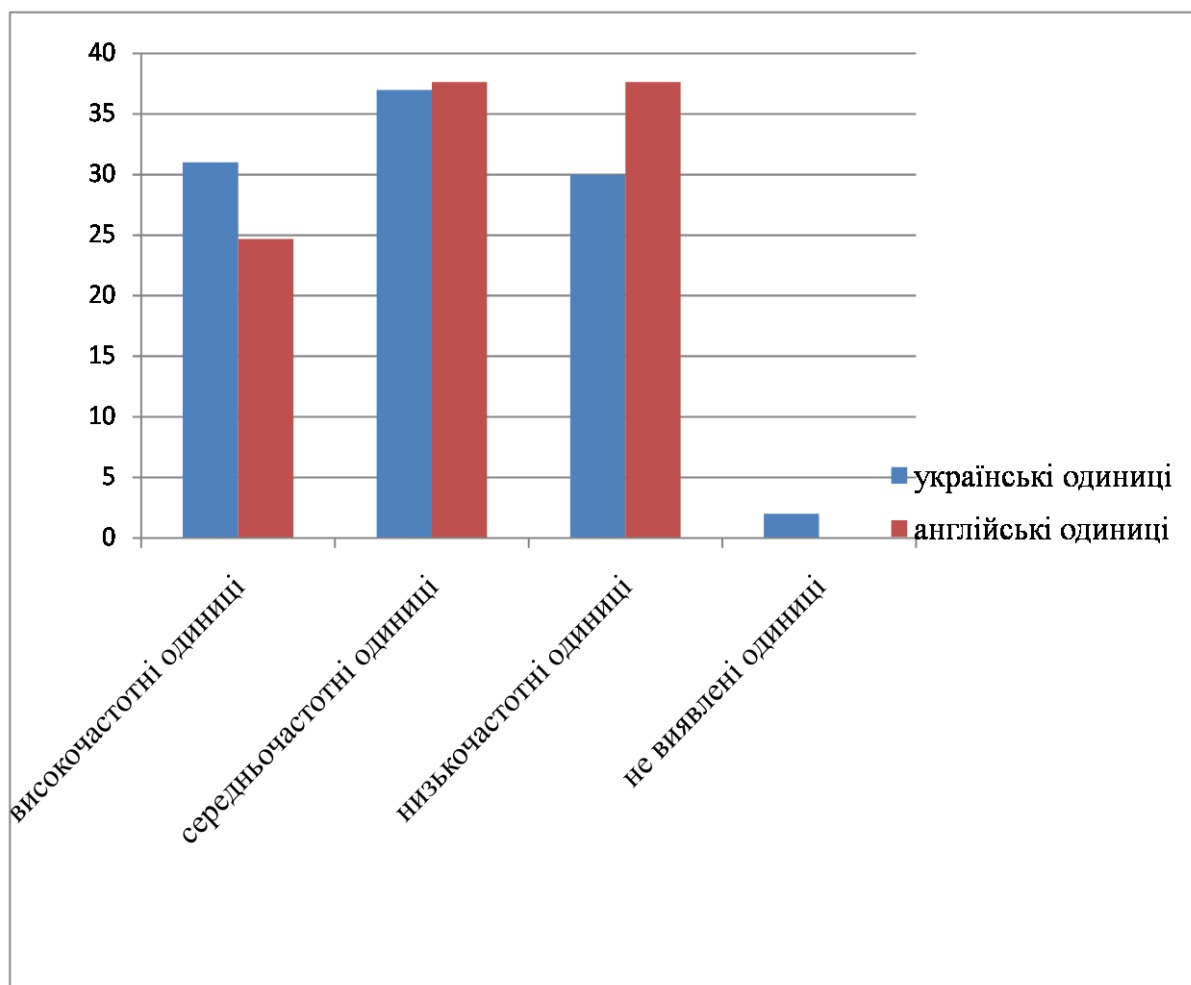
**Функціонування лексичних одиниць мікрополів криза ідентичності /
identity crisis в інформаційних текстах**

лексеми	К-сть одиниць		Мікрополе <i>криза ідентичності</i>	Мікрополе <i>identity crisis</i>
			100	77
високочастотні	Укр.	Англ.	Україна (7986), люди (4267), країна (3705), український (3422), держава (3182), світ (2283), нація (2004), життя (1689), Європа (1655), ситуація (1482), розвиток (1430), людина (1387), суспільство (1328), мова (1208), державний (1166), громадянин (1114), умова (956), думка (886), українці (886), місце (868), історія (830), народ (741), культура (710), результат (670), діяльність (471), група (470), ідея (444), зростання (442), досвід (407), конфлікт (398), погляди (351)	people (2797), country (1690), world (1538), family (1140), life (966), group (760), to think (725), public (690), British (adj) (622), growth (610), Britain (570), Europe (513), nation (512), development (509), result (487), society (449), community (422), man (418), human (384)
	31 (31%)	19 (24%)		
середньочастотні	37 (37%)	29 (38%)	ідентичність (310), вимога (256), середовище (254), сенс (233), характер (225), вибір (223), ставлення (233), розуміння (231), суть (219), свідомість (210), духовний (193), спільнота (190), сім'я (187), існування (186), настрої (186), значення (178), людство (167), релігія (156), поняття (125), об'єднання (122), особистість (115), знання (100), обставина (140), поведінка (120), особа (116), прагнення, (111), зміст (110), громада (99), мислення (92), почуття (86), реальність (85), колектив (83), уявлення (83), розум (82), переконання (63), оточення (60), сприйняття (56), мораль (51)	idea (340), view (330), thought (322), identity (304), culture (290), history (250), the EU (280), mind (202), person (198), citizen (190), language (180), feeling (170), character (162), austerity (142), reality (135), religion (125), individual (103), opinion (95), ethnic (82), understanding (81), intelligence (76), purpose (71), knowledge (69), moral (66), belief (64), awareness (57), the British (57), concept (54), soul (52)

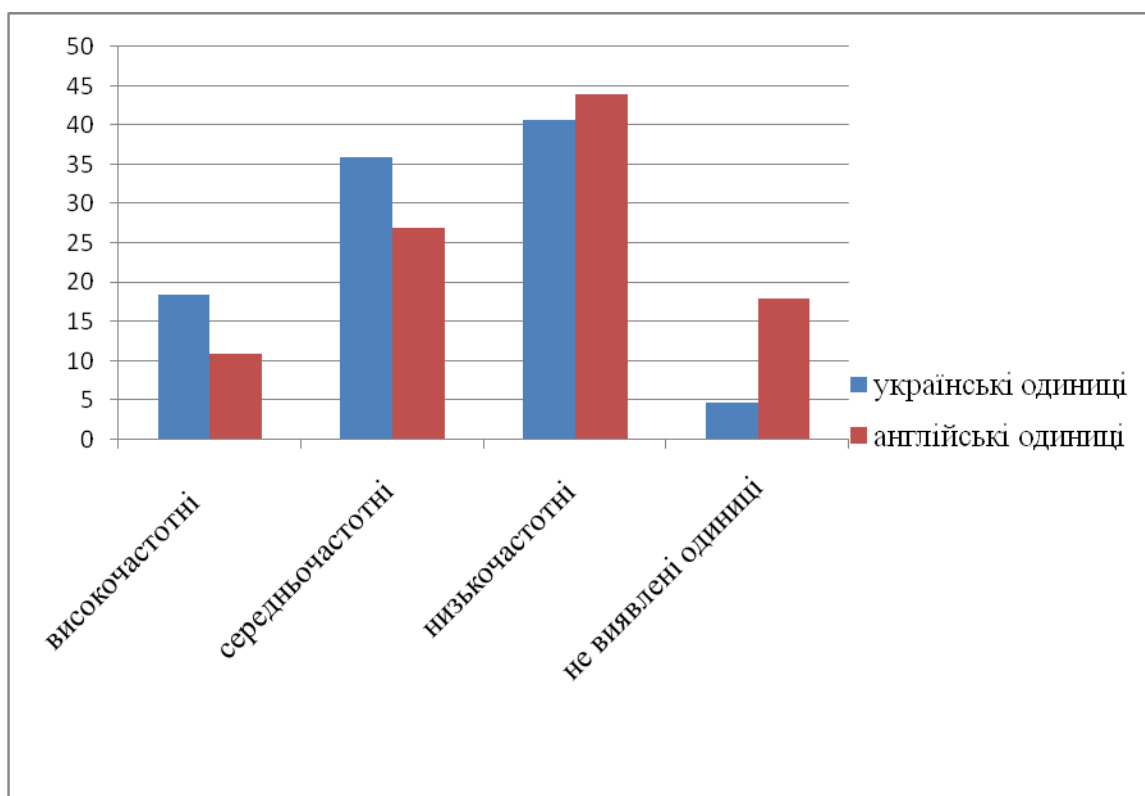

Продовження таблиці Д. 9

лексми			Мікрополе <i>криза ідентичності</i>	Мікрополе <i>identity crisis</i>
	К-сть одиниць		100	77
низькочастотні	30 (30%)	29 (38%)	майстерність (47), усвідомлення (47), дійсність (46), сутність (40), соціум (35), світогляд (32), ідентифікація (29), душевний (28), інтелект (22), відображення (22), пізнання (19), самовизначення (19), переживання (16), невідповідність (13), освіченість (12), зрілість (12), уміння (11), зріст (9), індивідуальність (8), досконалість (8), судження (6), становище (8), світосприйняття (7), істота (6), індивід (5), спільність (5), розсудливість (4), індивідуум (3), довершеність (2), сприймання (1)	notion (48), humanity (44), memory (42), spiritual (39), improvement (36), consideration (35), impression (30), intention (28), personality (26), evolution (26), consciousness (17), associates (15), Britishness (14), maturity (13), to mature (13), reflection (13), mature (11), mankind (10), advancement (10), severity (10), human being (8), race (7), apprehension (4), rigour (4), perfection (2), individuality (1), intellect (1), volition (1), completeness (1)
не виявлені	2 (2%)	- (%)	культурність , світосприймання	

Діаграма Д. 9. Відсоткова кореляція одиниць мікрополів *криза ідентичності* / *identity crisis* за частотністю вживання в інформаційних текстах

Діаграма Д. 2.1. Відсоткова кореляція одиниць ЛСП *криза / crisis* за частотністю вживання в інформаційних повідомленнях

Таблиця Д. 1.1

Функціонування одиниць ЛСП *криза / crisis* в інформаційних повідомленнях

	Лексико-семантичне поле	Лексико-семантичне поле
	криза	crisis
	кількість одиниць	
	Укр.	Англ.
Високочастотні одиниці	447	509
	83 (18,6%)	57 (11%)
Середньочастотні лексеми	161 (36%)	137 (27%)
Низькочастотні одиниці	182 (40,7%)	225 (44%)
Не виявлені одиниці	21 (4,7%)	90 (18%)

Таблиця Д. 1.2

**Функціонування одиниць найвищого ступеню полісемії
в матеріалі вибірки**

	Назва мікрополя	К-сть лексем	Ступінь частотності			
			високий (більше 350 випадків уживання)	середній (50-350 випадків уживання)	низький (менше 50 випадків уживання)	
Ядро	Укр.	<i>злам</i>	6		злам, перехід, проходити, переходити, відкидати	крутий
		<i>загострення</i>	2	останній	гострий,	
		<i>економічна криза</i>	3		падіння, спад	руйнування
		<i>нестача</i>	1	давати		
	Англ.	<i>turning point</i>	8	change, point	vital, critical, necessary	occasion coincidence, turn (n)
		<i>insecurity / suspense</i>	4		alarm, expectation	anticipation, apprehension
<i>difficulties</i>		3		hard, trouble, severe		
Навколоядерна зона	Укр.	<i>бідність</i>	2		бідний	убогий
		<i>екологічна криза</i>	7	земля	зникнення, зелений втрата, порушення, шкода	руйнування
		<i>політична криза</i>	5	закон, право, відкритий	прямий, справедливий	
	Англ.	<i>economic crisis</i>	8	fall	crash, broken	squeeze, ruin, wreck, stoppage, descent
		<i>eco-crisis</i>	11	water, change, environment, green, earth, nature	loss, air, waste, conservation	dirty
		<i>political crisis (crisis of confidence)</i>	20	confidence, people, government, country	support (v), state, trust (n), society, power, right (adj), expectation	truth, fair, sure, law, right (n), virtue, assurance, anticipation, justice

Продовження таблиці Д. 1.2

		Назва мікрополя	К-сть лексем	Ступінь частотності		
				високий (більше 350 випадків уживання)	середній (50-350 випадків уживання)	низький (менше 50 випадків уживання)
Периферія	Укр.	<i>труднощі</i>	2	важкий	тяжкий	
		<i>криза ідентичності</i>	10	світ, розвиток, зростання, життя, людина, історія, умова, місце	характер, почуття	
	Англ.	<i>poverty</i>	2	poor		necessity
		<i>identity crisis</i>	31	people, country, nation, family, world, life, to think, public, person, view, development	identity, history, idea, mind, soul, character, moral, intelligence	spiritual, personality, memory, associate, impression, severity, mature (v), evolution, intention, reflection, apprehensio, perfection
		<i>deficiency</i>	2	need	short	

Таблиця Д. 1.4

Прикметники, контекстуальне оточення ядерних лексем *криза, crisis*

Словосполучення				
Укр.		Кіл-ть:	Англ.	Кіл-ть:
		8		6
		9		9
Оцінювання явища кризи	серйозна / гостра / звичайна / ключова / найгірша / найпотужніша / найсерйозніша / неймовірна / нестандартна / важка / жахлива / неконтрольована криза	12 (14%)	severe / real / occasional / profound / serious / worsening / worst / similar / great / natural / uncontrollable / greatest crisis	1 2 (18%)
Опис масштабів впливу кризи	світова / глобальна / системна / велика / внутрішня / глибока / всеосяжна / зовнішня / загальна / загальносистемна / комплексна /масштабна / повномасштабна / широкомасштабна / часткова / власна /міжнародна / трансформаційна / цивілізаційна / планетарна / модернізаційна / тотальна / регіональна / європейська / українська / кримська / грузинська / російська / середземноморська криза	29 (32,5%)	global / era-defining / avoidable / big / deep / deepening / deep- rooted / deep-seated / internal / international / systemic / major / massive / looming / Greek crisis / Ukrainian crisis / American / Argentinian / Asian / Burundi / East-Pakistan / European / Europe's / Spanish / Russian / Roman / Nigeria's / Egypt's / Syrian crisis	2 9 (42%)
Часова характеристика	довгострокова / довготривала / довготермінова / затяжна / майбутня / нинішня / нова / перша / постійна / поточна / сучасна / сьогоднішня / теперішня / попередня / двохвильова / зростаюча / назриваюча / чергова криза	18 (20%)	the latest / last / long-running / current / latest / next / ongoing / present / immediate / recent / future / decennial / drawn-out / new / permanent / continuing / double / dual crisis	1 8 (25%)
Сфера впливу кризи	економічна / валютна /боргова / іпотечна / фондова / бюджетна / продовольча / політична / зовнішньополітична / адміністративна /геополітична / гуманітарна / управлінська / внутрішньополітична / конституційна / парламентська / коаліційна / ідеологічна / соціальна / суспільно-політична / фінансово- демографічна / психологічна / моральна / духовна / морально- етична / воєнна / екологічна / енергетична / нафтова / сільськогосподарська криза	30 (33,5%)	financial / political / ecological / environmental / economic / banking / agrarian / climatic / natural / humanitarian	10 (15%)

Рис. Д. 2.2 Програма для аналізу функціонування одиниць у текстах
WordSmithTools (2013)

File Edit View Compute Settings Windows Help						
N	Concordance	S	T	Word #	Sent. #	Sent. P f
1	which assessed the issue. "There is a crisis of confidence about the safety of			42 798	1 909	16%
2	frames. The report said there was a " crisis of confidence" in the			42 680	1 902	57%
3	again. 36 London Assembly warns of ' crisis ' over timber flats A London			42 630	1 900	23%
4	in Tokyo. "The need to prevent a crisis of confidence could be seen as			42 563	1 897	33%
5	in the aftermath of the Fukushima crisis . Known for giving good returns			42 350	1 885	100%
6	import energy from other regions, the crisis can be handled much better."			42 276	1 882	74%
7	see reactors being shut down and the crisis will make it difficult for Tepco to			42 019	1 872	47%
8	the radiation leaks and rein in the crisis , the company is facing a daunting			41 987	1 871	53%
9	for the company, with the nuclear crisis adding to its woes. While its			41 966	1 870	78%
10	behind them to bail them out in a crisis . There are signs that - after the			41 728	1 859	100%
11	has already deteriorated into a banking crisis - whose most serious			41 620	1 857	60%
12	at a worse time for the eurozone. The crisis of confidence in the ability of			41 597	1 857	7%
13	Plenty of time, then, to have another crisis of confidence in Europe's leaders,			41 210	1 836	36%
14	Those of us who have watched this crisis lurch from one "crunch-point" to			41 156	1 834	33%
15	investment." 32 Waiting game for euro crisis I am on a Eurostar to Brussels.			41 090	1 830	50%
16	immediate aftermath of the financial crisis , but also continued falling as the			41 039	1 828	73%
17	"deep-rooted crisis". "Businesses had a crisis of confidence in the 2000s,			40 894	1 821	25%
18	since 2008, and faces a "deep-rooted crisis ". "Businesses had a crisis of			40 890	1 820	100%
19	April and June. 30 31 UK faces ' crisis ' in innovation investment The UK			40 851	1 818	21%
20	we are effectively going through is a crisis of confidence," said Tom Porcelli,			40 754	1 814	42%
21	explained. He said this can lead to a crisis of confidence in the banks,			40 368	1 798	38%
22	able to withstand another financial crisis . Sir Mervyn said that by paying			40 149	1 790	100%
23	banks' exposure to the eurozone debt crisis . The Bank's governor Sir Mervyn			40 022	1 784	100%
24	of England calls for audit of eurozone crisis risk Related Stories The Bank of			39 996	1 784	30%
25	in the markets and the eurozone crisis should not be sending			39 951	1 782	36%
26	there was at the height of the banking crisis . Full compensation up to ?85,00			39 900	1 776	100%
27	financial help to deal with the debt crisis , there is a tab that needs to be			39 638	1 761	58%

concordance collocates plot patterns clusters timeline filenames source text notes

0% 0%

Рис. Д. 2.3 Фрагмент функціонування лексеми *crisis* в матеріалі англійської мови (мікрополе *political crisis*)

File Edit View Compute Settings Windows Help								
N	Concordance	S	T	Word #	Sen	Sen	Para	Para.
34	в подвійний дефіцит, і знову буде криза платіжного балансу. Так не			24 965	1 5	91%	0	59%
35	кризи. Зокрема, через те, що в кризових країнах досі відсутні видимі			15 757	99%	50%	0	37%
36	криза з економічної перемінюється в кризу довіри, що несе загрозу			7 979	46%	57%	0	19%
37	як світової резервної валюти ; - криза довіри до глобального			17 016	1 0	43%	0	40%
38	.. Протоіерей Олег Ведмеденко КРИЗА НЕ В ЕКОНОМІЦІ, КРИЗА – В			40 153	2 4	33%	0	94%
39	України. Про можливість виникнення кризи попереджали провідні			19 463	1 2	42%	0	46%
40	корпорації. Вищезазначені кризові процеси неминуче призведуть			19 374	1 2	33%	0	45%
41	відрізняється, скажімо, від кризи , яка була десять років назад.			24 010	1 4	58%	0	56%
42	і початок набагато відчутної кризи фінансів. Не бачить підстав			6 160	36%	92%	0	14%
43	криза підліткового, юнацького віку , криза середини життя, літнього віку			40 290	2 4	58%	0	94%
44	постійними внутрішньополітичними кризами . Наявний критичний дефіцит			1 666	96	100%	0	4%
45	– системи глобалізму. Водночас , криза американської економіки			18 723	1 1	20%	0	44%
46	кіпрська криза - це, перш за все , криза довіри. По-перше, довіри до			22 310	1 3	91%	0	52%
47	та фінансова криза, як, перш за все , криза довіри, що прийшла за ними. У			23 026	1 3	78%	0	54%
48	нарешті, зараз ми живемо з газовою кризою . Але, що найстрашніше, –			9 470	58%	100%	0	22%
49	Глобальні фінанси стали генератором кризи . Теперішня дійсно			18 687	1 1	100%	0	44%
50	що багато залежить від глибини кризи та відповідних дій уряду. Якщо			20 971	1 3	69%	0	49%
51	бо це, перш за все, глибока криза суспільної моралі й культури			18 295	1 1	81%	0	43%
52	перебуває у цій самій глибокій кризі . Хоча для України це зовсім не			35 060	2 1	100%	0	82%
53	Греція, – перебувають нині у глибокій кризі . «З цього можна зробити			35 039	2 1	100%	0	82%
54	ось-ось увійде у стан глибокої кризи , яка зруйнує як систему			16 825	1 0	54%	0	39%
55	На думку деяких експертів, глобальна криза приведе до ігнорування			18 763	1 1	50%	0	44%
56	властивість капіталізму. Глобальні кризи – властивість глобального			16 642	1 0	33%	0	39%
57	протистояти прийдешній глобальній кризі . Найважливіший підсумок			16 876	1 0	100%	0	40%

concordance collocates plot patterns clusters timeline filenames source text notes

364 entries Row 35 кризи. Зокрема, через те, що в кризових країнах досі відсутні

Рис. Д. 2.4 Фрагмент функціонування лексеми криза в матеріалі української мови (мікрополе *політична криза*)

N	Word	Freq.	%	Texts	%
311	БЛИЗЬКО	14	0,03	1	100,00
312	ВИБОРІВ	14	0,03	1	100,00
313	ВЛАДІ	14	0,03	1	100,00
314	ВЛАСНЕ	14	0,03	1	100,00
315	ГЛОБАЛЬНОЇ	14	0,03	1	100,00
316	ГОВОРИТЬ	14	0,03	1	100,00
317	ГРОШЕЙ	14	0,03	1	100,00
318	ДЕРЖАВ	14	0,03	1	100,00
319	ДЕРЖАВІ	14	0,03	1	100,00
320	ДЕФЦИТ	14	0,03	1	100,00
321	ДІЙ	14	0,03	1	100,00
322	ДОЛАРА	14	0,03	1	100,00
323	ЕКОНОМІКУ	14	0,03	1	100,00
324	ЕКОНОМІЧНИХ	14	0,03	1	100,00
325	ЕКСПЕРТ	14	0,03	1	100,00
326	ЄВРОПА	14	0,03	1	100,00
327	ЄВРОПЕЙСЬКОГО	14	0,03	1	100,00
328	ЄВРОПЕЙСЬКОЇ	14	0,03	1	100,00

frequency alphabetical statistics filenames notes

12 306 entries Row 324 ЕКОНС

Рис. Д. 2.5 Список лексем за ступенем частотності вживання у матеріалі вибірки (мікрополе *політична криза*)